

OSREDNJA
KNJIŽNICA
CELJE

P 23194

Celjski zbornik 1964

CELJSKI ZBORNIK

1964

CELJE
1964

IZDAJO CELJSKEGA ZBORNIKA 1964 STA OMOGOCILI SKUPŠČINA
OBCINE CELJE IN SKUPŠČINA OKRAJA CELJE

BORIS STROHSACK

NEKAJ PRAVNIH PROBLEMOV V ZVEZI S POGODBAMI O SODELOVANJU V HMELJARSKI PROIZVODNJI

I. SPLOSNO O SODELOVANJU V KMETIJSKI PROIZVODNJI

Sodelovanje med individualnim lastnikom in med družbeno organizacijo v kmetijstvu v sedanjih družbeno-političnih pogojih ni več le prehodna oblika socializacije kmetijstva, ampak je ustaljen princip socializacije vasi, ki je v družbeno-političnem in v ekonomskem smislu opravičil svoj obstoj. Tako bo sodelovanje v kmetijski proizvodnji še naprej ena izmed temeljnih oblik poseganja družbenih interesov v sfero zasebne lastnine na kmetijskih zemljiščih. Tako sodelovanje bo ekonomska in politična potreba socialistične družbe vse dotlej, dokler bo individualno kmečko gospodarstvo ekonomska enota v sistemu našega gospodarstva.

Zaradi tega posebnega pomena kooperacije v sedanjih družbeno-političnih pogojih zagotavlja Ustava SFR Jugoslavije materialne in druge pogoje za sodelovanje kmetov z zadružnimi in drugimi delovnimi organizacijami (1. odst. 21. člena Ustave SFR Jugoslavije). To določilo je neposredna posledica načela, da je zemlja dobrina splošnega pomena in da je treba vsako zemljišče izkoriščati v skladu s splošnimi, v zakonu določenimi pogoji, s katerimi se zagotavljajo racionalno izkoriščanje zemljišča in drugi splošni interesi (20. člen Ustave SFR Jugoslavije). Enaka načela so zagotovljena tudi v Ustavi SR Slovenije v 29. in 30. členu.

Namen te razprave je osvetliti problematiko sodelovanja v kmetijski proizvodnji v luči nekaterih pravnih problemov, ki se pojavljajo v tej zvezi, in s posebnim ozirom na takšno sodelovanje v hmeljarski proizvodnji. Vrsta posebnosti sodelovanja v hmeljarski proizvodnji namreč narekuje posebno obdelavo in bo zato v nadaljevanju govora le o pravni problematiki sodelovanja v hmeljarstvu. Tako posebnost daje kooperaciji v hmeljarstvu že razmeroma ozko geografsko lociranje na določeni predel, pri nas na področje Savinjske doline. Tudi to, sicer na pogled nepomembno svojstvo, lahko dobi svoj odraz v pravni

naravi pogodb o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji. Geografsko najugodnejše področje za hmeljarsko proizvodnjo je namreč v skladu z načelom intenzivne, moderne hmeljarske proizvodnje že v glavnem v celoti vezano na družbeni sektor s kooperacijskimi pogodbami. To dejstvo pa ima v veliki meri za posledico, da so kooperacijske pogodbe s posameznimi individualnimi proizvajalci v določenem smislu izgubile svoj individualni značaj, namreč značaj individualnega urejanja določenega pravnega razmerja.

Individualnost pravnega razmerja, ki se naj na primer odraža v individualni izbiri pogodbenika glede na njegove lastnosti, glede na lastnosti njegove zemlje in podobno, se s tem v veliki meri izgubi. Vsaj na področju Savinjske doline kmetijske organizacije ob sklepanju pogodb z individualnimi proizvajalci ne upoštevajo več teh individualnih lastnosti, kar pa je po naših opazovanjih morda le še preuranjeno. Izkušnje namreč kažejo, da bi se dalo izogniti marsikateremu sporu, če bi bilo to pravno razmerje bolj individualizirano.

II. RAZVOJ POGODBE O SODELOVANJU V HMELJARSKI PROIZVODNJI

Kooperacijska razmerja v hmeljarstvu smo na področju celjskega okraja pričeli uvajati v ekonomskem letu 1956-1957 s tem, da so kmetijske zadruga vložile večja investicijska sredstva tudi v zemljišča privatnega sektorja.

Namen teh investicij je bil očiten: tudi na zemljiščih privatnega sektorja je bilo treba zagotoviti čim večji donos, tega pa je bilo mogoče doseči s povečanimi investicijami, ki jih individualni proizvajalec ni zmož. Tako je kooperacija v hmeljarstvu doživela prav skokovit razvoj: danes so zajeta praktično vsa hmeljišča v privatni lasti v kooperacijska razmerja z družbenim sektorjem.

Razumljivo je, da sta se vsebina in oblika kooperacijskih pogodb v tem skokovitem razvoju neprestano spreminjala. Medtem ko je prvotno kooperacijsko razmerje z določenim individualnim proizvajalcem zajemalo njegovo celotno rastlinsko proizvodnjo, se je v kasnejšem razvoju kooperacijsko razmerje z določenim individualnim proizvajalcem omejilo le na določeno panogo kmetijske proizvodnje, v našem primeru na hmeljarsko proizvodnjo. Očitno se je pokazala težnja k specializaciji kooperacijskih razmerij, kar je razumljivo spričo zahtev po visoki strokovnosti in po visokih investicijah v hmeljarski proizvodnji.

Razvoj sodelovanja v hmeljarski proizvodnji lahko zasledujemo tudi v formulacijah kooperacijskih pogodb. Za prvo fazo razvoja sodelovanja v hmeljarski proizvodnji so namreč značilne obsežne formulacije pogodb. Prevladovala je težnja, čim podrobneje opisati kooperacijsko razmerje, zlasti pravice in dolžnosti obeh pogodbenih strank. Ta težnja je razumljiva, saj je bilo treba ob razvoju novega pravnega inštituta čim bolj podrobno opisati novo razmerje, s tem pa čim bolj natančno določiti pravice in obveznosti obeh pogodbenih strank.

Glede novejšega razvoja formulacij kooperacijskih pogodb ni enotnih stališč. Nekateri zatrjujejo, da sedanja formulacija pogodbe, oziroma njen obseg popolnoma zadostuje, da so torej v pogodbi zadostno zajete vse pravice in dolžnosti kooperantov. Druga stališča, tudi sicer podrobneje utemeljena, pa opozarjajo na pomanjkljivo formulacijo sedanjih pogodb. Pravice in dolžnosti posamezne pogodbene stranke da so premalo točno določene; pomanjkljive so določbe zlasti glede investicij v žičnice na hmeljišču, kar postaja aktualno zlasti v zadnjih letih; ni razviden delež pogodbenikov v žičnico, ni specifikacije njenih materialnih stroškov itd.

Opombe k sedanjim formulacijam pogodb o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji so umestne. Prav zanimivo je namreč, da se obseg formulacije pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji iz leta v leto krči. To težnjo poskušajo pogodbe ublažiti z različnimi dodatki, na primer z dodatkom o popisu zemljišč, ki so predmet kooperacije itd.

Mnenja smo, da je treba kooperacijsko razmerje kot izredno občutljivo v ekonomskem, v pravnem in v družbeno-političnem pogledu pravno čimbolj jasno in čimbolj natančno formulirati. Le z jasno določenim obsegom pravic in obveznosti vsake pogodbene stranke bo možno utrjevati razmerja v sodelovanju v hmeljarski proizvodnji. Ne smemo namreč prezreti, da se vsebina in oblika kooperacijskega razmerja še vedno spreminja, vsako leto daje kooperacijsko razmerje pogodbenima strankama drugačno vsebino njunih pravic in dolžnosti. Zato je nujno, da se te spremembe tudi pravno registrirajo.

III. RAZMERJE DO »AGROMINIMUMA« IN DO »KONTRAHIRANJA«

Z inštitutom »obveznega agrominimuma« in »kontrahiranja«, se ne ukvarjamo podrobno zaradi jasnosti, predvsem zaradi jasnejše opredelitve pojma »kooperacije«, oziroma sodelovanja v kmetijski proizvodnji pa je potrebno omeniti tudi ta dva inštituta.

Izhajajoč iz ustavnega načela, da je zemlja dobrina splošnega pomena in da je treba vsako zemljišče izkoriščati v skladu s splošnimi, v zakonu določenimi pogoji, s katerimi se zagotavljajo racionalno izkoriščanje zemljišča in drugi splošni interesi (20. člen Ustave SFR Jugoslavije), tudi privatnemu lastniku ni na prosto dano, kako bo obdeloval svojo zemljo. Zemljo je dolžan izkoriščati tako, da bo dosegel čim višji donos. Pri tem prizadevanju pa mu družba nudi svojo pomoč v obliki sodelovanja s kmetijsko organizacijo v kmetijski proizvodnji.

Ne smemo pa prezreti, da je sodelovanje v kmetijski proizvodnji le p o g o d b e n o r a z m e r j e, torej razmerje, katerega obstoj je odvisen od volje pogodbenih strank. Jasno je, da se bo pri vprašanju, ali naj bo sklenjeno določeno kooperacijsko razmerje, pokazala ekonomska in politična zrelost obeh pogodbenih strank. Družbeni sektor ne bo vedno imel interesa podpirati privatnega lastnika s sodelovanjem v kmetijski proizvodnji, pač pa bo ob zgoraj označenem splošnem načelu

družbeni sektor še vedno zainteresiran, da bo tudi privatni lastnik dosegel čim večji donos na svoji zemlji.

Po drugi strani pa tudi privatni lastnik ne bo vedno pripravljen skleniti z družbenim sektorjem pogodbo o sodelovanju v kmetijski proizvodnji. Tudi v takem primeru ne bi bilo v celoti izpolnjeno ustavno načelo, da je zemlja dobrina splošnega pomena. Samo zato, ker na eni strani ni mogoče zagotoviti večjega družbenega produkta z neposrednim posegom v privatnikovo zemljo, na drugi strani pa ni mogoče prisiliti privatnega lastnika, da bi sklenil kooperacijsko razmerje, še ne more biti izjalovljeno že večkrat omenjeno temeljno ustavno načelo.

Iz navedenih razlogov pomenijo določila o obveznem agrominimumu potrebno korekturo sistema sodelovanja v kmetijski proizvodnji. Z določili o obveznem agrominimumu družba nalaga privatnemu lastniku obdelovalnega zemljišča določene obveznosti, zato da je tudi na tem zemljišču dosežen čim večji produkt, ne da bi pri tem družba neposredno posegala v privatnikovo lastninsko pravico in ne da bi pri tem privatnika prisilila, da mora svojo zemljo obdelovati v kooperacijskem razmerju.

Preden preidemo na vprašanje o razliki med pojmom »kooperacija« in pojmom »kontrahiranje«, moramo ugotoviti, da oba pojma zajemata pojem pogodbe o sodelovanju v kmetijski proizvodnji. Le praksa je širši pojem pogodbe o sodelovanju v kmetijski proizvodnji razčlenila na pojem »kooperacije« in na pojem »kontrahiranja«.

Po našem mnenju taka delitev nima ne pravnega ne ekonomskega opravičila. Oba pojma izražata sodelovanje kmetijske organizacije z individualnim proizvajalcem pri doseganju čim večjega pridelka. Jasno pa je, da so oblike tega sodelovanja lahko različne tako glede obsega sodelovanja kot tudi glede njegovih posledic. Po svojem bistvu torej pojma »kooperacija« in »kontrahiranje« izražata le različen obseg sodelovanja med kmetijsko organizacijo in med individualnim proizvajalcem.

Po svoji zunanji vsebini inštitut »kontrahiranja« zagotavlja določeni kmetijski organizaciji le o d k u p pridelka, ne pa tudi sodelovanje pri proizvodnji pridelka. Vendar pa v hmeljarski proizvodnji takega pogodbenega razmerja skoraj ni. Glede na to, da zahteva hmeljarska proizvodnja razmeroma visoke investicije in da ima proizvodnja ter delitev dela že industrijski značaj, se je izkazalo, da inštitut »kontrahiranja« vsaj v hmeljarski proizvodnji ne nudi zadostne pomoči individualnemu proizvajalcu, da bi dosegel razmeroma dober pridelek.

Ker je zunanja vsebina »kontrahiranja« v tem, da si kmetijska organizacija zagotovi odkup določenega pridelka, tedaj proizvodni proces organizira in ga opravi v lastni režiji izključno ena stranka — individualni proizvajalec. Izključno sam postane lastnik plodov, s tem pa seveda nosi tudi sam vso nevarnost, da mu proizvod ne bo propadel, vse dokler proizvoda ne bo prodal. Tudi pri takem kontrahaznem razmerju sicer lahko družbena kmetijska organizacija angažira določena sredstva in tako pomaga individualnemu proizvajalcu, da doseže čim

večji pridelek, vendar pa se s tem bistvo kotrahažnega razmerja ne spremeni.

Mnenje, da gre za »kontrahažno« pogodbo, ne pa za »kooperacijsko«, če so vlaganja družbenega sektorja po svojem obsegu v določenih primerih manjša, kot pa bi bila sicer, je torej nepravilno.

Zasledili smo namreč mnenje, da kmetijske organizacije sklepajo »kontrahažne« pogodbe le v višinskih predelih, torej tam, kjer zaradi objektivnih okoliščin (predvsem zaradi konfiguracije tal) ne morejo nuditi privatnemu lastniku tistih kooperacijskih uslug (na primer strojnih ur), kot jih lahko nudijo privatnemu proizvajalcu v nižinskih predelih. Gre torej le za vprašanje obsega kooperacije, ne pa za vprašanje njenega bistva.

IV. PRAVNA NARAVA POGODBE O SODELOVANJU V KMETIJSKI PROIZVODNJI

Kljub temu, da predstavlja pogodba o sodelovanju v kmetijski proizvodnji razmeroma novejšo obliko pravnega razmerja, lahko zasledimo v literaturi vrsto mnenj o pravni naravi te pogodbe.

Specifičnosti, ki spremljajo pogodbo o sodelovanju v kmetijski proizvodnji, njena dinamičnost, njena globoka vkoreninjenost v družbenem razvoju, ki skladno z njim spreminja svojo zunanjo in notranjo vsebino, so gotovo ovira, da bi lahko natančno opredelili pogodbo o sodelovanju v kmetijski proizvodnji in ji v klasični formulaciji določili pravno naravo. Mislimo, da prav od tu izhaja med pravnimi teoretiki spor o njeni pravni naravi; ni namreč dosti manj teorij o pravni naravi te pogodbe, kolikor je avtorjev pri razglabljanju tega problema.

Pri razmotrivanju o pravni naravi pogodbe o sodelovanju v kmetijski proizvodnji tudi ne bomo prišli bližje rezultatu, če bomo poskušali podati definicijo te pogodbe. Doslejšnji poskusi definirati pogodbo o sodelovanju v kmetijski proizvodnji niso mogli zajeti njenega bistva.

Za primer navajamo eno izmed doslejšnjih definicij pogodbe o sodelovanju v kmetijski proizvodnji:

»Pogodba o sodelovanju v kmetijski proizvodnji je civilno-pravna, obligacijska pogodba, s katero se ena pogodbená stranka, individualni proizvajalec obveže, da bo na določeni zemljiški parceli opravila določena kmetijska dela, druga pogodbená stranka, kmetijska zadruga, pa se obveže, da bo tudi ona, na isti parceli opravila določena dela in uporabila predvidene agrotehnične ukrepe, vse to ob ustreznem procentualnem participiranju obeh strank na ustvarjenem pridelku« (dr. Adam Lazarević: Osvrt na ugovor o kooperaciji u poljoprivredi, Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu, 1959/1-2, stran 55 in naslednje).

Navedena definicija je presplošna, da bi prikazala vse značilnosti pogodbe o sodelovanju v kmetijski proizvodnji in da bi lahko iz take ali podobne definicije sklepali na pravno naravo te pogodbe.

Nikola Balog (Poslovi privrednog prava, Beograd 1952, stran 66 in naslednje) in Antonije Ilić (Privredno pravo FNRJ, Sarajevo 1957,

stran 461 in naslednje) štejeta pogodbo o sodelovanju v kmetijski proizvodnji za kupoprodajno pogodbo z modalitetami. Ta pogodba je po svojem zunanjem videzu res zelo blizu kupni pogodbi. Družbenemu sektorju gre za to, da doseže čim večjo proizvodnjo, da doseže čim večji odkup pridelkov. Ne smemo pa prezreti, da je glavna značilnost kupne pogodbe ta, da prodajalec izroči kupecu pogodbeni predmet za določeno ceno, ne da bi kupca zanimalo, kako je prodajalec prišel do pogodbenega predmeta. Bistvo kooperacijske pogodbe pa je prav v s o d e l o - v a n j u obeh pogodbenih strank, še preden je prišlo do zamenjave blaga in kupnine. Kupca zanima, na kakšen način bo prodajalec prišel do blaga, zato pa je kupec tudi dolžan opraviti določene storitve, še preden dobi pogodbeni predmet. Ta zainteresiranost kupca, ki je prešla v njegovo obveznost do prodajalčeve proizvodnje, je ena glavnih značilnosti pogodbe o sodelovanju v kmetijski proizvodnji in ena od glavnih značilnosti, zaradi katere se ta pogodba po svojem bistvu tako močno oddaljuje od kupne pogodbe.

Podobno je glede razmerja med pogodbo o sodelovanju v kmetijski proizvodnji in pogodbo o delu. Bistveni element pogodbe o delu je določena storitev. Proizvajalec pri pogodbi o sodelovanju v kmetijski proizvodnji pa ni obvezan samo k določeni storitvi, pač pa tudi k izročitvi stvari same, ploda. Naročnik proizvodnje pri pogodbi o delu nima druge obveznosti, kot da izroči material, pri kooperacijski pogodbi pa je naročnik obvezan k določenim in običajno k odločujočim storitvam.

Dr. Stojan Cigoj (Obligacijsko pravo, Poslovne in neposlovne obveznosti, Ljubljana 1962, stran 196 in naslednje) je mnenja, da je pogodba o sodelovanju v kmetijski proizvodnji najbližja družbeni pogodbi. Zato, ker pri njenem uspehu sodelujeta obe stranki. Čeprav se sodelovanje ne kaže v vložitvi določenih deležev, ne izgubi pogodba značaja družbene pogodbe, zadostuje vloženo delo. Stranki vložita delo, premoženje in druge koristi zato, da dosežeta določen namen: proizvod določene cene, kakovosti itd. Pomislek k temu mnenju je, da pri kooperacijski pogodbi nobena od strank ob izvajanju del ne prenaša svojih uslug v last druge stranke. Vrednost vloge udeleženca kooperacije se obračuna šele po končanih delih. Proizvajalec je dolžan pri kooperacijski pogodbi izročiti naročniku ves pridelek iz pogodbene določene obdelovalne površine, naročnik pa je dolžan ves ta proizvod odkupiti, pri družbeni pogodbi pa gre za delitev družbenega dobička in je participacija posameznega družabnika določena s pogodbo.

Prav tako se ne moremo strinjati z mnenjem, da je pogodba o sodelovanju v kmetijski proizvodnji mešana pogodba, da torej vsebuje različne elemente »klasičnih« pogodb. Pri pogodbi o sodelovanju v kmetijski proizvodnji so posamezni elementi »klasičnih« pogodb tako tesno in organsko povezani, da tako združeni predstavljajo popolnoma novo celoto.

Zaradi naštetih posebnosti, ki vsaka zase pomeni odklon od »klasičnih« oblik pogodbe, soglašamo z mnenjem dr. Svetislava Arandjelovića (Pravna природа ugovora o poljoprivrednoj proizvodnji, Naša za-

konitost 1958, stran, 454 in naslednje), da je pogodba o sodelovanju v kmetijski proizvodnji pogodba sui generis, pogodba posebne vrste. Ta pravna opredelitev daje pogodbi o sodelovanju v kmetijski proizvodnji dovolj širok okvir, da ne bo ob svojem razvoju zadevala v formalne okvire pravnih definicij.

Pravne posebnosti te pogodbe se odražajo v predmetu pogodbe in pa v sodelovanju obeh pogodbenikov.

Predmet pogodbe je v storitvah obeh pogodbenikov (npr. v tehnični in materialni pomoči kmetijske zadruge), v stvari oziroma v plodu in v ceni. Sodelovanje obeh pogodbenikov se izraža v obojestranskem prizadevanju doseči čim višji rezultat, torej v povezavi interesov pogodbenih strank ne le kot posameznikov temveč tudi kot članov družbene skupnosti. Individualni proizvajalec je vključen v družbeno blagovno proizvodnjo s svojim delom ter s svojim osnovnim »kapitalom«, zemljo, in tako dosega višji osebni dohodek.

V. INDIVIDUALIZACIJA ZEMLJE IN INDIVIDUALNEGA KOOPERANTA V KOOPERACIJSKEM RAZMERJU

Dejstvo, da kooperacijsko razmerje v hmeljarstvu zahteva visoka vlaganja, tako v materialnih sredstvih kot v obliki kreditov in da je po drugi strani v veliki meri odvisno tudi od osebne prizadevnosti individualnega proizvajalca, bi narekovalo posebno previdnost kmetijske organizacije, ki organizira kooperacijska razmerja, kateremu individualnemu proizvajalcu bo ta sredstva zaupala in v katero zemljo jih bo vložila, da bodo njena vlaganja rentabilna. Vprašanje je torej, ali je umestno zagovarjati individualizacijo kooperacijskih razmerij.

Kakor smo omenili že v uvodu, pa se ta problem pojavlja le v obrobni predelih hmeljarskega področja. Hmeljarski center je namreč v glavnem že ves zajet v kooperacijska razmerja z individualnimi proizvajalci. Zato so kmetijske organizacije s tega ožjega področja mnenja, da individualizacija v teh pogodbah ni potrebna, prav nasprotnega mnenja pa so kmetijske organizacije v obrobni predelih.

Doslejšnje izkušnje kažejo, da res ne bi bila potrebna posebna izbira individualnega proizvajalca v kooperacijskem razmerju. Ekonomska vez med obema strankama kooperacijskega razmerja je tako močna, da naravnost sili individualnega proizvajalca v čim večjo aktivnost v hmeljarski proizvodnji, saj mu je na tak način zagotovljen večji dohodek. To velja tudi za kredite. Ni torej utemeljene bojazni, da bi določeni posamezniki izkoriščali vlaganja kmetijske organizacije v druge namene in ne v hmeljarsko proizvodnjo.

Vsekakor pa bi bilo potrebno posvetiti več pozornosti individualizaciji zemlje, ki je predmet kooperacijskega razmerja. V kooperacijskih pogodbah je zemlja običajno individualizirana le na tak način, da je ločena po starosti nasadov, da je izražena v hektarih, včasih pa še po navedbi, da je opredeljena z žičnico.

Sodna praksa kaže, da presplošni opisi zemljišč povzročajo med strankami spore. Čeprav je v kooperacijski pogodbi običajno navedeno, kakšen pridelek pričakujeta kooperanta na vseh nasadih individualnega proizvajalca, pa nastajajo spori včasih v tem, ker na določenih parcelah ni bil dosežen pričakovani pridelek, na drugih pa je bil, in je tudi povprečni pridelek na vseh nasadih določenega individualnega proizvajalca nad pričakovanim. V takih primerih terjajo individualni proizvajalci povračilo škode na tistih predelih, kjer pridelek ni dosegel pričakovanega.

Kljub možnostim za take spore nekatere kmetijske organizacije nasprotujejo, da bi bila zemlja v kooperacijski pogodbi natančneje opredeljena. Individualizacija zemlje bi sicer zahtevala od kmetijske organizacije nekaj več dela, vendar pa se zaradi takih težav ne bi smeli izogniti problemu, ki se pojavlja dokaj pogosto in to skoraj vedno v enaki obliki.

Pravno varnost, tudi na strani individualnega proizvajalca, ne bomo dosegli v zadostni meri, če bomo individualizirali zemljo po parcelah le v kartotečnih listih kmetijske organizacije. Le pri individualizaciji zemlje po parcelah, pri kateri naj bo za vsako parcelo posebej določen pričakovani pridelek hmelja, bo imel individualni proizvajalec še močnejši občutek enakopravnega partnerja v kooperacijskem razmerju. Zaradi odvisnosti hmeljarske proizvodnje od različnih zunanjih faktorjev, kvalitete zemlje, vremenskih razmer itd., je lahko hmeljarski pridelek ob sicer enakih pogojih tudi na razmeroma neoddaljenih parcelah različen. Predračun pričakovanega pridelka, ki bi bil določen na splošno, za ves nasad, bi bil nujno drugačen od predračuna pričakovanega pridelka za vsako parcelo posebej. To še posebej velja za višinske hmeljarske nasade. Nedvomno je tudi, da se kvaliteta zemlje, hmeljišča z leti spreminja. Tudi te spremembe v pozitivnem ali v negativnem smislu bi se morale odražati v individualizaciji zemlje. Problem individualizacije zemlje ne bi smeli gledati le skozi očala določenega ekonomskega leta, pač pa perspektivno.

Opozoriti pa moramo tudi na odlok o kontrahiranju kmetijskih proizvodov proti predjemom in drugim ugodnostim za kmetijske proizvajalce (Uradni list SFRJ, št. 35/54) in na navodila o glavnih podatkih, ki jih mora vsebovati pogodba o proizvodnji in dobavi kmetijskih proizvodov (Uradni list SFRJ, št. 59/59). V obeh predpisih je navedeno, da mora pogodba o sodelovanju v kmetijski proizvodnji vsebovati natančne podatke o zemljišču, ki je predmet kooperacije.

VI. ZEMLJISKA RENTA

Zemljiška renta kot klasična kategorija privatne lastnine, po svojem bistvu ni združljiva s socialističnim družbenim redom. Če pa ugotavljamo, da si v kooperaciji stojita nasproti privatna in družbena lastnina, ki v danih okoliščinah sodelujeta zaradi čim večje proizvodnje, pa iz te ugotovitve nujno sledi tudi sklep, da moramo ob priznavanju privatne lastnine priznavati tudi njene karakteristične znake.

Zemljiška renta v sedanjih pogojih kooperacije pa ni le nujna, temveč je tudi koristna kategorija. Tudi zemljiška renta, izražena v primerni obliki, lahko pomembno vpliva na večjo proizvodnjo na strani individualnega proizvajalca. Zato ne bi smeli zemljiško rento šteti kot nujno zlo, pač pa kot enakopraven faktor pri prizadevanju za čim večjo hmeljarsko proizvodnjo. Zato zasluži inštitut zemljiške rente večjo pozornost in podrobnejšo ekonomsko obdelavo, kot pa jo je zaslužil doslej.

Da bi zemljiška renta opravičila svoj obstoj v kooperacijskem razmerju, mora služiti večji proizvodnji. Zemljiška renta bi morala biti odvisna od kvalitete zemlje, pri tem pa te razlike ne bi smele biti previsoke, ker bi sicer v sedanjih pogojih izgubila svoj smisel, izrodila bi se v samostojen, odločujoč faktor kapitalistične kategorije, zakrila bi smisel kooperacije, ki je v obojestranskem vlaganju dela, in ne sme postati odločujoča pri vprašanju rentabilnosti proizvodnje.

Pri sklepanju kooperacijskih pogodb v hmeljarstvu je praksa ubrala pravo pot pri individualiziranju zemljiške rente, oziroma pri upoštevanju zgoraj naštetih faktorjev, ki naj vplivajo na višino zemljiške rente. Pogodba namreč veže višino zemljiške rente na količino pridelka, ne pa neposredno na kakovost ali na obseg zemljišča, kar bi sicer zemljiška renta po svojem klasičnem bistvu morala predstavljati. S tem, da je višina zemljiške rente odvisna od količine pridelka, ki ga individualni proizvajalec odda svojemu kooperantu, je zemljišče dovolj individualizirano tako po svojem obsegu, kot po kvaliteti, saj bo tudi kvaliteta zemlje lahko odločujoče vplivala na višino rente, po drugi strani pa je zemljiška renta organsko vezana na vloženo delo individualnega proizvajalca. Tako izražena zemljiška renta v kooperacijskem razmerju pomeni posrečeno združitev klasične kapitalistične kategorije kot »nujnega zla« z izrazito socialistično kategorijo, s kategorijo vložnega dela.

VII. SPLOŠNE DOLOČBE POGODBE O SODELOVANJU V KMETIJSKI PROIZVODNJI

Glede splošnih določb pogodbe o sodelovanju v kmetijski proizvodnji ne vidimo kakih posebnosti, v katerih bi se ta pogodba kaj bistveno razlikovala od ostalih vrst obligacijskih pogodb. Glede časa, ki naj veže pogodbenika v kooperacijskem razmerju, velja le ta posebnost, da se pogodbe o sodelovanju v kmetijski proizvodnji praviloma sklepajo le za eno ekonomsko leto. Značaj pogodbe, zlasti proizvodno sodelovanje obeh pogodbenikov v določenem ekonomskem letu, pri čemer je to sodelovanje vsaj deloma odvisno od naravnih faktorjev, ne dopušča, da bi pogodba o sodelovanju v kmetijski proizvodnji vezala pogodbenika za daljši čas kot za eno ekonomsko leto.

Med splošna določila pogodbe o sodelovanju v kmetijski proizvodnji spadajo še določila o kraju sklenitve pogodbe, ki pa izgube svoj pravni pomen z običajno klavzulo, da se stranki v primeru spora podredita podsodnosti določenega stvarno pristojnega sodišča.

Med splošne določbe spadajo nadalje določila o pogodbenem predmetu: o storitvah pogodbenikov, o plodu, o ceni in o medsebojnem sodelovanju, nadalje o načinu delitve dohodka, o sankcijah za primer, da katera od pogodbenih strank ne izpolni pogodbe, o načinu reševanja sporov itd.

Med določili, ki se v pogodbah o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji pogosto ponavljajo, opazamo tudi določilo, da pogodba, sklenjena med pogodbenikoma, veže tudi pravne naslednike proizvajalca, ali pa tudi pravne naslednike obeh pogodbenih strank.

Teoretično ne more biti dvoma o tem, da velja sklenjena pogodba o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji samo med pogodbenima strankama. Samo pogodbeni stranki sta prevzeli pravice in dolžnosti, določene v pogodbi. Pogodbeni stranki ne moreta navezati na pogodbo nekoga drugega, ki pri pogodbi ni sodeloval, pa čeprav bi bil pravni naslednik ene od pogodbenih strank. Nihče ne more nekomu drugemu naprtiti obveznosti, če se ta sam z njo ne strinja.

Odstop od teh teoretičnih postavk pri pogodbah o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji pa po našem mnenju upravičujejo praktični in ekonomski razlogi.

VIII. OBLIKA POGODBE O SODELOVANJU V HME LJARSKI PROIZVODNJI

Po 6. členu uredbe o kreditih in posojilih, ki se bodo dajali kmetijskim zadrugam in drugim kmetijskim organizacijam za kooperacijo z individualnimi kmetijskimi proizvajalci (Uradni list SFRJ, št. 21/59), kot tudi že po prejšnjem odloku o kontrahiranju kmetijskih proizvodov, predjemov in drugih ugodnostih za kmetijske proizvajalce (Uradni list SFRJ, št. 33/54), mora biti pogodba o sodelovanju v kmetijski proizvodnji, torej tudi v hmeljarski proizvodnji, pismena.

Glede na to določilo o obliki pogodbe je kooperacijsko razmerje sklenjeno takrat, kadar jo pogodbeni stranki podpišeta. Pogodba o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji je torej formalna in ima pismena oblika pogodbe konstitutivni značaj. Praksa kaže, da v tem pogledu ne prihaja do sporov in vsa znana kooperacijska razmerja temelje na pisмениh pogodbah.

Tak, po svoji obliki poseben značaj pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji je razumljiv. Zahteva ga načelo pravne varnosti. Obe pogodbeni stranki sodelujeta v daljšem razdobju z visokimi sredstvi, njuno sodelovanje mora biti zajeto tudi v pravni obliki.

Ko že govorimo o obliki pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji, omenimo še navodilo o glavnih podatkih, ki jih mora vsebovati pogodba o proizvodnji in dobavi kmetijskih proizvodov (Uradni list SFRJ, št. 39/59), po katerem mora biti pogodba o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji sklenjena vsaj do 1. aprila v vsakem ekonomskem letu.

IX. PRAVICE IN DOLŽNOSTI POGODBENIH STRANK

Zaradi bogate ekonomske in pravne vsebine kooperacijskega razmerja nimamo namena zajeti vseh pravic in obveznosti, ki izhajajo za pogodbeni stranki iz kooperacijskega razmerja. Poskušali bomo navesti samo nekaj značilnosti, ki jih doslej še nismo mogli zajeti, pa bi bile po našem mnenju vredne omembe.

Pri obravnavanju pravic in dolžnosti pogodbenih strank ne moremo mimo vprašanja, ali sta pogodbeni stranki v kooperacijskem razmerju popolnoma enakopravni.

Po našem mnenju je treba vprašanje enakopravnosti pogodbenih strank reševati samo načeloma: kooperacijsko razmerje sestavlja veliko število pravic in obveznosti, katerim ni mogoče v vsakem primeru določiti ustrezne ekvivalente. Pri takšni ali drugačni osvetlitvi kooperacijskega razmerja bodo določene pravice in obveznosti izstopale enkrat bolj, drugič manj. Npr.: kmetijska zadruga zagotavlja individualnemu proizvajalcu ob sklenitvi pogodbe, torej pred odkupno sezono, določeno odkupno ceno hmelja. Če bo kmetijski zadrugi uspelo prodati hmelj po višji ceni od pričakovane, bo šla razlika, ali vsaj del, v njeno korist. V tem primeru bi bil individualni proizvajalec v ekonomsko neenakopravnem položaju s kmetijsko zadrugo.

Vendar poglejmo obratni primer: Individualni proizvajalec ne porabi reprodukcijski material v pogodbeni namen, pač pa za druge kulture. Njegov pridelek hmelja je zato manjši, s tem pa se odstotek vlaganj kmetijske zadruge dvigne v njeno škodo.

Že navedena primera nam kažeta, da je treba gledati na problem enakopravnosti pogodbenih strank kompleksno. Ne smemo trgati posamezne pravice in dolžnosti iz celotnega kompleksa pravic in dolžnosti, ki jih nalaga pogodbenima strankama kooperacijsko razmerje. Že iz tega pa izhaja, da ne smemo iskati odgovor na vprašanje o enakopravnosti pogodbenih strank v pravni formulaciji pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji, pač pa v njeni vsebini, v njenem praktičnem izvajanju. Sedanje formulacije takih pogodb dajejo dovolj osnove, da imata lahko stranki ob načelu vestnega izpolnjevanja pogodbe položaj enakopravnih faktorjev v kooperacijskem razmerju.

Korelat proizvajalčevi obveznosti izročiti kmetijski zadrugi hmelj, ki ustreza pogodbenim določilom glede količine, kakovosti, časa itd., ustreza obveznosti kmetijske zadruge izročiti individualnemu proizvajalcu pogodbeno kupnino (ceno), v kateri je zajet avans, v denarni obliki in v obliki reprodukcijskih sredstev. Značilnost avansa je, da mora biti uporabljen v pogodbeni namen. Glede kršitve teh obveznosti v pogodbah nismo zasledili potrebnih sankcij. Praksa je doslej že pokazala, da sankcije za kršitev tega pogodbenega določila niso potrebne.

Včasih se postavi vprašanje, ali si naj pogodbeni stranki garantirata določeno količino pridelka, ki jo pričakujeta po medsebojnem sodelovanju.

Na to vprašanje moramo odgovoriti negativno: praksa je enotna, da si stranki ne garantirata pridelka. V nekaterih pogodbah iz prejš-

njih let sta sicer stranki določili, kakšen pridelek pričakujeta po medsebojnem sodelovanju, vendar pa je to določilo pomenilo le predvidevanje pridelka, nikakor pa ne jamčenje, iz katerega bi bilo mogoče izvajati pravne ali ekonomske posledice. Določena predvidena količina pridelka je služila le za ekonomski izračun proizvodnje. Stranki sta predvidevali pridelek hmelja na podlagi izkušenj iz prejšnjih let, po legi hmeljišča, kakovosti zemlje, starosti nasada, sposobnosti kooperanta itd. Navedeni kriteriji seveda niso neka objektivna merila, ki bi lahko služila za osnovo določenim ekonomskim in pravnim posledicam (če npr. individualni proizvajalec ne bi oddal predvidene količine pridelka).

Opozoriti moramo tudi na okoliščino, da kmetijska zadruga kot organizator kooperacijske proizvodnje niti ni toliko zainteresirana na količini pridelka, kot pa predvsem na visoki kakovosti, za določitev predvidevane kakovosti pa gotovo obstajajo še manj objektivna merila kot za določanje predvidene količine.

Upoštevaje ta razvoj so nam razumljive spremembe ustreznih določil v pogodbah. Pogodbe iz prvih let so vsebovale še dokaj podrobna določila o pričakovanem pridelku. V kasnejših letih (do leta 1965) so se ustrezna določila omejila le na celotno predvidevano količino hmelja, ne da bi stranki razdelili to količino na vrste hmelja po kvaliteti.

V pogodbah iz 1965. leta se je ta razvoj še nadaljeval: stranki v pogodbi ne predvidevata več številčno pričakovane količine hmelja, pač pa se le še obvezujeta, da bosta »zadruga in proizvajalec izvajala skupno to pogodbo, da dosežeta večji in boljši pridelek hmelja«. Mislimo pa, da je ta razvoj šel predaleč. Pogodba o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji bi morala vsebovati vsaj okvirno določilo o pričakovanem pridelku. Kmetijska zadruga mora razpolagati z izračuni o pričakovanem pridelku, ti izračuni pa so internega značaja. Če naj bo individualni proizvajalec enakopravna pogodbeni stranka, potem naj tudi on razpolaga vsaj z orientacijo o pričakovanem pridelku.

Kakor smo že večkrat mimogrede omenili, obstajajo še vedno odprta vprašanja v zvezi z žičnicami. V novejši pogodbi (za leto 1965) je sicer navedeno določilo, da sta oba, zadruga in individualni proizvajalec, dolžna skrbeti, da ima nasad hmelja zadostno število hmeljev za obnovo; prav tako je navedena obveznost zadruge, da bo preskrbela proizvajalca za nasade z žičnicami na vsakih 100 sadik žico za vodila in kaveljčke, vendar so ta določila očitno preskromna zlasti glede žičnice. Tako npr. ni razvidno iz pogodbe, ali dogovorjena cena hmelja vsebuje tudi delež za vloženo delo za vzdrževanje žičnice. Potrebna bi bila torej točnejša določitev razmerij glede vzdrževanja žičnice. Očitno je namreč, da prav vzdrževanje žičnice zahteva mnogo vložene delo. Podrobneje bi bilo treba urediti tudi obratno razmerje: če se npr. kmetijska zadruga dogovori, da bo soinvestirala v gradnjo nove žičnice in to tudi stori, v kasnejšem ekonomskem letu, ko proizvajalca ne veže več prva pogodba, pa ta vzdrževanje žičnice opusti in sploh opusti nasad, so v nevarnosti investicije, ki jih je kmetijska zadruga vložila v žičnico, te investicije pa so po svoji naravi dolgoročne. Očitno je to

področje kooperacijskega razmerja še premalo urejeno in ga bo treba sčasoma podrobneje obdelati, seveda ob doslednem spoštovanju načela ekonomske enakopravnosti obeh pogodbenih strank.

X. ZAVAROVANJE

Problem zavarovanja v hmeljarski proizvodnji, posebej še v kooperacijskem razmerju, je tako obsežen, da bi zahteval posebno obdelavo. Tu se, zaradi obsega razprave, omejujemo le na temeljna vprašanja zavarovanja v kooperacijski hmeljarski proizvodnji.

Doslejšnje izkušnje v zavarovalstvu so izoblikovale v tej panogi zavarovanja določena pravila. Zavarovanje mora nuditi kooperantom čim bolj popolno in zanesljivo zaščito hmeljarske proizvodnje. Po drugi strani pa ta zaščita ne sme biti pretežko breme pri proizvodnih stroških hmelja. Tej zahtevi je ugodeno le z zmerno premijsko tarifo, to pa je mogoče doseči le na tak način, da se rizik prenese na čim širši krog zavarovancev. Zavarovalne pogodbe je treba sklepati pravočasno in hitro. Zdaj, ko nastopa kot stranka v zavarovalni pogodbi kmetijska organizacija, ne pa tudi individualni proizvajalec, je tej zahtevi možno ugoditi. Vsako ekonomsko leto je namreč sklenjenih samo toliko zavarovalnih pogodb, kolikor je kmetijskih organizacij, ki organizirajo kooperacijsko proizvodnjo, to pa seveda omogoča pravočasno sklepanje pogodb.

Razširitev zavarovanja na vse individualne proizvajalce daje možnost znižanja premijske tarife, po drugi strani pa še vedno grozi nevarnost, da bodo posamezni individualni proizvajalci hmelja oddajali zavarovani hmelj pod imenom nezavarovanih hmeljarjev. To pa seveda zmanjšuje zavarovalni sklad.

Vse navedene temeljne zahteve so dobile odraz v »Posebnih pogojih za zavarovanje hmelja proti škodam po toči«, ki jih je objavila Zavarovalna skupnost za SRS v Ljubljani. Poskušali bomo kritično prikazati nekaj temeljnih značilnosti tega pravilnika.

Predmet zavarovanja je hmelj, torej le plod, storžek, ne tudi sadika ali pa ves nasad. Zavarovanje traja le, dokler niso storžki obrani. Razumljivo pa je, da je hmelj tudi še po obiranju podvržen različnim nevarnostim, zlasti nevarnosti požara ob sušenju. Zato bi bilo treba nujno kriti to nevarnost z zavarovanjem hmelja vse do odkupa, kakor je to npr. urejeno pri gojenju tobaka, ki je po svojem proizvodnem procesu podobna industrijska rastlina kot hmelj.

Zavarovanje torej ne zajema tudi žičnic in hmeljevk ter lesenih opor. Nedvomno je, da so tudi te izpostavljene različnim zunanjim nevarnostim, zlasti viharju. Ker tudi te opore predstavljajo visoko finančno postavko v hmeljarski proizvodnji, bi vsekakor morali riziko, ki ga povzroča nevarnost pred rušenjem, prenesti na zavarovalnico. Sicer pa te nevarnosti ni potrebno še posebej poudarjati: prizadeti se že dogovarjajo, da bi uvedli tudi to zavarovanje.

Hmelj je zavarovan nadalje samo za škodo po količini, ne pa tudi za škodo na kvaliteti. Nedvomno je, da lahko proizvajalca zadene občutna škoda, če ne proizvede pričakovano kvaliteto hmelja, saj se cene posameznih kvalifikacij hmelja močno razlikujejo. Nedvomno je tudi, da tiste okoliščine, ki vplivajo na količinski pridelek hmelja, prav tako vplivajo na njegovo kvaliteto. S tega stališča bi bilo prav gotovo potrebno zavarovanje hmelja tudi glede na pričakovano kvaliteto.

Tem razlogom za zavarovanje hmelja po kakovosti pa stoje nasproti močni razlogi, ki govorijo proti takemu zavarovanju. Predvsem bi bilo zelo težko ugotavljati izvor škode, ki ima za posledico poslabšanje kvalitete hmelja. Na kvaliteto hmelja istočasno učinkujejo številni elementi, tako da bi bilo zelo težko, če že ne nemogoče, najti vzročno zvezo med poslabšano kvaliteto in tistim določenim vzrokom, nevarnostjo, katere kritje naj bi bilo preneseno na zavarovalnico. Vprašanje je nadalje, ali ne bi zavarovanje za kakovost destimulativno vplivalo na hmeljarje, da po toči ne bi izvajali potrebnih agrotehničnih ukrepov, s katerimi naj bi preprečili povečanje škode, kakor upravičeno meni Zavarovalna skupnost za SR Slovenijo. Tako izigravanje dolžnosti »skrbnega gospodarja« bi seveda imelo za posledico zmanjšanje učinkovitosti hmeljarske proizvodnje. Navedeni razlogi tudi nas prepričujejo, da bi bila uvedba zavarovanja za kakovost hmelja v danih okoliščinah še prezgodnji korak.

11. člen cit. pravilnika določa, da lahko sklene zavarovalno pogodbo vsaka oseba, ki ima premoženjski interes, da je pridelek hmelja zavarovan. Iz navedenega bi izhajalo, da bi lahko sklenili zavarovalno pogodbo obe pogodbeni stranki kooperacijskega razmerja: individualni proizvajalec in kmetijska organizacija.

Praksa se je izoblikovala drugače; na nasprotni strani zavarovalne pogodbe sklene pogodbo za oba kooperacijska upravičenca le kmetijska organizacija, ki organizira kooperacijsko proizvodnjo. Tak način nedvomno poenostavi proces sklepanja zavarovalnih pogodb, ki je, kakor smo videli prej, tudi ena izmed temeljnih zahtev zavarovanja v kmetijski proizvodnji, po drugi strani pa tak način sklepanja zavarovalnih pogodb ne more biti v škodo udeležencev kooperacijskega razmerja.

Kljub temu, da individualni proizvajalec ni stranka v zavarovalni pogodbi, pa je praksa vseeno izoblikovala tudi njegovo sodelovanje v zavarovalni pogodbi. Zlasti je pomembna vloga individualnega proizvajalca pri ocenitvi eventualne škode, ki naj jo krije zavarovalnica. Nedvomno je, da ima tudi individualni proizvajalec velik interes na tem, da bo škoda na njegovem hmeljišču realno ocenjena, po drugi strani pa nima formalne možnosti sodelovati v cenilnem postopku, ker ni stranka v zavarovalni pogodbi. Kot rečeno, praksa dopušča sodelovanje individualnega proizvajalca v cenilnem postopku. To sodelovanje individualnega proizvajalca v cenilnem postopku pa po našem mnenju ne bi smelo biti omejeno le na »dobro voljo« pogodbenih strank, pač pa bi moralo to sodelovanje dobiti značaj s pogodbo zagotovljene pravice. Mislimo, da uzakonitev

take pravice ne bi predstavljala nobene posebne težave. Taka pravica individualnega proizvajalca se npr. lahko zagotovi v kooperacijski pogodbi in ne bi bilo nujno to pravico vnašati še v zavarovalno pogodbo, kar bi seveda zavleklo proces sklepanja zavarovalnih pogodb. Vsekakor ima lahko ta pravica za individualnega proizvajalca velik pomen: lahko aktivno sodeluje pri cenitvi škode, lahko nastopa samostojno, kot stranka, v pritožbenem postopku pred organi zavarovalne skupnosti, če s cenitvijo škode ni zadovoljen, njegov pogodbeni nasprotnik pa takega postopka ni sprožil in podobno.

Dokaz, da je sodelovanje individualnega proizvajalca v zavarovalnem razmerju potrebno, čeprav individualni proizvajalec formalno ni stranka zavarovalne pogodbe, je v tem, da praksa njegovo sodelovanje že dopušča. Potrebno je torej, zlasti za primer sporov, to pravico individualnega proizvajalca tudi formalno zagotoviti v pogodbi. Ob sedanji ureditvi bi se namreč v primeru spora zavarovalnica lahko postavila na stališče, da je stranka zavarovalne pogodbe le kmetijska organizacija, ki je sklenila tako pogodbo, ne pa tudi individualni proizvajalec ter da je delitev eventualne odškodnine, zavarovalnine, stvar notranjega razmerja obeh kooperantov, ne pa tudi stvar zavarovalnice.

Določitev zavarovalne vsote

V hmeljarski proizvodnji se zavarovalna vsota drugače določi kot pri ostalih vrstah kmetijskega zavarovanja. Običajno je namreč, da je v zavarovalni polici navedena količina zavarovanega pridelka, od te količine pa se določi višina premije. Pri hmelju pa je zavarovana vsa količina pridelka, ki bi bila dosežena, če ne bi nastopil zavarovalni primer. Ta količina pa se določi po dejansko doseženem pridelku, to je po pridelku, ki ga hmeljar da v odkup, tej količini pa se prišteje še komisijsko ocenjeni pridelek, ki ga je uničila toča. Tak izračun pridelka v največji možni meri odstranjuje nevarnost, da bi bil hmelj podzavarovan ali nadzavarovan. Zavarovalno vsoto za hmelj pa je mogoče izračunati na tak način samo takrat, če so zavarovane vse hmeljarske površine individualnih proizvajalcev. V nasprotnem primeru je možnost, da po nastalem zavarovalnem primeru določen hmeljar ne odda vso neprizadeto količino hmelja, pač pa del te količine odda hmeljarju, ki ni zavarovan. Ta hmeljar potem proda ta del hmelja v njegovem imenu, na drugi strani pa prikazuje, da mu tako prodani hmelj predstavlja prav tako škodo, zajeto v zavarovalnem primeru. Na tak način je zavarovana vsa količina hmelja, vendar dobi zavarovalnica le del premije za tako zavarovani hmelj, zavarovanec — individualni proizvajalec, pa je razbremenjen zavarovalne premije pri delni količini hmelja.

S sistemom zavarovanja, ki je vse bolj prožen, kakor smo omenili v uvodu tega poglavja, se zavarovanje tudi bolj širi, s tem pa je vedno manj možnosti za zgoraj omenjene in podobne manipulacije. Glede na posebno mesto hmeljarstva v kmetijski proizvodnji, zlasti glede

na velik riziko v tej proizvodnji ter glede na zgoraj omenjene možnosti izigravanja zavarovanja, pa bi morda kazalo misliti na uvedbo splošnega in obveznega zavarovanja, tako da se nevarnosti, ki spremljajo hmeljarsko proizvodnjo, prenesejo na čim širši krog oseb in se tako ublaže v odnosu do posameznika.

Če navedenih odprtih vprašanj ne bi mogli rešiti zadovoljivo, bi bil izhod iz teh zagat le v klasičnem načinu zavarovanja kmetijskih pridelkov, to je z vnaprej določeno zavarovalno vrednostjo, kar pa bi na tej stopnji razvoja pomenilo korak nazaj v sistemu zavarovanja hmeljarske proizvodnje.

Škode, za katere jamči zavarovalnica

Zdaj zajema zavarovanje le škodo, ki jo povzroči toča, požar ali strela, če škoda nastane do trenutka, ko hmelj še ni obran, kakor smo omenili v začetku tega poglavja. Zavarovanje torej ne zajema škode, ki jih povzročijo drugi elementarni dogodki (npr. slana, vihar in podobno), rastlinske bolezni, razni škodljivci in sploh drugi škodljivi vplivi na hmelj.

Z dopolnilnim zavarovanjem je mogoče zavarovanje razširiti še na škode, ki jih povzroča poplava. Vendar pa se hmeljarji v praksi tega zavarovanja ne poslužujejo, ker je nevarnost pred poplavami glede na geografsko lego Savinjske doline in glede na meliorirana področja izredno majhna. Čimprej pa bi bilo treba podaljšati zavarovanje vse do oddaje hmelja, razširiti zavarovanje tudi na lesene in na žične opore, kazalo pa bi sčasoma misliti tudi na uvedbo zavarovanja cene, če ne bi bile že pred sezono določene minimalne odkupne cene. Tako zavarovanje bi bilo umestno zlasti glede na razmeroma veliko nihanje odkupnih cen, na drugi strani pa glede na visoka investicijska vlaganja v hmeljarsko proizvodnjo.

Pri razmotrivanju problema razširitve zavarovanja se ponuja tudi problem razširitve zavarovanja za škode, ki jih povzročijo škodljivi plini, uhajajoči iz industrije, kar je zlasti aktualno v ožjem celjskem območju.

XI. POJEM VIŠJE SILE

Ker je višina pridelka dostikrat odvisna tudi od »višje sile« in ker je sploh pojem višje sile v kooperacijskem razmerju sporen, je potrebno, da ta pojem podrobneje obdelamo.

Pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji ne definirajo pojma »višje sile«. Praksa kaže, da udeleženci kooperacije nimajo vedno jasne predstave o pojmu »višje sile«. Nejasnost pri tem pojmu povečuje okoliščina, da ima lahko pojem višje sile med pogodbenikom drugačen pomen, kot pa ga ima isti pojem v zavarovalstvu.

Pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji običajno omenjajo pojem višje sile le v naslednji zvezi: če bi bil hmeljski pridelek

zaradi delovanja sile oziroma višje sile pod zadnjim triletnim povprečjem, lahko stranki predložita spor glede ureditve medsebojnih obveznosti posebni arbitražni komisiji.

Mislimo, da je zlasti v hmeljarstvu težko določiti obseg pojma višje sile. Hmeljski pridelek je odvisen od številnih naravnih faktorjev, ki se drug z drugim prepletajo in tako zmanjšujejo možnost za iskanje vzročne zveze med zmanjšanim pridelkom in med določenim vzrokom. Številne naravne škodljive vplive je nadalje možno odstranjevati uspešno s sodobnimi agrotehničnimi ukrepi. Z razvojem agrotehničnih ukrepov se obseg pojma višje sile občutno zožuje.

Po veljavnih pravnih pravilih je višja sila vsak neodklonljiv naravni dogodek ali človeško dejanje, ki ga ni mogoče predvideti. Za potrebe modernega blagovnega prometa so pojem višje sile podrobneje obdelale splošne uzance za blagovni promet, po katerih zlasti veljajo za nenavadne dogodke: naravni dogodki, kot so suša, poplava, potres; upravni ukrepi, kot so prepoved ali omejitev uvoza ali izvoza in druge omejitve blagovnega prometa, sprememba sistema cen, sprememba tarif in predpisanih cen, sprememba standardov; gospodarski pojavi, kot so posebno nagel in velik padec ali skok cen (točka 56 splošnih uzanc za blagovni promet).

Označitev »višje sile« v pogodbi o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji kot »vremenske razmere, ki neugodno vplivajo na proizvodnjo«, je na tak način mnogo preširoka.

Nekatere pojave lahko razlagamo kot višjo silo, ne da bi pri razlagi naleteli na dvom, ali določen pojav še spada pod ta pojem.

Taki pojavi so: požar, toča in poplava. Običajno tudi ne bo spora o tem, pri kolikšni intenziteti gornjih pojavov lahko začnemo govoriti o pojmu višje sile.

Težje določljiv je pojem viharja. Vihar določene jakosti lahko napravi občutno škodo, če se zaradi njega podre žičnica oziroma hmeljevke. Šteje se sicer, da predstavlja vihar veter z brzino nad 25 km na uro, vendar bi bilo po našem mnenju preveč formalistično zapirati pojem višje sile v tako ozek okvir. Vihar kot višjo silo bo potrebno po našem mnenju ugotavljati v vsakem primeru posebej. Pri tem bo treba upoštevati siceršnjo trdnost žičnice, njeno starost, siceršnja predvidevanja o možnostih viharjev, temelječa na izkušnjah, oziroma sploh možnost odklonljivosti posledic viharja itd.

Podobno, kot je z viharjem, je tudi s hudourniki. Tudi tu bo treba učinke hudournikov šteti kot višjo silo šele po ocenitvi vseh faktorjev, ki so sopovzročili nastanek škode.

Poseben problem, zlasti na ožjem celjskem območju, predstavlja škoda, povzročena po uhajajočih strupenih tovarniških plinih. Nekateri proizvajalci tudi to škodo štejejo kot škodo, nastalo zaradi višje sile. Taka škoda, ki jo je mogoče predvideti, saj se redno ponavlja, in katere povzročitelj je znan, seveda ne more pomeniti škode, nastalo zaradi višje sile. Napačno pojmovanje pojma višje sile lahko vsaj eni od pogodbenih strank prizadene občutne posledice.

Tudi sušo in močo, ki je v normalnih okvirih, praviloma ne bi mogli šteti kot višjo silo. Sodobni agrotehnični ukrepi, zlasti v obliki številnih škropljenj, so namenjeni v glavnem za odstranitev prav teh posledic. Le v izrednih primerih, ko bi bila intenzivnost suše ali moče daleč nad povprečjem, ki ga v okviru normalnih razmer ni mogoče predvideti, še manj pa z znanimi agrotehničnimi ukrepi preprečiti, bi bilo možno šteti kot višjo silo. Pojem višje sile mora biti ozek. Njegova razlaga ne sme nuditi možnosti, da bi se za njo skrival običajni poslovni riziko, ki je sicer v hmeljarstvu velik. Le restriktivna razlaga tega pojma bo preprečila zlorabe, ki lahko gredo v breme ene ali druge stranke.

Rešitev pravnih posledic neodklonljivega dogodka kot višje sile nakazuje že samo določilo pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji, da bo namreč te posledice reševala posebna arbitražna komisija. Ob načelu enakopravnosti pogodbenih strank bo seveda ta komisija morala škodo, nastalo zaradi dogodkov, ki jih označujemo s pojmom višje sile, razdeliti med obe pogodbeni stranki, skladno z njunimi vlaganji.

XII. POJEM NEVARNOSTI

Vprašanje delitve nevarnosti, delitve odgovornosti za slučajno in za nezakrivljeno škodo med pogodbenima strankama je eno najbolj spornih in najmanj obdelanih vprašanj v sistemu kooperacijskega razmerja.

Slučajna, nezakrivljena škoda je po našem mnenju občutno zmanjšanje hmeljskega pridelka od pričakovanega. Razmejitev je težka, saj ni mogoče trdno določiti, kaj je pričakovani pridelek. Pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji za leto 1965 nimajo več določila o pričakovanem pridelku.

Na to vprašanje morajo sicer odgovoriti ustrezni strokovnjaki, po našem mnenju pa bi morala biti meja tega izpada precej pod povprečnim pridelkom hmelja v zadnjih treh letih. Šele pri tem izpadu se prične vprašanje, ali je pridelek hmelja še v okviru »pričakovanega« ali pa izpad že pomeni škodo ter s tem v zvezi vprašanje, katera od pogodbenih strank bo nosila škodo zaradi tega izpada.

Vprašanja, kdo bo nosil to škodo, seveda ni, kadar škoda nastane zaradi vzroka, ki pomeni zavarovalni primer. V tem primeru je kritje te škode preneseno na zavarovalnico, zavarovalnina pa se deli po ključu, kot ga določita pogodbeni stranki. Problem delitve odgovornosti za nezakrivljeno škodo, to je problem nevarnosti, torej nastane takrat, kadar občutnega izpada v pridelku ni mogoče kriti z zavarovalnino.

Nekatere pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji so imele določilo, da v primeru občutnega podpovprečnega pridelka ureja medsebojne obveznosti pogodbenih strank posebna občinska strokovna komisija. Pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji

za leto 1965 takega ali podobnega določila nimajo več, prav tako v pogodbah ni dogovorjeno, kaj v primeru, če pride zaradi objektivnih okoliščin do občutnega zmanjšanja pridelka. Pri sestavljalcih pogodbe je prevladala miselnost, da pogodbenika pričakujeta le presežek pričakovanega pridelka, eventualni izpad pridelka zaradi nepričakovanih okoliščin pa bo krila zavarovalnina.

O tem, kdo naj nosi nevarnost pri kooperacijskem razmerju, kdo naj bo odgovoren za nezakriviljeno škodo, so v literaturi različna mnenja. Prevladuje mnenje, da naj se nevarnost deli po enakem ključu, kot se deli presežek nad pričakovanim pridelkom. Ker pa zadnje pogodbe o sodelovanju v proizvodnji hmelja ne vsebujejo več določil o pričakovanem pridelku, vsebujejo le obveznost proizvajalca, da bo ves pridelek prodal zadrugi po določenih odkupnih cenah, tudi ta kriterij kot neko objektivno merilo za delitev nevarnosti ne pride več v poštev.

Po našem mnenju bi bila najprimernejša delitev nezakriviljene škode med pogodbenima strankama taka, da bi jo delili po ključu, ki sta ga pogodbeni stranki določili za razdelitev sprejete zavarovalnine. Ena izmed pogodb določa, da si pogodbeni stranki razdelita sprejeto zavarovalnino v sorazmerju z udeležbo v proizvodnji hmelja do nastanka škode. Taka razdelitev nevarnosti najbolj ustreza bistvu kooperacijskega razmerja, namreč sodelovanju v vseh fazah proizvodnega procesa. Ob doslednem spoštovanju načela pa bi bilo treba šteti pod »udeležbo«
pogodbenih strank ne le njuna materialna vlaganja v kooperacijsko razmerje do nastanka škode, pač pa tudi vlaganja oziroma »udeležbo«
v obliki vložnega dela. Povprečni izračuni namreč kažejo, da znašajo vlaganja zadruga približno 45 %, vlaganja individualnega proizvajalca pa približno 55 %. Veljalo naj bi torej pravilo, da nosi nevarnost tista stranka, kateri je propadel njen vložek, bodisi v delu, bodisi v materialnih ali v denarnih sredstvih.

XIII. POJEM DOBREGA GOSPODARJENJA

Sicer razmeroma redki spori pred sodiščem vendarle kažejo, kako pomembno je, da imata pogodbeni stranki vsaj približno predstavo o pojmu »dobrega gospodarjenja«. V sporih se namreč stranki pogostokrat sklicujeta na ta pojem, vendar redkokdaj upravičeno.

Pogodbe, kolikor so nam bile dostopne, običajno določajo, da sta pogodbeni stranki dolžni poslovati kot dober gospodar, videti je, da stranki jemljeta to določilo v pogodbo bolj ali manj kot formalizem, ne da bi vedeli za njeno pravo vsebino.

Tudi sicer so v pogodbah formulacije glede dolžnosti dobrega gospodarjenja skope. Le redko, vendar v novejšem času ne več, je dolžnost dobrega gospodarjenja razširjena na obe pogodbeni stranki in ne veže le individualnega proizvajalca. Jasno in razumljivo je, da mora biti pojem dobrega gospodarjenja enak za obe pogodbeni

stranki. Zato naj bo to tudi jasno izraženo v pogodbi in ni nobene potrebe po kakšni posebni formulaciji, ki bi kazala, da je pojem dobrega gospodarjenja za eno pogodbeno stranko drugačen kot za drugo.

Zaradi narave hmeljarske proizvodnje zajema pojem dobrega gospodarjenja delovanje obeh pogodbenih strank od prvega aktivnega posega po podpisu pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji pa vse, dokler ni proizvodno sodelovanje med strankama zaključeno. Razteza se torej ne samo do končanega obiranja hmelja, pač pa je zlasti važen še v fazi sušenja hmelja. Pod pojem dobrega gospodarjenja spada po našem mnenju tudi to, da individualni proizvajalec hmelj, ki ga suši, zavaruje. Sploh ne sme opustiti nobenih ukrepov, ki so mu dosegljivi in ki pomenijo pot k čim večji in čim boljši proizvodnji.

Pojem dobrega gospodarjenja se ne omejuje le na tisto smotrno delovanje vsakega pogodbenika v proizvodnem procesu, ki je po njegovem mnenju najboljše in ki po njegovih izkušnjah pomeni dobro gospodarjenje, pač pa je pojem širši. Pogodbenik je dolžan uporabljati v proizvodnem sodelovanju ne samo svoje lastne izkušnje, pač pa tudi izkušnje svojega sopogodbenika, ki so lahko mnogokrat zelo dragocene. Pogodbenika sta dolžna upoštevati tudi strokovna mnenja in navodila instituta za hmeljarstvo kot visoko kvalificirane strokovne službe v proizvodnji hmelja. Opustitev določenega navodila instituta za hmeljarstvo bi po našem mnenju kršila pojem dolžnosti dobrega gospodarjenja.

Pojem dobrega gospodarjenja se tudi ne izčrpava le v tistem delu proizvodnega procesa, ki ga opravlja vsak pogodbenik zase. Zaradi značaja kooperacijske pogodbe je sodelovanje obeh pogodbenikov v vsaki fazi proizvodnega procesa bistveno. Tako pojem dobrega gospodarjenja zajema tudi pojem dobrega sodelovanja obeh pogodbenikov v proizvodnem procesu. Opustitev obveščanja drugega pogodbenika o potrebnih agrotehničnih ukrepih, npr. o pravočasnosti škropljenja, bi pomenila kršitev dobrega sodelovanja, kršitev načela dobrega gospodarjenja. Tudi samo obveščanje spet ne bi bilo dovolj; biti mora pravočasno in pravilno, da bi bilo lahko zajeto v pojem dobrega gospodarjenja.

Že naštetih primeri kažejo, da je pojem dobrega gospodarjenja tako širok, da ga ni mogoče zajeti z določeno formulacijo. Zato bo treba v primeru spora ugotavljati vsak primer posebej.

Pojem dobrega gospodarjenja, kot smo ga zasledili v eni izmed kooperacijskih pogodb, da namreč dobro gospodarjenje pomeni, ... »da bo (proizvajalec) uporabil vse svoje moči in sposobnosti za dvig hektarskega pridelka in izboljšanje kvalitete hmelja«, je sicer zelo široka formulacija, vendar še zdaleč ne zajema bistva pojma dobrega gospodarjenja.

XIV. DIVJI HMELJ

Hmeljarski strokovnjaki trdijo, da lahko divji hmelj oprashi zdrave nasade hmelja, ob ugodnem vetru, tudi na razdaljo nekaj kilometrov. Oprashitev nasada z divjim hmeljem pa lahko bistveno poslabša njegovo kvaliteto. Zato je razumljivo, da sta obe pogodbeni stranki bistveno zainteresirani pri uspešnem uničevanju divjega hmelja.

Zaradi te pomembnosti pogodbeni stranki štejeta za potrebno, da si dolžnost uničevanja divjega hmelja naložita s posebno klavzulo v pogodbi o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji. Take določbe zasledujemo v pogodbah o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji več let nazaj.

Zaradi narave stvari je možno odstranjevati učinke divjega hmelja le, če se obe stranki — ne samo stranki, pač pa celotno hmeljarsko področje — bori proti divjemu hmelju.

V ta namen si stranki v pogodbah o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji redno nalagata vzajemno dolžnost, običajno z besedami, da sta »obe pogodbeni stranki odgovorni za uničevanje divjega hmelja.« ali pa, da »sta obe stranki dolžni uničevati divji hmelj v smislu veljavnih predpisov«, ali pa tudi, »da sta dolžni z vsemi močmi uničevati divji hmelj...«.

Že na prvi pogled pa je očitno, da so take formulacije pogodbenih določil preohlapne, saj predstavljajo po svojem bistvu le nekakšno deklarativno pogodbeno določilo.

Ker tudi stranki čutita, da je taka pogodbeni formulacija preveč splošna, stranki skoraj redno opišeta to svojo dolžnost podrobneje, običajno tako, da to obveznost projicirata na vsako stranko posebej. Tako poleg te splošne obveznosti za uničevanje divjega hmelja, kot smo jo opisali zgoraj, redno sledi še določilo, da se individualni proizvajalec obvezuje uničevati divji hmelj na svojem zemljišču.

Obveznost se torej razteza na vse zemljišče individualnega proizvajalca, ne samo na tisto hmeljišče, ki je predmet pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji. Vidimo, da je tako določena dolžnost konkretnejša, zlasti je možno kontrolirati njeno izvajanje, možno pa jo je tudi sankcionirati.

Tudi na strani kmetijske zadruga je prej določena splošna obveznost uničevati divji hmelj še posebej določena. Vendar pa se na strani kmetijske zadruga kaže v tem pogledu popolnoma drugačna problematika kot na strani individualnega proizvajalca. Dočim je na strani individualnega proizvajalca možno vsaj kolikor toliko določiti obseg dolžnosti in jih primerno sankcionirati, čeprav tudi z izvenpogodbenimi instrumenti, kaj takega ni mogoče na strani kmetijske zadruga. Medtem, ko je pri individualnem proizvajalcu možno določiti geografski obseg zemljišča, na katerem je dolžan uničevati divji hmelj, kaj takega ni mogoče, vsaj s tako točnostjo ne, pri kmetijski zadrugi.

Območje kmetijske zadruge, na katerem deluje, na katerem bi torej morala uničevati divji hmelj, ni načrtano z geografskimi mejami. Ta nejasnost ima za posledico nejasnost ustreznih pogodbenih določil. Nekatere zgodnejše pogodbe formulirajo to obveznost kmetijske zadruge tako, da mora kmetijska zadruga uničevati divji hmelj na obronkih cest in potokov.

Tudi določila kasnejših pogodb, ki teže za tem, da bi bila jasnejša in natančnejša, v tem pogledu ne pomenijo kaknega bistvenega napredka. Določilo, da je kmetijska zadruga dolžna uničevati divji hmelj »na obronkih javnih cest, Savinje in potokov«, ne predstavlja glede točnejše formulacije nobenega napredka.

Le na videz je jasnejša določba, s katero se kmetijska zadruga obvezuje, da bo »uničevala divji hmelj na zemljiščih splošnega ljudskega premoženja na svojem območju, razen na zemljiščih družbenih kmetijskih posestev«. Tudi tako določilo prav v ničemer ne dopolnjuje v začetku omenjenega določila o splošni obveznosti uničevanja divjega hmelja.

Menimo, da zaradi narave stvari sploh ne bo mogoče najti primerno formulacijo v pogodbi, ki bi učinkovito vezala obe pogodbeni stranki k uničevanju divjega hmelja. Če bi bilo možno najti primerno sankcijo temu določilu na strani individualnega proizvajalca ob primeru kršitve tega pogodbenega določila, kar pa dvomimo, saj delujejo poleg oprahitve z divjim hmeljem na kvaliteto hmelja še številni drugi faktorji in je vzročnost posameznih faktorjev težko ali pa celo nemogoče določiti, bi bilo to še težje na strani kmetijske zadruge.

Poleg težkoč, ki smo jih omenili že na strani individualnega proizvajalca, je težava še v tem, da ni mogoče točneje določiti območja, na katerem naj kmetijska zadruga uničuje divji hmelj. Prav je sicer, da pogodbeni stranki veže deklarativna določba, katere pomen smo omenili zgoraj, jasno pa je, da taka določba ne nudi dovolj učinkovite zaščite hmeljišč pred okužbo z divjim hmeljem.

Zato je nujno, da se bo treba še naprej zatekati k sredstvom, ki so zunaj pogodbenega razmerja: opozarjanju prizadetih, naj uničujejo divji hmelj, vsako leto bo treba izvajati široko zasnovane akcije za uničevanje divjega hmelja, v skrajnih primerih pa bo treba posegati tudi po upravnih ukrepih.

XV. POGODBENA GLOBA

Vprašanje, ali je treba zagotavljati pogodbeno disciplino v pogodbi o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji, je eno izmed najmanj spornih. Velja namreč skoraj povsem enotno mnenje, da pogodbene discipline v teh primerih ni potrebno zagotavljati s pogodbeno globo.

Nedvomno je tako mnenje pravilno. Pogodbena globa bi bila utemeljena le takrat, kadar bi bila ekonomsko pogojena, to je, kadar pogodbene discipline ne bi bilo mogoče doseči drugače kot s pogod-

beno globo. Doselejšnja praksa ni pokazala potrebe, da se v teh pogodbah določa pogodbeni globa. V nobeni izmed pogodb o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji nismo zasledili, da bi bila katerakoli obveznost pogodbene stranke sankcionirana s pogodbeno globo.

Očitno je, da je mogoče tisto pogodbeno disciplino, ki bi jo bilo možno doseči s pogodbeno globo, doseči z drugimi ukrepi, predvsem z ekonomskimi. Materialna stimulacija pogodbenih strank je tisti element pogodbe, ki ustvarja pogodbeno disciplino, ali ki vsaj nadomestuje, in to uspešno, institut pogodbene globe.

Opozoriti pa je treba še na eno okoliščino v zvezi z institutom pogodbene globe. Sodelovanje v kmetijski proizvodnji je sicer že dokazalo ekonomsko nujnost svojega obstoja, ne smemo pa prezreti, da je miselnost individualnega proizvajalca še vedno, čeprav v manjši meri, nezaupljiva do vseh modernih oblik proizvodnje, in to tudi v pravnem pogledu. Pretrdo vezanje individualnega proizvajalca na nove oblike proizvodnega sodelovanja s pravnimi sankcijami bi mu povzročilo nezaupanje do novega instituta in ga tako po nepotrebnem odbilo, zlasti še, če lahko prav isti učinek dosežemo drugače, z materialno stimulacijo obeh pogodbenih strank.

XVI. RESEVANJA SPOROV PO IZVENSODNI POTI

Pravilo je in prav je tudi, če stranki poskušata rešiti eventualni spor najprej sami in se šele v skrajnem primeru zatečeta pred sodišče. Nismo sicer mogli dobiti podatkov o tem, koliko je takih sporov, ki ne pridejo pred sodišče, predpostavljamo, da jih ni pomembno število, saj bi se to odražalo tudi pri številu sodnih sporov. Predpostavljamo tudi, da organi, ki naj rešujejo te nesodne spore, niso vse eventualne nesporazume in nesoglasja pogodbenih strank registrirali kot spore, pač pa so te nesporazume reševali sproti in neformalno.

Pomislek pa imamo proti sedanji formulaciji v pogodbi o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji, ki je že nekaj let nazaj enaka, namreč, da morebitne spore med pogodbenima strankama praviloma najprej rešuje upravni odbor kmetijske zadruga. Rešitev spora je na tak način prepuščena sami pogodbeni stranki in to tisti, ki je ekonomsko močnejša, kar bi lahko vplivalo tudi na izid spora.

Zaradi pravne varnosti, predvsem pa zaradi občutka individualnega proizvajalca, da bo njegov spor reševal v stvari neprizadet organ, bi po našem mnenju moral biti prvi nesodni organ, ki rešuje spore iz kooperacijskega razmerja, izven pogodbenih strank.

Opozarjamo na to, da so nekatere pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji pred leti že poskušale ustvariti tak organ in sicer v obliki občinske tričlanske strokovne komisije, kadar je šlo za urejanje medsebojnih obveznosti pogodbenih strank, če bi bil donos hmelja zaradi delovanja višje sile bistveno pod povprečjem

zadnjih treh let. Kljub takemu organu sta stranki v isti pogodbi navedli še upravni odbor kmetijske zadruge kot pristojen organ za reševanje njunih sporov. V pogodbah o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji v kasnejših letih nismo več zasledili prej opisane občinske komisije, ostal je samo še upravni odbor zadruge kot organ, pristojen za reševanje medsebojnih sporov.

Iz razlogov, ki smo jih omenili zgoraj, mislimo, da bi bilo treba ustvariti organ za reševanje nesodnih sporov, ki bi bil izven pogodbenih strank. Tak organ bi bil lahko pri občinski skupščini, npr. pri ustreznem svetu, ali pa na primer pri ustrezni strokovni ustanovi, morda pri inštitutu za hmeljarstvo.

XVII. PRAVNI VIRI

Osnove za kooperacijo v kmetijski proizvodnji so bile podane v odloku o kontrahiranju kmetijskih proizvodov proti predjemom in drugim ugodnostim za kmetijske proizvajalce (Uradni list FLRJ, št. 33/54). Navedeni odlok določa, da mora biti pogodba o kontrahiranju kmetijskih proizvodov pismena, da mora vsebovati med drugim določila o obsegu zemljišča, o agrotehničnih ukrepih, o predjemu, o strokovni pomoči, o obveznosti pogodbenih strank, o pogodbeni kazni in podobno. Pomembno je tudi določilo, po katerem mora kmetijski proizvajalec, ki brez svoje krivde ne odda dogovorjene količine pridelkov, vrniti kmetijski zadrugi predjem, odgovarjajoč neoddanim količinam pridelkov. Če pa kmetijski proizvajalec po svoji krivdi ne odda dogovorjene količine pridelkov, mora vrniti kmetijski zadrugi poleg predjema tudi zamudne obresti in plačati še pogodbeno kazen.

V pregledu moramo omeniti tudi uredbo o spremembah in dopolnitvah uredbe o trgovanju ter o trgovskih podjetjih in trgovinah (Uradni list FLRJ, št. 16/58), ki določa, da lahko sklene pogodbo o sodelovanju v kmetijski proizvodnji z individualnim proizvajalcem le kmetijska zadruga. Pogoje za sodelovanje v kmetijski proizvodnji pa lahko določita pogodbeni stranki prosto.

Tudi v prečiščenem besedilu uredbe o kmetijskih zadrugah (Uradni list FLRJ, št. 18/58) je določeno, da lahko kmetijske zadruge organizirajo kmetijsko proizvodnjo v sodelovanju z individualnimi proizvajalci.

Po odredbi o pogojih, ob katerih se lahko sklepajo pogodbe o pridelovanju in dobavi industrijskih rastlin (Uradni list FLRJ, št. 19/58), lahko take pogodbe sicer sklepajo vse gospodarske organizacije, ki jim je hmelj glavna surovina za predelavo, ter tudi gospodarske organizacije, ki so pooblašene za izvoz hmelja, vendar pa lahko sklepajo pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji z individualnimi proizvajalci samo kmetijske organizacije, ne pa tudi druge gospodarske organizacije.

Navodilo o glavnih podatkih, ki jih mora vsebovati pogodba o proizvodnji in dobavi kmetijskih proizvodov (Uradni list FLRJ, št. 39/59), določa, da mora taka pogodba vsebovati tudi te-le elemente: pogodbeni stranki, količino in kakovost kmetijskih proizvodov, ki so predmet sodelovanja, površino zemljiških parcel, ceno pridelkov, minimalne agrotehnične ukrepe, obojestranske obveznosti glede strojne obdelave zemljišč, določila o predjemu in obrestih v zvezi z njim, določila glede strokovne pomoči, glede zavarovanja pridelka, vsebovati mora rok za izročitev pridelkov ter datum izplačila pogodbene cene ter penale. Med drugim je določeno, da mora biti pogodba za sodelovanje v hmeljarski proizvodnji sklenjena najkasneje do vsakega prvega aprila.

Odredba o pogojih, ob katerih lahko sklepajo gospodarske organizacije z individualnimi kmetijskimi proizvajalci pogodbe o pridelovanju in dobavi kmetijskih pridelkov (Uradni list SFRJ, št. 24/65), določa, da lahko gospodarske organizacije, če imajo na svojem območju organizirano proizvodno kooperacijo, organizirajo za to kooperacijo posebno obratno, oziroma poslovno enoto. Ta pa mora razpolagati med drugim tudi s potrebnimi strokovnimi kadri in z ustreznimi sredstvi za tako proizvodnjo. Pogoje presoja občinski upravni organ. Takih pogojev pa nima tista organizacija, oziroma gospodarska organizacija, ki se zaveže sodelovati z individualnimi proizvajalci le s predjemi v gotovini ali v denarnih kreditih. Posebej je tudi določeno, da se sme pogodba o sodelovanju v kmetijski proizvodnji skleniti samo pred začetkom proizvodnega procesa.

VIRI

Odgovori na anketo.

Pogodbe o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji.

Pravni spisi okrožnega sodišča v Celju ter občinskih sodišč v Celju in v Zalcu.

Dr. Jurij Štempihar: Osnove civilnega prava III: obveznostno pravo (skripta), Ljubljana 1962.

Dr. Stojan Cigoj: Obligacijsko pravo: poslovne in neposlovne obveznosti, Ljubljana 1962.

Dr. Stojan Cigoj: Obligacijsko pravo: splošni del, Ljubljana 1962.

Dr. Vladimir Jovanović: Osiguranje u privredi, Zagreb 1962.

Aleksandar Važić: Kooperacija i unapredenje poljoprivredne proizvodnje (Anali pravnog fakulteta u Beogradu, 1961, stran 415 in naslednje).

Dr. Igor Rosina: Nekatere izmed oblik družbene pogodbe (Pravnik 1959/5-8, stran 165 in naslednje).

Dr. Adam Lazarević: Osvrt na ugovor o kooperaciji u poljoprivredi (Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu 1959/ 1-2, stran 55 in naslednje).

Svetislav Arandelović: Teret rizika kod ugovora o poljoprivrednoj proizvodnji (Anali pravnog fakulteta u Beogradu, 1957/2, stran 200 in naslednje).

Dr. Antonije Ilić: Privredno pravo FNRJ, Sarajevo 1959, stran 352 in naslednje.

Dr. Svetislav Arandelović: Pravna priroda ugovora o poljoprivrednoj proizvodnji (Naša zakonitost 1958, stran 454 in naslednje).

Radomir Durović: Ugovor o kooperaciji i uspostavljenje novih društvenih odnosa na selu (Anali pravnog fakulteta u Beogradu 1961, stran 484 in naslednje).

Nikola Balog: Poslovi privrednog prava, Beograd 1952, stran 66 in naslednje.

Dr. Antonije Ilić: Privredno pravo FNRJ, Sarajevo 1957, stran 461 in naslednje.

Pravilnik za zavarovanje pridelkov proti škodam po toči.

Posebni pogoji za zavarovanje hmelja proti škodam po toči.

Odlok o kontrahiranju kmetijskih proizvodov proti predjemom in drugim ugodnostim za kmetijske proizvajalce (Ur. list FLRJ, št. 33/54).

Uredba o spremembah in dopolnitvah uredbe o trgovanju ter o trgovskih podjetjih in trgovinah (Ur. list FLRJ, št. 16/58).

Prečiščeno besedilo uredbe o kmetijskih zadrugah (Ur. list FLRJ, št. 18/58).

Odredba o pogojih, ob katerih se lahko sklepajo pogodbe o pridelovanju in dobavi industrijskih rastlin (Ur. list FLRJ, št. 19/58; in odredba o spremembi o pogojih, ob katerih se lahko sklepajo pogodbe o pridelovanju in dobavi industrijskih rastlin (Ur. list SFRJ, št. 17/63).

Uredba o kreditih in posojilih, ki se bodo dajala kmetijskim zadrugam in drugim kmetijskim organizacijam za kooperacijo z individualnimi kmetijskimi proizvajalci (Ur. list FLRJ, št. 21/59).

Navodilo o glavnih podatkih, ki jih mora vsebovati pogodba o proizvodnji in dobavi kmetijskih proizvodov (Ur. list FLRJ, št. 39/59).

Odredba o pogojih, ob katerih lahko sklepajo gospodarske organizacije z individualnimi kmetijskimi proizvajalci pogodbe o pridelovanju in dobavi kmetijskih pridelkov (Ur. list SFRJ, št. 24/63).

LUDVIK REBEUSEK

DELEZ ROGAŠKE SLATINE V RAZVOJU JUGOSLOVANSKEGA ZDRAVILIŠKEGA TURIZMA

(Ob 500-letnici Rogaške Slatine)

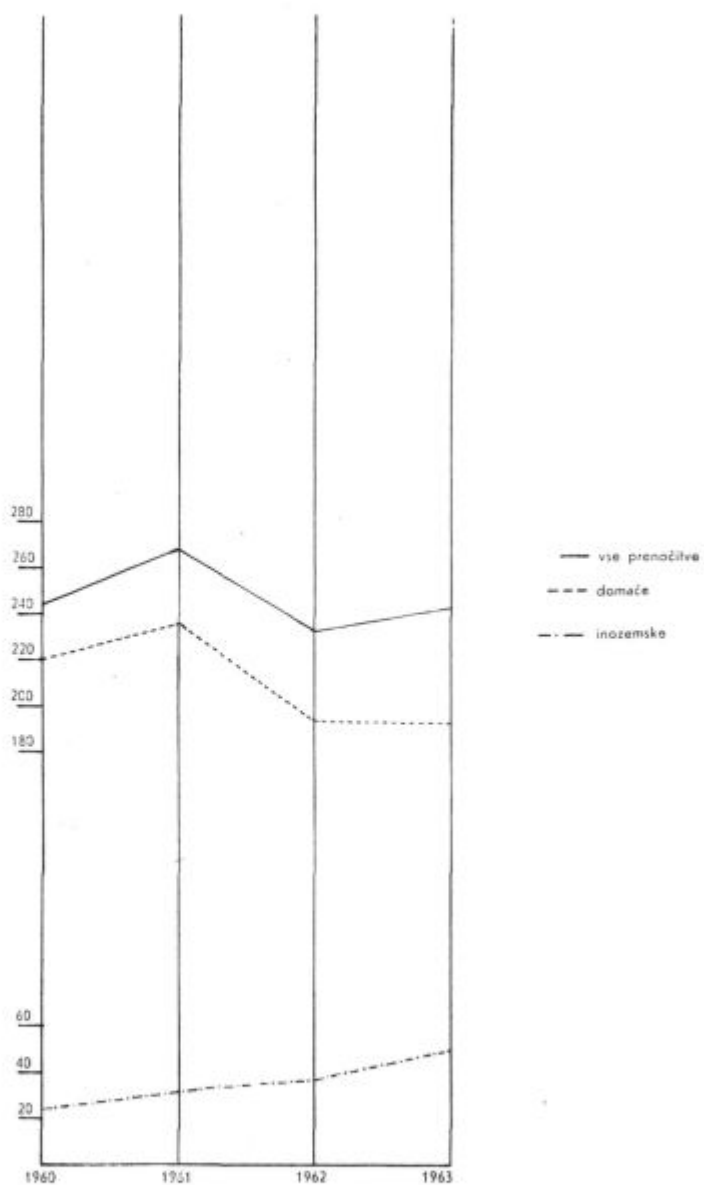
V zadnjih nekaj letih je prišlo v naših večjih zdraviliških krajih do pomembnih sprememb, tako glede celotnega obiska, kot tudi glede strukturne delitve na posamezne vrste obiskovalcev.

V razdobju od 1956 naprej so v zdraviliških krajih zaznamovali porast predvsem števila domačih obiskovalcev, tako zavarovancev kot tudi samoplačnikov. Razen v Rogaški Slatini pa nikjer niso imeli omembe vrednega inozemskega obiska.

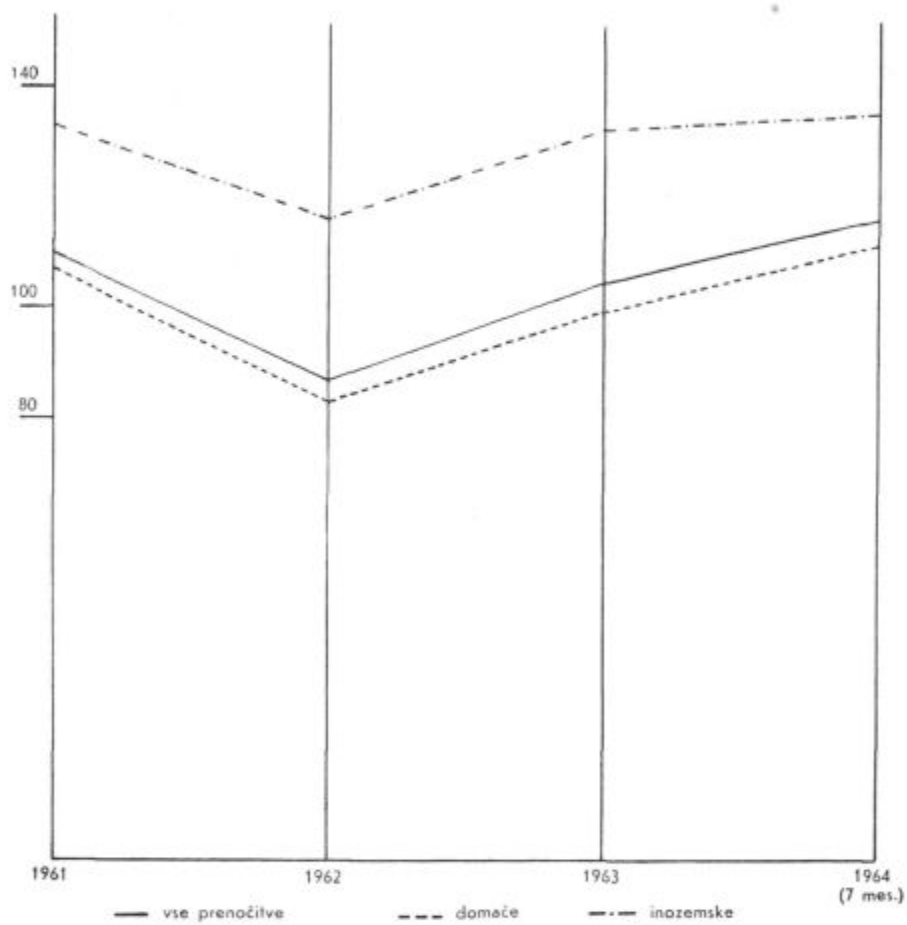
Navidezni višek je bil dosežen v letu 1961. V naslednjem letu je namreč zaznamovan občuten padec domačega obiska, istočasno pa v dveh, treh večjih zdraviliških krajih porast inozemskega obiska. Na prvi pogled bi človek dejal, da so tega krive zvišane cene po uvedbi novega tečaja za inozemska plačilna sredstva. Res so tudi cene delno vzrok zato, vendar so domači obiskovalci samoplačniki skušali to neugodnost delno premostiti z večjo zasedbo cenejših zasebnih turističnih ležišč.

Dejansko pa je glavni vzrok v spremembi administrativnega predpisa, to je v spremenjenem zakonu o zdravstvenem varstvu, ki je stopil v veljavo med glavno sezono 1962, to je dne 1. julija 1962. Sam zakon ne bi mogel povzročiti tolikšnega upada obiska v zdraviliških krajih, marveč so to povzročila različna tolmačenja posameznih zavodov za socialno zavarovanje, ki so rigorozno omejevali pošiljanje svojih članov na zdraviliško zdravljenje, hoteč s tem omejiti svoje izdatke, pri tem pa so prezrli, da so ti izdatki že do takrat v njihovih proračunih predstavljali le nekaj odstotkov. Pravilna je bila intencija zakona, ki dovoljuje pošiljanje zavarovancev na zdravljenje v naravna zdravilišča le takrat, kadar vlada popolna jasnost glede indikacij in kontraindikacij in kadar je zdraviliško zdravstvena služba številčno ter kakovostno ustrezno zasedena.

Mnogo nejasnosti je povzročil 54. člen tega zakona, ki je prepustil izvršnim svetom posameznih republik sprejemanje predpisa, s

Prenočitve v absolutnih številkah (v 10³)

Prenočitve — verižni indeks

katerim se lahko določi sofinanciranje s strani zavarovancev za del pensionskih stroškov, kadar so na zdraviliškem zdravljenju. To določilo je popolnoma nerazumljivo in v pravem pomenu besede nasproti naravnim zdraviliščem — diskriminatorsko. Samo v dveh republikah (Makedonija in Srbija) so prvotno sprejeli tak predpis, vendar so ga postopoma omejevali.

Podatke o tem, kako se je gibal obisk po posameznih skupinah obiskovalcev v zadnjih štirih letih, navajam v primerjavi za vse slovenske zdraviliške kraje skupaj in posebej za Rogaško Slatino, kot največji in najrazvitejši zdraviliški kraj. (Med zdraviliške kraje štejemo: Čateške Toplice, Dobrno, Dolenjske Toplice, Laško, Rimske Toplice, Rogaško Slatino, Slatino Radenci in Šmarješke Toplice, skladno s posebnim Odlokom o razglasitvi zdraviliških krajev, ki ga je izdal 26. januarja 1962 Izvršni svet Ljudske republike Slovenije in je bil objavljen v Uradnem listu LRS, št. 4 z dne 8. 2. 1962). Podatki v 10³ — verižni indeks:

A. Skupni obisk — prenočitve

	1960	1961	%	1962	%	1963	%
zdraviliški kraji Slovenije	575	650	112	566	87	600	106
Rogaška Slatina	244	268	110	251	87	241	104

B. Domači obiskovalci — prenočitve

	1960	1961	%	1962	%	1963	%
zdraviliški kraji Slovenije	559	607	115	515	85	528	105
Rogaška Slatina	220	235	107	194	85	192	99

C. Domači zavarovanci — prenočitve (oskrbni dnevi)

	1960	1961	%	1962	%	1963	%
zdraviliški kraji Slovenije	575	456	122	577	85	581	101
Rogaška Slatina	141	169	120	140	85	157	98

Č. Inozemci — prenočitve

	1960	1961	%	1962	%	1963	%
zdraviliški kraji Slovenije	56	45	119	55	125	75	158
Rogaška Slatina	24	52	155	37	116	49	152

D. Inozemski zavarovanci — prenočitve (oskrbni dnevi)

	1960	1961	%	1962	%	1963	%
zdraviliški kraji Slovenije	7	11	157	14	127	18	128
Rogaška Slatina	77	11	157	14	127	17	121

Opomba: šele v letu 1965 je nekaj inozemskih zavarovancev prišlo na direktno zdravljenje še v drug zdraviliški kraj, to je v Slatino Radenci — 1.200 prenočitev.

Zaključki iz teh podatkov so popolnoma jasni. Celotni obisk tako v zdraviliških krajih kot tudi v posameznem zdraviliškem kraju (Rogaški Slatini) je v letu 1962 zaradi spremenjenih in nepopolnih administrativnih ukrepov zelo nazadoval, kljub temu, da so kazali podatki za nekaj let nazaj stalno večanje vseh vrst obiskovalcev. Še večji izpad je viden leta 1962 pri domačih obiskovalcih, kjer je v precejšnji meri pogojen z zmanjševanjem števila zavarovancev in delnim nazadovanjem domačih samoplačnikov predvsem zaradi višjih cen. Vendar pri domačih samoplačnikih ne smemo pozabiti na delež družinskih članov, ki vsaj v glavni sezoni spremljajo svojega družinskega člana zavarovanca na zdraviliško zdravljenje.

Popolnoma nasprotno sliko pa nam kažejo podatki o inozemskem obisku, ki se kontinuirano, a v Rogaški Slatini celo skokovito povečujejo, tudi v letu krize, to je v letu 1962 in naprej.

Samo letni podatki 1961, 1962, 1963 nam delno zamegljujejo dejansko stanje in dejanski razvoj. Kot sem že navedel, so stopili v veljavo novi predpisi sredi glavne sezone 1962. Takrat je veljalo navodilo, da bo socialno zavarovanje priznavalo plačilo vseh že izdanih odločb za zdraviliško zdravljenje le v primerih, ko bodo ti zavarovanci nastopili dejansko zdraviliško zdravljenje pred 1. julijem 1962, to je do najkasneje 30. 6. 1962. Tako so v mesecu juniju v vseh zdraviliških krajih zasedli vsako možno ležišče do tega datuma z zavarovanci, ki so imeli veljavne odločbe. V tisoče pa je bilo število tistih, ki niso mogli biti sprejeti do 30. junija zaradi že večkrat omenjenih manjkajočih kapacitet zlasti v Rogaški Slatini za časa glavne sezone. Padec obiska domačih gostov, predvsem pa zavarovancev je bil v drugem polletju 1962 mnogo večji, kot ga pa prikazuje letno povprečje, kajti v prvem polletju tega leta je bil obisk domačih gostov zavarovancev v primerjavi s prvim polletjem 1961 bistveno presežen. Lahko rečemo, da je v drugi polovici 1962 prišlo največ 50 % gostov v primerjavi z istim obdobjem leta 1961. To neurejeno stanje se je delno nadaljevalo še v drugi polovici leta 1963, dokler ni uspelo na skupnih sestankih zastopnikov Zveze naravnih zdravilišč, Zavoda za socialno zavarovanje, Sekretariata za zdravstvo, Sekretariata za turizem in Turistične zveze pregledati položaj ter izdati navodila, ki so v skladu z omenjenim zakonom. Zato že v drugi polovici 1963 zaznamujemo normalizacijo, ta pa za obisk v zdraviliških krajih ob današnjem tempu časa lahko pomeni samo še povečanje števila gostov in njihovih prenočitev. Šele leto 1964 bo zopet »normalno«, kar nam potrjujejo uradni statistični podatki, ki navajajo za razdobje prvih sedmih mesecev 1964 v primerjavi z istim razdobjem 1963 v vseh zdraviliških krajih zopetno povečanje števila domačih obiskovalcev in zaradi že kontinuiranega povečanja vsakoletnega inozemskega obiska tudi v skupnem obisku bistvene prekoračitve. Ustrezni indeksi za posamezne zdraviliške kraje se gibljejo od 112 do 155, v Rogaški Slatini imamo indeks 116, vendar to v absolutnih številkah pomeni zvišanje za 18.000 prenočitev v prvih sedmih mesecih 1964.

Vzporedno s ponovnim porastom domačih obiskovalcev narašča tudi prodaja slatinske vode, ki je dosegla v letu 1963 že skoraj 11 milijonov litrov (steklenic). Pri tem je važna ugotovitev, da odpade že večina na slatino tipa Donat.

Zaradi važnosti, ki jo v zadnjem času pripisujemo pri nas deviznemu prilivu iz turizma, posebej obravnavam v naslednjem poglavju

MESTO IN PERSPEKTIVE ROGAŠKE SLATINE PRI RAZVOJU INOZEMSKEGA ZDRAVILISKEGA TURIZMA.

V slovenskih zdraviliških krajih se je inozemski obisk v zadnjih sedmih letih takole razvijal:

	Gosti	Prenočitve	Verižni indeks
1957	1.960	16.400	100
1958	3.050	24.200	148
1959	3.180	29.100	120
1960	3.940	35.800	125
1961	4.680	42.950	120
1962	5.561	52.895	125
1963	8.551	72.645	137

V Rogaški Slatini so ostvarili pretežno večino tega inozemskega obiska, kar je razvidno iz naslednjih podatkov:

	Gosti	Prenočitve	Verižni indeks
1957	900	7.500	100
1958	1.400	12.200	161
1959	1.800	17.000	139
1960	2.500	24.200	142
1961	3.000	31.900	152
1962	3.080	37.400	117
1963	4.700	49.100	131

Za realno presojo pa moramo vedeti, da so v Rogaški Slatini dosegli šele v letu 1960 približno enak obisk inozemskih gostov kot pred vojno. V letu 1958 je obiskalo ta zdraviliški kraj 1.718 inozemcev, ki so dosegli 25.600 prenočitev. Od leta 1961 naprej pa se to število krepko prekoračuje.

Posebej je potrebno opozoriti na specifično obliko inozemskega obiska v Rogaški Slatini, ki se je prvič pojavila v letu 1959. Od takrat namreč zaznamujemo vedno večji delež inozemskih obiskovalcev (iz Avstrije), katerim njihove bolniške blagajne refundirajo celotne ali pretežno večino stroškov bivanja v Rogaški Slatini.

To število se je že toliko povečalo, da so v teku razgovori med Zvezo avstrijskih bolniških blagajn in Zvezo naravnih zdravilišč in zdraviliških krajev Slovenije o sklenitvi posebnega sporazuma glede direktnega pošiljanja socialnih zavarovancev iz Avstrije v nekatera slovenska naravna zdravilišča, predvsem v Rogaško Slatino.

	Inozemski zavarovanci	Delež %	Prenočitve	Delež %
1959	117	6.5	2.400	14
1960	295	12.8	6.800	28
1961	410	13.6	9.000	28
1962	545	17.5	12.000	32
1965	785	17	17.500	35

Povprečna doba bivanja teh obiskovalcev je 21 do 22 dni.

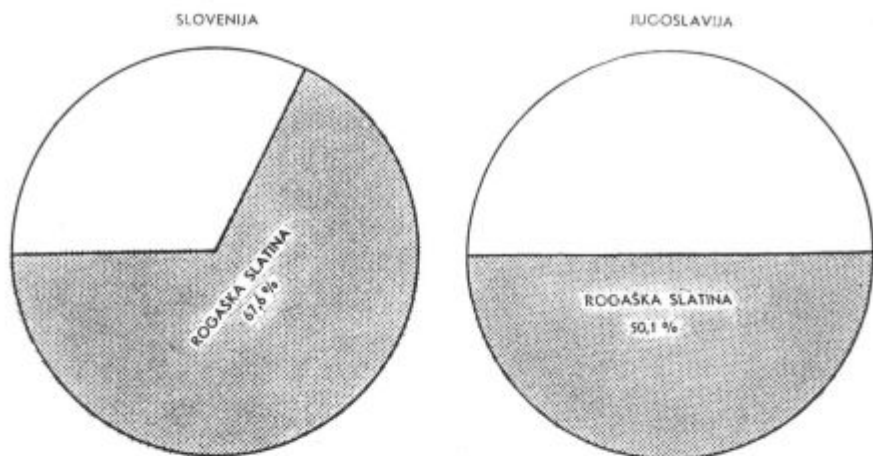
Še podatek o razvoju inozemskega obiska v nekaterih jugoslovanskih največjih zdraviliških krajih, ki nam očitno ponazarjajo poseben položaj in razvoj v Rogaški Slatini.

Prenočitve

	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1965
Vrnjačka banja	1.000	1.600	5.800	9.700	12.100	5.600	3.500
Niška banja	3.000	2.600	3.500	4.500	5.600	3.500	6.400
Ilidža		500	1.500	3.500	2.000	1.500	2.500
Slatina Radenci	4.200	4.800	6.400	4.600	5.000	6.900	10.700
Dobrna	2.400	2.000	2.600	2.800	2.500	3.200	4.600

Če računamo povečanje na bazno leto 1957 (Ilidža 1958), dobimo naslednje povečanje prenočitev v absolutnih številkah in indekse:

	Absolutno povečanje	Indeks
Vrnjačka banja	2.500	350
Niška banja	3.400	115
Ilidža	2.000	400
Slatina Radenci	6.700	267
Dobrna	2.200	192
Skupaj	16.600	
Rogaška Slatina	48.200	545

Inozemski obisk v zdraviliških krajih v letu 1965

Iz teh podatkov je razvidno, da v obravnavanem razdobju razen za Rogaško Slatino ne moremo govoriti o kakšnem pomembnem obisku inozemcev v znanih jugoslovanskih zdraviliških krajih; edinole v Slatini Radenci in Dobrni zaznamujemo po letu 1962 določen napredek, ki se nadaljuje tudi v letu 1964. Tako so v prvih sedmih mesecih leta 1964 dosegli v Radencih 7.100 inozemskih prenočitev, kar je indeks 125 v primerjavi z istim razdobjem v letu 1963, v Dobrni pa so že v prvih sedmih mesecih 1964 dosegli celotni lanskoletni inozemski obisk, v primerjavi z istim razdobjem 1963 pa izkazuje indeks 190.

Rogaška Slatina izkazuje indeks 135 za prvih sedem mesecev, vendar pa je to povečanje v absolutnih številkah 8.500 inozemskih prenočitev več kot v letu 1963.

Nadalje moramo upoštevati, da pri inozemskem obisku ostalih jugoslovanskih zdraviliških krajev v glavnem ne gre za zdraviliške goste, marveč za prehodne iz najrazličnejših razlogov (izleti, weekend, mednarodne mladinske delovne brigade, šahovska tekmovanja itd.), zato obisk tudi tako niha.

V Rogaški Slatini tudi stalno raste delež inozemskih obiskovalcev v celotnem obisku:

- V letu 1960 je bilo od vseh prenočitev 10 % inozemskih;
- v letu 1961 je bilo od vseh prenočitev 12 % inozemskih;
- v letu 1962 je bilo od vseh prenočitev 16 % inozemskih;
- v letu 1963 je bilo od vseh prenočitev 20 % inozemskih.

Če pa primerjamo obisk samo tako imenovanih samoplačnikov, naraste delež inozemskih prenočitev na:

1960:	25,3
1961:	30,75
1962:	41,5
1963:	47,5

Pri tem obisku pa ne gre samo za nove goste, marveč je precejšnje število inozemcev, ki prihajajo že več let zaporedoma v Rogaško Slatino — ca. 40 %, kot je to bilo ugotovljeno z anketo v avgustu in septembru 1965.

Vzporedno z večanjem obiska se je seveda povečal tudi skupni znesek odkupljenih tujih plačilnih sredstev (v 10⁶):

	1961	1962	1965
	15,400	50,100	88,700
indeks	100	325	576

Na celjskem turističnem področju je bilo odkupljenih v letu 1962 za 114 milijonov, v letu 1965 pa za 216 milijonov dinarjev tujih plačilnih sredstev. Na tem področju je bilo 1962 — 55.500 inozemskih nočitev, od teh v zdraviliških krajih 45.400, v Rogaški Slatini pa 37.400; v letu 1965 vseh inozemskih nočitev 76.300, od teh v zdraviliških krajih 57.500, a v Rogaški Slatini 49.100.

Med tujimi državami, katerih državljani obiskujejo Rogaško Slatino, sta na prvih mestih sosedi Avstrija in Italija. V letu 1965 so imeli v Rogaški Slatini obiskovalce iz 15 evropskih držav, ZDA, Kanade, Avstralije, Izraela, Indonezije in nekaterih afriških držav. Med obiskovalci je bilo nekaj znanih političnih in javnih delavcev.

Porast števila prenočitev iz treh, za Rogaško Slatino najvažnejših držav je naslednji:

	1960	1961	1962	1965	Indeks
Avstrija	15.000	20.700	28.500	35.900	240
Italija	6.700	8.500	7.100	9.200	137
Zahodna Nemčija	900	1.000	500	2.400	267

INVESTICIJE

Proti koncu leta 1965 se je izpolnila davna želja tako domačinov, še bolj pa domačih ter inozemskih obiskovalcev Rogaške Slatine, ko je bila asfaltirana cesta, ki veže Rogaško Slatino s Celjem. (Vprašanje je, če ne bo za povečani promet čez nekaj let že preozka...).

Prav tako je bila dokončno zgrajena bencinska črpalka, katero so že mnogo prej zgradili tudi v manj pomembnih turističnih krajih, kot je Rogaška Slatina. (Zopet si dovoljujem pripombo, če ni bencinska črpalka preblizu centra Rogaške Slatine, kot zdraviliškega kraja...).

Ob svoji 500-letnici pa se bo z novim objektom »Nova terapija« Rogaška Slatina lahko uvrstila med sodobneje urejena naravna zdra-

Rogaška Slatina — nova panorama

Fotolik Celje

vilišča in s tem tudi močneje posegla s svojo ponudbo na inozemska zdraviliško-turistična tržišča. V ponosni enajstnadstropni moderni stavbi bo predvidoma naslednja razdelitev posameznih oddelkov:

1. etaža — pritličje s centralno garderobo, recepcijo in sauno.
2. etaža — instalacijska zbiralnica.
3. etaža — mineralne kopeli.
4. etaža — ogljikovo-kisle kopeli.
5. etaža — smrečne kopeli.
6. in 7. etaža — hidroterapija, blatne kopeli, vodno zdravljenje po Kneippu in podobno.
8. etaža — aparatna diagnostika, laboratoriji, stacionarij.
9. etaža — ordinacije, previjališče, apoteka.
10. etaža — gimnastika, aparatna terapija, inhalacije, kozmetika, zobozdravnik.
11. etaža — uprava naravnega zdravilišča.
12. etaža — kavarna s teraso.

Nova terapija bo visoka 40 metrov, opremljena bo s tremi dvigali. Pred leti predvideni predračun v višini 650 milijonov dinarjev se bo zaradi zvišanja cen in mnogih izboljšav zvišal na 850 milijonov.

Ker je provizorična montažna pivnica v zadnjih dneh 1963 pogo-rela, bo istočasno z novo terapijo zgrajena tudi nova, dokončna pivnica.

V perspektivnem programu je tudi predstavitev sedanje nalivalnice.

Prav tako pa bo nujno zgraditi še nove hotelske kapacitete.

Vsi važnejši objekti v Rogaški Slatini so večinoma iz prejšnjega stoletja ali pa iz začetka tega stoletja. Naj samo navedem, da je bil na primer hotel Styria, v katerem se nahaja tudi del sedanjega hidroterapijskega obrata, zgrajen že v letu — 1841, Zdraviliški dom v letu 1910 in tako dalje, edinole hotel Slovenski dom v letu 1958, kar je pa tudi že 26 let in njegova ureditev nikakor ne odgovarja označbi »A« kategorija.

Precej glavobola pa bo še v bodoče predstavljala tranzitna cesta, ki povzroča vedno večji trušč in ropot ne samo osebnih, marveč tudi tovornih avtomobilov, ki divjajo skozi center zdraviliškega kraja, v katerem naj bi bila ena izmed osnovnih značilnosti mir ob zdravljenju z naravnimi zdravilnimi sredstvi.

VIRI

Arhiv Zveze naravnih zdravilišč in zdraviliških krajev Slovenije, Celje. Poslovna poročila naravnega zdravilišča Rogaška Slatina 1960, 1961, 1962, 1965.

Statistični podatki Turističnega društva Rogaška Slatina 1961 in 1965.

Turistične objave Celjske turistične zveze št. 1 — 1964.

Statističnimi koledar Jugoslavije — 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964.

Zavod za statistiko SR Slovenije — Statistične informacije 1964.

Rudolf Leskovar — Kura v zdravilišču Rogaška Slatina 1965.

Stalna konferenca mest Jugoslavije — Turizam u banjskim mestima, Beograd 1965.

Ludvik Rebeušek — Rekonstrukcija zdravilišča Rogaška Slatina, Celjski zbornik 1958.

Ludvik Rebeušek — Zdraviliški kraji ob novih pogojih, Celjski zbornik 1961.

Ludvik Rebeušek — Problematika prodaje rogaških slatin, Celjski zbornik 1965.

1

ZUSAMMENFASSUNG

Rogaška Slatina feiert in diesem Jahr sein 500 jähriges Jubiläum als Heilbad und Kurort. Aus diesem Anlass wird die Bedeutung dieses Ortes und seine Entwicklung in den letzten Jahren untersucht. Ein Vergleich der Besucherzahlen von Rogaška Slatina und der übrigen slowenischen, beziehungsweise jugoslawischen Kurorte ergibt eine ziemlich übereinstimmende Tendenz beim Besuch der einheimischen Gäste, jedoch eine Vorrangstellung von Rogaška Slatina in den Besucherzahlen aus dem Auslande, besonders aus Österreich und Italien. So verzeichnete Rogaška Slatina im Jahre 1965 die Hälfte (50,1 %) aller ausländischen Nächtigungen in den jugoslawischen Heilbädern und $\frac{2}{3}$ aller ausländischen Nächtigungen in den slowenischen Heilbädern. Diese Tendenz konnte auch das sogenannte »Krisenjahr 1962« nicht erschüttern.

Damit wurde aber auch der Beweis erbracht, dass der Rückgang im Jahre 1962 ausschliesslich auf eine Verminderung des inländischen Besuches zurückzuführen ist. Der Grund liegt aber in einer zeitweilig ziemlich unklaren Verordnung, welche die Heilbäder im Allgemeinen betraff und während der Hauptsaison (am 1. Juli) 1962 in Kraft trat.

Jedoch brachte schon die zweite Jahreshälfte 1965 eine Normalisierung und in den ersten 7 Monaten des Jahres 1964 verzeichnet Rogaška Slatina wieder ein Ansteigen auch der heimischen Besucherzahlen. Während des Ab- und Ansteigens der Besucherzahlen wurde auch eine gewisse Abhängigkeit zwischen dem Besuch der heimischen Sozialversicherten, sowie Privatgästen festgestellt (Familienangehörige). Das Jahr 1965 brachte auch einen Verkaufsrekord des Mineralwassers in der Höhe von 11 Millionen Literflaschen.

So sind die Investitionen, welche in Rogaška Slatina in den letzten Jahren begannen, durchaus berechtigt, besonders wenn man bedenkt dass die meisten Gebäude und Einrichtungen noch aus dem vorigen Jahrhundert stammen. Mit der Asfaltierung der Strasse Celje-Rogaška Slatina wurde im vorigen Jahr ein wichtiges Verkehrsproblem gelöst, der Ort selbst wird aber mit der Fertigstellung der »Neuen Therapie« Ende des Jahres (mit einer vorgesehenen Kapazität für 2.500 Badegäste) würdig sein Jubiläum begehen.

ZORAN VUDLER

TURIZEM NA CELJSKEM PODROČJU 1958 - 1963

I. UVOD

Za uvod k tej razpravi se bom najprej povrnil k svojemu članku Celjsko turistično področje, ki je bil leta 1959. objavljen v Celjskem zborniku. Ponovil bom predloge za ukrepe, o katerih sem že takrat poudaril, da so potrebni za nadaljnji razvoj turizma.

V zadnjem, VIII. poglavju, na strani 104 sem napisal tole: »Če želimo izboljšati sedanje stanje in doseči nadaljnji razmah turizma, moramo povečati propagando in uvesti dobro informacijsko službo, posebno skrb pa posvetiti naši propagandi v inozemstvu. Uvesti moramo predsezono in posezono, izboljšati gostišča ter jih urediti, sprostiti in obnoviti kapacitete, ki so pred vojno služile turizmu, izboljšati privatne sobe in urediti primeren način njihovega oddajanja, povečati kapacitete, pospešiti rekonstrukcijo rimskih izkopanin v Šempetru, sprostiti kapacitete v zdraviliščih ter obnoviti zdraviliške objekte in naprave.« V nadaljevanju sem nakazal še aktualno problematiko Logarske doline, Celjskega rekreacijskega zaledja, Šempetra, Prebolda, krajev v Gornji Savinjski dolini in še nekatere probleme.

Ko prebiram danes to zadnje poglavje, moram z veseljem ugotoviti, da je bilo v teh petih letih mnogo narejenega, na kar sem takrat opozoril.

Naša turistična propaganda je v minulih letih uspešno stekla in dosegla pomembne uspehe. Prav je, če povem, da so v teh petih letih izdali: Celjska turistična zveza, turistična društva, zdravilišča ter gostinska podjetja skupno 57 prospektov, letakov in plakatov v skupni nakladi 1.900.000 izvodov. Od teh publikacij jih je bilo 7 v večbarvnem, 17 v dvobarvnem in 15 v enobarvnem tisku. V tej zvrsti propagande smo dosegli tudi največje uspehe. Lotili smo se tudi nekaterih drugih propagandnih akcij, tako sodelovanja na domačih in tujih velesejmih, na različnih razstavah, objavljanja raznih člankov, obiskov, oglaševanja itd. Omembe vredni so novo vzpostavljeni stiki z inozemskimi potovalnimi agencijami, ki so dali izredno dobre rezultate, kar bomo videli kasneje iz statističnih podatkov.

Kar se tiče predsezone in posezone, se je stanje le izboljšalo, saj so rezultati boljši kakor v minulih letih. Domači gostje samoplačniki se predsezone in posezone kaj slabo poslužujejo; v vedno večjem obsegu pa se je poslužujejo inozemci, saj so cene gostinskih uslug v tem času nižje kot v glavni sezoni. Tudi socialno zavarovanje pošilja svoje zavarovance čez celo leto.

Od številnih objektov, ki so pred vojno služili turizmu, so obnovili v tem obdobju le dva. Tako smo pridobili 60 ležišč. Glede privatnih sob velja poudariti, da so predvsem boljše opremljene, njih število pa se je le malo povečalo. Krediti, ki jih je pred leti dajala CTZ in ki jih od lani naprej dodeljujejo odjemalcem zasebnih sob komunalne banke, so občutno pripomogli k izboljšanju opreme in ureditve zasebnih turističnih sob, ki imajo izredno velik pomen za nadaljnji razvoj turizma. Povejmo kar naravnost, da so v manjših turističnih krajih pogoji za gradnjo družbenih gostišč z ozirom na izredno visoke gradbene stroške izredno otežkočeni in so torej v manjših krajih edina možnost za nadaljnji razvoj turizma zasebne sobe ter zasebna gostišča. In tudi glede na zelo kratko glavno sezono na našem področju kaže graditi nove družbene objekte z vso predvidnostjo.

Pri rekonstrukciji rimskih izkopenin v Šempetru velja omeniti, da so bile izkopenine sicer rekonstruirane, še vedno pa manjkajo spremljevalni objekti, ki pa jih bodo v kratkem tudi zgradili. Kakor kaže, so se odločili za najcenejšo varianto, ureditve spremljevalnih objektov v velikem sosednjem združenem domu. To je seveda zasilna rešitev, vendar zaenkrat kar zadovoljiva. Tudi glede lokacije rekonstruiranih izkopenin si nismo bili vsi edini.

Pri novih turističnih gradnjah omenimo predvsem novo terapijo v Rogaški Slatini, saj smo z njo pridobili sijajne možnosti nadaljnjega razvoja zdraviliškega turizma. V tem objektu je urejeno zdravljenje na ravni, ki ne odgovarja samo našemu, temveč tudi zahtevnejšemu inozemskemu gostu. S tem zdraviliškim objektom pa še ni rešena problematika Rogaške Slatine. V kratkem mora dobiti še ustrezen kvaliteten nov gostinski objekt s primernim številom ležišč boljše kvalitete.

Glede ostalih ukrepov, ki sem jih v svoji zadnji razpravi omenjal, bi rad poudaril še to, da je stanje v Logarski dolini na žalost prav takšno, kakršno je bilo pred leti. V Ljubnem smo dobili sredi trga večje družbeno gostišče, Planinka imenovano, ki bo lahko postalo ob ustreznem in pravilnem vodstvu osrednji družbeni objekt, okoli katerega se bodo lahko z ustrezno integracijsko politiko postopoma navezali ostali gornjesavinjski gostinski objekti, da se bodo lahko bolje in hitreje razvijali. Izredni iniciativi novega vodstva moziške občine moramo pripisati še izredno uspelo ureditev sob v gostišču Turist v Gornjem gradu ter razumevanje za ureditev zasebnih sob in tozadevno kreditiranje. Omenimo še nov izredno lepo urejen počitniški dom odprtega tipa Rinka v Solčavi pa Ježeve in Plesnikove sobe v Lučah in Logarski dolini. Weekend naselje v Gornjem gradu

Novo naselje Otok v Celju

Foto Fr. Peršak

je dobilo še nekaj hišic in sanitarne naprave, enako tudi weekend naselji v Preboldu in Velenju. Vprašanje je, ali lahko ta naselja še v bodoče životarijo v okrilju turističnih društev? Ali jih ne bi kazalo vključiti v krajevno gostinsko organizacijo? Ne smemo tudi mimo dveh večjih hotelov, ki smo jih dobili v Velenju in Celju. Velenje je pokazalo v zadnjih petih letih izreden turistični napredek, saj je dobilo sodobno urejen hotel Paka, camping, weekend naselje, mladinski turistični dom in plažo ob jezeru. Tako ima Velenje danes mimo zdravilišč najugodnejše pogoje za razvoj turizma. V Celju smo dobili nov hotel Celeia, ki kaže v začetku svojega poslovanja določene težave, predvsem finančnega značaja. Temu se ne čudimo, saj je bil hotel v tej obliki zgrajen precej proti volji gostinskih in turističnih delavcev, po projektu, za katerega smo že pred pričetkom gradnje povedali, da bo povzročal težave. Brez dvoma je bil hotel v Celju potreben ter je prav, da smo ga dobili. Računati pa moramo s tem, da bo z ozirom na svoje napake potreboval še nekaj let, da se bo uveljavil; mogoče bo potrebno poseči tudi po nekaterih gradbeno-tehničnih ukrepih. Subjektivne težave pa ne bi smele biti ovira uspešnejšemu poslovanju.

V tem obdobju omenjamo še obnovo hotela Savinja v Laškem ter prvo fazo rekonstrukcije zdravilišča, ki bo ob večjih kapacitetah lahko ogromno doprineslo k razvoju inozemskega turizma na našem področju. Zanimanje za zdravilišče Laško je izredno, zato so njegove kapacitete zasedene vedno že mesece in mesece vnaprej.

Na Dobrni so v tem obdobju storili manj, omeniti pa moramo uspešno opravljena kaptažna dela, ki so pokazala zadostne količine vode in tako potrdila prizadevanja za nadaljnji razvoj tega zdravilišča.

Če dodamo še besedo o rekreaciji, moramo ugotoviti, da se je le pričela gradnja rekreacijskega centra pri Celjski koči, kjer bomo že letos dobili odlično smučišče z vlečnico. Korak naprej smo prišli tudi s cestami, saj smo dobili cesto v Rogaško Slatino, postopoma nadaljujejo z gradnjo ceste v Logarsko dolino, pred zaključkom je cestna povezava Luče—Črna, le s cesto na Dobrno se zadeva ne premakne z mrtve točke. Tudi gradnja nekaterih gozdnih cest bo prišla turizmu v prid. Naj omenimo samo cesto iz Logarske doline na Pavličovo sedlo in cesto na Skomarje na Južnem Pohorju.

II. KAPACITETE L. 1965

Ko sem tako kratko omenil, kaj je bilo storjenega v primerjavi z ukrepi, ki sem jih v zadnji razpravi navajal, bi rad v nadaljevanju prikazal najprej primerjavo števila turističnih ležišč leta 1958, s številom iz leta 1965.

Število turističnih ležišč leta 1958 in 1965

K R A J	1958			1965			
	skupaj	hoteli gostišča zdravilišča	zasebne sobe	skupaj	hoteli gostišča zdravilišča	zasebne sobe	indeks 1958
A. Zdravilišča	2449	2050	399	2750	2110	620	111
Dobrna	620	520	100	720	520	200	116
Laško	554	270	64	560	280	80	108
Rimske Toplice	515	280	55	520	280	40	102
Rogaška Slatina	1180	980	200	1550	1050	500	112
B. Turistični kraji	705	481	222	1048	754	294	151
Celje	82	78	4	188	178	10	229
Gornji grad	75	55	40	120	40	80	164
Ljubno	94	14	80	100	20	80	108
Luče	56	20	16	56	20	16	100
Logarska dolina	202	196	6	202	196	6	100
Mozirje	49	9	40	49	9	40	100
Prebold	9	9	—	56	16	10	400
Slov. Konjice	21	14	7	21	14	7	100
Solčava	65	59	6	65	59	6	100
Šoštanj	15	12	5	55	50	5	555
Velenje	29	25	4	160	120	40	551
Vransko	28	12	16	28	12	16	100
C. Ostali kraji	207	125	84	180	120	60	86
Rekapitulacija							
A. Zdravilišča	2449	2050	399	2750	2110	620	111
B. Turistični kraji	705	481	222	1048	754	294	151
C. Ostali kraji	207	125	84	180	120	60	86
Skupaj A + B + C	3559	2654	705	5958	2984	974	118

Pogled s Starega gradu na Celje

Foto J. Pelikan

S prednjim prikazom smo ugotovili, da se je število ležišč povečalo za 626 ali za 18 %, kar je zadovoljivo. V zdraviliščih so dobili 281 novih ležišč, v turističnih krajih 545, torej skupno 626 ležišč. Od tega števila 357 v zdraviliščih, hotelih in gostiščih ter 269 v zasebnih sobah. Večina od 357 novih ležišč odpade na nova hotela Celeia v Celju, Paka v Velenju in hotel Turist v Rogaški Slatini. Če obravnavamo sedanje stanje turističnih prenočitvenih kapacitet, moramo ugotoviti, da je najkritičnejše stanje v Rogaški Slatini, pa tudi v Dobrni, kjer primanjkuje prenočišč nasploh, predvsem pa kvalitetnih prenočišč. Tudi v zdravilišču Laško je stanje podobno.

Če upoštevamo še naše naslednje prikaze o številu nočitev gostov, vidimo, kakor smo že omenili, da bi bilo treba zgraditi v naslednjih letih nova kvalitetna ležiča v Rogaški Slatini, v Laškem, na Dobrni; dokončati adaptacijo sob v gostišču Planinka na Ljubnem, adaptirati Staro pošto v Rimskih Toplicah in mogoče še kaj. Glede kapacitet v ostalih turističnih krajih pa moramo poudariti, da so potrebna predvsem kvalitetna izboljšanja. Gradbeni stroški so zelo visoki, kreditni pogoji so neugodni, sezone pa so razen v zdraviliščih prekratke, kar vse narekuje izredno previdnost pri novih gradnjah in smo lahko smelejši samo v zdraviliščih. V prihodnjih letih bo treba položiti tudi temelje zimskim sezonam. K temu pa spadajo najprej smučarske vlečnice.

III. GOSTJE IN NOČITVE

Ko smo si ogledali kapacitete, nas bo sedaj zanimalo predvsem število gostov in nočitev, ki jih bomo prikazali po letih z bazičnim in verižnim indeksom.

Pregled gostov in nočitev na Celjskem turističnem področju po letih od 1958 do 1965

Leto	Gostje			ver. ind.	ind. 1958 100	Nočitve			ver. ind.	ind. 1958 100
	skupaj	domači	tuji			skupaj	domače	tuje		
1958	65.224	61.627	3.597	100	100	450.653	451.486	19.167	100	100
1959	66.559	62.092	4.267	101	101	475.571	450.868	24.505	105	105
1960	72.917	67.515	5.402	109	118	522.500	466.559	35.941	110	145
1961	80.404	72.252	8.152	110	152	582.015	557.400	44.615	111	152
1962	79.705	69.755	9.972	98	150	550.925	475.580	55.545	92	152
1965	91.648	75.564	16.084	114	149	567.420	491.155	76.287	107	141

Ko primerjamo te podatke, bomo opazili lep porast do leta 1961 in padec v naslednjem letu; dalje, da je število gostov enakomerneje naraščalo, v povprečju za 8,2 % letno, število nočitev pa za 6,8 %. To pomeni, da se je doba bivanja ponovno skrajšala in je znašala l. 1958 6,6 dneva, leta 1965 pa 6,5 dneva, kar pa je splošen pojav z ozirom na sodobni motorizirani turizem.

Ne smemo tudi mimo padca števila gostov in nočitev v zdraviliščih, kar je povzročilo znižanje za celotno področje, čeprav se je število gostov in nočitev v vseh ostalih turističnih krajih povečalo. Znižanje v zdraviliščih so povzročili ostrejši ukrepi, ki jih je leta 1962 pričelo izvajati socialno zavarovanje. V popolnejše razumevanje moramo povedati, da odpade od skupnega števila nočitev okoli 70 % na zdravilišča in le 30 % na vse ostale kraje. Izredno visoko je povečanje števila inozemskih nočitev, o čemer pa bo govora v posebnem poglavju. Tem kratkim ugotovitvam bi veljalo dodati še, da imamo podoben indeks nočitev za celo državo in tudi za našo republiko. Vkljub padcu števila nočitev smo s temi rezultati lahko zadovoljni. Gotovo pa je zanimiv izreden porast števila gostov, ki kaže značilnosti današnjega svetovnega turizma: motorizacijo in gibanje ter zato tudi krajšo dobo bivanja.

Naslednja tabela nam bo pokazala, kako so razporejene nočitve po posameznih večjih turističnih krajih.

Nočitve v najvažnejših turističnih krajih od leta 1958 do 1965

Leto	Rogaška Slatina	Dobrna	Laško	Velenje	Celje	Solčava Log. Dolina	Gornji grad
1958	200.548	115.745	82.016	2.246	21.641	15.584	2.858
1959	209.857	105.277	95.019	5.017	22.054	16.085	8.151
1960	244.164	112.461	84.547	5.542	26.251	18.452	7.694
1961	266.598	121.224	89.960	6.257	26.025	14.424	7.546
1962	251.711	101.209	91.590	11.512	25.789	15.229	10.566
1965	241.559	114.140	91.010	16.911	57.469	15.459	11.255

Ta prikaz dopolnjuje prejšnjega, saj nam nazorno prikaže že omenjeni obseg zdraviliškega turizma, dalje lepo povečanje v Celju, Velenju in Gornjem gradu, pa padec nočitev v Rogoški Slatini in Dobrni leta 1962 ter 1965. Kakor vse kaže, bodo rezultati v vseh krajih, predvsem pa v zdraviliških leta 1964 izredno ugodni in bo število nočitev leta 1964 preseglo doslej najboljše rezultate v letu 1961.

V podrobnostih bo oba dosedanja prikaza števila gostov in nočitev dopolnil naslednji prikaz po posameznih krajih v primerjavi leta 1965 z letom 1958.

Primerjava števila gostov in nočitev leta 1958 z letom 1965

	Gostje			Nočitve		
	1958	1965	Indeks	1958	1965	Indeks
A. Zdravilišča	52.202	52.709	102	591.812	451.401	116
Dobrna	8.015	8.411	105	104.599	114.140	109
Laško	4.711	4.848	105	82.016	91.010	111
Rimske Toplice	901	857	95	4.849	4.692	95
Rogaška Slatina	18.577	18.615	101	200.548	241.559	120
B. Turistični kraji	24.782	45.525	181	46.177	96.625	210
Celje	14.011	26.125	158	21.641	57.459	170
Gornji grad	589	1.205	307	2.858	11.255	389
Ljubno	245	859	357	2.268	6.291	275
Logarska dolina	5.911	5.225	88	11.724	15.528	112
Luče	502	508	102	1.285	1.897	146
Mozirje	359	409	115	1.174	2.576	181
Prebold	75	669	892	216	1.990	905
Slov. Konjice	707	1.565	191	1.105	2.975	270
Solčava	444	540	125	1.660	1.951	114
Velenje	1.811	8.625	478	2.246	16.911	768
C. Ostali kraji	5.505	15.614	256	12.664	19.596	149
Rekapitulacija						
Zdravilišča	52.202	52.709	102	591.812	451.401	116
Turistični kraji	247.82	45.525	181	46.177	96.625	210
Ostali kraji	5.505	15.614	256	12.664	19.596	149
Skupaj A + B + C	62.287	91.648	147	450.655	567.420	126

V tem prikazu vidimo zelo nazorno, da se je od leta 1958 do leta 1965 število nočitev v zdraviliščih le skromno povečalo, dočim beležijo turistični kraji izredno lepo povečanje z indeksom 210. To pomeni, da se je število nočitev povečalo vsako leto za 55 %, kar je izreden uspeh. Ta prikaz nam tudi pove, da potrebujejo naša zdravilišča nujno nekaj novih kapacitet, če želimo nadaljnje povečanje nočitev. Ob sedanjih kapacitetah namreč ne smemo več računati z bistvenim povečanjem. Velja omeniti še to, da je bila večina nočitev realizirana v glavni sezoni, v zdraviliščih tudi v predsezoni in posezoni, dočim zimske sezone še skoraj ne poznamo. Pripomnimo še, da je bilo leta 1962 in 1963 v zdraviliščih precej manj nočitev zaradi varčevalnih ukrepov socialnega zavarovanja ter da je bilo število domačih nočitev nižje leta 1963 kakor pa leta 1961. To pa vseeno ne spremeni naše prejšnje trditve, da potrebujejo zdravilišča nujno nove kapacitete, saj je porast inozemskega turizma izreden pa tudi število domačih gostov se bo občutno povečalo.

Posebej velja omeniti porast nočitev v Celju, Gornjem gradu, na Ljubnem, v Velenju in v Preboldu. Vsi ti kraji so medtem dobili nove kapacitete: Celje in Velenje hotel, Prebold in Gornji grad weekend naselje, v Ljubnem pa so uspeli doseči povečanje z angažiranjem novih zasebnih sob in dobro organizacijo. Zdi se nam, da so bila minula leta za razvoj turizma na celjskem turističnem področju res uspešna, predvsem v manjših turističnih krajih, kjer so z minimalnimi sredstvi, predvsem v zasebnih sobah ustvarili izredno lepe rezultate.

IV. INOZEMSKI TURIZEM

Če iz prikaza na str. 6 izluščimo samo inozemske pokazovalce, bo ta slika zelo zanimiva.

Število inozemskih gostov in nočitev od l. 1958 do 1963

L e t o	G o s t o v		Indeks 1958=100	N o č i t e v		Indeks 1958=100
	Števílo	Ver. ind.		Števílo	Ver. ind.	
1958	5.597	100	100	19.167	100	100
1959	4.267	118	118	24.505	129	129
1960	5.402	127	150	55.941	135	178
1961	8.152	151	228	44.613	134	254
1962	9.972	121	276	55.545	125	292
1963	16.084	161	449	76.287	137	401

K temu podatku skoraj ni treba komentarja, saj se je število inozemskih gostov povečalo od 5.597 v letu 1958 na 16.084 v letu 1963, število nočitev pa od 19.167 na 76.287. Dinamika inozemskega turizma znatno presega dinamiko domačega. Povprečno letno povečanje števila nočitev inozemskih turistov znaša 31 %, kar je štirikrat toliko, kakor pri domačih gostih. Predvsem nam ti pokazovalci narekujejo gradnjo

novih kapacitet v Rogaški Slatini, Dobrni in v Laškem, saj je bil doberšen del inozemskih nočitev realiziran v teh krajih. Ali še bolj natančno: od skupnih 76.287 inozemskih nočitev, kolikor jih je bilo realiziranih lani, so jih ustvarili 49.040 v Rogaški Slatini, 3.290 v Laškem, 4.537 v Dobrni, 656 v Rimskih Toplicah, 8.517 v Celju in 4.157 v Velenju. V vseh ostalih krajih pa so jih realizirali 6.090. Predvsem v inozemskem turizmu imajo zdravilišča odlične možnosti za nadaljnji razvoj, seveda ob izpolnitvi določenih pogojev. Glede inozemskega turizma bi veljalo omeniti še to, da bi bila zelo koristna preorientacija h kvalitetnejšim gostom.

V. FINANCE IN POKAZATELJI

Leta 1958 je znašala turistična realizacija na našem področju 1.741.009 dinarjev v gostinstvu, 10.000.000 v zasebnih sobah, 163.000.000 v prometu, 30.000.000 v obrti in 150.000.000 v trgovini. Skupaj 2.094.009.000 dinarjev. Od tega zneska je znašala devizna realizacija 78.000 dolarjev.

Leta 1963 pa so ustvarili gostinci 4.618.856.000 dinarjev, zasebne sobe 12.000.000, promet 250.000.000, obrt 40.000.000, in trgovina 300.000.000. Skupaj torej 5.220.826.000 dinarjev. Od tega zneska je bilo realiziranih v devizah 457.000 dolarjev. V indeksih znaša skupno povečanje finančne realizacije 221 %, devizne pa 385 %. Finančni rezultati so ugodnejši od povečanja števila nočitev, kar pa velja pripisati tudi povišanju cen v zadnjih letih. S povečanim finančnim prometom smo lahko zadovoljni. Seveda pa bo glede nadaljnjega razvoja turizma pomembno tudi oblikovanje cene, ki je danes za domačega gosta v hotelih nedostopna, zato bo treba pričeti reševati tudi to problematiko, ki pa ni značilna samo za naše področje temveč za vso državo. In še ena glede strukture cene. Vkljub sorazmerno velikemu prometu so skladi gostinskih organizacij skromni, osebni dohodki pa med najnižjimi. Tudi glede tega bo treba nekaj storiti. Tudi ti podatki narekujejo postopno, že omenjeno preusmeritev h kvalitetnejšim gostom.

VI. ZAKLJUČEK IN PERSPEKTIVA

Značilnosti bi bile: postopen porast nočitev, predvsem v manjših turističnih krajih, zastoj v zdraviliščih zaradi ukrepov socialnega zavarovanja in izredno visok porast nočitev inozemskih gostov. Omembe vredno je tudi povečanje nočitev v Velenju, v Celju in Preboldu, kjer so dobili nove kapacitete. Glede perspektive bi veljalo omeniti, da ima naše področje odlične pogoje za nadaljnji razvoj turizma tako v manjših krajih, kakor v zdraviliščih, da lahko dosežeta določene uspehe Celje in Velenje, pa tudi Spodnja in predvsem Gornja Savinjska dolina. V krajih pod Pohorjem ter na Kozjanskem bomo v naslednjih letih Tako smo s statističnimi primerjavami ugotovili, kakšen je bil razvoj turizma v zadnjih petih letih na celjskem turističnem področju.

napravili šele prve poizkuse s turizmom. So pa vseeno podani osnovni pogoji, da se prične turizem tudi v teh krajih uveljavljati.

In če hočemo to doseči, je treba izvajati turistično propagando vsaj v sedanjem obsegu; nadaljevati je treba z izboljšavo obstoječih kapacitet, tako prenočitvenih kakor prehrabnenih, predvsem pa moramo dobiti urejeno rekreacijsko zaledje celjskega mesta, nove kapacitete v Rogaški Slatini, na Dobrni in v Laškem. Tudi Planinski dom v Logarski dolini bi bilo treba nujno obnoviti. Zdi se mi, da so to prvi pogoji, ki so potrebni za nadaljnji razvoj turizma na celjskem turističnem področju. Ko bomo zgradili v naslednjih letih tudi nekaj smučarskih vlečnic, bomo z njimi dobili tudi zarodke prvih zimsko-šporinih centrov.

Vzporedno s temi ukrepi ne smemo pozabiti na ceste, predvsem na cesto do Logarske doline, cesto Luče-Črna, asfaltiranje cestnega odcepa do Prebolda, na Dobrno in na povezavo z Zasavjem.

Izboljševati je treba tudi obstoječa kopališča (bazene) v Slovenskih Konjicah, v Preboldu in v Rogaški Slatini, v Celju je treba zgraditi še en bazen. Predvsem bi rad opozoril na bazen v Rimskih Toplicah, kjer omogoča termalna voda kopanje že od 1. maja do prvih dni v oktobru. Ta bazen je odlično obiskan, ob sobotah in nedeljah pa je v njem takšna gneča, da je že nevdržno, zato je nujno potrebno, da ga čimprej povečamo.

Naj omenim še planinske postojanke, ki lepo dopolnjujejo vse vrste turizma na našem področju. Najbolj je potrebna obnove Mozirska koča pa tudi na Celjski koči je treba dokončati začetno adaptacijo. Če k vsemu, kar smo napisali, dodamo še nekaj novih avtobusnih prog, smo v glavnem nakazali vse, kar je v perspektivi nadaljnjih desetih let najnujnejše za nadaljnji razvoj turizma na Celjskem turističnem področju.

V tem prikazu se nismo dotaknili turizma v na novo priključenih občinah v Posavju, ker smo hoteli nadaljevati razpravo, ki smo jo pričeli l. 1958. Mogoče jih bomo lahko obdelali prihodnje leto.

Če zaključimo z ugotovitvijo, da zavzema na območju našega okraja tudi turizem postopoma vidnejše mesto, bo to predvsem turističnim delavcem gotovo prav. Pa tudi gospodarski pomen turizma je vedno večji; to velja glede celotne realizacije, pa tudi glede deviznega iztržka, ki je dosegel že kar lepo vsoto 500.000 dolarjev. In če se bomo te vloge, ki jo ima turizem, pravilno zavedali ter pokazali za turizem še nekaj več razumevanja, smo prepričani, da bomo v nadaljnjih letih dosegli še lepše rezultate in uspehe.

VIRI

- Zoran Vudler: Celjsko turistično področje, CZ 1958.
- Zoran Vudler: Analiza turističnega prometa, TV 1962.
- Turistične objave 1958-1965.
- Gradivo za občni zbor CTZ 1962 in 1964.
- Statistična služba CTZ.

MARKO TREBAR in JOZE JOST

**STUDIJ METOD ZA BELO ENOPLASTNO EMAJLIRANJE IN
OSVAJANJE NAJPRIMERNEJSEGA POSTOPKA**

UVOD

Na metalnih površinah preprečimo korozijo in izboljšamo estetsko podobo predmetov tako, da jih prevlečemo s steklasto prevleko. Ta postopek imenujemo emajliranje. Po definiciji je emajl s taljenjem pridobljena steklasta masa, anorganskega, v glavnem oksidnega sestava, ki ga natalimo na metalno površino v enem ali več slojih.

V normalni emajlirski produkciji natalimo emajl na metalno površino v dveh slojih. Spodnji sloj, to je sloj ob površini kovine, služi za vezavo med emajlom in kovino. Vsebuje okside niklja in kobalta (vezne okside), zaradi česar je temno obarvan. Drugi sloj, zgornji sloj, da predmetu estetsko podobo in odpornost proti določenim kemičnim in fizikalnim vplivom. Je lahko različno obarvan s tem, da vanj vtalimo različne anorganske pigmente. Iz tega je razvidno, da je zgornji sloj nosilec antikorozijskih in estetskih lastnosti, spodnji pa služi za vezavo tega sloja na kovinsko površino. Tako emajliranje torej zahteva dva ločena postopka nataljevanja emajla, zaradi česar se povečajo stroški (delovna sila, poraba energije, surovine itd.) in poslabšajo mehanske lastnosti emajlnega sloja (odpornost proti udarcu, odpornost proti temperaturnemu šoku), ki so večinoma odvisne od debeline emajlnega nanosa. Najvažnejše pa so mehanske obremenitve montažnih elementov pri sestavljanju z vijaki ali z zakovicami.

Ce sledimo razvoju emajlne tehnike, opazimo, da si prizadeva zmanjšati debelino emajlnega nanosa. Dosežemo jo lahko z uporabo hladno valjanih pločevin, ki so bolj gladke, z emajliranjem s krovnimi emajli, ki imajo večjo kritnost, ali pa tako, da izpustimo vezni sloj in natalimo krovni emajl neposredno na pločevino. Ta zadnji način je zlahka izvedljiv pri črnih, oziroma temno barvanih emajlih, tako, da vgradimo v krovne emajle vezne okside.

Za enoplastno emajliranje belih, oziroma svetlo obarvanih emajlov pa je postopek zahtevnejši.

V tem delu smo v glavnem preiskovali, kako je mogoče nanašati bele in svetlo obarvane emajle neposredno na pločevino in na kakšne načine jih nanašajo po svetu.

MOZNOST ENOPLASTNEGA EMAJLIRANJA NAVADNIH HLADNO VALJANIH EMAJLIRSKIH PLOČEVIN

Za normalno, konvencionalno emajliranje uporabljamo jeklene, hladno valjane pločevine, ki vsebujejo primesi v naslednjih množinah:

C	0,1 ‰
Mn	0,5 ‰
P	0,05 ‰
S	0,05 ‰
Si	sledovi

Pri razvijanju metod za enoplastno emajliranje se začetna razvojna dela s tega področja nanašajo izključno na emajliranje normalnih hladno valjanih pločevin. Problem je bil v tem, kako ustvariti ustrezno vezavo med pločevino in emajlom, ki ne vsebuje veznih oksidov. Vezavo so dosegli na dva načina:

1. Na površino pločevine so nanесли tanek sloj metala, metalnega oksida ali kake druge metalne spojine.

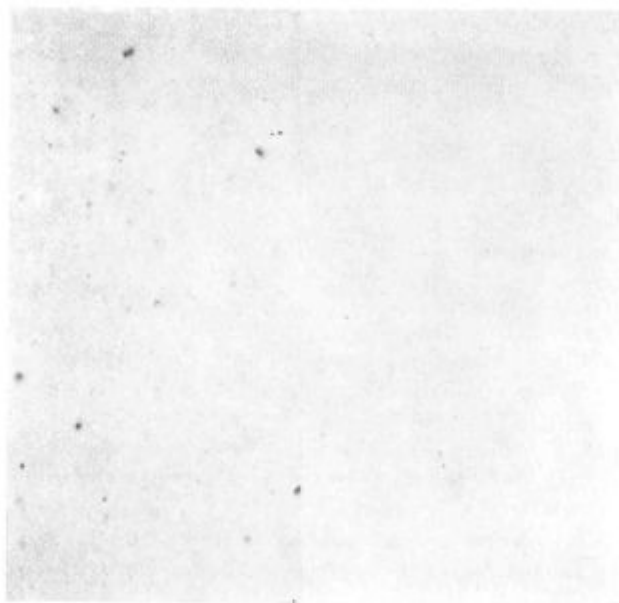
Praktično so stvar izpeljali tako, da so na predhodno peskano pločevino nanесли zelo tanko plast šlikerja, ki je vseboval nikljev oksid in barijev metafosfat. Nanos so posušili, nanесли manj emajlni krovni šliker ter vse skupaj žgali. Pravzaprav je ta način emajliranja dvoplasten, razločuje pa se od konvencionalnega dvoplastnega emajliranja v tem, da šliker z veznimi lastnostmi žgemo skupaj s krovnim emajlom.

2. Drugi načini enoplastnega emajliranja navadnih hladno valjanih pločevin bazirajo v glavnem na tem, da pločevino ali termično oksidiramo in lužimo ali pa samo lužimo s kisljinami, ki so v emajlirski tehniki neobičajne, kot so fosforna, citronska ali solitrna kislina. Pozneje moramo v obeh primerih pločevino nikljati s potapljanjem v raztopino nikljevih soli.

Običajno se uporabljajo modifikacije drugega načina. Pločevino lužimo z žvepleno kislino, nato s solitarno kislino, pozneje pa nikljamo v raztopini nikljevega sulfata določenega pH. Izločanje niklja na železni pločevini poteka po redkos-reakciji

Če tako emajlirane površine opazujemo skozi mikroskop, vidimo da je emajlni sloj črno pikast, kar da emajlni površini sivo podobo, kot je lepo razvidno s slike 1, kjer imamo na levi strani emajlirano hladno valjano pločevino St VII, na desni pa razogljíčeno pločevino.

Slika 1.

Sivino odpravimo z debelejšim nanosom emajla, s tem pa poslabšamo mehanske lastnosti (odletavanja). Običajno izberemo tako debelino, da sta kritost in veznost v optimalni odvisnosti.

Enoplastno je mogoče emajlirati tudi navadno hladno valjano jekleno pločevino. Ker pa kvaliteta teh emajlnih slojev ne ustreza visokim zahtevam v emajlirski industriji, se do sedaj znani postopki takega emajliranja niso uveljavili. Vsaj ne v primerjavi z emajliranjem na razogljíčeni pločevini.

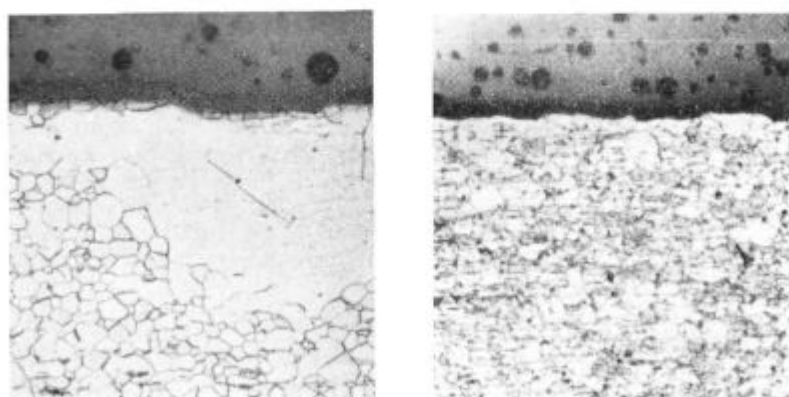
RAZOGLJIČENA PLOČEVINA

Ker je bilo znano, da povzroča nakuhavanje emajla pri enoplastnem emajliranju hladno valjanih nerazogljíčenih pločevin ogljik, so se skušali temu izogniti s tem, da bi emajlirali čisto železo. Cena emajliranega čistega železa je bila previsoka, poleg tega pa njegove mehanske lastnosti niso ustrezale pogojem, kakršne terjaja emajlirska industrija.

Leta 1958 so Nemci predlagali pločevino običajnega emajlirskega jekla, prevlečenega z elektrolitskim železom. Konec 1940. leta so poizkušali Američani emajlirati s titanom pomirjena jekla, v katerih je bil ogljik vezan na titan v obliki titan karbida. Ta način se v industriji ni uveljavil, cene titanovih jekel so bile namreč previsoke (22—24 % dražje od emajlirane pločevine). Leta 1958 se je posrečilo ameriškemu podjetju Bethlehem Steel Comp. izdelati emajlirsko pločevino s temle sestavkom primesi:

C	0,001—0,007 %
Mn	0,2—0,5 %
S	0,05 %
P	0,01 %

Na sliki št. 2 je prikazana struktura razogljichenega jekla v primerjavi s hladno valjanim jeklom St VII. Razogljichena pločevina se da preprosto in lepo emajlirati z enkratnim nanosom belega ali svetlo obarvanega emajla. Ker ne vsebuje ogljika, ne tvori pri pravilnem luženju probojev. Tudi cena teh pločevin je ugodna (dosti nižja od s titanom pomirjenih jekel), saj je, recimo, pločevina Bethnamel v Ameriki samo do 6—8 % dražja od hladno valjanih pločevin in enaka ceni emajlirske pločevine, z imenom Armco (0,02 % C). Zaradi vseh teh lastnosti se je skoraj v vseh inozemskih obratih, ki emajlirajo enoplastno, uveljavil na tovrstnih pločevinah ta postopek. Ker nam manjkajo podatki in tudi vzorci večine drugih proizvajalcev pločevine, smo se morali omejiti v glavnem na opis lastnosti pločevine, izdelane v Bethlehem Steel Comp. USA.

Slika 2. Levo prikaz strukture razogljichene pločevine Bethnamel, desno navadne jeklene pločevine St VII.

Kot navajajo proizvajalci te pločevine, je ta nekoliko mehkejša in bolj duktilna kot navadna hladno valjana jeklena pločevina, vzrok pa je ta, da vsebuje prav majhne količine ogljika. Pri globokem vleku pokaže pločevina Bethnamel odlične vlečne lastnosti.

Tabela številka 1. kaže mehanske lastnosti razogljíčene pločevine v primerjavi z nekaterimi pločevinami kvalitete Armco in hladno valjanimi pločevinami.

Tabela 1

O z n a k a	Kvaliteta	Ste- čičše kg/mm ²	Trdnost kg/mm ²	Ras- tezek %	Trdota R
Hladno valjano emajlirsko jeklo po DIN 1625					
WUSt 12/1.0550.5 USt 12/1.0550.5	0,06—0,10 % C	—	28—42	min. 24	—
USt 15/1.0555.5 RSt 15/1.0555.6	0,06—0,10 % C	max. 27	28—40	min. 27	—
USt 14/1.0556.5 RSt 14/1.0558.6	0,06—0,10 % C	max. 24	28—38	min. 30	—
Dobra emajl. ploč. po Petzoldu	0,06—0,10 % C	20—30	30—35	32—38	
Emajlirsko železo Armco-Quali. Vrednosti navedene od Armco	ca. 0,02 % C navadna kval. za globoki vlek	24,5 17,5	35 28	28 38	50 37
Emajlirsko železo Armco Quali. Vrednosti navedene od Bethleh	ca. 0,02 % C za globoki vlek	18,9	30,8	35	35
Univit I	0,001—0,007 % C	16,0	28,4	48	35
Univit II	0,001—0,007 % C	23,7	32,0	45	ca. 40
Bethnamel I	0,001—0,007 % C	18,2	31,4	38	43
Bethnamel II	0,001—0,007 % C za globoki vlek	21,5	31,1	42,5	ca. 43

Med važnimi lastnostmi, ki jih ima emajlirska pločevina, je tudi ta, da se pri žganju ne upogiba toliko, kot se navadna pločevina. To je posebno važno pri emajliranju večjih artiklov, kot so različne montažne plošče za štedilnike, pomivalne omarice, pralne stroje, arhitekturni paneli in podobno. Priložena diagrama sta rezultat termomehanskih meritev, ki so jih opravili v Bethlehem Steel Comp. po postopku, kakršnega je predpisal Porcelain Enameling Institut:

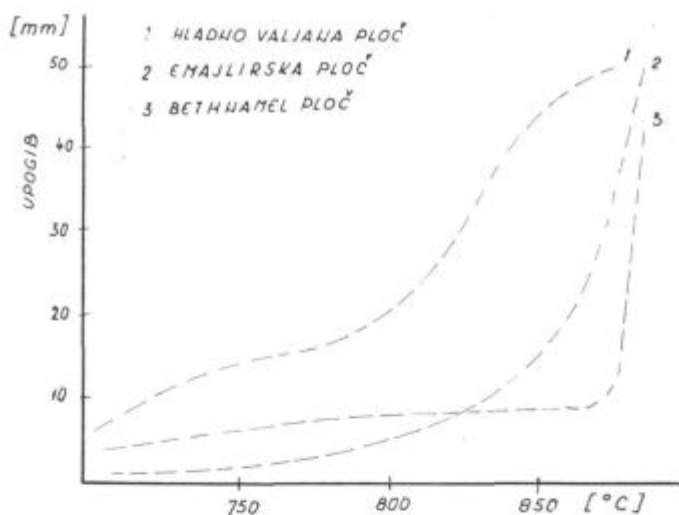
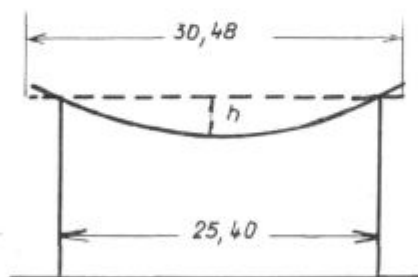

Diagram št. 1

Pločevinast trak dimenzij $5,8 \times 30,48 \text{ cm}^2$, emajliran z temeljnim emajlom, je v razdalji 25,4 cm podprt z dvema prizmatičnima nosilcema. Pri segrevanju na žarilno temperaturo se trak zaradi lastne teže upogne za določeno stopnjo (čas segrevanja je konstanten in znaša 10 minut). Slika 3.

Slika 3

Diagram št. 1 prikazuje, kako se različne pločevine upogibajo ob enaki temperaturi in različni kvaliteti.

Diagram št. 2 pa prikazuje, kako se pločevina iz jekla Bethnamel upogiba, če jo enako dolgo ogrevamo je pa različne debeline.

Iz diagrama št. 1 je razvidno, da je do temperature 850°C proti upogibu najodpornejše emajlirsko jeklo, ki vsebuje $0,02\% \text{ C}$ in $0,08\% \text{ Mn}$. Nad 850°C pa absolutno prevladuje pločevina Bethnamel.

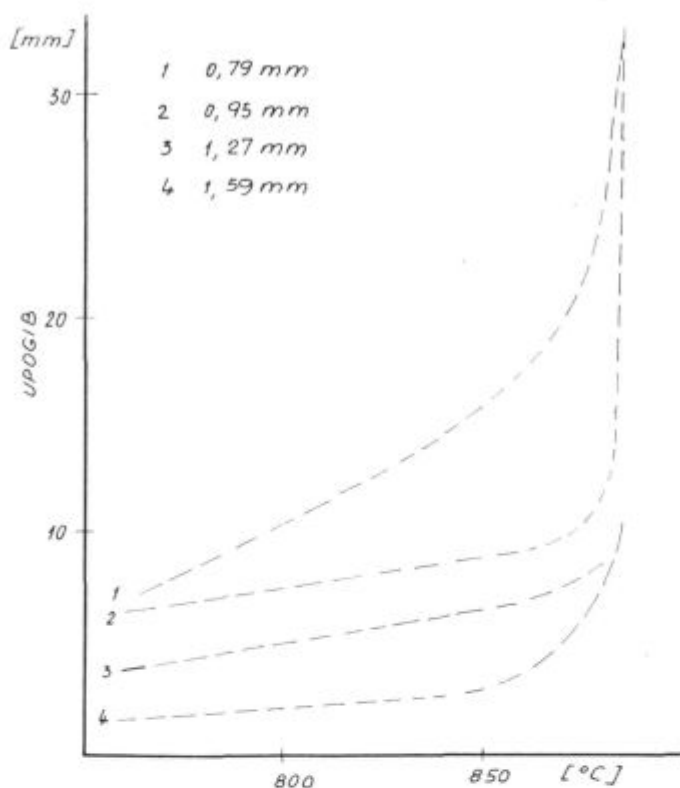

Diagram št. 2

V diagramu št. 2 je prikazana odvisnost upogiba od temperature za pločevine Bethnamel različnih debelin.

Iz vsega tega vidimo, da imajo razogljicene pločevine, če jih žgemo, poleg odličnih emajlirskih lastnosti tudi zadostno mehansko trdnost.

Poleg firme Bethlehem Steel Comp. izdelujejo razogljiceno pločevino tudi ameriške firme Armco (Univit) in Youngstown (Yonamel). Njihovi proizvodi se dobijo na tržišču.

Zaradi visokih cen transporta za ameriško pločevino je za nas predvsem zanimiva proizvodnja takšnih jekel v Evropi. Najvažnejši evropski proizvajalci razogljicene pločevine so tile:

Francija	Solac (Sollfer)
Belgija	Esperance Longdos
	Cocherill
Holandska	Hoogowens
Anglija	Summers
Italija	Italsider

Poleg navedenih evropskih firm je v zadnjem času prišla na trg japonska pločevina z označbo KTS-M.

Po posredovanju holandske podružnice ameriškega podjetja Ferro smo dobili nekoliko vzorčkov razogljčenih pločevin evropske proizvodnje in sicer podjetij:

Sollac

Esperance Longdos in

Hoogowens,

tako da smo lahko primerjali evropske pločevine z ameriško pločevino Bethnamel glede na hitrost luženja.

Zanimivo je, da so po hitrosti luženja evropske pločevine ugodnejše od ameriških jekel Zero-Carbon. Čeprav se je razvoj tovrstnih jekel v Evropi šele začel, lahko po dostopnih vzorcih pričakujemo v doglednem času produkte visoke kvalitete.

Kar se tiče proizvodnje razogljčene pločevine pri nas doma, naj omenimo, da smo se v tej zadevi povezali z Železarno na Jesenicah. Sporočili so nam, da imajo že izdelane imenovane pločevine, vendar jih še nismo dobili v preizkus.

LUŽENJE IN VEZNOST

Namen luženja v klasičnem emajlirskem postopku je ta, da s predhodno razmaščene pločevine (žarjenje ali razmaščevanje z detergenti, oziroma trikloretilenom) odstranimo oksidni sloj, nato pa pločevino v pasivizacijski kopeli zaščitimo pred ponovno oksidacijo. Oksidni sloj odstranimo, tako da pločevino namakamo v kislinah, v žvepleni, solni, fosforni. Ker je oksidni sloj mešanica raznih oksidov in so višji oksidi železa težje topni, ga moramo lužiti v kislinah s precej visoko koncentracijo in pri višjih temperaturah. Pri tem se ne topijo samo oksidi, ampak se jedka odkrita železna površina, pri čemer se razvija atomarni vodik po reakciji

ki difundira v kristalno rešetko metala. Če je pločevina močno podvržena absorpciji vodika, lahko kasneje zaradi tega z emajlirnih površin odpade emajl (ribje luske). Vzrok temu je tvorba molekularnega vodika, ki se nabira pod površino emajla. Pritisk je precejšen, zato emajl odpada.

Nezaželeno jedkanje očiščene površine in s tem tvorbo vodika preprečujemo pri konvencionalnem emajliranju z dodatkom organskih sredstev, kot so to želatina, klej, piridinove, kinolinove spojine, derivati, ki vsebujejo žveplo in podobno. Ta sredstva imenujemo inhibitorje.

Tako luženo pločevino emajliramo z osnovnim emajlom, ki vsebujejo kobaltove in nikeljeve okside. Pri žganju pride zaradi redukcije omenjenih veznih oksidov do tvorbe galvanskih členov, ki povzročajo v železu korozijo, na tej pa temelji veznost emajla na metalni površini.

Luženje razogljicene pločevine za enoplastno emajliranje poteka nekoliko drugače. Ker ni veznih oksidov v samem emajlu, naneseemo na metalno površino sloj niklja, ki nam pri emajliranju daje veznost.

Po luženju, pri katerem v večini primerov uporabljamo isto kislino kot pri konvencionalnem postopku (izjema je solna kislina), namakamo pločevino v kopel nikljevega sulfata. Tako se na metalno površino izloča sloj niklja po že omenjeni reakciji.

Od depoja niklja na metalno površino je odvisna veznost emajla. Poizkusi so pokazali, da je za vezavo potrebna količina niklja odvisna od količine železa, ki se odjedka med luženjem.

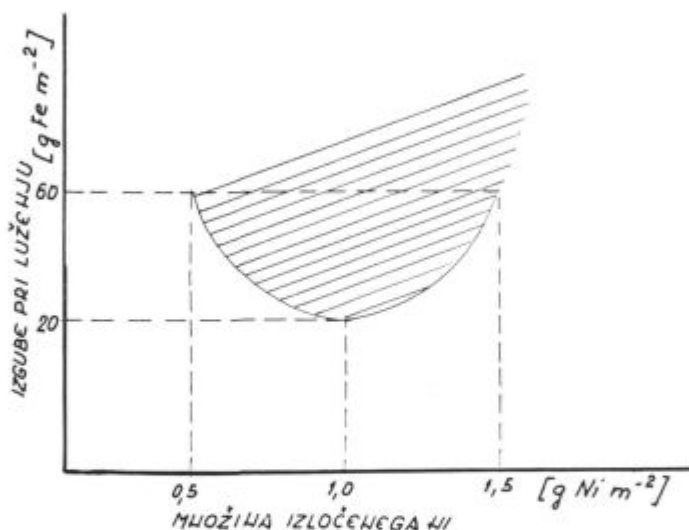
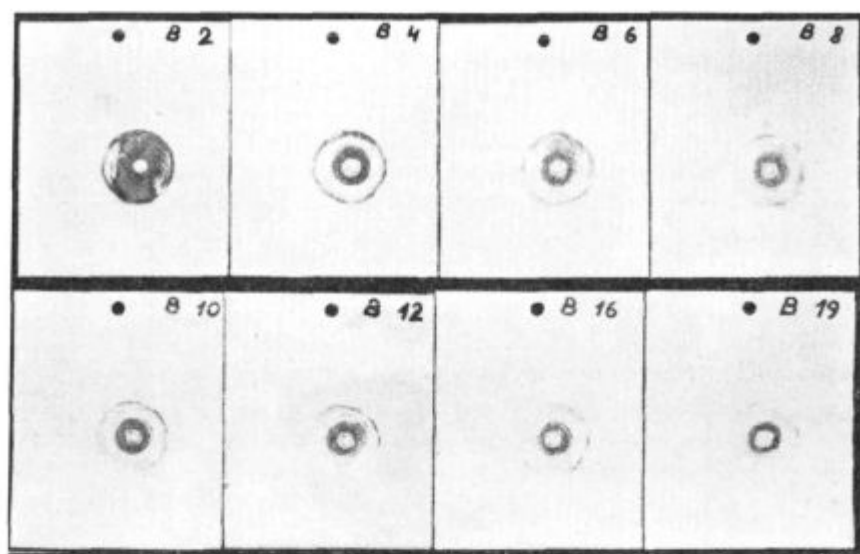

Diagram št. 3. Množina za vezavo potrebnega niklja ob določeni izgubi železa. Izven črtkanega področja ni veznosti.

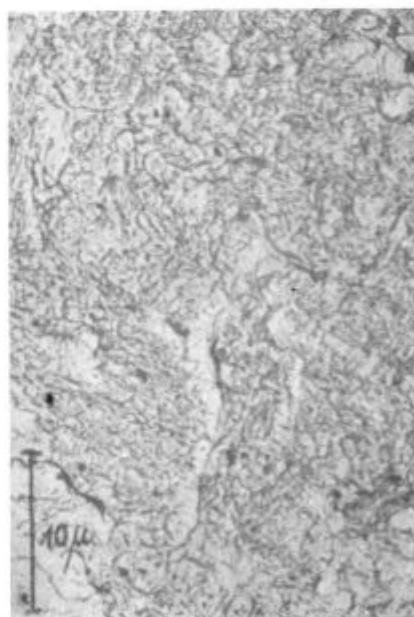
Da je količina na metalni površini izločenega niklja ob konstantnem času nikljanja odvisna od množine odjedkanega železa med luženjem, kaže naslednji poizkus. Na sliki 4 vidimo 8 ploščic razogljicene pločevine Bethnamel debeline 1 mm, luženih v 15 % H_2SO_4 pri 74° C. Čas luženja narašča z leve proti desni, kot je označeno na ploščicah s št. poleg črke B, in sicer v minutah. Vse so bile nikljane v isti raztopini nikljevega sulfata ter emajlirane. Vlek na Erichsenovem aparatu je znašal 4 mm. Vidimo, da se dobra veznost pojavlja pri ploščicah, ki so bile lužene 8 do 10 minut, in se pomembno ne izpreminja, če čas luženja daljšamo. Iz tega lahko sklepamo, da je pri lužilnem času ca. 8 minut in izgubi na teži 22 g/m² depo niklja zadosten za tvorbo dobre veznosti med pločevino in emajlom.

Slika 4

Slika 5. Lužena 2 min.
Ni veznosti

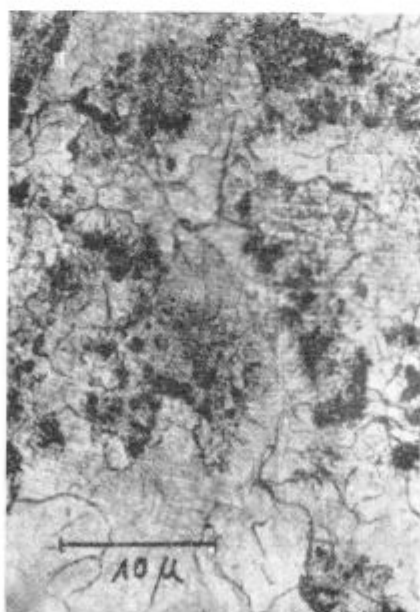
Slika 6. Lužena 5 min.
Pričetek veznosti

Slika 7. Lužena 6 min.
Dobra veznost

Slika 8. Lužena 10 min.
Zelo dobra veznost

Slika 9. Lužena 15 min. Predolgo luženje

Da pri tem poizkusu ne igra bistvene vloge hrapavost površine, ki jo je povzročilo daljše luženje, vidimo iz slik metalne površine po različnih časih luženja (slike so prevzete iz objavljenega predavanja dr. Konrada Langa na emajlirskem kongresu v Parizu), ki prikazujejo dvatisočkratno povečavo (z elektronskim mikroskopom) površine razogljíčene pločevine Monemel, lužene različne čase v 9% H_2SO_4 pri temperaturi 75° C.

min	2	5	6	10	15
gFe/m ²	3,72	6,72	17,4	34,5	67,6

Vidimo, da z daljšim luženjem hrapavost površine pojema. Temna mesta na sl. 9. predstavljajo zajede v metalno površino (predolgo luženje), v katere lahko prodre lužilna raztopina in povzroča motnje pri nadaljnjem postopku emajliranja. Dobra veznost nastopa med 6-min. in 10 min. luženjem, to se pravi pri izgubi od 17,4 do 34,5 g Fe/m².

Ugotovljeno je bilo, da veznost ni odvisna od posameznih lužilnih sredstev, oziroma načinov obdelave jeklene površine (peskanje, žarjenje), temveč samo od količine odluženega železa, kar pa je pri raznih razogljíčenih jeklih odvisno od različnega časa luženja za izbrano lužilno sredstvo. Ta kritična količina železa variira pri različnih razogljíčenih jeklih, v praksi pa lahko sodimo, da se začenja veznost pri počasi lužečih jeklih, če odlužimo najmanj 21,5 g železa na m². Izjemi sta luženje s solno kislino in čiščenje površine s peskanjem. Za prvo je potrebno odlužiti najmanj 350 g Fe na 1 m², da opazimo prvi pojav veznosti. Če pa površino peskamo, zadostuje že približno ena tretjina izgube železa v primerjavi z luženjem z žvepleno kislino.

Kot je znano, se tvori pri valjanju pločevine na površini zlitina bakra z železom. Ta plast je obogatena tudi s kromovimi in manganovimi oksidi. Na to legirano zgornjo plast pločevine se nikelj le slabo izloča. Tako opazimo, da je hitrost izločanja niklja na površini tem večja, čim temeljiteje je legirana plast odstranjena.

Hitrost luženja je odvisna od količine in vrste primesi v jeklu. Tako se hitrost luženja zmanjša, če se zveča vsebnost bakra, obratno pa se hitrost luženja zveča, če se zveča odstotek fosforja. Razogljíčena pločevina z 0,015—0,035 % fosforja in 0,015—0,025% bakra ima dosti krajši čas luženja kot pa razogljíčeno jeklo z 0,008 % fosforja in 0,1—0,12 % bakra.

V nadaljnjih izvajanjih, v katerih bomo posamič obdelali tehnološke postopke enoplastnega emajliranja, bomo navedli hitrost luženja, pri vseh vrstah razogljíčene pločevine, ki so nam dostopne, če se uporabljajo različna lužilna sredstva.

TEHNOLOŠKI POSTOPKI ENOPLASTNEGA EMAJLIRANJA

I. Razmaščevanje

V industriji se v glavnem uporabljajo tile načini razmaščevanja:

1. žarjenje (termični razkroj maščob);
2. kemično razmaščevanje:
  - a) razmaščevanje s trikloretilenom,
  - b) razmaščevanje z lugi in detergentsi.

Ad. 1

Najradikalnejši način razmaščevanja je žarjenje. Žariti moramo ob temperaturi nad 500° C. Pri tem moramo upoštevati, da ob termičnem razpadu masti nastaja ogljik, ki ga tudi z močnejšim žarjenjem ne moremo popolnoma odstraniti s površine jeklene pločevine, ker se ta lahko pri višji temperaturi deformira. Ta način danes opuščajo.

Ad. 2

a) Razmaščevanje s trikloretilenom je zelo učinkovito in hitro, vendar je zanj potrebna precej komplicirana naprava, ki preprečuje, da bi se trikloretilen gubil zaradi hlapenja. Razmaščuje se tako, da se predmeti izpostavijo param topila; to se kondenzira in odtaplja s površine pločevine masti, ki tečejo nazaj v rezervoar. Po navedbi nekaterih avtorjev je ta postopek precej drag, vendar konkretnih številk nismo mogli dobiti.

b) Kopeli te vrste morajo vsebovati natrijeve ali kalijeve hidrokside ali karbonate, ki umiljajo maščobe. Kot emulgatorji služijo fosfati in silikati (natrijev metasilikat, trinatrijev fosfat itd). Pri naših poizkusih smo uporabljali raztopino te sestave:

70 gr natrijevega hidroksida,

30 gr trinatrijevega fosfata na liter raztopine.

Kopelim lahko dodajamo sredstva, ki znižujejo površinsko napetost, kot so spojine aril in alil alkoholov, sulfunirani aromatski ogljikovodiki in podobno.

Temperatura kopeli mora znašati najmanj 85° C. Da razmaščevanje hitreje poteka, moramo kopel močno mešati.

V teh kopelih se lahko topijo le manjše množine masti, zato moramo razmaščevati vsaj v dveh takih kopelih. Po možnosti moramo s pločevine poprej še odstraniti večino masti, tako da pločevino namačamo v trikloretilenu.

Pri enoplastnem emajliranju moramo paziti že takrat, ko jekleno pločevino vlečemo. Mazanje z grafitom ali težkimi olji, ki vsebujejo grafit, popolnoma onemogoči emajliranje, ker grafita s kemijskim razmaščevanjem ne moremo odstraniti.

Razmaščevalna baterija za enoplastno emajliranje ima takšno sestavo:

1. kopel: trikloretilen;

2. kopel: alkalna raztopina zgoraj navedene koncentracije, temperatura 95° C, močno mešanje;

3. kopel: alkalna raztopina zgoraj navedene koncentracije, temperatura 95° C, močno mešanje;

4. kopel: spiranje z vročo vodo;

5. kopel: spiranje s hladno vodo, najboljše je obrizgavanje.

Čas razmaščevanja za posamezno alkalno kopel znaša od 5–10 minut.

Poleg navedene recepture za alkalno čiščenje se je v naši poizkusni lužilnici zelo dobro obnesla tudi vroča 5% raztopina »Meripula«. To sredstvo smo dobili na poizkus iz tovarne »Merima« Kruševac.

Odslej bomo z označbo razmaščevanje mislili na postopek kemijskega razmaščevanja, kot smo ga opisali zgoraj.

II. Niklanje

V praksi se nikelj nanaša na jekleno predhodno luženo pločevino na dva načina:

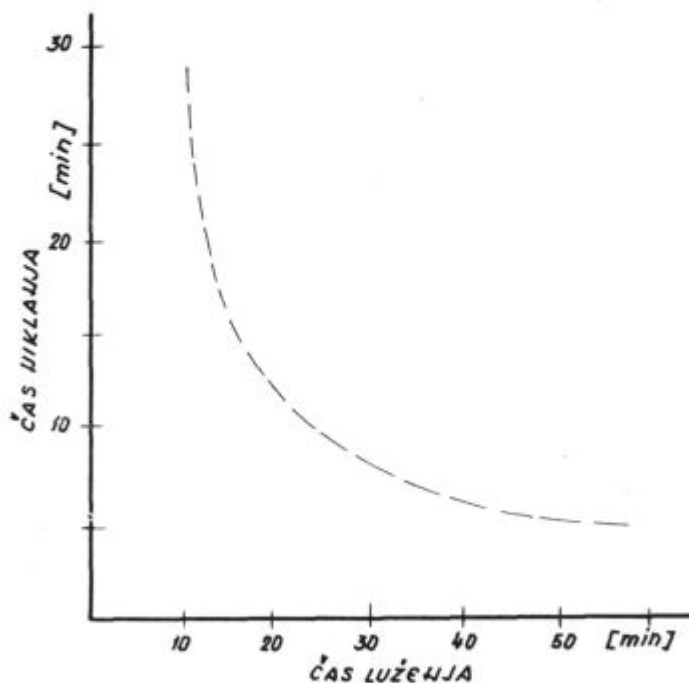
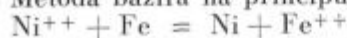

Diagram št. 4

Substitucija niklja po tako imenovanem Nickel Dip postopku:

Metoda bazira na principu

Sestav kopeli

15 g $\text{NiSO}_4 \times 7 \text{H}_2\text{O}$ /1 lit.

pH nastavimo z dodatkom H_2SO_4 na 3,2

Delovna temperatura ca. 75° C

Čas niklanja je odvisen od količine odjedkanega železa. Iz priložene krivulje št. 4 je razvidna odvisnost časa niklanja od količine odjedkanega železa.

Paziti moramo, da vsebnost FeSO_4 v kopeli za niklanje ne naraste preko 1 %.

2. Redukcija niklja (Nickel reduction method)

Princip:

Sestav kopeli:

52 g $\text{NiSO}_4 \times 7 \text{H}_2\text{O}$ + 12 g CH_3COONa + 7 g NaH_2PO_2 /lit.

pH vstavimo na 4,5–5,8

Delovna temperatura: 25–35° C

Čas nikljanja: 5 minut.

Navedena reakcija se sproži samo v prisotnosti železa. Reakcija sama je v resnici bolj kompleksna, kot je to razvidno iz navedenih formul. Poleg niklja dobimo na površini pločevine tudi nikljev fosfin. Dodatek natrijevega acetata regulira pH raztopine med 4,5–5,8. Pri pripravi kopeli se moramo držati vrstnega reda zgoraj navedenih kemikalij.

Po nikljanju z omenjeno raztopino moramo predmete izpirati z vročo vodo, ni pa potrebna nevtralizacija.

Mi smo se v glavnem posluževali prve metode, to je Nickel-Dip, z njo smo dosegli zadovoljive rezultate.

III. Nevtralizacija

Po jedkanju ostanejo na površini pločevine ostanki železovih soli, ki nastanejo pri luženju s kislino, in ostanki kisline. Izpiralna voda ne sme biti alkalna, ker se sicer železove soli izločijo v porah v obliki hidroksidov, ki lahko pri nadaljnjem postopku emajliranja motijo. Zato izpiramo z rahlo kislo vodno raztopino (pH 2–3). Te kopeli ni treba posebej pripravljati, potrebno je samo uravnati pretok vode tako, da iz lužilne kopeli prenesena kislina, ki ostane na površini predmetov, vzdržuje potrebno kislost.

Končno nevtralizacijo pločevine dosežemo tako, da jo po izpiranju potapljamo v 1–2 % raztopino sode, kateri dodamo še ca. 1 % boraksa. Boraks dodajamo, da pasiviziramo površino jeklene pločevine, tako da ne korodira, dokler ne začnemo nanašati emajla. Pri nevtralizaciji s sodo se tvori železov karbonat v obliki oborine, ki se lahko usede tudi na površino pločevine, oziroma zaostaja v porah. Za-

radi tega ponekod dodajamo v nevtralizacijsko kopel 7–15 gr. natr. cianida na liter raztopine. Ta veže železove ione v topno kompleksno spojino natrijevega fero cianida. Tu moramo posebno poudariti, da je delo z natr. cianidom izredno nevarno, zato moramo paziti, da je raztopina stalno alkalna. Problem odpadnih cianidnih raztopin zahteva posebno stroge varnostne ukrepe. Zaradi vsega tega je bolje dodatek natrijevega cianida opustiti. V novejšem času dodajajo v inozemstvu nevtralizacijskim raztopinam manjše množine sredstev za kompleksiranje železovih ionov. Pri nas so trenutno takšna sredstva, kot so etilendiamin-tetra očetna kislina, oziroma njena natrijeva sol, izredno draga, zato si teh postopkov ne moremo privoščiti.

Pri našem delu smo uporabljali nevtralizacijske kopeli z naslednjo sestavo:

10 g Na_2CO_3 + 10 g $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 10 \text{H}_2\text{O}$ na liter raztopine. Temperatura kopeli naj bo po možnosti precej visoka (ca. 70–80° C), da reakcija nevtralizacije hitreje poteka.

Pri nanašanju niklja na površino pločevine z metodo redukcije odpade nevtralizacija.

IV. Sušenje

Po nevtralizaciji moramo pločevino posušiti. Sušenje se pri enoplastnem emajliranju ne razlikuje od konvencionalnega. Pri naših poizkusih smo sušili s tokom vročega zraka. Zanj smo uporabljali fen.

V. Jedkanje

1. Jedkanje s citronsko kislino

(Postopek Ray-Davis-Citronbond)

Ta postopek je bil izdelan in patentiran v podjetju CHAS in PFIZER et. Comp. Postopek je baje uporaben tudi za luženje pločevin, ki so bogatejše z ogljikom (pločevina Armco). Predhodno razmaščeno pločevino jedkamo v 12 % citronski kislini. Kot pospeševalec služi natrijev tiosulfat v zelo majhnih dodatkih.

Po naših izkušnjah poteka luženje onih pločevin, ki so nam dostopne, nekoliko prepočasi, zato jedkanja s citronsko kislino ne priporočamo. Iz diagrama št. 5 je razvidno, da pločevina Hoogovens izgubi predpisano najmanjšo količino železa (21,5 g na m²), potrebno za dobro veznost, v 47 min., medtem ko pločevina Bethnamel potrebuje za to 90 minut. Če dodamo kopeli pospeševalec 85 mg natrijevega tiosulfata na liter kopeli, se lužilna hitrost znatno zviša. Spodnjo mejo zahtevanih izgub dosežemo, če lužimo približno 30 minut. Temperatura kopeli je bila ob vseh meritvah 80° C.

Vsebnost citronske kisline ne sme zdrkniti pod 7 %, ker se pod to vrednostjo čas luženja izredno podaljša. Železov citrat je v vodi slabo topen in se izloča v obliki oborine. Zato moramo kopel stalno filtrirati.

Za nikljanje uporabljamo metodo Nickel-Dip. Ker se zanjo priporoča, da je nanos niklja na površino pločevine nekoliko debelejši, je čas nikljanja podaljšan na 8 minut.

Za luženje 100 m² pločevine porabimo približno 10 kg citronske kisline. Ker je njena cena visoka, je postopek zelo drag. V industriji običajno regenerirajo izrabljeno kislino z ionskimi izmenjevalci, kar pa zopet zahteva dodatne naprave, to pa zveča investicije in stroške vzdrževanja. Postopek podraži tudi večja poraba energije, ker mora imeti kopel visoko temperaturo. Material za gradnjo kadi za kopel citronske kisline ne sme vsebovati bakra, ker ga vroča citronska kis-

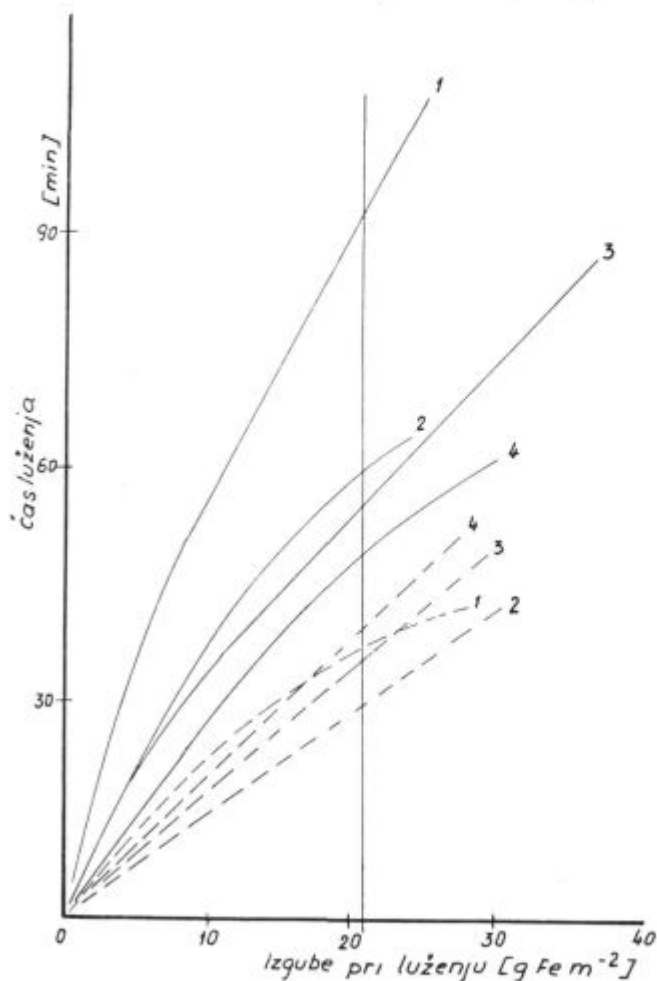

Diagram št. 5

- 1 — Bethnamel
- 2 — Sollac
- 3 — Longdoz
- 4 — Hoogovens

Polne črte — luženje v 12 % citronski kislini pri temperaturi 80° C.
 Prekinjene črte — luženje v 12 % citronski kislini z dodatkom 84,8 mg natrijevega tiosulfata za liter.

lina stopi iz legure, kar povzroča pri kasnejšem emajliranju napake v emajlnem nanosu. Monel metal zaradi tega ni uporaben. Najprimernejši material je aluminij ali pa keramika, ki je odporna zoper kislino, vsekakor se moramo pri gradnji lužilnih naprav izogibati svinca.

Pri nas izdelana poizkusna kad iz nerjavečega jekla kvalitete RRNJ se je zelo dobro obnesla.

Sam postopek poteka po tejle shemi:

1. — 5. kopel. Razmaščevanje in izpiranje.
- 6 kopel. 12 % citronska kislina, temperatura minimalno 80° C, čas luženja je odvisen od kvalitete pločevine.
7. kopel. Spiranje s tekočo vodo.
8. kopel. 1,5 % raztopina $\text{NiSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, temperatura 74° C, pH 3,2, čas 8 minut.
9. kopel. Spiranje.
10. kopel. Nevtralizacija.
11. Sušenje.

2. Jedkanje s fosforno kislino

Ta postopek je dala patentirati General Electric Comp. za enoplastno emajliranje pločevine z nizko vsebnostjo ogljika, ki ne sme preseči vrednosti 0,1 %. Koncentracija fosforne kisline je po raznih navedbah različna. Giblje se od 10—50 ut. %. Pri naših poizkusih smo delali z dvema koncentracijama, z 19 % in 30 % fosforno kislino.

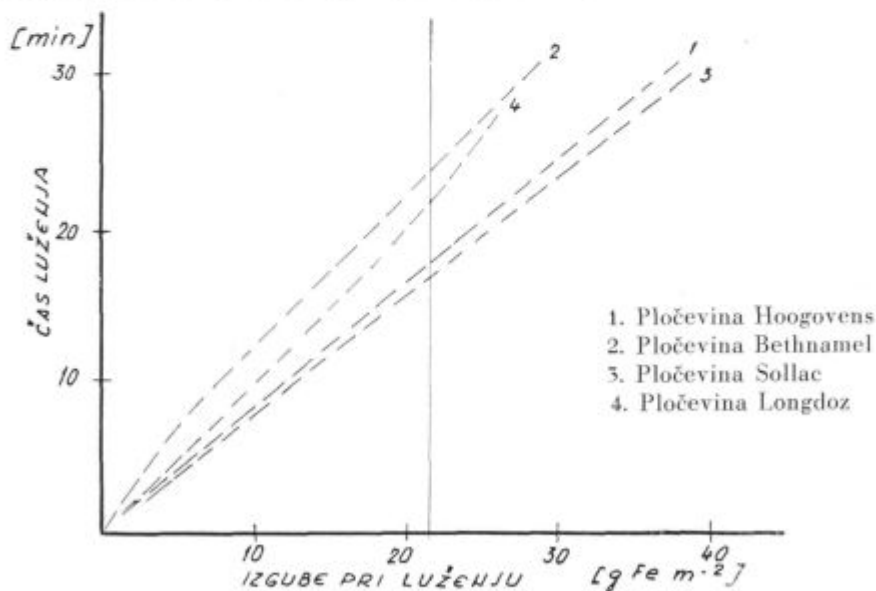

Diagram št. 6. Luženje s 30 % fosforno kislino, temperatura 80° C

V diagramu št. 6 in 7 je nakazana hitrost luženja za razne pločevine v odvisnosti od koncentracije pri temperaturi 80° C.

Pri jedkanju s fosforno kislino moramo paziti, da vsebnost železa v raztopini ne preseže 0,5 ‰. Odstranjevati ga moramo s kontinuiranim pretkanjem skozi ionske izmenjevalce.

Postopek luženja s fosforno kislino poteka po tejle shemi:

1. do 5. kopel. Razmaščevanje in izpiranje.
6. kopel. Jedkanje: 10–30 ‰ H_3PO_4 . Temperatura: 60–80° C. Čas luženja zavisi od koncentracije, temperature in vrste pločevine.
7. kopel. Spiranje s hladno vodo.
8. kopel. Alkalno spiranje z 1 ‰ raztopino Na_2CO_3 .
9. kopel. Spiranje s hladno vodo.
10. kopel. Nikljanje: Nickel Dip 75° C, 5 min.
11. kopel. Spiranje s hladno ali toplo vodo.
12. kopel. Nevtralizacija: 0,03–0,05 ‰ raztopina tetranatrijevega fosfata.
13. kopel. Spiranje.
14. Sušenje.

V primerjavi z jedkanjem z žvepleno kislino je hitrost jedkanja večja, kakor če jedkamo s fosforno kislino. Če primerjamo diagrama št. 6 in št. 8., bomo opazili, da jedka 15 ‰ žveplena kislina pri 70° C hitreje kot pa 30 ‰ fosforna kislina pri 80° C.

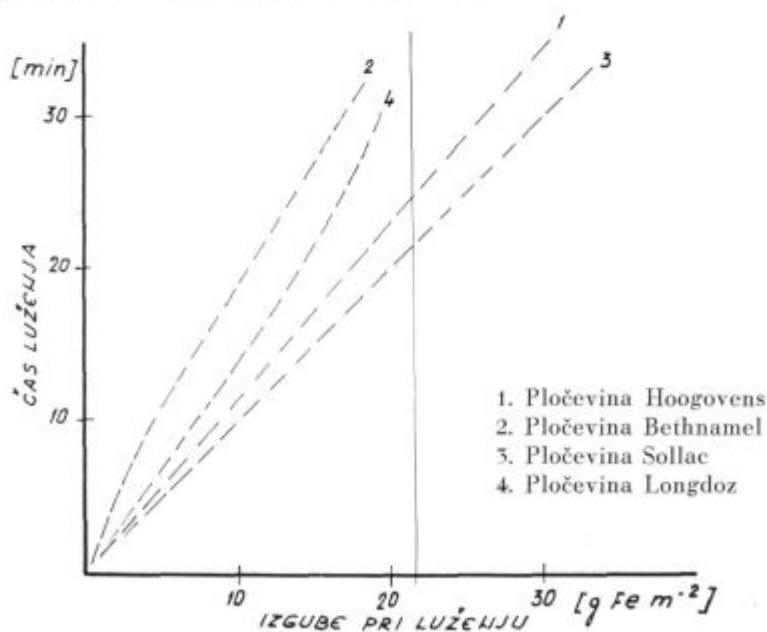
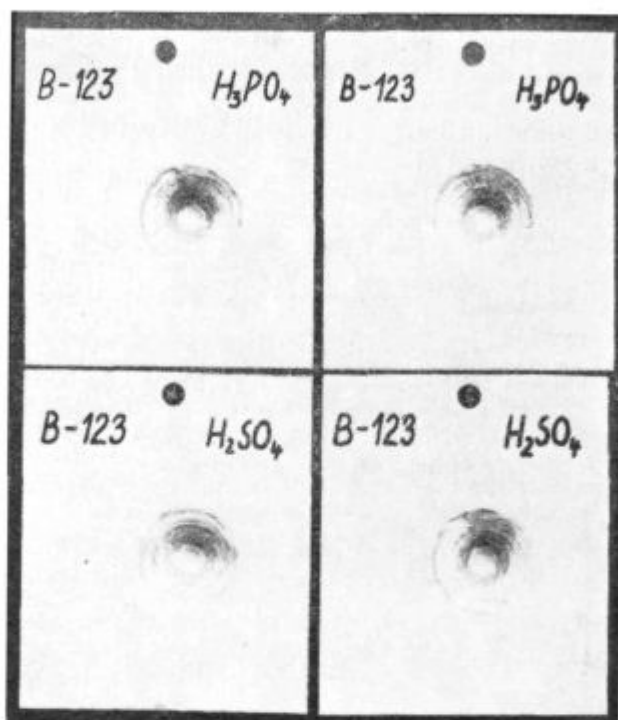

Diagram št. 7. Luženje z 19 ‰ fosforno kislino, temperatura 80° C

Tudi cena fosforne kisline je znatno višja od žveplene. Ker veznost emajla na pločevini, jedkani z fosforno kislino, (slika 10), kot tudi končna podoba emajliranih predmetov nista nič boljši, lahko sodimo, da jedkanje s fosforno kislino nima nobenih prednosti in se po naših izkušnjah ne izplača.

Poudarjamo seveda, da velja to samo za razogljjičeno pločevino.

Slika 10. — Zgornji ploščici sta luženi v fosforni 30 % kislini, spodnji pa v 15 % žvepleni kislini, temperatura kopeli je bila v obeh primerih 80° C. Vidimo, da v veznosti ni bistvene razlike

3. Jedkanje z žvepleno kislino

Postopek jedkanja z žvepleno kislino je najbolj ekonomičen od vseh navedenih postopkov, ker je cena žveplene kisline sorazmerno nizka in ker jo v zadostnih količinah proizvajamo doma.

Hitrost jedkanja je, kot smo že prej omenili, zadovoljiva, saj dosežemo za vezavo potrebno minimalno množino izgube železa že po približno 8 minutah luženja v 15 % raztopini žveplene kisline in pri temp. 80° C, če uporabljamo počasi lužečo se Bethnamel pločevino. Za hitro lužeča se jekla pa je ta čas znatno krajši.

Pri nas smo poizkusno lužili v 7% in 15% raztopini žveplene kisline, pri temperaturah 70° C, 74° in 80°. Diagram št. 9 prikazuje odvisnost lužilne hitrosti od temperature in koncentracije kopeli za počasni lužečo se Bethnamel jekleno pločevino. (Bethnamel I).

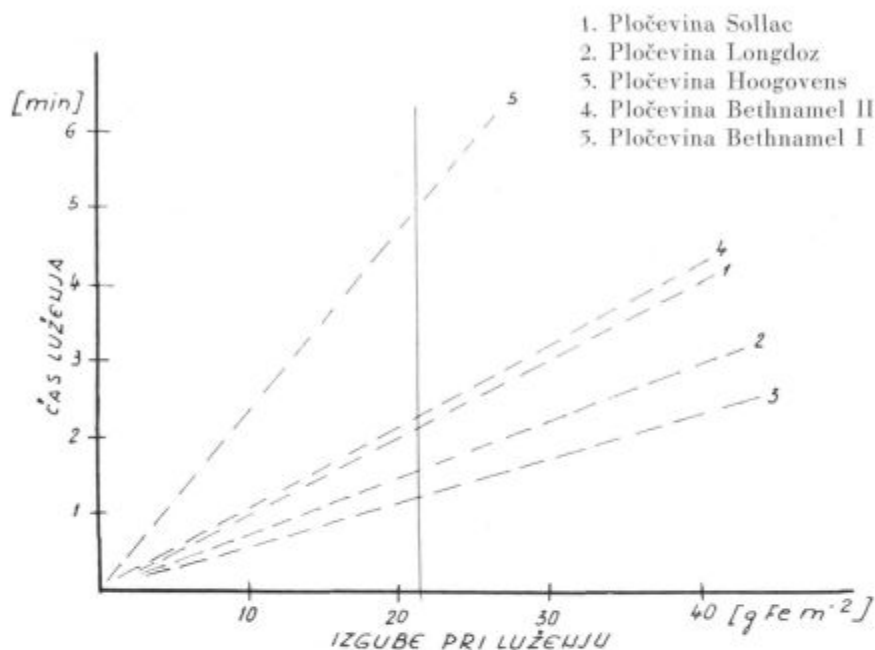

Diagram št. 8. Luženje z 15% žvepleno kislino, temperatura 80° C

Diagram št. 8 pa kaže odvisnost lužilne hitrosti od kvalitete jeklene pločevine. Kopel je bila v tem primeru 15%, temperatura kopeli pa 80° C. Vidimo, da so tu časi luženja za hitro lužeča se razogljčena jekla, kot so Hoogovens, Sollac, Longdoz in Bethnamel II znatno krajši kot pa za počasni lužeče se jeklo Bethnamel I.

Poudariti moramo, da je treba strogo paziti na koncentracijo kopeli, to se pravi na vsebnosti fero soli, ker je od njih močno odvisna hitrost luženja.

Čas jedkanja lahko po potrebi pospešijo akceleratorji luženja. V tem primeru moramo dati v kopel male množine natrijevega nitrata in sicer 6–20 g na liter, vendar to za hitro lužeča se jekla ni potrebno.

Postopek luženja z žvepleno kislino:

1. do 5. kopel: Razmaščevanje in spiranje.
6. kopel: Hladno spiranje.
7. kopel: Jedkanje 7–15% H₂SO₄, temperatura 70–80° C. Čas jedkanja je odvisen od vrste pločevine, koncentracije in temperature.
8. kopel: Spiranje s toplo vodo.

9. kopel: Nickel — Dip.
10. kopel: Vroče spiranje.
11. Sušenje.

Materiali za gradnjo kadi za žvepleno kislino so:
les ali navadna jeklena pločevina, obložena z gumo, oziroma plastiko.

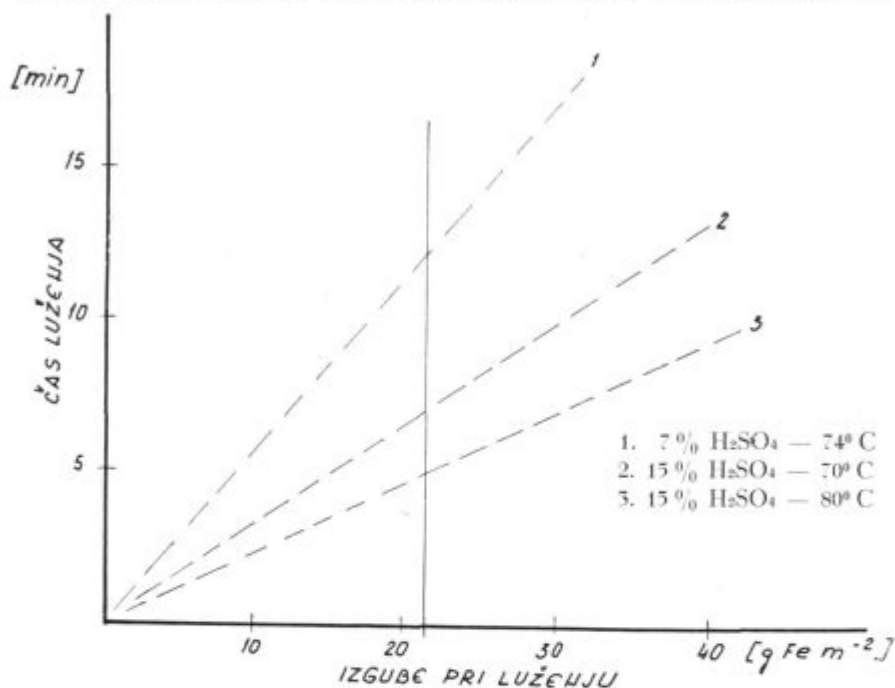

Diagram št. 9. Pločevina Bethnamel, lužena v žvepleni kislini različnih koncentracij in temperatur

Naši poizkusi so bili opravljene v kadi iz nerjavečega jekla RRNJ, ki se je dobro obneslo.

Poudarjamo, da nikakor ne smemo uporabljati svinčenih oblog ali nerjavečih jekel, ki vsebujejo baker.

4. Jedkanje s ferisulfatom

Postopek je bil izdelan v ameriškem podjetju Chichago Vitreous Corp. in sicer za jedkanje počasi lužečih se jekel. Po objavljeni literaturi uporablja ta postopek Westinghous Comp. Čas luženja, ki ga navaja to podjetje, znaša 1 minuto in 59 sek. Seveda velja ta čas samo za določeno kvaliteto jeklene pločevine, kakršno uporabljajo pri njih.

Potek reakcije je:

Končni produkt je fero sol, ki jo pa lahko z dodatkom primerne oksidanta zopet prevedemo v feri obliko, ki je aktivna. Tako kopel regeneriramo. Paziti moramo, da ostane koncentracija feri sulfata vedno ista. To dosežemo s tem, da zavržemo določeni del kopeli, preostanku dodamo preračunano množino žveplene kisline in oksidanta za pretvorbo feri sulfata v feri sulfat. Po enkratnem polnjenju rabimo za regeneracijo samo še žvepleno kislino in pa oksidant. Za oksidacijo feri oblike v feri uporabljajo Američani vodikov peroksid. Ta postopek je posebno ugoden za kontinuirano jedkanje v strojih.

Ker feri sulfat rje ne topi, jo moramo odstranjevati s površine pločevine posebej z žvepleno kislino, s tem pa se nam poveča število kadi. Rjo lahko odstranimo pred jedkanjem s feri sulfatom ali po njem. Chichago Vitreous Corp. odstranjuje rjo po jedkanju. Navodila podjetja Ferro pa navajajo, da je treba odstranjevati rjo z žvepleno kislino pred jedkanjem. Pri naših poizkusih se med obema postopkoma ni pokazala nobena razlika.

Priložena krivulja odvisnosti časa od izgub železa je bila narejena samo za počasi lužečo se pločevino Bethnamel I, ker so za pločevino Hoogovens, Sollac, Longdoz in Bethnamel II časi jedkanja prekratki. Vidimo, da je čas, potreben za dosego spodnje meje zahtevane količine odluženega železa, okrog 4 minute, če lužimo v 5% raztopini feri sulfata in pri temperaturi 74° C. Tu moramo opozoriti, da pri tem jedkanju ne moremo meriti količine odluženega železa v odvisnosti od časa po metodi razvijanja vodika. Volumen sproščenega vodika ni proporcionalen količini odluženega železa. Kot je razvidno iz navedene reakcije, poteka jedkanje brez razvijanja vodika. Kolikor se ga razvije, je vzrok prisotna prosta kislina, ki je potrebna za vzdrževanje pH.

Pri polindustrijski proizvodnji smo bili vezani na pločevino Bethnamel I. Zaradi sorazmerno dolgih lužilnih časov omenjene plo-

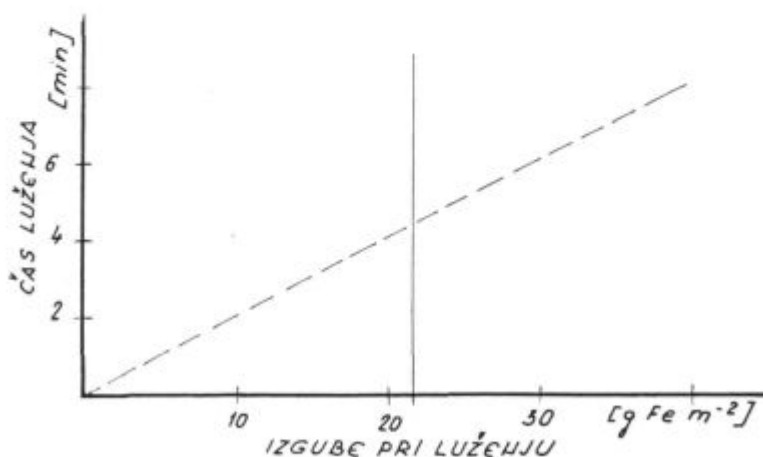

Diagram 10: Časovna odvisnost izgube železa za Bethnamel pločevino, luženo v 5% raztopini feri sulfata, temperatura kopeli je bila 74° C

čevine v drugih lužilnih sredstvih smo se posluževali omenjenega postopka luženja s feri sulfatom, ki se je zelo dobro obnesel.

Postopek luženja s feri sulfatom poteka po tejele shemi:

1. — 5. kopel: Razmaščevanje in spiranje.
6. kopel: Jedkanje, 3—5 % raztopina ferisulfata z H_2SO_4 , pH na 1,1—1,4, temperatura $74^{\circ}C$, čas luženja odvisen od kvalitete pločevine
7. kopel: Spiranje s hladno vodo.
8. kopel: Jedkanje z 7 % H_2SO_4 , $74^{\circ}C$, za odstranjevanje rje 2 minuti 30 sekund.
9. kopel: Obrizgavanje z mrzlo vodo.
10. kopel: Niklanje Nickel-Dip.
11. kopel: Spiranje z 0,5 % H_2SO_4 hladno, čas spiranja 30 sekund.
12. kopel: Obrizgavanje z mrzlo vodo.
13. kopel: Nevtralizacija.
14. Sušenje.

Ker je feri sulfat drag, pri nas pa je tehnično kvalitetnega težko dobiti, smo za naše polindustrijske poizkuse pripravili takole kopel:

V 56 litrov raztopine smo dali 2,77 kg ferosulfata ($FeSO_4 \cdot 7H_2O$), 0,424 kg vodikovega peroksida (40 % H_2O_2) ter žveplene kisline do pH 1,2.

Opozoriti moramo, da nerjaveča jekla niso primerna za gradnjo kadi za luženje s feri sulfatom, ker jih ta kmalu prežre. Najbolje je uporabljati kadi iz navadne pločevine z gumijasto oblogo.

Opis poizkusne lužilne naprave za enoplastno emajliranje

Na sliki 11. je prikazana naprava za poizkusno luženje. V celoti je bila izdelana v Tovarni emajlirane posode v Celju po naših načrtih. Vsi v tem delu omenjeni poizkusi luženja so bili opravljeni na tej napravi.

Na sliki vidimo devet kadi, od katerih so tri izdelane iz nerjaveče pločevine RRNJ, ostale pa iz navadnega hladno valjanega jekla. Te so na notranji strani prevlečene z gumijastim lakom, ki je odporen do kisline. Le kad za razmaščevanje ni prevlečena. Poleg devetih kadi smo uporabljali še kad za razmaščevanje s trikloretilenom, ki na sliki ni vidna.

Raztopine ogrevamo z vgrajenimi električnimi grelci. Dve kopeli sta opremljeni s kontaktnim termometrom za vzdrževanje konstantne temperature. To sta kopeli za jedkanje in nikljanje.

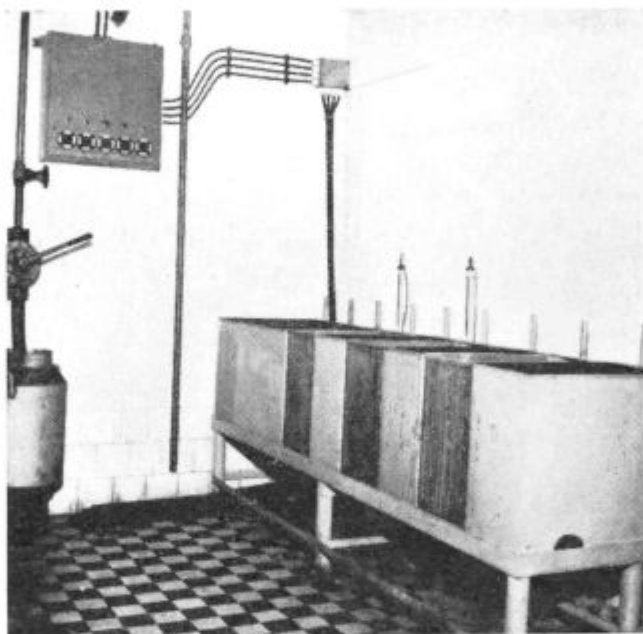
V omarici na steni so stikala, kontrolne luči in releji ogrevne inštalacije.

Ob zaključku poglavja o jedkanju pločevin za enoplastno emajliranje naj omenimo, da smo se morali pri naših poizkusih glede minimalnih, za vezavo potrebnih izgub pri jedkanju držati spodnje meje 21,5 g na kvadratni meter pločevine, kot je to predvideno za Bethamel I. Vzrok temu je bil ta, da nismo imeli na razpolago zadostne koli-

čine vzorcev hitro lužečih se jeklenih pločevin, kot so Bethnamel II, Sollac, Hoogovens in Longdoz, zaradi tega nismo mogli določiti spodnje meje lužilnih izgub pri teh pločevinah, kot smo to storili za Bethnamel I.

Po naših opazovanjih in po navedbi nekaterih tujih avtorjev je ta meja za hitro lužeče se pločevine nižja, tako da so časi jedkanja še krajši, kot je to razvidno iz krivulj.

Slika 11. — Poizkusna lužilna naprava

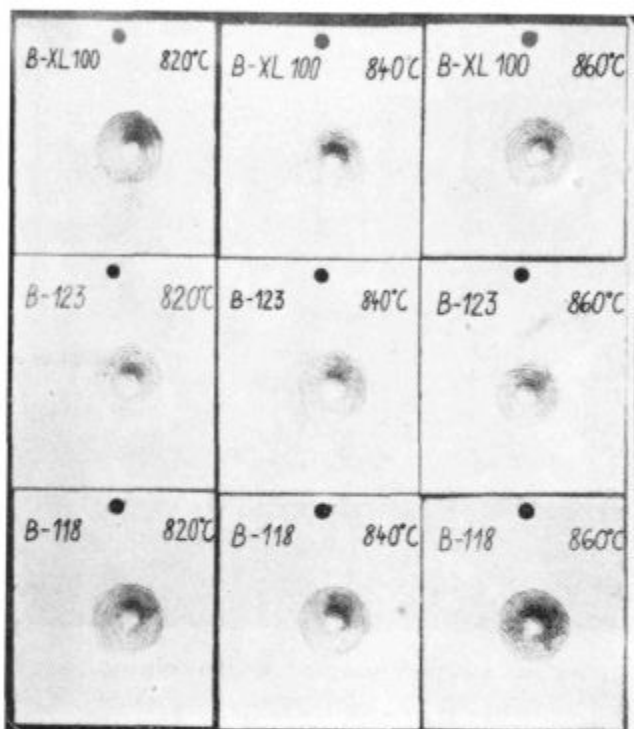
VI. Emajliranje

Za enoplastno emajliranje po prej opisanih postopkih obdelane razogljčene pločevine uporabljamo tudi posebne, v ta namen prirejene emajle, ki so zasnovani na boru in titanu. Ti emajli morajo imeti boljše kritnost kot bor-titanovi emajli za dvoplastno emajliranje, nižjo žgalno temperaturo ter prilagojeno sposobnost stekanja, barvno stabilnost in zmanjšano reaktivnost do pločevine.

Ker takšnih emajlov zaradi predolghih dobavnih rokov nismo mogli dobiti, smo naše poizkuse opravili z domačimi in uvoženimi emajli, ki se stalno uporabljajo v našem emajlirskem obratu. Domači friti sta titanova emajla 118 in 125, uvožena pa je XL 100 tovarna Fero.

Na sliki 12. imamo ploščice pločevine Bethnamel I, lužene v enakih okoliščinah, emajlirane pa z navedenimi tremi emajli. Temperatura žganja je na vsaki ploščici označena v desnem gornjem kotu.

Vidimo, da je najslabša belina in veznost na spodnjih treh ploščicah, emajliranih z domačo frito 118. Najboljšo veznost pokaže srednja vrsta ploščic, emajliranih s frito 123, medtem ko ima uvožena frita XL 100 največjo barvno stabilnost in optimalno veznost pri temperaturi žganja 840° C.

Slika 12.

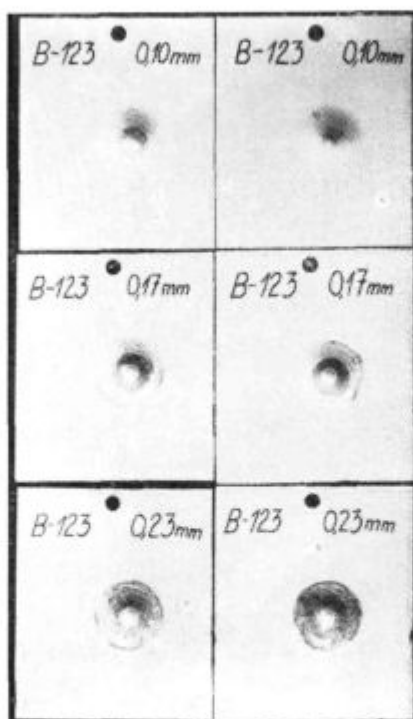
Pri enoplastnem emajliranju praviloma vžigamo emajle z 20° C višjo temperaturo, kot je predpisana za določeno kvaliteto emajla pri dvoplastnem emajliranju.

Emajle lahko nanašamo na pločevino na vse tri običajno rabljene načine:

1. nanašanje,
2. namakanje,
3. brizganje.

Dandanes se v svetu emajlirajo na ta način v glavnem plošče za hladilnike, električne štedilnike in podobno, zato običajno uporabljamo

zadnja dva načina. Po naših poizkusih ne vpliva na veznost, oz. kritnost emajla, kako emajl nanašamo na pločevino, če se le držimo predpisanih optimalnih debelin emajlnega nanosa. Kritnost je premo sorazmerna z debelino, veznost pa obratno. Optimalno razmerje je pri debelini emajlnega nanosa 0,15 — 0,20 mm. Seveda velja to samo za naš domači bor-titanov emajl 123, kot to kaže slika 13. Vidimo, da je veznost pri debelini 0,1 mm boljša kot pri drugih dveh, vendar je bila debelina ploščice manjša. Veznost pri debelini 0,23 mm je najmanjša, medtem ko sta veznost in kritnost pri 0,17 mm zadovoljivi.

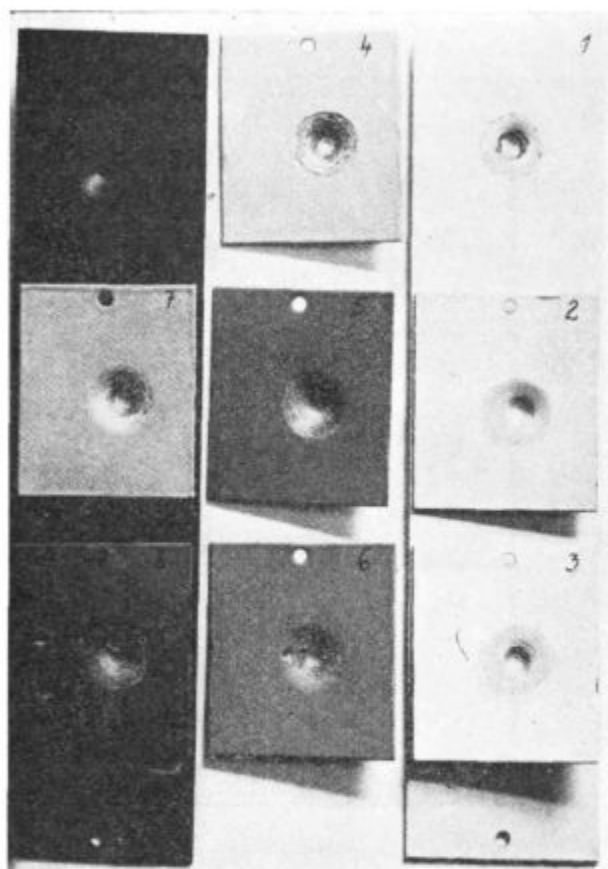
Slika 13.

Zelo važno je, da pri mletju emajla količinsko omejimo mlinske dodatke, in popolnoma izključimo kloride in sečnino. Pri naših poizkusih smo se posluževali tegale mlinskega recepta: na 1.000 gr emajlne frite na bazi bor-titana smo dodali 30 gr gline, 350 ml vode ter nadomestili kalijev klorid z natrijevim aluminatom; tega smo dodali 5 gr.

Na sliki 14. so prikazani poizkusi enoplastnega emajliranja s titanovimi fritami, obarvanimi z anorganskimi pigmenti, prirejenimi za omenjene kvalitete emajlnih frit. Zgoraj omenjeni recepturi smo dodali barvila v količinah od 3—8%. Tudi v tem primeru smo uporabljali domače frite 118 in 123 (na sliki ploščice št. 1, 2, 3), poleg njih pa še

uvožene transparentne fritे na bazi titana 1692 fme. Bayer (ploščice št. 4, 5, 6, 7, 8).

Črna ploščica brez št. je navadna hladno valjana pločevina, emajlirana z doma izdelanim dvokomponentnim črnim emajlom za enoplastno emajliranje. Na vseh ploščicah so veznost, kritnost, pa tudi barvni toni zadovoljivi.

Slika 14.

MERITVE

1. Meritve hitrosti luženja

V obravnavanem poglavju o jedkanju smo spoznali, da je količina odjedkanega železa odvisna od vrste pločevine in od delovnih okoliščin, se pravi od vrste kisline, koncentracije in temperature kopeli.

Ker je veznost odvisna od količine izločenega niklja na enoto površine pločevine, ta pa je odvisna od količine odjedkanega železa, moramo za uspešno delo pri enoplastnem emajliranju brezpogojno ugotoviti hitrost luženja za pločevino, s katero delamo. Merimo lahko na dva načina:

a) Merjenje volumna pri jedkanju razvitega vodika.

Ta način lahko uporabimo pri vseh postopkih jedkanja, pri katerih se razvija vodik, to se pravi pri delu s kislinami. Ne moremo pa na ta način meriti hitrosti jedkanja pri postopku s ferisulfatom. Opozoriti moramo, da količina odjedkanega železa ni v točnem stehiometričnem razmerju z volumnom razvitega vodika, ker nastopajo tu že drugi efekti, kot so pospešeno razvijanje vodika na robovih in pa njegova absorpcija v pločevini.

b) Drugi način je določevanje izgub pri jedkanju s tehtanjem. Ta postopek je nekoliko nerodnejši, ker ne moremo kontinuirano zasledovati poteka jedkanja, kot je to v prvem primeru, vendar pa je univerzalen za vse postopke. Mi smo uporabljali ta način. Kos jeklene pločevine z znano površino smo jedkali v določenem mediju ter jo sušili in tehtali v konstantnih časovnih presledkih. Vse v poglavju o jedkanju navedene krivulje so rezultat meritev, izvedenih na opisani način.

2. Meritve količine izločenega niklja na enoto površine

Po jedkanju nanesimo na površino pločevine sloj niklja z metodo redukcije ali substitucije. Količino izločenega niklja na površinsko enoto merimo takole: predhodno jedkano ploščico znane površine potopimo za določen čas v eno izmed navedenih kopeli za nikljanje ter jo nato dobro speremo z destilirano vodo. Sloj niklja raztopimo s površine ploščice v primernem topilu, npr. v raztopini solitrne kisline, ter določimo količino niklja po običajnih analitskih postopkih.

3. Kontrola koncentracij raztopin

Hitrost jedkanja je močno odvisna od koncentracije, temperature ter od količine nastalega ferosulfata, v uporabljenem jedkalnem sredstvu.

Za določevanje koncentracije kislin uporabljamo običajne volumetrične metode.

Vsebnost ferosulfata določamo volumetrično po Zimmermann-Reinhardtovem postopku.

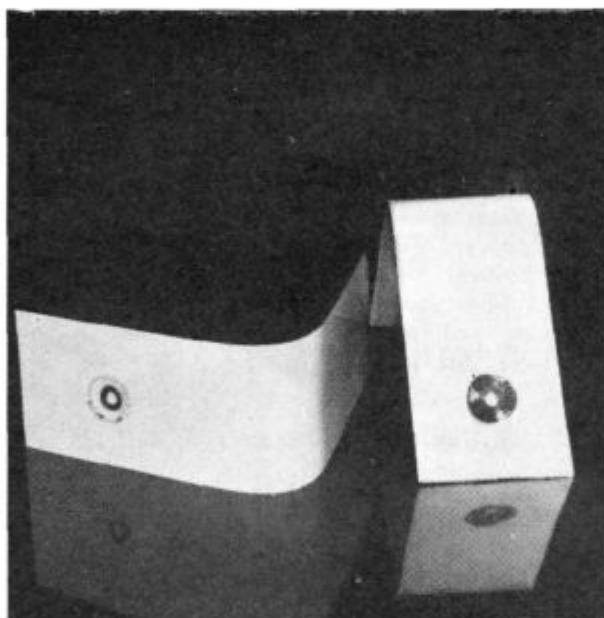
Pri jedkanju s feri-sulfatom moramo strogo kontrolirati pH raztopino ter razmerje feri in fero ionov. Prav tako je važna kontrola pH pri raztopinah za nikljanje. Za merjenje pH uporabljamo pH-metre običajnih izvedb (cevne voltmetre). Kontinuirano merjenje je zaradi precej visokih temperatur raztopin nekoliko otežkočeno. Razmerje koncentracij feri in fero ionov določamo po omenjeni Zimmerman-Reinhardtovi metodi.

4. Meritev veznosti emajla na pločevino

Emajlirano jekleno pločevino vlečemo z Erichsonovim aparatom. Globina vleka je predpisana in je odvisna od debeline pločevine:

Debelina pločevine	Globina vleka v mm
0,4—0,8 mm	4,5
0,8—1,1 mm	4,0
1,1—1,4 mm	3,5

Za nam dostopne pločevine z debelino 0,95 mm je znašala globina vleka 4 mm. Pri vlečenju del emajla odstopi od pločevine. S preostanim emajlom prekrita površina pločevine je merilo za kvaliteto veznosti emajla na pločevino. V običajni emajlirski praksi uporabljajo za določevanje procenta z emajlom zakrite površine tako imenovanim PEI Adherence Meter. Ker tega aparata trenutno še nimamo, smo ocenjevali kvaliteto veznosti s prostim očesom.

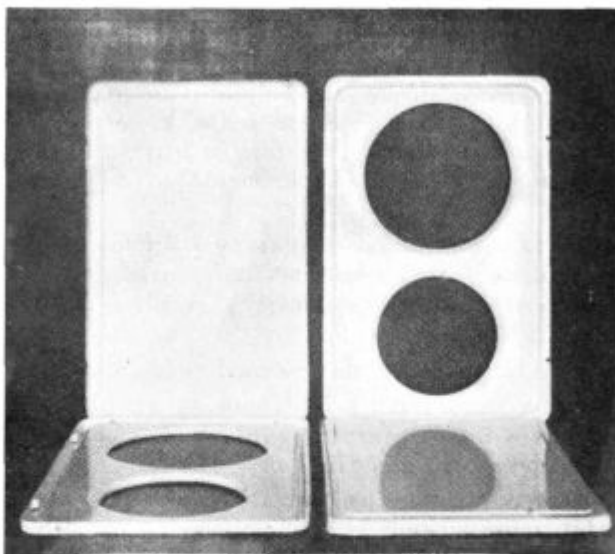
Slika 15.

5. Merjenje debeline emajlnega nanosa

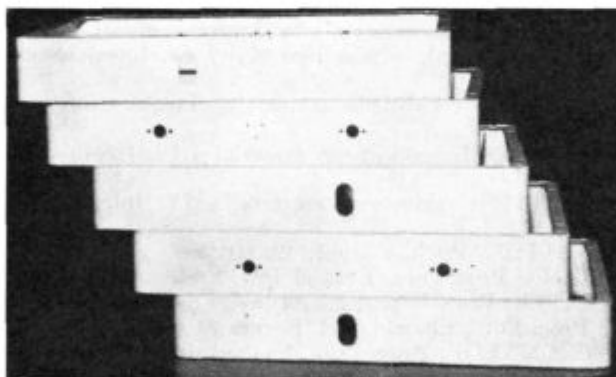
Za določevanje debeline emajlnega nanosa smo uporabili tako imenovane elkometre. Merimo silo, ki je potrebna, da odtrgamo magnet določene moči od jeklene pločevine, ki je prekrita z emajlom. Sila je obratno sorazmerna debelini emajlnega sloja.

POIZKUS POLINDUSTRIJSKE PROIZVODNJE

Pred zaključkom naj prikažemo nekoliko primerov enoplastno belo emajliranih predmetov, namenjenih široki potrošnji, ki so bili poizkusno izdelani v Tovarni emajlirane posode v Celju.

Slika 16. Montažne plošče za navadne kuhalnike (Mere: $540 \times 540 \times 20$ mm)

Slika 17. Okvirji za dvoploščne električne kuhalnike (Mere: $550 \times 550 \times 80$ mm)

Slika 15 prikazuje dva enoplastno emajlirana trakova, upognjena po opravljenem emajliranju. Vidimo, da na mestu upogiba emajl ne odpade. Na sliki 16 in 17 so montažni deli za dvoploščne električne kuhalnike, konstrukcije podjetja EM v Mariboru.

ZAKLJUČEK

Na osnovi našega dela za nalogo »Študij metod za belo, enoplastno emajliranje in osvajanje zanj najprimernejšega postopka«, lahko navedemo tele sklepe:

1. Enoplastno emajliranje z belimi in svetlo obarvanimi emajli na bazi bora in titana je izvedljivo v industrijskem obsegu na razogljjenih pločevinah.

2. S površine razogljjene jeklene pločevine je potrebno odstraniti določeno količino kovine. Ta znaša za jekla, ki se počasi lužijo, minimalno 21,5 gramov na kvadratni meter. Za hitreje lužeča se jekla je potrebno to količino določiti eksperimentalno za vsako posamezno kvaliteto.

3. Način, kako odstranimo omenjeno količino kovine s površine pločevine, ne vpliva na kvaliteto emajlne prevleke. S stališča ekonomike ima prednost postopek jedkanja z žvepleno kislino, kot je to opisano na str. 72—74.

4. Nanos niklja omogoča, da se emajl veže na površino pločevine.

5. Emajli na osnovi bora in titana za enoplastno emajliranje morajo imeti nižjo temperaturo vžiganja, večjo barvno stabilnost in zmanjšano reaktivnost do pločevine.

6. Za mlinske dodatke ne smemo uporabljati kloridov in sečnine. Zmanjšati moramo tudi količino nitratov.

LITERATURA

- ¹ K. LANG: ciklostiran material s IV. Internac. emajl. kongres, Paris 1965.
- ² S. E. A. RYDER: ciklostiran material s IV. Internac. emajl. kongres Paris 1965.
- ³ J. BUBENICEK: ciklostiran material s IV. Internac. emajl. kongres Paris 1965.
A. W. MURDOCH: ciklostiran material s IV. Internac. emajl. kongres Paris 1965.
W. C. VETTEN: ciklostiran material s IV. Internac. emajl. kongres Paris 1965.
- ⁴ W. C. VETTEN: Buch, 9 (1962) 12. str. 685.
- ⁵ H. N. RAHN: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 22 (1960), 48—50.
E. H. MAYER: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 22 (1960), 48—50.
J. W.: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 22 (1960), 48—50.
- ⁶ D. J. BLICKWEDE: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 21 (1959), 41—45.
- ⁷ M. B. CIBUS: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 21 (1959), 40—41.
- ⁸ L. E. PUSSPIL: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 22 (1960), 117—120.
F. L. MICHAEL: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 22 (1960), 117—120.
- ⁹ T. L. STALTER: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 22 (1960), 109—114.
- ¹⁰ J. J. Mc CALLION: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 22 (1960), 115—116.
E. B. FLOWERS:
S. C. DAVIS
- ¹¹ R. L. HADLEY: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 21 (1959), 27—31.
H. TRIPP: Proc. Porc. Enamel Inst. Forum 21 (1959), 28—31.

- ¹⁰ M. APPERLOD: *Met.-Rein.-Vorbh.* 10 (1961), 49—57.
 H. BENNINGHOFF: *Met.-Rein.-Vorbh.* 10 (1961), 49—57.
¹⁴ A. T. ISSITT: *Ceramics* 11 (1960), Nr. 157, 29—30.
¹⁵ N. S. C. MILLAR: *Inst. Vitr. Enam. Bull.* 15 (1962) 1, str. 1—8.
¹⁶ R. L. MYERS: *Proc. Porc. Enamel. Inst. Forum* 21 (1959), 58—59.
¹⁷ F. COOKE: *Inst. Vitr. Enam. Bull.* L5 (1962) 8, str. 57—65.
¹⁸ J. SEMPLE: *Inst. Vitr. Enam. Bull.* 15 (1962) 8, str. auf. 66—70.
¹⁹ J. D. SULLIVAN: *Amer. Cera. Society Bull.* 41 (1962) 6, 369—375.
²⁰ N. S. C. MILLAR: *Inst. Vitr. Enam. Bull.* 15 (1962) 1, str. 1—8.
²¹ BAYER LEVERKUSEN: *Kurz-Reporter* (1962).
²² AMANL: ciklostiran material s IV. emajl, kongres Paris 1965.
²³ L. STUCKERT: *Die Emajlfabrikation*, Verlag von Julius Springer 1941.
²⁴ A. PETZOLD: *Emajl*, Berlin, VEB Verlag TECHNIK 1955.

Avtorja: Marko Trebar, kemik raziskovalec, in Jože Jošt, dipl. inž., Institut Emajl, Celje.

IVO RAISP in JANEZ BURNIK

BOLEZNI ŠČITNICE V SEVERNI SLOVENIJI

Ščitnica in njeno povečanje v obliki golše je znano že stoletja. Kljub temu je šele Schaten leta 1850. v Franciji prvič odkril povezavo med pomanjkanjem joda in golšavostjo. Sele leta 1895. je Baumann odkril, da predsapnica kopiči velike količine joda. Nadaljnje raziskave so težile za tem, da se je odkrila povezava med pomanjkanjem joda v hrani in pitni vodi in med golšavostjo v raznih deželah sveta, predvsem v Švici, Franciji, na Štajerskem, kakor tudi v predelih velikih jezer Severne Amerike. Študije golšavosti v eksperimentih so delale dolgo časa mnoge težave, tako da je rabila teorija o jodnem deficitu desetletja, predno se je popolnoma uveljavila.

Medtem ko je bil metabolizem joda v preteklem stoletju nepristopen širši diagnostiki, se je začela leta v začetku tega stoletja širiti, vendar so se je sprva v nekoliko večji meri posluževali le v velikih, dobro opremljenih zavodih. Z odkritjem umetnih radioaktivnih izotopov, posebno leta 1954., ko je Fermi našel prvi izotop joda J-128, je bil storjen prvi korak za točnejše raziskave metabolizma joda v telesu. Te študije so se začele z vso vehemenco leta 1940., ko so Hertz, Roberts in Evans uvedli radioaktivni izotop jod-131 v kliničnem študiju metabolizma predsapnice.

Danes je znano, da sprejme odrasel organizem s hrano in vodo približno 150 mikrogramov joda dnevno. Ta jod se v prebavnem traktu pretvori v jodid in se resorbira. Po telesu potuje v ekstracelularni tekočini kot jodid. Tisto količino ekstracelularne tekočine in njej sličnih elementov, v katerih se ta jod nahaja enakomerno porazdeljen, imenujemo jodni »pool« (tolmun, bazen). Ščitnica s posebno afiniteto lovi ta cirkulirajoči anorganski jod iz tekočin, ki tečejo skozi njo. S posebnimi encimi ga pretvarja iz anorganskega v organski jod in ga veže pretežno v spojine z aminokislino tironinom. V cirkulacijo ga predaja kot hormonalno bolj ali manj aktivni monojod-tirozin, dijod-tirozin, trijod-tironin in štirijod-tironin. Ti hormoni so potem na svoj način aktivni na periferiji, kjer se ob aktivnosti tudi razkrajajo in končno kot anorganski jod delno izločijo, delno porabijo nazaj

za tvorbo hormonov. Računamo, da se od 24-urne količine resorbiranelega joda dnevno pri normalni presnovi kakih 4 do 5 % takoj izloči z urinom. Ker je jod-131 kemično popolnoma enak normalnemu stabilnemu jodu-127, potuje skozi telo natanko po isti metabolični poti kakor normalni, sicer uporabljeni jod. Zaradi njegove radioaktivnosti pa lahko z merilnimi instrumenti vso pot točno zasledujemo. Pri tem je seveda treba upoštevati, da je razpolovna doba za J-131 približno 8 dni. To pomeni, da je čez 8 dni oslabela aktivnost tega joda točno na polovico one, ki jo je imel v času nastanka ali na začetku naše preiskave. Iz povedanega je jasno, da lahko pravilno ocenimo metabolizem joda samo, če istočasno upoštevamo oslabitev aktivnosti J-131, kakor tudi njegovo normalno izločanje iz organizma. Medtem ko razpad upoštevamo s takoimenovanim fizikalnim razpolovnim časom, upoštevamo izločanje z biološkim razpolovnim časom, to je isto dobo, ko se polovica sprejetega joda izloči iz organizma. Če upoštevamo oboje skupaj, dobimo tako imenovano efektivno razpolovno dobo, ki jo izračunamo iz obeh prejšnjih podatkov.

$$\frac{1}{T_{eff}} = \frac{1}{T_b} + \frac{1}{T_p}$$

$$T_b = \frac{T_p \cdot T_{eff}}{T_p - T_{eff}}$$

Ker radioaktivni jod kemično ne igra nobene vloge, diagnostične količine tega joda ne vplivajo niti najmanj na jodni metabolizem. En milicurie joda-131 npr. tehta v čistem stanju le $8,1 \times 10^6$ mikrograma in torej ne igra nobene vloge v kemizmu, je pa kot element, ki pušča sled, izredno aktiven. Oddaja namreč beta in gama žarke, ki jih skoraj z vsakim merilnim instrumentom lahko sledimo. Pred preiskavo preiskovanec seveda ne sme jemati nobenega dodatnega joda v živilih ali zdravilih. Zlasti zdravila lahko vsebujejo ogromne količine joda v primerjavi s fiziološko potrebo po njem. Običajno že več kot 1 miligram joda pomeni blokado bolnikove žleze za kake tri tedne in več. Do tedaj potemtakem bolnik ni sposoben za eksaktno preiskavo z radioaktivnim jodom. Študij, oziroma diagnostične rezultate pokvari tudi jemanje antitireoidnih ali tireostatskih substanc ali jemanje tireoidnih hormonov v zdravilih.

V praksi uporabljamo tele preiskovalne metode:

1. Študij kopičenja joda v ščitnici. Princip je tale: bolnik popije določeno količino joda-131; merimo, kako hitro se kopiči v predsapnici in koliko ga je v določenem času fiksiranega v njej. Merimo torej aktivnost nad predsapnico. Merjenje žarčenja nad predsapnico primerjamo z merjenjem sevanja iz fantoma ščitnice. Fantom ščitnice je steklena, ščitnici podobna posoda, potopljena v valjasti posodi z vodo, ki ima isti volumen kot vrat pacienta. V fantom smo nalili enako količino joda-131, kot jo je pacient popil. Za diagnostiko uporabljamo običajno

kakšnih 50 mikrocuriejev joda-131. Aktivnost ščitnice po meritvi (z vsemi korekcijami) primerjamo z aktivnostjo fantoma in dobimo rezultat, izražen v odstotkih od 100 % količine joda-131, to je tiste količine, ki je nalita v fantom, oziroma ki jo je bolnik popil. Največkrat ugotavljamo kopičenje v 24 urah; to je merilo količine, ki jo ščitnica sprejme v tem času. Normalne vrednosti so precej različne in je zato bolje, da merimo tudi po drugih urah, npr. po 2, 8, 48 urah.

Najbolj pogosta merjenja po 2 in 24 urah se ocenjujejo zelo različno. Navajamo nekaj avtorjev, kako ocenjujejo vrednosti kopičenja kot normalne meje za merjenje po 24 urah. (Tabela A).

Veall-Wetter	15—55 %
Werner	15—40 %
Silver	20—55 %
Fellinger-Vetter	10—50 %
Rawson-Soneberg	15—40 %
Varl	10—50 %
Simonović	20—50 %
Antić	20—50 %
Matovinović	20—60 %

Za diferenciranje med hipertireozo in deficitom joda, ki daša po 24 urah lahko enako povišanje vrednosti, je potrebno meriti še v drugih časovnih enotah. Tako lahko ločimo pri hipertireozii padanje po 24 urah, medtem ko je pri bolnikih z deficitom joda opaziti še nadaljnje naraščanje kopičenja radioaktivnosti v ščitnici po 24 urah.

2. Preiskava izločanja joda. Ščitnica pobere določeno količino joda, nekonstantni višek pa se izloča. Hipertireotična ščitnica bo seveda pobrala mnogo joda in dopuščala le majhno izločanje, medtem ko hipotireotična ni zmožna predelati toliko joda in se zato več joda izloči. Merimo količine radioaktivnosti izločenega urina v času od 0 do 8 ur, od 8 do 24 ur in od 24 do 48 ur potem, ko je bolnik popil diagnostično količino joda-131. Tu spet opazimo, da daje hipertireoza isti rezultat kot golša z deficitom joda, ker pri obeh stanjih ščitnica slastno pobira velike količine joda.

Da to dvojje ločimo, je treba upoštevati tudi začetno obilno ali majhno izločanje. Da izločimo tudi eventualne renalne faktorje, se za ocenitev izločanja poslužimo takoimenovanega T-indeksa po Fraserju, ki se glasi:

$$T = \frac{(0 - 8^h \text{ o/0}) \times 100}{(8^h - 24^h) \times (0^h - 48^h \text{ o/0})}$$

Normalne vrednosti tega indeksa so približno 3 do 12; medtem ko so višje znak za hipertireozo, so nižje hipotireotične.

3. Test plazme. Jod, ki ga bolnik popije, se kmalu pojavi v plazmi v obliki anorganskega joda. Tega ščitnica pobira in predeluje v organski hormonalni jod. Če merimo aktivnost plazme po dveh urah,

potem vidimo, koliko je v njej anorganskega joda. Če pa vzamemo vzorec po 48 urah, potem vidimo, koliko je v njej hormonalnega joda. Pri slabi ali normalni aktivnosti ščitnice bo prva vrednost visoka, druga pa nizka. Pri močno aktivni hipertireozii pa bo prva vrednost zelo nizka, druga pa zelo visoka. To dvojje skušamo izraziti v indeksu plazme, ki se glasi:

$$I_p = \frac{\text{aktivnost plazme po } 48^h}{\text{aktivnost plazme po } 2^h}$$

Za normalne indekse plazme štejemo vrednosti nekako od 0,01 do 0,1. Pri tem so med avtorji zopet posamezne precej majhne razlike.

Z opisanimi tremi testi, poleg vseh drugih klasičnih in že bolj običajnih testov, lahko nekako ugotovimo, kakšen je metabolizem ščitnice. Ugotovimo torej lahko, ali ima ščitnica normalen metabolizem ali čuti pomanjkanje joda ali patološko premalo ali premočno deluje. Po tem lahko ločimo normalno, hipertireozo, hipotireozo in strumno z deficitom joda.

Pri razlagi jodnega deficita moramo sprejeti še nekatere podмене. Teoretsko bi bila tireoidna aktivnost enaka nič takrat, kadar ne dovajamo nobenega joda. Praktično pa ščitnica še vedno nekoliko deluje, saj so minimalne rezerve joda v telesu takorekoč večne. Pri

strumi z deficitom joda opažamo zmanjšan »pool«, istočasno pa je lovljenje joda izredno okrepljeno. Ščitnica torej nekako aktivneje predeluje vsako malo količino joda, ki jo dobi. Zanimivo je, da so študije o metabolizmu joda pri strumi z deficitom joda začeli relativno pozno in imamo prve obsežnejše podatke o tem šele leta 1954 iz Argentine. V vseh drugih delih sveta, kjer so področja endemske strume, ni bilo več moč najti takih deficitov joda zaradi jodiranja soli, ki je splošno vpeljano. V tej argentinski pokrajini pa so imeli ljudje v hrani le 23 mikrogramov joda. Raziskovalci so opazili, da kopičijo vsi ti prebivalci 70—90 % apliciranega joda. Podrobne rezultate je opazil tudi Bishopric pri prehrani brez soli, če je sol vsebovala jod, ki ga organizem sicer rabi.

Podoben rezultat hitre porabe joda opažamo tudi po daljši terapiji s tireostatiki, če prenehamo s to terapijo. Po 3 do 4 tednih prekinitve terapije opažamo takoimenovani povratni efekt. Ščitnica skuša tedaj nadomestiti z okrepljeno aktivnostjo tisto, kar ji je manjkalo.

*

Radioizotopni laboratorij Splošne bolnišnice v Slovenjem Gradcu je pričel z delom v novembru leta 1961. Od tedaj pa do konca leta 1962 smo testirali z radioaktivnim jodom J-131 preko 300 bolnikov. V tem članku opisujemo rezultate testiranja 270 bolnikov, ki smo jih popolnoma obdelali, tako klinično kot tudi z ostalimi laboratorijskimi preiskavami (bazalni metabolizem, holesterol v serumu, EKG itd.)

Bolniki so prihajali v naš laboratorij iz geografskega območja (glej kartogram), ki je vzhodni podaljšek alpskega področja endemske golše, kjer je značilno pomanjkanje joda v prehrani prebivalstva. Številčna razdelitev sprejetih bolnikov po okoliših je prikazana v tab. I.

Tabela I: Število testiranih bolnikov po posameznih okoliših

Slovenj Gradec	27	35
Mislinja	8	
Ravne, Prevalje	38	51
Mežica, Črna	15	
Dravograd	11	32
Radlje, Muta	21	
Velenje z okolico	44	94
Šoštanj z okolico	50	
Zgornja Savinjska dolina (Mozirje)	6	
Spodnja Savinjska dolina (Šmartno ob Paki, Polzela)	16	22
Celje z okolico	32	32
Izven okoliša	4	4
S k u p a j		<hr style="width: 100px; margin-left: auto; margin-right: 0;"/> 270 bolnikov

Zaradi navedene geografske in prehrabene značilnosti smo pričakovali, da bodo naši normalni rezultati spremenjeni v tem smislu: nekoliko večje kopičenje radiojoda v ščitnici, nekoliko manjše izločanje z urinom in nižji indeks plazme.

Pri bolnikih smo običajno merili, oziroma določali te vrednosti: a) kopičenje radioaktivnega joda v ščitnici 2 uri, 24 ur in 48 ur po aplikaciji diagnostične doze, b) izločanje radioaktivnega joda z urinom v 48 urah z istočasno določitvijo T-indeksa po Frasserju in c) določitev razmerja aktivnosti plazme. V začetku našega delovanja nismo mogli meriti aktivnosti plazme zaradi tehničnih ovir in smo zato določali krivuljo kopičenja radioaktivnega joda v ščitnici. To pomeni, da smo izvedli še merjenje kopičenja J-131 po osmih ali desetih urah po aplikaciji radioaktivnega joda. Normalne in patološke vrednosti naših testov z radioaktivnim jodom prinašamo v tabeli II.

Tabela II.: Normalne in patološke vrednosti radiojodnih testov našega laboratorija

	Normalna	Hipertireoza	Hipotireoza	Jod-deficit
Kopičenje v %				
po 2 urah	14,4—51,1	25,5—67,5	10,9—15,5	17,1—59,9
po 10 urah	24,6—47,2	46,9—78,5	10,6—21,4	27,6—55,2
po 24 urah	27,6—51,0	49,8—76,4	10,6—22,1	51,1—62,5
po 48 urah	27,5—50,7	45,0—75,2	7,5—20,6	52,8—60,5
Izločanje v %				
od 0—48 ur	56,8—66,5	9,5—58,2	67,9—89,0	25,4—62,5
T-indeks	2,25— 9,5	7,1	2,99	5,1—20,8
Indeks plazme	0,02—0,09	0,107	? *	0,08

* — ni dovolj podatkov za realno ocenitev

Osnovna meritev testiranja z radioaktivnim jodom je merjenje kopičenja po 24 urah. S tabelo III skušamo prikazati, kakšni so bili naši diagnostični rezultati radiojodnih testov, pri katerih nam je 24-urno merjenje služilo kot merilo celotnega testa. V večini primerov se to merjenje sklada z ostalimi rezultati merjenja. Jasno pa je, da nam samo testiranje z radioaktivnim jodom ne more dati sigurnih rezultatov, če ne upoštevamo tudi klinične slike in ostalih preiskavnih metod.

Tabela III.: Stevilo bolnikov po velikosti kopičenja 24 ur po diagnostični dozi J-131

Kopičenje v stopnjah po 5 %	Stevilo bolnikov					Skupaj
	Hipotireoza	Normala	Hipertireoza	Jodni deficit	Ostalo	
0—5						
5—10	1					1
10—15	4					4
15—20	4					4
20—25	2	1			1*	4
25—30		5				5
30—35		15			1**	16
35—40		20				20
40—45		28	4	1		33
45—50		38	5	7		50
50—55		25	11	16		50
55—60		9	15	15		39
60—65		1	21	2		24
65—70			10	2		12
70—75			9	1		10
75—80			2	1		3
80—85			2	1		3
85—90			2			2
90—95						
Skupaj	11	140	71	46	2	270

* — tireoiditis

** — malignom

Poleg prej navedenih testov z radioaktivnim jodom smo pri bolnikih z gomoljasto spremenjeno ščitnico, ali če smo sumili na substernalno povečanje žleze, izvedli še lokacijo ščitnice. Tako smo dobili tudi podatek o relativni velikosti kopičenja radioaktivnega joda v posameznih predelih ščitnice.

Po mednarodni klasifikaciji velikosti golše smo klasificirali tudi naše bolnike. Rezultati testov z radioaktivnim jodom so razdeljeni po teh skupinah takole:

a) **Struma I.** — Ščitnica je v celoti zmerno difuzno povečana in jugulum izpolnjen. V to skupino smo uvrstili tudi bolnike z malimi gomoljastimi spremembami ščitnice (posamezni gomolji do velikosti oreha). Ta skupina je hkrati tudi najbolj številna.

Normalni rezultati	57 bolnikov.
Hipertireoze	22 bolnikov.
Hipotireoze	1 bolnik — dopuščamo možnost pravkar prebolelega tireoiditisa.
Jodni deficit	26 bolnikov.

b) **Struma II.** — Ščitnica je znatno difuzno povečana ali pa jo sestavljajo večji gomolji - nodusi, čeprav žleza v celoti ni močno povečana.

Normalni rezultati	25 bolnikov.
Hipertireoze	29 bolnikov.
Hipoterioze	5 bolniki — pri vseh je recidiv golše po strumektomiji, vendar so gomolji hormonsko neaktivni.
Jodni deficit	7 bolnikov.

c) **Struma III.** — Ščitnica je difuzno zelo povečana in jo sestavljajo tudi veliki gomolji. V tej skupini smo opazili:

Normalni rezultati	5 bolniki — recidivi golš po strumektomiji.
Hipertireoze	16 bolnikov — od tega pri 7 bolnikih recidiv golše in obolenja.
Maligno obolenje	1 bolnik — Ca glan. thyreoideae.
Tireoiditis	1 bolnik — nizko kopičenje, obilno izločanje; po sanaciji se je žleza zmanjšala na velikost I.

d) Opazovali smo tudi nekaj primerov **juvenilne** (mladostne) **strume velikosti II** z izredno nizkimi vrednostmi bazalnega metabolizma (od — 48% do — 51%). Starost teh bolnikov ni presegla 22 let. Našli smo:

Normalni rezultati	7 bolnikov.
Jodni deficit	5 bolnikov.

e) Ščitnica po ugotovitvi z otipom ni bila spremenjena ali pa je bila bolniku struma že izrezana z operacijo in je navajal le subjektivne težave:

Normalni rezultati	50 bolnikov — 6 od teh po strumektomiji.
Hipertireoze	4 bolniki — 3 recidiv obolenja po strumektomiji.
Hipotireoze	7 bolnikov — 3 bolniki po strumektomiji.
Jodni deficit	8 bolnikov.

Iz navedenih številčnih podatkov razberemo nekaj značilnosti tireoidne patologije na našem delovnem področju. Prva važna ugotovitev je, da je obolenj predsapnice precej in da je teh bolnikov tudi v hospitalnem delu vedno več. Dejstvo, da je v kratkem letu dni bilo hospitaliziranih na internem oddelku z okroglo 2100 sprejemi letno preko 200 obolenj predsapnice (brez kirurgije!), jasno govori o tem, kako je številčno močno zastopana ta bolezenska skupina na tem teritoriju. Tudi 500 preiskav z jodom-151 vsekakor jasno opravičuje obstoj radioizotopnega laboratorija v okviru ustanove, za katero so nekateri menili, da ji tak laboratorij morda ni potreben.

Številke, ki jih navajamo iz našega s preiskavami zbranega materiala, govore najbolj v prid temle naziranjem: Izmed vseh strum je največ eutireoidnih. Pri prvi stopnji strume ugotavljamo nekako polovico eutireoidnih, v drugi polovici pa so v enaki meri zastopane hipertireoze in jodni deficit. Pri strumi II. stopnje ugotavljamo največ hipertireoz, nekaj manj eutireoidnih strum, nekaj tudi jodnega deficiata. Struma III. stopnje je tudi v večini vezana na hipertireozo, ostalo so redke izjeme.

Med ugotovljenimi strumami je globalni odstotek hipertireoz zelo visok. Za to dejstvo smo vedeli že pred uvedbo radioizotopne diagnostike, vendar ga sedaj objektiviziramo izdatno več. Zlasti v skupini bolnikov, ki so se nam zdeli sprva le srčni bolniki, smo uspeli odkriti veliko število oligosimptomatskih hipertireoz, kar pa objavljamo na drugem mestu.

Glede geografske razdelitve, ki jo lahko proučujemo ob priloženi karti, ugotavljamo tole: porazdelitve strum in hipertireoz je na delovnem teritoriju naše bolnišnice precej enakomerna in ne kaže bistvenih razlik med Mislinjsko, Mežiško in zgornjim delom Šaleške doline. Pač pa ugotavljamo kopičenje teh bolezenskih primerov v Šoštanju z okolico in v predelu zgornje Savinjske doline. Od tod prihaja največ teh bolnikov, zlasti hipertireoze lahko smatramo za endemične v tem predelu.

Nismo preiskovali lokalnih vzrokov za ta geografsko vezani pojav, to je vsebino joda v vodi, hrani, morebitne strumigene faktorje itd. S tem delom in ugotovitvami pa bi hoteli opozoriti na to dejstvo zlasti preventivne medicinske službe.

Glede terapije teh obolenj ne moremo poročati mnogo novega. Zdi se nam pomembno le dvoje: z uporabo radioaktivnega joda v diagnostiki smo odkrili večje število hipertireoz, kot bi jih sicer, in smo jih s tem privedli k pravilnemu zdravljenju. Poleg tega pa smo uporabili radioaktivni jod tudi kot terapevtsko sredstvo. To se nam obnese vselej takrat, kadar klasična medikamentozna terapija ni dovolj učinkovita, ali če je bolnik ne prenaša ali je zaradi toksičnih znakov ne moremo uporabljati in kadar je kirurški poseg tvegan. Že iz teh kriterijev vidimo, da gre tu predvsem za starejše bolnike s srčnimi težavami. Število bolnikov, pri katerih uporabljamo radioaktivni jod, postaja čedalje večje, ker imamo s to obliko terapije zelo dobre izkušnje.

LITERATURA:

- Mc. Gavack T. H.: Thyroid. Mosby Co, St. Louis, 1961.
Means J. M.: The Thyroid and its Diseases. Lipincott, Philadelphia, 1958.
Quimby E., Feiltenberg S., Silver S.: Radioactive Isotopes in Clinical Practice. Lea & Febiger, Philadelphia, 1959.
Varl B.: Zdravstveni vestnik 26:255, 1957.
Varl B.: J. Stefan Institute Reports, Vol. 3:255, 1956.
Varl B.: Jubilejni zbornik Med. fakultete, Ljubljana, str. 257.
Veall N., Vetter H.: Radioisotope Techniques in Clinical Research and Diagnosis.
Werner S. D., The Tharoid. Hoeber, New York, 1955.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Verfasser berichten über die Einführung der Isotopendiagnostik bei Schilddrüsenstörungen in einem diesbezüglich bisher noch nicht untersuchtem Territorium. Es werden die charakteristischen Merkmale der regionalen Pathologie der Schilddrüse metabolisch beschrieben. Die allgemeinen Befunde sind durch den ziemlich weit verbreiteten Jodmangel bedingt. Als besondere Beobachtung wird das gehäufte, fast endemische Auftreten von Hyperthyreosen auf einem engen Raum von einigen Orten beschrieben. Für diese Beobachtung gibt es z. Z. noch keine zufriedenstellende Erklärung.

Avtorja: Dr. Ivo Raišp, dr. med., predstojnik internega oddelka Splošne bolnice, Slovenj Gradec, in Janez Burnik, stud. med., radioizotopni tehnik Splošne bolnice, Slovenj Gradec.

JOZE CETINA

ANESTEZIOLOGIJA V CELJSKI BOLNICI

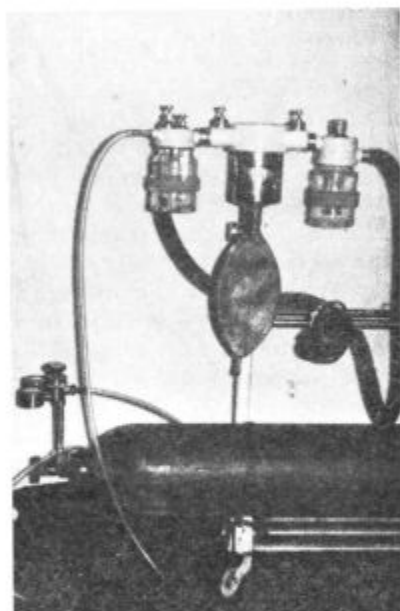
Anesteziologija je v svetu v zadnjih desetletjih opravila strmo pot od skromnih začetkov, pa do svoje osamosvojitve kot posebna medicinska disciplina. Le v zgodovinskih knjigah in zapiskih še čitamo o poizkusih omamljanja bolnikov, ki jih je bilo treba kakorkoli operirati, z različnimi narkotičnimi drogami, alkoholnimi pijačami in drugimi sredstvi. Uspeh takih primitivnih omam si kaj lahko predstavljamo še celo, če pomislimo, da so takratni zdravniki opravljali včasih tudi relativno komplicirane operativne posege.

Od odkritja kloroforma, etra in dušikovega oksidula, kot temeljnih kamnov anesteziologije, pa do danes, je preteklo nekako sto let in z izpopolnjeno tehniko, širokim registrom sodobnih narkotičnih sredstev in vrstami posebno usposobljenih strokovnih kadrov, se je anesteziologija ne nazadnje tudi v naši državi uveljavila kot samostojna specializacija s posebnim učnim programom in posebnim področjem dela. Ni moj namen, da bi na široko razpravljaj o razvoju in pomenu anesteziologije nasploh, temveč bi rad poizkusil na kratko opisati razvojno pot te stroke v celjski bolnici.

Naši starejši zdravniki vedo povedati, da je splošna anestezija nekako pred letom 1948 temeljila izključno na enostavni takoimenovani odprti inhalacijski metodi.¹ Izključno uporabljani tehnični pripomoček je bila Schimmelbuschova maska, narkotična sredstva pa eter in kloretil. Nekako po tradiciji je narkotiziranje kot odiozno delo — saj se nam je pacient praktično ves čas operacije dušil, kašljaj in bruhal — pripadalo najmlajšemu v hiši. Dostikrat, če ne največkrat so ta posel tudi v velikih bolnicah opravljali starejši bolj izkušeni bolničarji ali pa bolniške sestre pod nadzorom operaterja, na katerem je tako slonela odgovornost za izid operacije pa tudi za potek narkoze. Žal nimamo na razpolago statističnih podatkov o smrtnosti pa tudi ne drugih pisanih virov, iz katerih bi lahko povzeli točno stanje anestezije pred drugo svetovno vojno, med njo in prva leta po njej. Vemo pa, da je bil takrat obseg dela na operativnih oddelkih naše bolnice majhen in ni presegal področja male kirurgije, nujne travmatologije, nujnih

porodniških in manjših ginekoloških operacij. Eden od važnih momentov, ki so zaviralno delovali na širjenje obsega operativnega dela, je bila brez dvoma slaba in nesodobna anestezija in reanimacija, brez katerih si ne moremo predstavljati moderne operativne stroke.

Ko se je po vojni naša bolnica začela strokovno, kadrovsko in prostorno naglo širiti, je med drugim postala aktualna tudi organizacija krvodajalske službe, na operativnih oddelkih pa uvedba vsaj minimalnih principov sodobne anesteziologije. Leto 1949 pomeni za anesteziologijo in reanimacijo (pod slednjo razumemo takrat le še transfuzijo krvi) prve korake iz dotakratne zaostalosti. Dr. Alojzu Rojniku, internistu, ki je takrat pri večjih operacijah na kirurški oddelku sodeloval kot narkotizer, se je med operacijo začel dušiti pacient. To je takrat bila ne ravno redka, toda zelo nevarna in nepri-

Slika 1

jetna komplikacija. Medtem ko je s starim Drägerjevim aparatom dovajal pacientu kisik, je prišel na misel, da bi v sistem cevi Drägerjevega aparata za kisik nekako vključil posodo, iz katere bi v cev, skozi katero je tekla kisik, kapljala eter. To zamisel je s svojim smislom za tehniko realiziral in tako improviziral prvi primitivni aparat za eter-kisikovo narkozo v celjski bolnišnici. Istega leta so v tovarni »IDRO« v Celju po njegovih načrtih izdelali dva aparata za polodprti krožni sistem² eter-kisikove narkoze, enega za kirurški oddelek v Celju, drugega pa za bolnico za pljučno tuberkulozo v Topolšici.³ (Slika 1).

Leta 1949 so na celjskem kirurški oddelku napravili še en korak naprej, najprej na področju eksperimentalne kirurgije. Primarij dr. Zvonimir Šušteršič, ki je leta 1948 postal šef kirurškega oddelka, je izvedel prvo eksperimentalno lobektomijo⁴ na psu, v endotrahealni etrovi anesteziji. Leto nato so isto operacijo v endotrahealni anesteziji⁵ uspešno ponovili na človeku zaradi bronhiektatično obolelega pljučnega režnja. Po prvih uspehih je endotrahealna intubacija postala nekoliko pogostejša metoda, vendar zaradi tehnično težke izvedljivosti v takratnih pogojih še dolgo ni zavzela take širine, kot jo ima danes. Endotrahealni tubus so takrat uvajali v sapnik šele nato, ko so pacienta s Schimmelbuschovo masko uvedli v globoko etrovo narkozo. Kot pripomoček zato je služil star laringoskop brez lastnega izvora svetlobe. Jasno je, da je tak težaven način intubacije komaj mogoče primerjati z današnjo, ki jo izvajamo z modernimi laringoskopi v kurarovi relaksaciji takoj v samem začetku narkoze.⁶

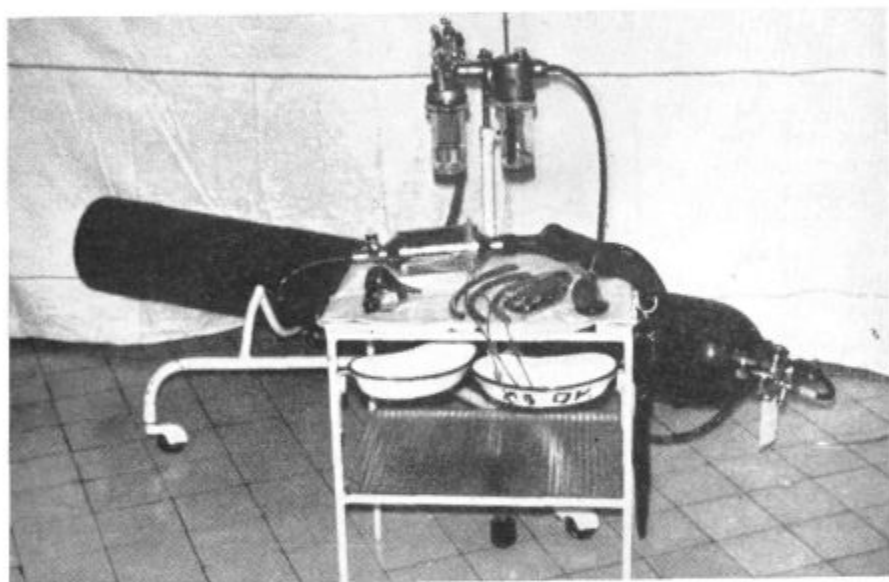
V letu 1949 zaznamujemo v naši bolnici še en pomemben uspeh. V maju tega leta je bila namreč ustanovljena transfuzijska postaja, ki je v prvem letu svojega dela dala oddelkom na razpolago sicer le 28 litrov krvi, pa se je z dobro organizacijo krvodajalske službe v naslednjih letih toliko izpopolnila, da je v letu 1965 oddelkom dobavila že 1.500 litrov konzervirane krvi. Tako so bili postavljeni tudi prvi pogoji za uspešno reanimacijo. Ta je z vse večjim širjenjem indikacij za transfuzijo krvi, s pogostejšimi delovnimi poškodbami, zaradi močnega zvišanja števila porodov v bolnici in s tem v zvezi z relativno pogostejšimi porodnimi komplikacijami, po letu 1955 pa tudi s pojavom prometnega travmatizma, postala eden nosilnih stebrov sodobnega strokovnega dela v naši bolnici. To omenjam zaradi tega, ker si dandanes ne moremo zamišljati moderne anesteziologije brez dobro organizirane transfuzijske službe.

Da bi bili uspehi zdravljenja čim boljši in samo zdravljenje obolenih in poškodovanih čim krajše, se je v moderni medicini uveljavilo načelo, da je treba nadomestiti tudi najmanjše količine izgubljene krvi. To načelo se je izkazalo za pravilno predvsem pri kirurškem zdravljenju starejših bolnikov, sploh pa v travmatologiji in porodništvu. Tako so se ob nastajanju moderne anesteziologije in transfuziologije zdravniki lahko lotevali vedno težjih in zahtevnejših operativnih posegov, uspehi pa so bili tudi pri takih operacijah vedno boljši.

Leta 1955 se je iz Københavna, zibelke moderne anestezije v Evropi, vrnil v Ljubljano naš celjski rojak, pok. primarij dr. Drago Hočevar. Od tam je prinesel v Slovenijo sodobne poglede in dognanja na področju anesteziologije. Že istega leta je ta odlični pedagog, pedantni in zaslužni zdravnik organiziral na kirurški kliniki v Ljubljani polletne tečaje iz anesteziologije in reanimacije za zdravnike, ki so si to stroko izbrali kot svoje glavno ali postransko področje dela. Ti tečaji so kmalu postali tradicionalni. Tako imamo danes v vsej Sloveniji že enaindvajset zdravnikov specialistov in sedem specializantov iz anesteziologije.⁷

Kot prvi zdravnik iz Celja se je takega tečaja leta 1953 udeležil dr. Aleksander Brezigar, sedaj ginekolog v Postojni. Na kirurgičnem oddelku v Celju so takrat imeli star Mc Kessonov narkozni aparat za krožni sistem, ki so ga leta 1952 dobili od kirurgične klinike v Ljubljani.⁸ Ta aparat je že imel vgrajen kanister.⁹ Zaradi svoje zastarelosti in dotrajanosti je bil precej neprecizen in okoren in zdravniki so ga le neradi uporabljali. V čas po vrnitvi dr. Brezigarja s tečaja v Ljubljani datira tudi začetek uporabljanja kurara (d-tubo curarin) na kirurgičnem oddelku v Celju. Vendar so kurarinske preparate v Celju zaradi neprimernih narkoznih aparatov in pomanjkljivih izkušenj, pa tudi zaradi pomanjkanja teh drog le redko uporabljali.

Leta 1954 se je tečaja v Ljubljani udeležil drugi zdravnik iz Celja, dr. Bogomil Hrašovec. Po njegovih sugestijah je celjska tovarna »IDRO« leta 1955 izdelala nekaj zelo poenostavljenih kopij Boyleje-

Slika 2

vega narkoznega aparata, ki so ga takrat že imeli v Ljubljani. (Slika 2). Ti aparati so bili izdelani za tako imenovani nihajni polzaprti ali zaprti sistem z absorbcijo ogljikovega dvokisa iz izdihanega zraka.¹⁰

V tem času si je v naši anesteziji utrl pot tudi že kratkotrajni mišični relaksans Leptosuccin (Pliva). Vendar se je endotrahealna anestezija uporabljala takrat še relativno poredkoma, le za večje operative posege. Endotrahealna intubacija je zaradi svoje kompliciranosti pred uvedbo modernih laringoskopov in mišičnih relaksansov (d-tubo curarin, Leptosuccin, Flaxedil) še vedno veljala za nevaren poseg, ki se ga naj medicina poslužuje le pri večjih in daljših operacijah. V letu

1955 so še marsikatero resekcijo želodca na celjskem kirurgičnem oddelku opravili v odprti kapalni narkozi s Schimmelbuschovo masko, česar si danes ne moremo več niti predstavljati.

Do leta 1957 so še trije zdravniki celjske bolnice opravili polletni tečaj iz anesteziologije in reanimacije na kliniki v Ljubljani. V tem obdobju so bili tudi dokončno premagani še zadnji predsodki proti endotrahealni intubaciji kot nevarnem posegu. Izvajana strokovno v mišični relaksaciji v samem začetku narkoze, si je na široko utrla pot in postala metoda, ki so jo najpogosteje izbirali najprej na kirurškem, kmalu nato pa še na ostalih operativnih oddelkih celjske bolnice.¹¹

Na ginekološkem oddelku, kjer so do leta 1955 uporabljali večinoma odprto metodo s Schimmelbuschovo masko, je ledino oral dr. Ivan Dolinar, sedaj zdravnik na ušesnem oddelku, ki je opravil tečaj v Ljubljani leta 1955 in nato uvedel endotrahealno anestezijo na ginekološkem, zatem pa tudi na ušesnem oddelku celjske bolnice.

Tako je anesteziologija na operativnih oddelkih celjske bolnice v teh letih prešla v roke zdravnikov, ki so se tej specializaciji v celoti posvetili. Prej je bilo narkotiziranje neprecizna postranska dejavnost, čisto prepuščena srednjim kadrom, polna nepredvidenih incidentov, proti katerim je bil narkotizer dostikrat brez moči, danes pa je tudi v naši bolnici že afirmirana samostojna stroka, ki s svojim eksaktnim delom in dognano tehniko lahko jamči pacientu največjo varnost za njegovo življenje med operativnim posegom in čim ugodnejši postoperativni potek. Nimamo na razpolago statističnih podatkov, vendar lahko iz izkušenj trdimo, da v teh letih smrtnosti na rovaš anestezije praktično ni več. Kaj takega v pionirskih časih ni bilo možno trditi. Marsikatera »mors in tabula« je nastopila zaradi iz objektivnih razlogov slabe tehnike, zaradi nezadostne oksigenacije¹², slabega izločanja ogljikovega dvokisa in temu sledeče respiratorne acidoze¹³, aspiracijskih asfiksij¹⁴ in pomanjkljivega nadomeščanja izgubljene krvi med operacijo. Pri neeksaktnih odprtih ali polodprtih etrovih narkozah na pacientovo dihanje praktično nismo mogli vplivati. Če je bila narkoza prepovršna, se je pacient dušil zaradi refleksne hiperaktivnosti, če je bila narkoza pregloboka, pa zaradi deprimiranega dihanja. Pri takih incidentih, ki so bili v časih zelo dramatični, so zdravniki večkrat le s skupnimi napori, umetnim dihanjem in masažo srca rešili ogroženo življenje.

Šele široka aplikacija mišičnih relaksansov, ki smo jo v Celju uvedli v letih 1954 do 1957, nam je poleg endotrahealne tehnike dokončno omogočila popolno kontrolo nad pacientovim dihanjem in s tem nad globino narkoze. Dihanje med operacijo sedaj ni bilo več prepuščeno pacientu, temveč ga je namesto njega enakomerno izvajal anesteziist. Tako je lahko v najkrajšem času dosegel optimalno globino narkoze in jo ves čas operacije tudi enakomerno vzdrževal. Uvedba mišičnih relaksansov je tako pomenila tudi optimalno oksigenacijo in izločanje ogljikovega dvokisa iz pacientovih pljuč.

Pri pulmonalnih operacijah je bila leta 1957 na kirurškem oddelku v Celju uvedena tudi endobronhialna intubacija s Carlensovimi tubusom. S tem je pri takih operacijah postalo možno izolirano dihanje posameznega pljučnega krila in zmanjšana nevarnost aspiracije sekreta in krvi iz enega v drugo bronhialno drevo.

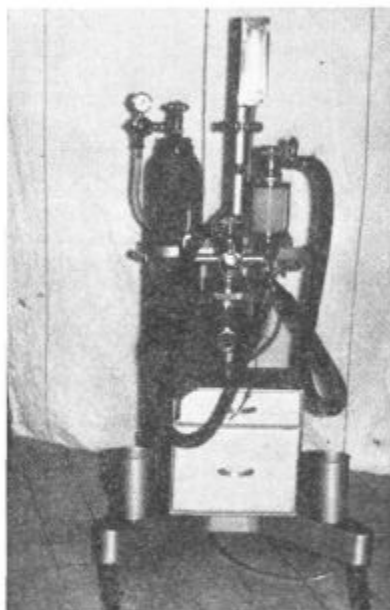
Ob pravočasnem nadomeščanju izgubljene krvi s transfuzijo konzervirane krvi je tako bila omogočena maksimalna varnost za tiste, ki jim kirurški poseg pomeni vrnitev zdravja ali pa celo rešitev življenja.

Leta 1955 so uvedli na kirurškem oddelku tudi tako imenovano potencializirano anestezijo. Ta s pomočjo kombinacije raznih farmakoloških spojin (Largactil, Phenergan, Hydergin, Petantin itd.) izzvana globoka vegetativna sedacija¹³, se je pokazala za koristno pri težko šokiranih in nemirnih pacientih, pri zdravljenju tetanusa, opeklin, eklampsij in drugih podobnih težkih obolenj. Pri svojih indikacijah je danes ta metoda že udomačena praksa na vseh operativnih oddelkih naše bolnice.

Po vztrajnem prizadevanju in iniciativi pokojnega primarija Hočvarja, nestorja slovenske anesteziologije, je v farmacevtskem kombinatu »FARMIS« v Mengšu pri Ljubljani januarja 1962 stekel prvi in najsodobnejše urejeni obrat za proizvodnjo dušikovega oksidula na Balkanu. Ta sicer že pred sto leti znani plinski narkotik, takrat imenovan rajski plin (Lachgas), so do takrat uvažale za težke devize nekatere velike zdravstvene ustanove v Jugoslaviji. Dušikov oksidul ima namreč mnoge prednosti pred etrom, ki je bil do takrat kot glavni narkotik v naši bolnici izključno v uporabi. Je kemično enostaven, se izredno hitro izloča iz organizma, je neeksploziven, izziva neprimerno manj stranskih škodljivih pojavov kot eter in ne vpliva kvarno na cirkulatorni sistem. Iz vseh teh razlogov so se tudi anesteziologi v celjski bolnici zavzeli za čimprejšnjo uvedbo tega anestetika v vsakdanjo prakso. Na ginekološko-porodnem oddelku je bil oksidul uveden kot rutinski anestetik aprila 1962. Na kirurškem oddelku pa je razvoj v tej smeri pospešil neljub incident. Dne 1. maja 1962 je v operacijski dvorani prišlo do eksplozije etra v narkoznem aparatu. Pri tem je bil nevarno, vendar na srečo ne smrtno poškodovan pacient, lažje pa tudi anesteziist. Na tem oddelku so v letu 1962 še vedno anestezirali s takrat že precej dotrajanimi aparati, izdelanimi leta 1955 v tovarni »IDRO«. Po tem incidentu so dobili tri nove narkozne aparate. Tako so lahko uvedli dušikov oksidul kot rutinski anestetik najprej pri večjih operacijah, pozneje pa tudi v ambulantni kirurgiji.

Tako je anesteziologija v Celju počasi prebrodila začetne težave in stopila na pot nadaljnega razvoja, čeprav nekoliko zapozneno v primerjavi z nekaterimi večjimi zdravstvenimi ustanovami v republiki (Ljubljana, Maribor), zlasti pa v primerjavi z razvojem te stroke po svetu. Največje težave, ki jih je bilo treba premagati, je povzročilo povojno pomanjkanje tudi najnujnejše opreme in kadrov, včasih pa tudi potrebnega razumevanja. Kadrovske razmere so tudi še danes kritične, saj imamo v bolnici le dva specialista anesteziologa in enega samega specializanta (1964). Tako je še vedno preveliko število aneste-

zijskih posegov v rokah zdravnikov, ki se poleg svoje glavne stroke le občasno bavijo z anestezijo. Anestezijska služba še vedno ni organizirana v celoti in je raztrgana po posameznih oddelkih z zelo pomanjkljivo povezavo. Ni potrebno naglašati, da zaradi tega močno trpi kvaliteta te službe, njena racionalnost, ne nazadnje pa tudi varnost pacienta, ki mu je potreben operativni poseg. Iz delno objektivnih, delno pa subjektivnih razlogov še vedno ni zadovoljivo organizirana dežurna anestezijska služba, ki naj bi težila za kontinuirano štiriindvajseturno prisotnostjo anesteziologa v bolnici. Kljub težavam se pa stalno veča materialna osnova. Tako smo v letu 1964 dobili tri nove izpopolnjene narkozne aparate, izdelane v elektrostrojnem klubu TAM Maribor (slika 3), s katerimi bomo z dodatnimi investicijami lahko uvedli končno tudi najmodernejšo anestezijo z novim anestetikom fluotanom (Fluothane). To bo brez dvoma nadaljnji korak v naših tež-

Slika 3

njah, zagotoviti operiranim bolnikom kar največjo varnost med operacijo in po njej.

Šele s končno rešitvijo kadrovskih in organizacijskih problemov bomo lahko omogočili princip, ki je drugod po svetu že vsesplošno sprejet in uveljavljen, da mora namreč v interesu varnosti pacienta vsako, tudi najmanjšo anestezijo izvajati specializiran zdravnik — anesteziolog. K temu cilju bodo še naprej usmerjeni naši skupni napori.

POJASNILA

¹ Kapljanje tekočega, hlapljivega anestetika (eter, kloretil, kloroform itd.) na s slojem gaze pokrito masko, ki jo prislonimo pacientu preko ust in nosu.

² Po eni gumasti cevi kroži zmes etrovih hlapov in kisika od aparata k pacientu, po drugi pa od pacienta nazaj v aparat. V ta sistem stalno doteka svež kisik iz jeklenke, del izrabljene zmesi se pa izgublja skozi priprt ventil na prosto.

³ Za konstrukcijo teh dveh narkoznih aparatov je dr. Rojnik dobil priznanje in nagrado od takratnega ministrstva za zdravstvo LRS.

⁴ Operativna odstranitev pljučnega režnja.

⁵ Anestezijska tehnika, pri kateri uvedemo posebno gumasto kanilo, imenovano tubus, v sapnik in jo priključimo na narkozni aparat. Tako je izključena aspiracija izbruhanih mas v pljuča, kar je pred tem predstavljalo pogostoma smrtno nevarno komplikacijo. Prav tako omogoča endotrahealna anestezija z ritimičnim stiskanjem gumastega balona, ki je vključen v sistem cevi, popolno kontrolo nad pacientovim dihanjem. Endotrahealna intubacija lahko v primerih akutnih zadušitev, travmatskih poškodb zgornjih dihalnih poti, deprimiranega dihanja zaradi raznih zastrupitev, lobanjskih poškodb itd. sama po sebi predstavlja enega najurgentnejših, življenje rešujočih posegov, saj omogoči trenutno vzpostavitev umetnega dihanja, ki ga nato lahko vzdržujemo ure in dneve.

⁶ Z relaksansi (d-tubo curarin, Flaxedil, Leptosuccin itd.) izzovemo začasno ohromitev prečno progastih mišic in tako med operacijo ukinemo njihovo refleksno aktivnost. Ta predvsem moti operaterja pri delu v trebušni votlini in zavira pravilno in zadostno dihanje pacienta (refleksni odpor dihalnih mišic). Tako z aplikacijo relaksansov dosežemo optimalne pogoje za delo operaterja in anesteziista z znatno manjšo količino narkotikov, kot bi bila potrebna brez uporabe mišičnih relaksansov. Ker pa so narkotiki (eter, kloroform, kloretil itd.) za organizem le strupi, je njihovo čim manjše doziranje ugodno predvsem za pacienta (hitro prebujanje iz narkoze, neprimerno manj postoperativnih težav, kot so bruhanje, slabost, šokiranost itd.).

⁷ Stanje dne 31. 12. 1963.

⁸ Sanitetni material UNRRA.

⁹ Posoda, napolnjena s substanco, ki absorbira ogljikov dvokis iz izdihanega zraka.

¹⁰ Narkotična plinska zmes teče iz aparata v gumast balon, od tam pa skozi kanister in tubus v pacientova pljuča. Iz pljuč se vrača skozi kanister v balon, delno pa skozi priprti ventil na prosto. Ker se v kanistru ogljikov dvokis veže, je na novo dovajana količina plinske zmesi v sistem lahko manjša. Sistem je bolj eksakten, pa tudi bolj ekonomičen.

¹¹ Z relaksansi dosežemo seveda tudi popolno ohromitev malih mišic grla, (glasilke). Tako lahko že v površni narkozi v samem začetku uvedemo tubus v sapnik. Brez uporabe relaksansov lahko uvajamo tubus šele v globoki narkozi, ki za sam operativni poseg večinoma ni potrebna, je pa za pacienta tudi bolj škodljiva.

¹² Preskrba tkiv s kisikom.

¹³ Zastrupitev z ogljikovim dvokisom, če se ta ne more izločiti in zato njegov nivo v krvi in tkivih raste.

¹⁴ Zadušitev zaradi zamašitve bronhijev — večinoma z izbruhkom.

¹⁵ Znižanje vseh bioloških funkcij, zmanjšanje porabe kisika in s tem tudi delno znižanje telesne temperature. Po potrebi jo lahko kombiniramo z umetnim hlajenjem (umetna hibernacija ali hipotermija).

Avtor: Jože Četina, dr. med., specialist za anesteziologijo na ginekološko-porodniškem oddelku Splošne bolnice, Celje.

STANA STRAUS-BRACKO

OB PETNAJSTLETNICI POSTAJE ZA TRANSFUZIJU KRVI V CELJU

Zgodovina naše transfuzijske službe bi bila povsem drugačna, če se ne bi bilo med prvo svetovno vojno zaradi nesrečne birokracije nekaj zataknilo, kar je imelo za posledico, da se je v naših deželah transfuzija krvi razmeroma kasno razvila v važno terapevtsko vejo.

Prve poizkuse transfundiranja krvi zasledimo že med prvo svetovno vojno, ko je v srbski vojski deloval kot glavni bakteriolog znani raziskovalec krvnih grup Poljak Ludwik Hirszfeld, ki je s svojo ženo Hanno, tudi zdravnico, že na solunski fronti vršil obsežne antropološke študije na podlagi krvnih grup.

Če prelistamo zajetni letnik »Srpskega arhiva za celokupno lekarsvo«, ki je po večletnem presledku izšel leta 1919 kot prvi po vojni, najdemo v njem zanimiv in obsežen članek, ki obravnava vse, kar je bilo do tedaj znanega v transfuziji v svetu, in poroča tudi o uspešni transfuziji konzervirane krvi na solunski fronti, ki je bila izvršena ob operaciji ledvice nekega vojaka, za katerega je daroval kri njegov vojni tovariš. Transfuzija je bila izvršena na indirekten način, t. j. darovalcu odvzeta v steklenico z raztopino natrijevega citrata in kot taka transfundirana operirancu. Uspeh je bil sijajen, saj je izkrvavljeni bolnik ostal pri življenju le zaradi zadostne transfuzije krvi. Operater, mlad srbski vojni kirurg, ki je bil prevzet nad odličnim učinkom transfuzije, je navdušeno predlagal, da naj se darovalca odlikuje, vsemu zdravstvenemu osebju v lazaretih pa naj se obvezno določi krvna skupina, da bi bili na razpolago dajalci z znano skupino, če bi jih potrebovali. Šele po daljšem presledku je kirurg prejel odgovor, ki pravi, da dveh predlogov v enem dopisu vojska ne more reševati, zato naj se ponovno stavi vsak predlog posebej. Kirurg, razočaran nad toliko birokracijo, ni poslal novih predlogov in tako je stvar zaspala in s tem tudi razvoj naše transfuzijske službe za četrto stoletja.

Ne moremo sicer trditi, da bi bila v kasnejših letih, to je med obema vojnama v naših bolnicah transfuzija krvi kot zdravilni postopek popolnoma pozabljena. Uporabljala se je v posameznih redkih primerih velikih izkrvavitvev kot direktna transfuzija, torej kot nepo-

sredno pretakanje krvi od dajalca do prejemalca. V ta namen so si bolnice oskrbele nekaj dajalcev z določenimi krvnimi skupinami, kate-tere so potem ob nujnih primerih klicali na oddajo krvi. Pri splošni državni bolnici v Beogradu pa je bil ustanovljen celo odsek za transfuzijo krvi, ki se je bavil tudi s konzerviranjem krvi ter je v življenjsko nevarnih primerih pošiljal kri tudi v oddaljeneješe bolnice.

V to dobo sega tudi prva direktna transfuzija v celjski bolnici, ki sta jo leta 1952 izvršila prim. dr. Stane Strnad in dr. Ivan Podpečan; tej transfuziji jih je seveda kasneje sledilo še nekaj.

Kljub tem posameznim poskusom pa o nekakšni organizirani transfuzijski službi v današnjem smislu do začetka druge svetovne vojne pri nas ne moremo govoriti, kar se je seveda tudi neugodno odražalo med narodnoosvobodilno vojno. Vzrok je bil najverjetneje v tem, da se je medicina v naši ožji domovini oslanjala predvsem na medicino nemško govorečih dežel, kjer pa je bila še ob začetku druge svetovne vojne in med vojno transfuzija krvi jako zapostavljena metoda zdravljenja, medtem ko so jo tedaj v anglosaksonskih deželah in v Rusiji že na splošno in množično uporabljali.

Osvoboditev Beograda leta 1944 pomeni prelomnico v zgodovini naše transfuzijske službe: s pomočjo ruske sanitete so pričeli masovno zbirati in konservirati kri za ranjence na frontah. Ustanovljen je bil zavod za transfuzijo krvi v Beogradu, kjer se je v nekaj mesecih zvrstilo okrog 20.000 državljanov, ki so darovali kri.

Po končani vojni in osvoboditvi so bile tudi v drugih mestih osnovane transfuzijske ustanove, iz katerih so se kasneje razvili republiški zavodi za transfuzijo krvi v Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu itd., ki so pričeli oskrbovati civilne bolnice v svojih republikah s krvjo in tekočo plazmo. Vsa transfuzijska in krvodajalska služba je bila torej v prvih letih po vojni centralizirana v omenjenih republiških zavodih, kamor so hodili dajat kri državljani iz vse republike, kri pa se je raznašala nazaj v bolnice.

Čimbolj se je naša medicina modernizirala in si osvajala sodoben način zdravljenja, večje so postajale potrebe po krvi. Centralizacija transfuzijske službe v Sloveniji je postajala iz dneva v dan nevezdržnejša, kajti v takratnem premajhnem in preobremenjenem zavodu za transfuzijo v Ljubljani je bilo nemogoče pripraviti toliko krvi, da bi zadostili vsem potrebam bolnic v Sloveniji. In končno je bilo tudi izredno neekonomično, da so dajalci prihajali iz vseh mogočih daljav v Ljubljano, kri pa se je razvažala zopet nazaj na periferijo.

Težnja po decentralizaciji oskrbe s krvjo, ki naj bi se izvedla z ustanovitvijo transfuzijskih postaj v pokrajinskih središčih je postajala vse jasnejša. Končna odločitev je bila dosežena maja leta 1949, ko sta bili z odlokom tedanjega ministrstva za zdravstvo ustanovljeni transfuzijski postaji v Celju in Mariboru.

Ker sem se v tisti dobi že ukvarjala z laboratorijskim delom in vodila centralni laboratorij bolnice, so me določili še za šefa transfuzijske postaje, vendar sem bila praznih rok: brez prostorov, brez kadrov in brez opreme. Če smo hoteli pričeti z delom, ni kazalo drugega

kot ustvariti tesno sožitje s centralnim laboratorijem, s katerim si je bilo treba deliti osebje in že tako majhni prostor v dveh tesnih sobicah ter za silo adaptirani čajni kuhinji na internem oddelku.

Delo postaje je bilo sprva omejeno le na posredovanje krvodajalcev za direktne transfuzije in prinašanje krvi iz Ljubljane. Šele jeseni istega leta, ko je prišlo izvežbano osebje: 2 medicinska tehnika in 1 bolničarka iz zavoda za transfuzijo krvi v Ljubljani, je postaja začela z rednim delom in do konca leta 1949 konservirala prvih 24 litrov krvi in 420 ml plazme.

Nadaljnja pot postaje je šla v glavnem v štric z razvojem ostale transfuzijske službe v Sloveniji, vendar opazamo na tej poti nekaj posebnosti, ki so bile verjetno pogojene s tem, da postaja ni uživala one podpore v ustanovi in v javnosti, kot bi jo bila potrebovala, temveč si je morala svojo pot utirati sama. Po posameznih fazah razvoja, ki jih je doslej postaja prehodila, ločimo v glavnem tri obdobja.

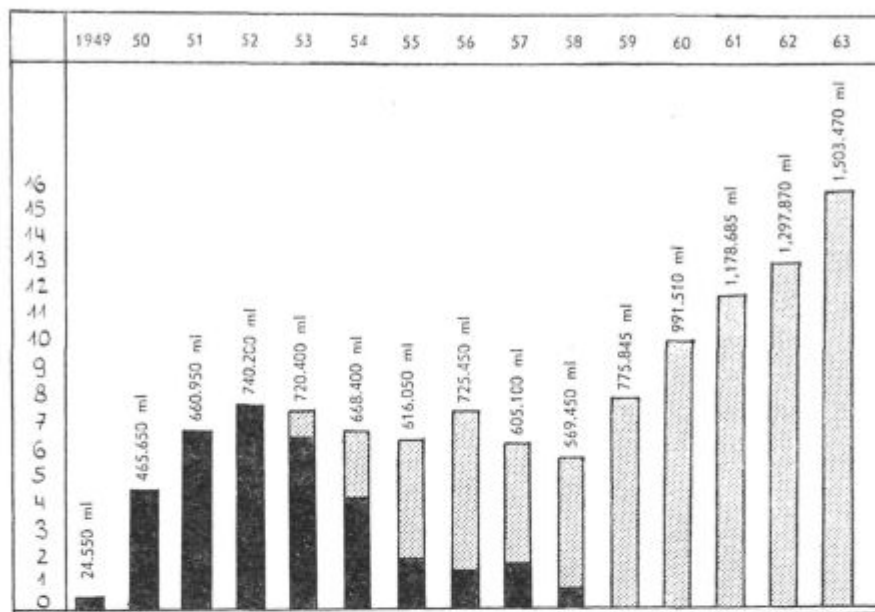
Prvo obdobje od leta 1949 do 1953 bi lahko imenovali tudi »obdobje improvizacij«, kajti postaja je bila brez vsega in delo se je odvijalo le s pomočjo najraznovrstnejših zasilnih rešitev. Danes se skoraj ne upamo več spomniti v kakih razmerah se je vršilo zbiranje in spravljanje krvi. Edina sobica, ki smo jo imeli na voljo, nam je morala v najkrajših zaporedjih služiti kot umivalnica za steklovinjo, pripravljalnica za material ali operacijska soba in še celo kot sterilni boks za odvajanje plazme in natakanje citrata. Gola klop na hodniku internega oddelka pa je predstavljala čakalnico in istočasno jedilnico za krvodajalce. Da se pregledi niso vršili kar na hodniku, smo se zatekli v bližnjo laboratorijsko sobico, v okrilje epruvet, biret in pipet, kjer smo se za vso administracijo zadovoljili s slučajno prostim vogalom laboratorijske mize. Postaja ni imela niti najosnovnejšega, t. j. hladilnika in je morala shranjevati kri v hladilniku na kirurškem oddelku.

Vsa ta stiska pa nikakor ni ovirala personala, da ne bi bil svojih nalog izpolnjeval, saj je pod najbolj neugodnimi pogoji že v tretjem letu dosegel za ono dobo maksimalno produkcijo 740 litrov krvi na leto. Odvzem krvi je bil zamuden, ker je dal skoraj vsak dajalec pol litra krvi (glej grafikon št. 3) in smo imeli za oddajo krvi na razpolago le eno ležišče. Ponudb je bilo dovolj in včasih je bilo treba dajalce množično odklanjati. Za oddano kri so prejeli sprva živilske nakaznice, kasneje pa denar, za okrepcilo pa govejo juho s kosom mesa in kruhom. Oddaljenim smo vračali potne stroške.

Laboratorijska obdelava krvi je v teh letih zelo skromna. Določajo se samo klasične krvne grupe AB0 na ploščici in v cevki. Nekateri oddelki določajo krvne skupine kar sami in se zadovoljujejo z nezanesljivo metodo določanja na ploščici. Tudi križne poizkuse o kompatibilnosti krvi pred transfuzijami delajo še oddelčni laboratoriji sami. Kljub temu, da je bila tedaj pomembnost Rh faktorja že splošno znana, se pripadnost k temu sistemu zaradi pomanjkanja seruma za testiranje, ki ga je bilo takrat še treba uvažati, ne določa rutinsko pri vseh bolnikih, temveč le v primerih, ki bi lahko bili zaradi transfuzije krvi ogro-

*Produkcija konzervirane krvi na postaji za transfuzijo v Celju
od leta 1949 - 1965*

Grafikon 1

ženi. To so predvsem žene v dobi fertilitnosti ali z anamnezo, ki da slutiti možnost imunizacije zaradi Rh inkompatibilnih nosečnosti, in bolniki, ki so potrebovali večje število transfuzij ali so na transfuzijo kakorkoli neugodno reagirali. Če je bila za transfuzijo potrebna Rh negativna kri, smo jo naročali iz Ljubljane, ker nismo imeli seruma za testiranje tukajšnjih dajalcev.

Priprava raztopine natrijevega citrata, s katero smo konservirali kri, nam je zaradi nezanesljive kvalitete citrata pogosto delala preglavice. Konservacija s citratom tudi ni bila posebno ugodna, saj smo neštetokrat že po 8-10 dneh shranjevanja ugotavljali neuporabnost krvi zaradi hemolize.

Tehnika dajanja transfuzij je bila zelo primitivna in je močno ogrožala sterilnost krvi. Sisteme za dajanje krvi so si pripravljali in sterilizirali oddelki sami. O njih kakovosti je bolje, da ne razpravljamo. Zaradi pomanjkanja filtrov na sistemih se je kri s plazmo odprto pretakala skozi večslojno gazo in tako prefiltrirana transfundirala. Ni čudno, da so bile febrilne reakcije po transfuzijah na dnevnem redu.

Imeli smo občutek, da je zaradi samih improvizacij že vsaka transfuzija tvegana in personal je komaj čakal na selitev v obljubljene

nove prostore, kjer je končno upal, da bo lahko pričel z delom po sodobnih principih.

Končno je transfuzijska postaja dobila lastne prostore v novem operacijskem traktu otološkega oddelka. Otvoritev teh prostorov 17. oktobra 1955 pomeni osamosvojitve postaje in pričetek njenega drugega obdobja, t. j. obdobja urejenih razmer, ki ji omogočajo strokovni dvig in organizacijsko tehnično izpopolnitev.

Namestitev postaje v drugem nadstropju in poleg operacijskih dvoran ni bila najboljša, toda bila je edina dosegljiva rešitev, da je postaja dobila svoj dom. Preselitev iz majhne sobice v devet prostornih, med seboj funkcionalno povezanih prostorov je pomenila veliko sprostitev, ki je dovoljevala tudi smotrnejšo razdelitev dela. Vse napake in pomanjkljivosti so se pokazale šele kasneje.

Vrsta izboljšav je odvrnila pozornost od tistega, kar ni veljalo. Prostoren hladilnik, sicer ne zidan, s kompresorjem izven omare, je zagotavljal primerno shranjevanje krvi. Dvoje ležišč v prostoru za dajalce, je omogočalo hitrejšo oddajo krvi. S primerno razporeditvijo kartoteke in izboljšano administracijo je postala evidenca dajalcev preglednejša. Poseben laboratorij, sicer s skromno opremo, je zadoščal, da se je postopoma določanje krvnih skupin in navzkrižnih poizkusov centraliziralo na postaji in uvedlo tudi določanje Rh faktorja pri bolnikih in krvodajalcih. Montaža izpiralnih naprav pa je dokončno pomagala uresničiti načrt centralnega pripravljanja in čiščenja sistemov za dajanje infuzij in transfuzij za vso bolnico. Nekaj let kasneje se je pa končno posrečilo uvesti tudi konservacijo krvi z ACD raztopino, s čemer smo podaljšali uporabnost krvi na 2-5 tedne.

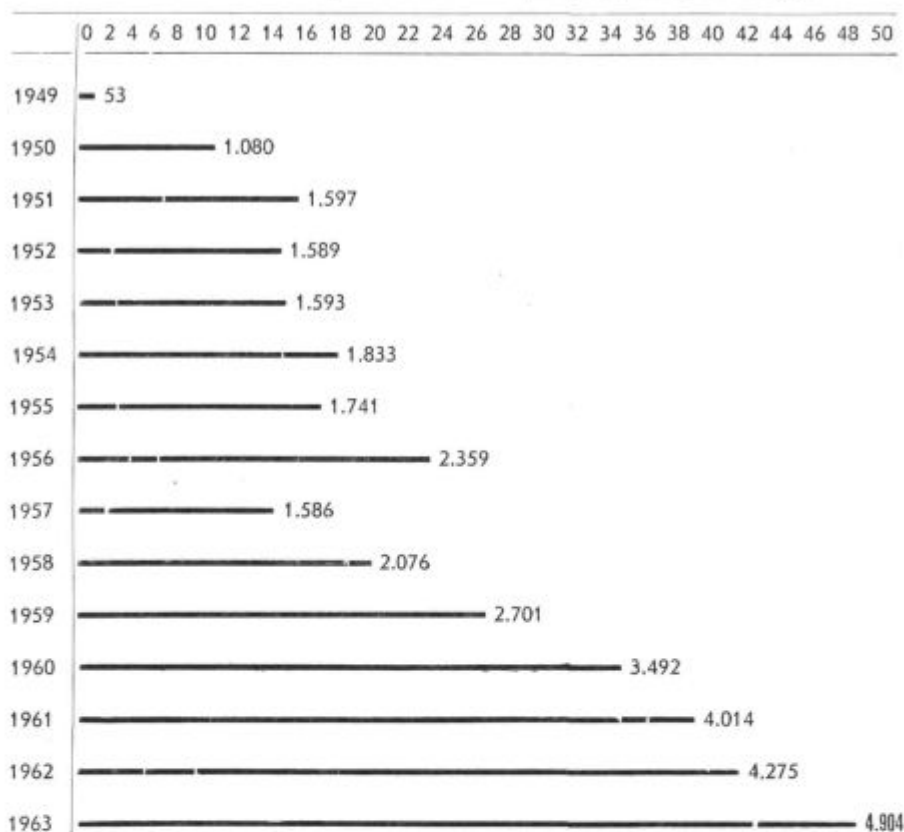
Leto 1955 je važen mejnik tudi v zgodovini jugoslovanskega krvodajalstva, kajti tega leta je v naši državi prenehalo plačano in pričelo neplačano darovanje krvi, kar je prineslo v transfuzijsko službo mnogo sprememb.

Propagando za neplačano dajanje krvi in njegovo organizacijo je prevzela organizacija Rdečega križa, pri kateri so se osnovale posebne komisije za urejanje tega vprašanja.

Za našo postajo je bil prehod velika preizkušnja, ki je trajala skoraj šest let, medtem ko se je drugje izvršil trenutno. Nikakor ne moremo trditi, da je bilo vzrok počasnemu uveljavljanju neplačanega krvodajalstva le nerazumevanje širokega občinstva, kot se je običajno poudarjalo. Vse bolj je bila po našem mnenju tega kriva brezbržnost vodilnih krogov in površen sestav nekaterih krvodajalskih komisij, ki svoje naloge niso dojele dovolj resno.

Grafikon št. 1, ki prikazuje letno produkcijo krvi: (črno — plačana kri, pikčasto — neplačana kri), lepo ponazoruje kritično stanje v onih letih. Bolnica se širi, potrebe po krvi so vedno večje, produkcija pa stalno pada. Neštetokrat smo v dilemi, kaj narediti. Oddelki zahtevajo kri, prostovoljcev ni, bivši plačani krvodajalci pa oblegajo postajo. V stiski se odločimo za srednjo pot, plačamo polovico, ostalo polovico pa dajalec daruje. S to rešitvijo zagotovimo sicer v nujnih primerih bolnici oskrbo s krvjo, vendar vnašamo zmedo in smo v spod-

Letno število oddaj krvi na transfuzijski postaji v Celju

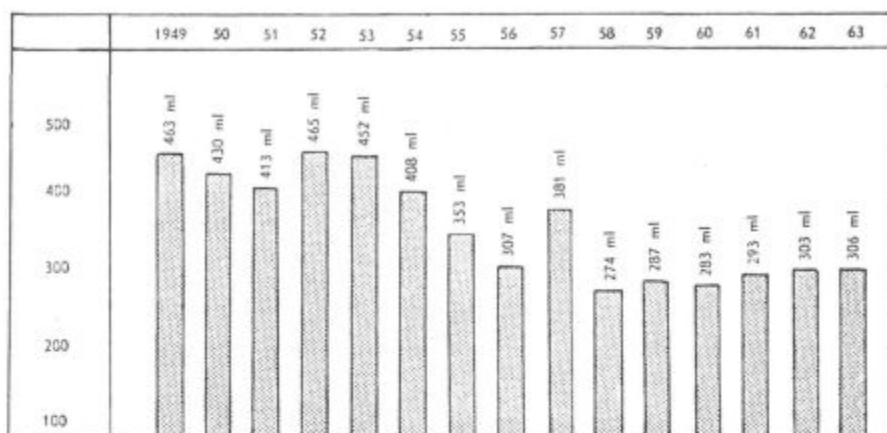
Grafikon 2

tiko pri splošnem razvoju prostovoljnega krvodajalstva v republiki. Neznatno izboljšanje se pokaže le leta 1956, ko se posreči pridobiti sindikate za intenzivnejše sodelovanje, vendar je naslednje leto stanje zopet isto, če ne še slabše.

Poiskusili smo še s tem, da smo se čim bolj približali krvodajalcu in odšli zbirati kri na teren. Oktobra 1954. leta smo se priključili ljubljanski ekipi in poleg nje jemali kri za Celje, konec leta pa smo delali že samostojno tudi na terenu.

Utiranje poti na teren ni bilo lahko. Toda, čeprav so bile sprva mnoge terenske akcije slabo pripravljene in še slabše obiskane, smo trmasto vztrajali, prepričani, da bomo le tako zajeli tisti krog ljudi, ki bi sicer ne dal krvi. Jeseni leta 1958 smo končno le dosegli, da so nam terenske akcije donašale toliko krvi, da smo za vedno lahko opustili vsako plačevanje.

Povprečna količina oddane krvi

Grafikon 5

Z dokončno ukinitvijo plačevanja krvi prehaja transfuzijska postaja v tretjo fazo svojega razvoja, v katerem skuša svoje dosežke na terenu še okrepiti in dokazati, da je za uspešno delo v krvodajalstvu nujno potrebna neprekinjena povezava s terenom in smotno planiranje na podlagi zaključkov temeljitih analiz terenskih prilik.

Intenzivno sodelovanje postaje v propagandi: predavanja, objave člankov v časopisju in radiu, zalaganje propagandnih tiskovin, točna evidenca dajalcev, statistična obdelava in sodelovanje pri proslavah omogoči še tesnejšo povezavo med postajo in občinskimi komisijami za krvodajalstvo ter osnovnimi organizacijami Rdečega križa, ki skrbijo, da se točno izvaja plan akcij, ki ga je postaja samoiniciativno postavila. V neposrednem stiku s sindikalnimi podružnicami in vodstvi velikih podjetij v Celju pa si postaja zagotavlja darovalce krvi v izrednih in nujnih primerih.

Na tak način se je posrečilo v tem zadnjem obdobju krvodajalstvo v Celju in okolici tako razgibati, da je udeležba na akcijah vedno številnejša in da se tudi produkcija krvi letno znatno dviga, kar dokazujeta grafikon št. 1 in 2.

V letu 1965 se je prijavilo za oddajo krvi 5245 oseb, od katerih je 4904 darovalo za postajo nekaj preko ene in pol tone krvi. Struktura dajalcev po poklicih je dokaj pestra, vendar prevladujejo v glavnem delavci in kmetje. Razmerje med novimi in tistimi, ki so ponovno dali kri, je približno 1:2. Točen račun nam pove, da je celo nekaj več kot ena tretjina novih, kar dokazuje, da se krog dajalcev dosti živahno obnavlja in da se uresničuje naša težnja h temu, da bi se dajanje krvi čim bolj posplošilo in ne bi bilo vezano le na ozek krog ljudi, ki bi morali dajati kri do izčrpanosti. Idealno stanje bo doseženo tedaj, ko se bo vsak zdrav državljan čutil zavezanega za darovanje krvi, brez

strahu, da mu bo to škodilo. Da je umerjeno dajanje krvi brez zlih posledic, dokazujejo oni zvesti darovalci, ki sodelujejo s postajo že od njenega začetka, oni, ki so nam bili opora v najtežjih razmerah in so darovali kri že preko dvajsetkrat, petdesetkrat, da, celo stokrat.

Vedno večji dotok darovalcev in povečana produkcija krvi, ki se je v zadnjih petih letih potrojila, ter še druge dejavnosti, ki jih je postaja prevzela: izpopolnjena serološka obdelava krvi, sodelovanje z dispanzerji v prenatalni zaščiti in s porodniškim oddelkom pri izmenjalnih transfuzijah, so postajo zelo močno obremenile. Vse one pomanjkljivosti, ki smo jih ob preselitvi komaj opazili, so postale taka ovira, da nam onemogočajo nadaljnji razvoj in komaj dopuščajo, da smo svojim najnujnejšim nalogam kos. Le z mnogimi zasilnimi ukrepi in največjo pozornostjo pri delu nam v sedanjih razmerah uspe vzdrževati transfuzijsko službo tako, da ni incidentov.

Delo s krvodajalci smo usmerili navzven, da preprečimo prevelik promet v otološkem operacijskem traktu in gnečo v premajhni čakalnici. Letno zberemo dve tretjini krvi zunaj pri terenskih akcijah in le eno tretjino doma. Posebno težavno je pripravljanje materiala, ki je vezano na dolgotrajno pranje, kuhanje, sušenje in steriliziranje zaradi pomanjkanja vode, avtoklava in pretesne umivalnice. Pranje steklovine se vrši večinoma ponoči, sterilizacija pa po vseh mogočih oddelkih bolnice. Vsa sreča je še v tem, da postaja ne pripravlja več sistemov, ker dobivamo plastične iz Ljubljane. V laboratorijih ni zadosti delovnih mest niti za sedanji personal, zaradi česar je nemogoče delo razširiti, pospešiti in diferencirati. Pisarna, ki ne zadostuje niti za administrativno-knjigovodske posle, je hkrati soba za preiskovanje dajalcev in soba šefa. Nikakih pomožnih prostorov ni, manjkajo: čajna kuhinja, jedilnica, soba za šokirane, za rentgen, garderoba za personal in prostori za sterilizacijo ter priročno skladišče, itd. Tudi oprema, čeprav je bila v zadnjih letih nekoliko izpopolnjena, ne ustreza več zahtevam sodobne transfuzijske službe ter zahteva nadaljnjo dopolnitev.

Naloge transfuzijskih ustanov danes niso več ozko vezane le na zbiranje in razdeljevanje krvi, temveč so dosti širše. Vse bolj prihaja do izraza diferencirano zdravljenje ne več s polno krvjo temveč s posebnimi krvnimi preparati in derivati, kot so npr. koncentrirani eritrociti, oprani eritrociti, mešanice določenih eritrocitov in plazme, tekoča, suha, zmrznjena, koncentrirana in antihemofilna plazma, koncentrirani trombociti, albumin, gama globulin, trombin, fibrinogen, fibrinska pena itd. Mnogo teh izdelkov postaja lahko tudi sama izdeluje, seveda, če je za to opremljena in ima med drugim tudi veliko centrifugo s hlajenjem za centrifugiranje steklenic. Druge preparate, ki so vezani na bolj kompliciran postopek pridobivanja, pa postaja posreduje iz zavodov, ki jih izdelujejo.

Prav tako kot produkcija in predelava krvi se je razširil tudi obseg laboratorijskega dela, ki ni vezano več le na ozko določanje krvnih skupin, temveč sega že v genetiko (izključevanje očetovstva),

imunohematologijo (imunoelektroforeza) in biokemijo (koagulacija in njeno raziskovanje itd.). Treba bo ustvariti možnosti, da se spoprimemo tudi s tem.

Naloge za bodočnost so nakazane, uspehi zadnjih let pa zagotavljajo možnost nadaljnjega razvoja postaje, seveda le, če se pomnoži kader in zgrade ter primerno opremijo novi prostori. Šele to bo omogočilo čim širšo dejavnost naše transfuzijske postaje v skladu s potrebami sodobne medicine.

Avtorica: Stana Straus-Bračko, dr. med., šef-zdravnik Transfuzijske postaje Celje.

JANKO OROZEN

CESTE IN ZIDANI MOST NA ZIDANEM MOSTU

SPLOŠNO O PRETEKLOSTI NASIH CEST

Kar so v organizmu živih bitij žile, to so v sestavu ljudskih skupnosti ceste: sredstvo, ki omogoča ne samo potovanje, ampak tudi prenos materialnih in duhovnih dobrin. Danes so ceste pri tej službi že znatno dopolnila druga sredstva, nekdanj pa so bile neomejen gospodar. Zato je umevno, da jim je družba v vseh časih posvečala posebno pozornost. Znane so že prazgodovinske ceste, ki sicer niso bile proizvod posebne skrbi, ampak so nastale pač tako, da so se popotni ljudje stalno držali ugodne smeri.

Veliki kulturni narodi starega Orienta so pa za ceste že mnogo žrtvovali. V naših krajih so bili prvi graditelji dobrih in trajnih cest Rimljani. Rabili so jih predvsem za trgovino in pokret vojnih oddelkov. Najvažnejša rimska cesta, ki je preko naših krajev vezala Italijo s Podonavjem (Aquileja-Aguincum, Carnuntum, Vindobona), je bila temelj za istosmerno cesto vseh poznejših časov, delno tudi sedanjosti.

Srednji vek se je gotovo v znatni meri posluževal sledov rimskih cest. Ker pa so bila sredstva tedanje visokofeudalne družbe skromna in neučinkovita, zanje ni storila nič bistvenega, saj je sicer vozni promet v pretežni meri nadomestil tovarnega.

Izza početka novega veka se polagoma pripravlja preokret. Država si začenja ustvarjati lastne organe za svojo upravo, kolikor tega še ne zmore sama, začenja nalagati državno-upravne naloge fevdalnim organom tudi kar zadeva ceste in promet. Države so skušale povečati svojo moč in svoj vpliv. V ta namen so morale skrbeti za gospodarstvo in za učinkovito vojsko. Gospodarske težnje so rodile teorijo in prakso merkantilizma, politične pa stalno, od fevdalnih činiteljev neodvisno, izprva najemniško, nato pa na osnovi vojaške obveznosti sestavljeno redno vojsko. Tako vidimo, da država izza početka novega veka posveča cestam veliko pozornost. Skrbi za njihovo izgradnjo in vzdrževanje in organizira na njih poštni promet. To je mogla državna oblast vršiti samo z družbenimi sredstvi, ki jih je nudil razvoj. Ta sredstva so pa bila fevdalnega značaja.

Habsburška državna oblast je izdala celo vrsto patentov, ki se tičejo cest; leta 1550, 1617, 1639, 1679, 1684, 1719.

Graški deželni arhiv hrani nekoliko fasciklov aktov o popisu in vzdrževanju cest. Najstarejši so iz leta 1589. Tičejo se glavne (poštne) ceste Dunaj-Trst. Navedenega leta pišeta nadvojvodska komisarja Ivan Khissl in Adam Schrottenbach odbornikom štajerskih deželnih stanov. V dopisu pravita, da je treba popraviti tri obokane mostove, da ne bi potovali po kamnitem potoku, ponekod bo treba vzeti kmetom podložnikom zemljo in jim dati za odškodnino dele gmajne, pri popravilu cest se ni povsod mogoče zanašati na roboto, kajti marsikje ni nikakih vasi, ampak so samo uboge kočice, katerih lastniki ne morejo opravljati tlake, v takih primerih je pač treba delo plačati.

Poleg glavne poznajo akti tudi stranske ceste, ki jih označujejo kot deželne (Landstrassen). Važen je popis cest z navedbami o njihovem stanju in vzdrževanju ter mitnic iz leta 1640. Navedbe so v glavnih črtah take:

Vitanjski (vitanjska graščina) popravlja cesto v svojem deželnem sodišču in jo vzdržuje v uporabnem stanju;

od vitanjske meje (konfine) proti Konjicam skrbe za cesto sosedni (posestniki) in lastnik mitnice;

zlasti pa morajo sosedje (lastniki gosposčin) skrbeti za cesto iz Vitanja skozi Novo cerkev do njenega priključka na glavno cesto pri Vojniku;

od Slovenjega Gradca do Hartensteina (gradu v Dobrovi poleg Šmartna pri Slovenjem Gradcu) je zdaj cesta uporabna, od Hartensteina preko Graške gore (Slovenjegraške gore) do Velenja in Šaleka je pa popolnoma uničena; lahko bi se naročilo sosednim gosposčinam, da jo popravijo; skozi Sotesko (Skalnati jarek — Felsengraben) do Celja je tri milje daleč; tudi ta odsek naj bi popravili sosedje;

od Konjic do Šmarjete na celjski meji naj bi vzdrževali cesto in pota lastnik mitnice in sosedni podložniki;

Celjani skrbijo za cesto skozi svoj mestni sodni okoliš (purkfried), torej v smeri proti Vranskemu do mostu pri Zverinjaku (thüergarten — sedaj travnik med Ložnico in cesto, Joštovim mlinom in Levcem, imenovan Tirtgut);

od celjskega mestnega sodnega okoliša proti Žalcu in skozi žovneško deželsko sodišče in preko Savinje do kamnitega mostiča pri Huberjevemu mlinu (bei der Hüberischen Mühl = najbrž pri Hribarjevem mlinu) popravljajo cesto sosedni podložniki (toda mostu čez Savinjo tedaj še ni bilo, omenjeni mostič je bil preko kakega potočka onstran reke);

od tega kamnitega mostiča skozi Vransko do kranjske meje dela in vzdržuje cesto višji mitninski urad (Ober Einnehmer Amt) na Vranskem;

nadalje vodi cesta iz Celja proti Laškemu, Sevnici, Rajhenburgu (Brestanici) in Brežicam, zanjo morajo skrbeti sosedni podložniki;

prav tako gre navadna deželna cesta (gemaine Landstrassen) iz Celja v Kostanjevec (Khostain — zaselek Gornje Ložnice pri Slovenski Bistrici), zanjo morajo skrbeti Celjani in celjski vicedomski urad;

cesta iz Kostanjevca do Velikega Cerovca in Šibenika (pri Šentjurju pri Celju) je v jurisdikciji (sodnem okolišu) vdove Franca Schrottenbacha, popravljati in vzdrževati jo morajo sosodje;

od Šibenika do Razborja pri Dramljah je cesta pod jurisdikcijo žičkega samostana, ki skrbi za njeno popravilo;

pot od Razborja preko Tičeva (Voglbüchl) do Loč (Heil. Geist). Pogleda, Zbelovega in Poljčan je v zbelovskem deželskem sodišču. Tamkajšnja gosposčina pobira trikratno mitnino in mora popravljati pot;

iz Celja gre cesta v Podčetrtek skozi teharski sodni okoliš, skozi rifniško, zdaj Rindsmaullovo deželsko sodišče in skozi deželsko sodišče v Podčetrtku, kjer imajo Podčetrški mitnico, nadalje skozi Kunšperk, ki pripada gospodu grofu Erdediju, in skozi Bizeljsko, ki je v lasti grofa Tattenbacha, do kranjske meje; za to pot skrbe vaše skupnosti.

Manjša pota vzdržujejo tisti, ki jih rabijo.

Lastniki mitnic in brodov, mestne, trške in vaše občine se morajo držati naslednjih pravil:

Material za ceste se pridobiva v bližini — po odredbi cestnega komisarja (Wegscomissarij) ali cestnega mojstra (Wegmeister); ako bi ga zemljiški gospod ne hotel dati, ga komisar ali cestni mojster naznani, oblast ga kaznuje, komisarju se stroški povrnejo, ostala vsota gre v blagajno gospoda prezidenta in odbornikov deželne cestne uprave in se iz tega letno dajejo komisarjem sredstva za popravilo potov.

V vsaki četrti sta dva komisarja in dva cestna mojstra; vsak cestni mojster ima deset delavcev (hlapcev). Komisar dobiva na leto 200, cestni mojster 30 in hlapec 20 goldinarjev plače, in to iz stanovske blagajne, v katero je polovico prispevala (deželnoknežja) dvorna koma.

Sodniki (mestni, trški, teharski) in oskrbniki (graščinski) se morajo ravnati po navodilih komisarja, cestnega mojstra in hlapcev, prav tako izvršujoči vozniki in delavci. Kdor ne uboga, se kaznuje; pol kazni dobi cestni mojster in pol prijavitelj, vendar je mogoče zamujeni dan nadomestiti z dvodnevним ročnim delom ali tridnevno vožnjo.

Četrtinske komisarje in potne mojstre imenuje gospod prezident z odborniki v sporazumu z deželnim glavarjem in deželnim vicedomom, hlapce pa imenujejo komisarji sami. Pritožbe proti hlapcem in cestnim mojstrom se vlagajo v prvi instanci pri četrtinskih, v drugi pa pri deželnih komisarjih. Četrtinski komisarji obidejo dvakrat letno vse ceste in pota svojega območja in opozarjajo obveznike na njihove dolžnosti, cestni mojstri pa morajo tak pregled opraviti vsak mesec. Hlapci delajo poleg obveznikov.

Navedeni seznam je podpisal tedanji deželni poslanski načelnik in komisar (deputierter Obmann und Commissär). Iz njega vidimo, ka-

tere so bile najvažnejše ceste v tedanji celjski četrti in pa to, kako so jih vzdrževali.

Komisarji in cestni mojstri, ki jih uredba omenja, niso bili uradniki v modernem smislu besede, ampak pooblaščenimi plemiči in lastniki, najemniki ali upravniki gosposčin, skratka fevdalne osebe, ki jih je državna oblast uporabila za to, da zanjo opravljajo funkcije.

Drugi, manj popoln je popis cest iz leta 1647—1651. Ta popis omenja dve deželni cesti, ki vodita iz Celja. Prva je v resnici glavna cesta. Iz Celja poteka skozi Konjice, kjer je mitnica, in skozi Slovensko Bistrico v Marenberg. Ta cesta ima stalen promet. Druga je cesta Celje—Ptuj, ki je zlasti važna za zvezo s Kranjsko (žito in vino), uporablja se za vozove in tovore, vendar ima skromen promet. Cesta vodi proti Šmarju in dalje preko Tičeva do Spodnjega Zbelovega in proti Poljčanam. Za del ceste, ki je na območju mestnega sodnega okoliša, skrbe meščani, za tisti del, ki je na teritoriju zbelovskega deželskega sodišča, pa grofa Thurna oskrbnik na Zbelovem.

GLAVNA CESTA DUNAJ—TRST

Za cesarja Karla VI. je bila prvenstvena skrb posvečena glavni cesti Dunaj—Trst. Cesar je v duhu merkantilistične gospodarske politike proglasil Trst za svobodno luko, da bi mogel služiti izvozu industrijskih predmetov, ki so jih izdelovale nove tovarne v okolici Dunaja in na Češkem, ter za uvoz prekomorskega blaga. Stara glavna cesta za potrebe povečanega prometa ni zadoščala, zato jo je bilo treba obnoviti.

Leta 1705 poroča komisar vladi, da je cesta proti Trojanam tako slaba, da je nemogoče po njej vleči težke topove in spravljati municijo. Začeli so jo popravljati in razširjati. Iz leta 1721 je poročilo, da so za zemljišča, ki jih je zahtevala razširitev, dajali odškodnino.

Leta 1720 je bil na dnevnem redu odsek iz Konjic v Celje. Komisar za popravilo cest grof Maks Anton Thurn je predlagal, naj bi cesto na novo napravili skozi Loče (in Dramlje). Vendar se komisija za ceste in navigacijo s tem ni strinjala in je predlagala staro traso »deželne ceste«. Navajala je več dejstev: v Konjicah sta že mitnica in poštno poslopje, pri Ločah je teren premehek, na stari trasi je bolj trden, pri Frankolovem je že narejena nova skarpa, staro traso bo treba razširiti samo tam, kjer se bodo vozovi umikali drug drugemu, zato odškodnina za zemljo ne bo prevelika. Komisija je šla na teren in se je odločila za staro traso. Za zemljo, ki so jo odvezemali za cesto, je šlo vseeno precej odškodnine. Spiski o tem, urejeni po gosposčinah, so iz leta 1733, nekateri so še mlajši, imamo jih celo iz leta 1767. Pri obnovi se niso posluževali tlake v popolnem smislu besede, kajti dajali so vendarle odškodnino za vožnjo in delo.

Tudi obnovljeno traso so pozneje še menjavali. Tako so leta 1769 prelagali konjiški klanec. Leta 1775 je voda odnesla mariborski most in morali so napraviti novega.

Že leta 1722 so posvečali pozornost tudi odseku Celje—Vransko—Trojane. Dvorna komora je poslala komisarja, naj jo pregleda. Komisar je bil s cesto v splošnem zadovoljen, mestoma pa je še našel napake. Od Celja do Šempetra je bila cesta izredno dobra, le deloma še ni bila utrjena, mostovi so bili varni in odtočni jarki že narejeni. Od Šempetra do Brodov je bila cesta deloma že napravljena, tudi mostovi so bili že zgrajeni, mestoma cestišče še ni bilo dovolj utrjeno in posuto. Od Brodov do upravne hiše na Vranskem še ni bilo kamnite podlage in po blatu je bilo komaj mogoče priti dalje. Komisarju so povedali, da bi bil tu moral z roboto delati grof Schrottenbach, začeti bo pa moral takoj. Tudi na kranjski strani še ni nič napravljenega. Poskrbeti bo treba za to, da se precenijo (specificirajo) za cesto odvzeta zemljišča.

Leta 1728 je bila cesta dodelana. Tedaj so jo odprli. V spomin na otvoritev so v Zajasovniku, na meji med Kranjsko in Štajersko, postavili piramido iz črnega marmorja in ustreznim napisom. Razpadajočo piramido so leta 1845 podrli.

S šempeterskim mostom so se pa nekoliko zakasnili. Šele leta 1750 so imeli pripravljen les za šempeterski (grobelski) most. Na tem mestu je bil dotlej brod ostriškega in preboldskega graščaka grofa Schrottenbacha. Na levem bregu je bila brodnikova hišica. Za prevoz je bilo treba plačati brodnino. Načrt za most je napravil deželni inženir Weiss, ki se je po naročilu vlade bavil tudi z vprašanjem regulacije reke. Leta 1751 je bil most izdelan. Za uporabo so pobirali mitnino po tarifi, določeni tega leta; grofu Schrottenbachu so za izglabljenii dohodek dali odškodnino.

Za vzdrževanje ceste te in drugih glavnih cest je vlada ustanovila poseben fond, imenovan fond za popravo in vzdrževanje glavnih cest (Haupt-Strassen-Reparations und Conservations-fond).

Slej ko prej je bila cesta izpostavljena poplavam. Tudi njeni vzdrževalci so morali skrbeti za rečne regulacijske zadeve. Tako so leta 1749 prispevali 800 goldinarjev iz cestne blagajne za gradnjo regulacijskih nasipov pri Celju in Vrbju. Zalegli pa so malo. Leta 1788 je cesto ponovno ogrožala velika voda. Po Celju se je raznesla vest, da hočejo cesto premestiti na črto Zalec—Šmarjeta. Meščani so šli k mestnemu svetu in dosegli, da se je na okrožni urad napotilo odposlanstvo z nalogo, da poizve, kaj je resnica, in da po potrebi posreduje. Meščani so bili prepričani, da bi bili močno oškodovani, ako cesta ne bi potekala skozi mesto, trpeli bi gostilničarji, trgovci in obrtniki. To je bila torej borba za tujski promet.

V zadnjih letih XVIII. stoletja so ceste zlasti mnogo trpele zaradi vojaških pohodov in prevozov. Meščani so se kar za glavo prijemale, ko so videli, da je treba ceste stalno popravljati, strgati z njih blato in jih posipavati. Toda okrožni inženir je meščane neprestano dregal.

Za glavno cesto so že v XVIII. stoletju začeli uporabljati izraz komercialna cesta. Zares je močno služila trgovini. Kmalu so se na njej pojavili težki vozovi, ki so prevažali blago. Med njimi so bili parizarji, ki jih je vlekel tudi po sedem konj. Kovač Zotel v žalski frengi niti ob nedeljah ni imel miru, toliko je bilo dela z vozovi. Gotovo je bil dober

tudi zaslužek. Kmetje v bližini ceste so z vprego lepo služili. Še več prevozniki (furmanski) gostilničarji, ki so nudili prevoznikom (furmanom) hlev, prenočišče, hrano in pijačo.

Na glavni cesti so bile že v XVII. stoletju pošte: v Podpeči pri Lukovici, na Vrnskem, v Šempetru, Celju in Konjicah. Mitnice so bile: v Podpeči, na Vrnskem, v Zalcu, Vojniku in Konjicah.

V zvezi z glavno cesto se je vlada zanimala tudi za stranske priključke, ki so jo dopolnjevali. Iz leta 1720 imamo opozorilo na Slovenjegraško (koroško) in na rogaško (krapinsko) cesto.

Slovenjegraška cesta, tako pravi listina, se odcepi od »poštne ceste«¹ pri Taboru (nad Vojnikom), vodi skozi Socko, Sv. Florijana in Slovenj Gradec v Dravograd na Koroškem in mora biti v dobrem stanju, ker je zelo važna zaradi prevoza vina in žita na Koroško. Od Tabora do Socke mora skrbeti zanjo Donat pl. Dienersperg, do Sv. Florijana Lovrenc Schrokinger, vitanjski zastopnik (oskrbnik), do Slovenjega Gradca baron Jožef Gollmayer, do Dravograda baron Jožef Sauran.

O drugi cesti pravi listina, da se odcepi od glavne ceste pri hrvaškem (Majdičevem) mlinu, gre skozi trnoveljsko gmajno do kmeta Planinška, potem pa (tega listina ne navaja) skozi Šmarje proti Sotli in dalje proti Krapini. Ta cesta služi za prevoz vina in žita ter je v tako slabem stanju, da je nevarno po njej voziti. In vendar je v Hudinji peska in kamenja dovolj! Zanj se mora pobrigati Donat pl. Dienersperg, kot taborški graščak, zemeljski gospod Trnoveljčanov, njemu naj pomaga N. Novak, oskrbnik gosposčine Celje grad.

Ta cesta je bila važna tudi zaradi zveze z Zagrebom. Za Marije Terezije so se lotili obnove. Vendar so pa početek ceste od Majdičevega mlina prenesli prav v mesto. Leta 1778 so jo pričeli graditi skozi Zavodno. Meščani so se zavzeli za novo smer in so jo na svojem območju napravili sami. Nadaljevali so jo Teharčani in za njimi drugi.

Ista listina omenja tudi stranski cesti Slovenska Bistrica—Ptuj in Maribor—Ptuj, ki sta se obe usmerjali na Hrvaško. Ob istem času so začeli graditi tudi laško cesto. Meščani so zelo godrnjali, ko so jo morali delati na svojem teritoriju. V mestnem svetu so se pojavili glasovi, da bo laška cesta mestu samo škodovala, koristila pa bo laški gosposčini, ki se zanjo poteguje. Nič ni pomagalo, meščani so morali prijeti za delo.

Glede gradnje in vzdrževanja smemo reči, da je glavno cesto v glavnem, toda ne izključno, gradila in vzdrževala država, stranske ceste pa so bile v breme meščanov, tržanov in gosposčin, to je njihovih podložnikov. Tako je bilo do konca fevdalne dobe. A še pozneje so posamezne odeske nakazovali občinam, ki so klicale občane na cestno tlako. Ta način gradnje in vzdrževanja cest se je ohranil do leta 1866, ko je bil sprejet novi cestni zakon, ki je uvedel cestne doklade.

Veliko (komercialno) cesto je vlada gradila deloma z delom podložnikov sosednih gosposčin in deloma z denarjem — na fevdalni in na kapitalistični način. Tedaj ji za sredstva ni bilo pretežko. Položaj se je spremenil, ko so si vojne sledile druga za drugo in požirale denarna

sredstva. Vlada je bila prisiljena, da je marsikatero svoje breme prenesla na fevdalna, v resnici na podložniška ramena. Tako se je v celoti zgodilo tudi z vzdrževanjem komercialne ceste. Kdaj je o tem izšla prva odredba, tega ne morem dognati. Imam pa v rokah okrožnico okrožnega urada v Celju, datirano s 16. januarjem 1799, ki se sklicuje na dekret dvorne komore z dne 12. in na intimat štajerskega gubernija z dne 29. decembra 1798. Izredno zanimiva okrožnica določa naslednje:

Kakor doslej se mora tudi še nadalje tržaška komercialna cesta od Semmeringa do kranjske in od Maribora do koroške meje vzdrževati s podložniškim delom. Podložniki, ki stanujejo tri četrt milje na vsaki strani ceste, so dolžni opraviti na leto po pet dni vozne robote. Poleg tega je treba paziti na to, da podložniki spomladi in jeseni robote ne opravljajo svojevoljno, ampak tedaj, ko to določijo cestni asistenti. Podložnik, ki bi ne prišel na delo na določeni dan, mora izpadlo robotno vožnjo reluirati (plačati) po normalni ceni. O tem je podložnike treba dobro poučiti.

Ceste so zlasti v vojni dobi mnogo trpele, trgovskim in potniškim prevozom so se pridružili tudi vojaški v povečani meri. Zato ni čudno, da je vlada mislila na to, kaj bi bilo treba storiti, da ne bi cestišča preveč trpela. Vladni strokovnjaki so se spomnili platišč. Dvorni stavbeni svet je izdelal več načrtov za široka platišča in jih opremil s primernimi popisi. Vse to je poslal gubernijem in njihove višje gradbene direkcije so izdelale navodila, ki so jih guberniji poslali okrožnim uradom s posebnimi okrožnicami.

Okrožnica štajersko-koroškega gubernija ima datum 5. decembra 1812. Okrožnica ne ukazuje, navaja samo prednosti in priporoča široka platišča. Vozniki in poslovni ljudje naj vedo, da lahko na vozove, katerih kolesa imajo 8—10 palcev (col) široka platišča, nalože tudi preko 60 centov, medtem ko morajo pričakovati stroge kazni, ako preoblože navadna tovorna vozila. Seveda, tako pravi okrožnica, obrtniki niso vezani prav na predložene načrte, držati se morajo le temeljnega načela o širini platišč, sicer pa lahko lesene in železne dele koles sestavljajo po svoji uvidevnosti.

Ker je bil promet na glavni cesti med Zalcem in celjsko postajo zaradi rudnikov in pivovarne zelo velik in je cesta močno trpela, okrajni urad (naslednik okrožnega urada) še leta 1866 opozarja celjsko okoliško občino na norme o širini platišč, o številu vpreženih konj in o količini tovora, ki jih je predpisal zakon iz leta 1840:

Na vozovih, ki imajo platišča ožja ko 6 palcev, sme biti naloženih največ 30 dunajskih centov, ako pa imajo platišča nad 6 palcev, do 60 centov; če so vozovi dvokolesni, jih smejo vleči največ štirje konji, če so štirikolesni, pa osem konj. Kdor bi se predpisov ne držal, bo strogo kaznovan. Za tovore, ki jih prevažajo na vozovih s platišči nad 6 palcev, se plača polovična mitnina.

Tudi na zavore so mislili. Že cestni patent iz leta 1776 ima določbo, da morajo imeti pri vožnji navzdol vozovi, ki so obloženi z več kot 30 centi, široke ploske zavore. Voznik, ki bi se nad tem pregrešil, plača prvič 4 goldinarje kazni, v vsakem ponovnem primeru pa dvakrat toli-

ko. Z gubernialno odredbo z dne 4. aprila 1798 je pa bilo ukazano, da se morajo ploske zavore vozu tesno prilagati.

Dne 1. decembra 1825 je posebna odredba dvorne pisarne uporabo verig za zavore na cestah sploh prepovedala. Vsi vozovi, ne glede na težo tovora, so morali imeti ploske zavore. Vsi carinski in mitninski uradi ter cestni uradniki so morali na to paziti ter uporabljati predpisane denarne kazni.

Posebne odredbe so se tikale postajanja vozov na cesti pred krčmami, ker se je s tem oviral promet in je lahko prišlo do nesreč. Kjer je le mogoče, naj bi se za vozove določil poseben od ceste primerno oddaljen prostor. Pri gostilnah, ki stoje v isti vrsti z drugimi hišami, se to seveda ne da izvesti, zato pa je treba pri graditvi novih ali prezidavi starih gostiln gledati na to, da se tak prostor dobi. Tako pravi gubernialna odredba z dne 26. marca 1854.

Glede oddaljenosti stavb od cestnih jarkov je za državne ceste veljal predpis dveh sežnjev. Leta 1854 so ta predpis začeli uveljavljati tudi pri krajnjih cestah. Vemo pa, da stoje ali so stale v mnogih naših krajih hiše in druge stavbe tik ob cesti. To velja npr. ne samo za Savinjsko dolino, ampak tudi za samo Celje, kjer je bila bivša Poštna ulica (sedanji trg V. kongresa in del Prešernove ulice), torej del komercialne ceste, mestoma zelo ozka, ne samo pri ljubljanskih vratih, ampak tudi med sedanjo sodno palačo in Narodno banko. Stavbe so pač nastale pred predpisom.

Za večje izdatke, ki so bili potrebni za posebne cestne naprave v naseljenih krajih, npr. mestih in trgih, so morali prispevati diferenco njihovi prebivalci.

Ceste torej niso donale samo dobička, ampak so nalagale tudi bremena. Kljub temu so ljudje čutili njihovo koristnost. Iz tega, ne samo iz konservativnosti, si lahko razlagamo odpor, ki so ga ljudje čutili do železnice. Da bi jo zavarovala, je država leta 1847 izdala stroge predpise:

Ako bi kdo storil kaj takega, kar bi lahko škodovalo železnici ali spravilo ljudi ali imetje v nevarnost, se zapre v težko ječo za eno do pet let; ako do nesreče pride, dobi povzročitelj pet do deset let, velika zloba ali velika škoda lahko podaljšata ječo v dosmrtno, povzročitev smrti se pa kaznuje s smrtjo.

Navedel bi še, da je država zdaj pa zdaj določila tarife za svoja in privatna vozila; poštni vozniki (postiljoni) so imeli pravico do napitnine, ako so pa zahtevali več, kakor je bilo predpisano, so lahko pričakovali težko kazen.

CESTNE ZVEZE PROTI ZAGREBU

Odkar so Habsburžani postali vladarji Hrvatske, zlasti pa odkar so začeli ofenzivne vojne proti umikajočim se Turkom, je bila cestna zveza proti Hrvatski izredno važna, v vojaškem pogledu je celo močno presegala važnost zveze Podonavja z Jadranom, a tudi v gospodarskem pogledu ni bila brez pomena.

Razen pravkar navedenih zvez — Celje, Rogatec, Krapina; Slovenska Bistrica, Ptuj, Varaždin; Maribor, Ptuj, Varaždin — jih je bilo še nekoliko: Radgona, Varaždin; Šmarje, Podčetrtek, Bizeljsko; Sentjur, Pilštajn, Kozje, Podsreda, Brežice; Sentjur, Jurklošter, Razbor, dolina Save; Celje, Laško, Radeče, Sevnica, Brežice; Ljubljana, Novo mesto, Karlovac.

Posrednega pomena so bile ceste Savinjska dolina—Vrh—Trbovlje, Savinjska dolina—Gamberk—Zagorje in Trojane—Zagorje, ki so ustvarjale zvezo z ladijskim prometom na Savi. V poštev so prišle zlasti tri zveze: iz Pomurja in Podravja skozi Varaždin v Zagreb; iz Celja ob Savinji in Savi v Brežice in Zagreb; iz Ljubljane skozi Novo mesto v Zagreb.

Vojaškim krogom je bila najsimpatičnejša zveza skozi Brežice. Pot skozi Ljubljano je bila za centrum države že nekoliko od rok in predolga, kako pa je bilo z vojaško uporabnostjo poti skozi Varaždin, izvemo iz predstav vojaških funkcionarjev za vojne, ki jo je cesar Karel VI. v letih 1737—1739 vodil s Turki in ki je privedla do izgube Severne Srbije, pridobljene leta 1718 v Požarevškem miru.

Leta 1739 so trije cesarski tajniki sporočili odboru štajerskih stanov željo notranjeavstrijskega vojnega poveljstva, naj bi se zgradila cesta Celje—Brežice. To se mora napraviti, pa naj jo gradi ali deželni odbor ali višja cestna direkcija (Oberwegsdirektion). Bolj določna je izjava vojaških funkcionarjev, ki se jih je zadeva najbolj tikala, hrvatskega bana in komandanta varaždinskega generalata: skozi Varaždin je nemogoče voditi vojsko do Siska, v varaždinskem generalatu je lani mnogo živine poginilo, kar je je preostalo, komaj zadošča za prevoz prateža, poleg tega so pota mehka. Nujno potrebna je ureditev ceste preko Brežic.

Pri tem je šlo prvenstveno za izhodišče v Celju, toda ne izključno. Leta 1745 zahteva vojaška oblast, naj bi bila v dobrem stanju cesta skozi Pristavo in Št. Peter (Bistrico ob Sotli). Zavzema se tudi za boljšo zvezo iz Brežic v Karlovac. Gosposkam naj se prizna pravica do starih mitnic in naj se jim dovole nove. Posebej opozarja na Katzenstein in Kostanjevico. Zahteve o zvezi Celje—Brežice niso utihnile. Od leta 1778 so o tem mnogo razpravljali. Toda gosposke niso pristale na tlako in na denarni prispevek. Leta 1787 je inž. Holzbauer razlagal, da bi bila cesta iz Celja, preko Laškega in Toplice (poznejših Rimskih Toplic), preko Radeč, Št. Janža in Mokronoga v Novo mesto velikega vojaškega pomena, saj bi bila zelo skrajšana; iz Ljubljane do Novega mesta je devet postaj, tu bi pa bile samo tri in pol. Vendar ni prišlo do izvedbe.

Iz Celja in Laškega je bilo sicer mogoče priti do Brežic, toda preko ovinkov in z velikimi težavami. Iz Celja do Laškega je bila cesta resda iz zadnjih let Marije Terezije ob Savinji, naprej pa je bilo drugače. Pri Laškem se je slaba cesta dvignila na Gramon (griček Sv. Krištofa), nato se je spustila na Verteče, tik nad sedanjo šolo, v Šmarjeti se je drugič dvignila na obronek Hrastovja pod Kozjico, a tretjič se je dvignila pri Toplici (Rimskih Toplicah) na Grmado nad skalnatim rebrom, ki se spušča prav do Savinje. Tretji dvig je bil najtežji, tu ni

bilo mogoče peljati voza, obloženega z desetimi starimi centi. Pri Zidanem mostu je bilo treba iti z brodom na kranjsko stran, pri Loki ali pri Sevnici je bilo zopet mogoče priti na štajersko stran. Najtežje je bilo v letih 1809—1815, ko je bila Kranjska kot sestavni del ilirskih province francoska.

Povod za ugodnejšo rešitev teh prometnih težkoč je dal nadvojvoda Ivan leta 1811, ko si je na nekem potovanju ogledal Savo. Predlagal je, da bi se zgradila cesta od Loke do Zidanega mosta in od Zidanega mosta ob Savinji do Laškega. Celjski okrožni komisar Boltažar pl. Ziernfeld se je za misel zavzel in njegov inženir Münzl je zbral potrebne tehnične podatke, vendar sredi vojnih let ni bilo sredstev za uresničitev načrta. Šele spomladi leta 1815 je prišla zadeva v tek. Na pobudo nadvojvode Ivana so se nekateri strokovnjaki v družbi z namestnikom celjskega okrožnega glavarja Jožefom pl. Maierhofenom peljali s čolnom od Zidanega mosta do Celja po Savinji navzgor, da bi ugotovili, če bi bilo mogoče napraviti reko plovno. Toda ugotovili so, da bi stroški znašali okrog 500.000 goldinarjev, za tedanjo dobo ogromno vsoto. Maierhofen je zato predlagal, naj bi se rajši ob desnem bregu Savinje zgradila cesta. Strokovnjaki so mu pritrdili. Maierhofen je prosil deželne stanovne za predujem in sklical okrajne komisarje sosednih okrajev (gosposočinskih) v Celje na sejo. Dne 14. julija so stanovni odobrili posojilo in 18. julija so že poslali 8.000 goldinarjev. V ponedeljek, 18. septembra 1815, se je začelo delo na vsej cesti. Delali so do srede 29. novembra, ko so morali zaradi zime nehati. V ponedeljek, 20. aprila 1816, so delo nadaljevali in v soboto, 10. avgusta so zaključili. Prispeli so do Rimskih Toplic. Delali so 20 tednov ali 116 delovnih dni. Dolžina zgrajene ceste je bila 3800 sežnjev. Stroški so znašali 52.821 goldinarjev dunajske veljave.

Dne 15. avgusta 1816 je laški dekan Simon Firpas cesto slavnostno posvetil na najbolj kočljivem mestu med Zidanim mostom in Rimskimi Toplicami pod visečo skalo, imenovano Opihovec. Še istega dne so cesto izročili prometu. Na mestu posvetitve so vzdali v skalo ploščo iz črnega marmorja, za katero so Ločani dali svojemu kamnoseku Teržanu 170 goldinarjev in 50 krajcarjev dunajske veljave. Plošča je imela nemški napis z navedbo imen — cesarja Franca I., deželnega namestnika grofa Kristijana Aicholta, okrožnega upravnika Jožefa pl. Mayrhoffena in ugotovitvijo, da je bila cesta zgrajena s sodelovanjem deželnih stanov od okrajev Celje, Laško, Jurklošter, Loka, Gornja Sevnica in Rajhenburg leta 1816.

Od Rimskih Toplic do Laškega so pa zgradili novo cesto šele 30 let pozneje.

V ponedeljek, 12. maja 1825 je prišel nadvojvoda Ivan zopet na Zidani most, kamor je poklical komisarje okrajev Celje, Laško, Jurklošter, Loka, Sevnica, Rajhenburg z namenom, da se na Zidanem mostu zgradi most preko Savinje in napravi cesta do Loke, kamor je dotlej na levem bregu vodila samo steza. Skupščina je sprejela nadvojvodov predlog. Cesta, dolga 2620 sežnjev, je bila napravljena še leta 1825.

ZIDANI MOST

Spomladi 1824 so pa začeli graditi zidan most preko Savinje. Načrt zanj je napravil celjski okrožni inženir Friderik Byloff, delo pa je prevzel laški zidarski mojster Antonio Tessitori za 11.000 goldinarjev. Preden je delo dokončal, je sodišče proglasilo nad njegovim premoženjem konkurz. Delo je nadaljeval njegov palir Giovanni Dellamea in ga je dokončal. V jeseni so podporniki že stali. Toda dne 16. in 24. novembra je prišla nenavadno visoka voda, ki je pokazala, da so podporniki za 6 čevljev prenizki. Spomladi 1825 so jih za toliko dvignili. Nato je okrožni inženir odredil, naj se napravijo naenkrat oboki za ves most. Dellamea se s tem ni strinjal, vendar se je moral vdati. V juliju je zopet prišla velika voda in je odnesla vse odre in ostali les. Potlej so delali po Dellamejevem predlogu. Da bi šlo delo hitreje izpod rok, je najemnik in poznejši lastnik loške gosposčine Anton Mulej (Mulle) obljubil delavcem za vsako nedeljo vedro vina, ako bodo med tednom končali en obok. Šlo je hitro, v petih tednih so bili vsi oboki pozidani in most so izročili prometu. Na desnem bregu so pred vhodom na most postavili kapelico s kupolo na štirih stebrih, v njej pa doprsje nadvojvode iz litega železa in napisom na podstavku:

Johanni
Archiduci Austriae
Benefico Salutari
Pontis Viaeque
Novae
Auctori Providissimo
Incolae Agri Celejensis
Grati Animi Ergo
Pos. MDCCCXXVI

(Nadvojvodi Ivanu, dobrodelnemu, početniku ceste in novega mostu, postavili hvaležni prebivalci celjskega okrožja leta 1826).

Na drugi strani so pa postavili spomenik Janezu Nepomuku, ki ima napis z navedbo okrajev, ki so zgradili cesto od Rimskih Toplic do Loke in most, ter imena za to zaslužnih mož. Na koncu napisa je bil pozdrav popotniku: Ave Viator, Vtere Felix, Et Vale.

POGODBA MED ZIDARSKIM MOJSTROM ANTONOM TESSITORIJEM IN ODBOROM ZA GRADNJO LOŠKE CESTE

Pogodba je ohranjena v teharskem vpisniku listin. Tessitori je namreč kupil staro keramično tovarno v Libojah, ki je nastala na svetu, podložnem teharski plemiški občini in vpisanem v njenem uradu v Kasazah. S tovarno je Tessitori jamčil, da bo delo v redu izvršil.

Kot gradivo za gradbeno-tehnično zgodovino zasluži pogodba, da jo v nekoliko skrajšani obliki objavimo:

Uvod

Čas gradbeno komisijo sili, da podvzame vse, kar je potrebno, da se most takoj začne graditi.

Podpisani so mnenja, naj se ne bi gradil most z zidanimi podporniki in lesenim mostičem, ampak naj bi bil v celoti zidan. Stroški za tak most bi znašali 11.000 goldinarjev, to je 1.000 goldinarjev več, toda most bi bil glede moči, trajnosti in lepote nekaj edinstvenega, ter bi opravičeval ime kraja: Zidani most. Da bi se delo čimprej izvedlo, smo mnenja, naj se ne vrši v lastni režiji, ampak naj ga prevzame zidarski mojster Anton Tessitori pod naslednjimi pogoji, ki jih mora potrditi okrožni urad:

1. Mojster takoj stori vse, da se pripravi ves potreben material.
2. Pripravil bo kamen suh, trd, istovrsten, v kolikor mogoče velikih kosih in obdelan v obliki za škarpe.

3. Kamen za apno mora obsegati železo, treba ga je skrbno žgati, gasiti z mehko vodo v majhni količini, ga dobro premešati in napraviti tekočega.

4. Pesek naj se dobi iz reke, biti mora temnosive barve, oster, dobro presejan in očiščen, da bo brez prsti.

5. Takoj ko bo naslednjo pomlad vreme ugodno in voda nizka, je treba začeti z delom.

6. Temelje za pet podpornikov v vodi in dva na suhem je treba postaviti točno po načrtu dvornega stavbnega sveta iz maja 1820.

7. Temelji zidov morajo ležati vseskozi na kamniti podlagi. Preden se začne zidati, bo treba s svedom za kamen ugotoviti jakost in debelino skale. Skale tudi ne smejo biti votle. Zida se v plasteh, ki se ravna po površini kamnov in se zdaj dvigajo zdaj spuščajo ter imajo kolikor mogoče mnogo ležišč. Ako bi bila skala pregladka, da se malta ne bi prijela, je treba površino obdelati z dletom, da postane hrapava, isto je treba napraviti tudi s kamni, ki jih polagamo na skalo. Na ta način se vezivo vleze v majhne vdolbinice in trdno poveže zid s kamnito podlago. Ako pa je površina skale v dovoljni meri neravna, tedaj je ni treba klesati, ampak se vdolbine izpolnijo z drobnim kamenjem in malto pa se na ta način dobi masa, ki je trdnejša in trajnejša od marmorja.

8. Da segajo kamni globoko v zid in se medsebojno vežejo, jih je treba dobro obdelati. Zlasti za temelje in podpornike morajo biti kolikor mogoče veliki.

9. Temeljno zidovje mora biti do horizonta spodnjega vodnega stanja vloženo v skrbno pripravljen dober cement, ki se niti v vodi niti v zraku ne razkroji. Drugo zidovje mora biti povezano z najboljšo malto, ki je narejena iz peska in apna v pravilnem odnosu.

10. Ko bodo gotovi podporniki in odbojniki bo treba postaviti loke in odre.

11. Oblika obokov je polkrožna.

12. Teme obokov mora biti 4 čevlje nad najvišjim stanjem vode Savinje in Save.

13. Za oboke je potreben najboljši, zelo trd in skrbno obdelan kamen. Vseh šest obokov je treba napraviti naenkrat. Za to je potrebnih hkrati vsaj 56 spretnih in izkušenih zidarjev, ki bodo delali enakomerno, skupno in nepretrgoma.

14. Vsak obok je treba povezati s sklopkami iz dobrega in dovolj močnega železa; dve sta nameščeni v krogu, štiri pa v smeri mosta.

15. Ko se oboki sklencijo, je treba vse špranje in vmesne prostore med obočnimi kamni skrbno izščipati. Celota se mora nato zaliti, tako da prodere malta v vse špranje in zidovje zgosti.

16. Odbojnice in podpornike je treba dvigniti do višine obočnih sklepnikov, vse je treba lepo izravnati in obložiti s ploščami. Te se prevlečejo 1 do 1 in pol čevlja na debelo z žilavo glino, ki jo je treba dobro sphati; parapetne zidove je treba pokriti s kamnitimi ploščami, vozišče s kremenom dobro popločati in napraviti odtoke za deževnico.

17. Pogodbenik se obveže, da se bo strogo držal načrta in navodil.

18. Most mora napraviti tako, da bo kljuboval visoki vodi in ledu.

19. Zgrajen mora biti do konca septembra 1824. Ako bi nastopile ovire v vremenu ali vodi, mora obvestiti okrožje, ki po potrebi rok podaljša.

20. Ako bi med gradnjo nastala katastrofa, ki bi mu odnesla gradbeni material, dobi primerno odškodnino.

21. Odreče se pa odškodnini, ako bi moral s temelji globlje, kakor je predvideno.

22. Les, ki je že pripravljen, se mu da v popolno last in izplača se mu 5.000 goldinarjev konv. veljave v določenih rokih.

23. Kot jamstvo pogodbe deponira podjetnik 3.000 goldinarjev konv. veljave pri okrožnem uradu.

24. S to vsoto jamči 3 leta po zgotovitvi mostu.

25. Ako bi podjetnik nemarno delal, lahko okrožje izvedbo proda na licitaciji za 6.000 goldinarjev, in ako bi gradnja stala več, jamči za razliko podjetnik.

26. Podjetnik plača stroške za kolke.

27. Pogodba ima značaj listine, ki je za podjetnika v polni meri veljavna.

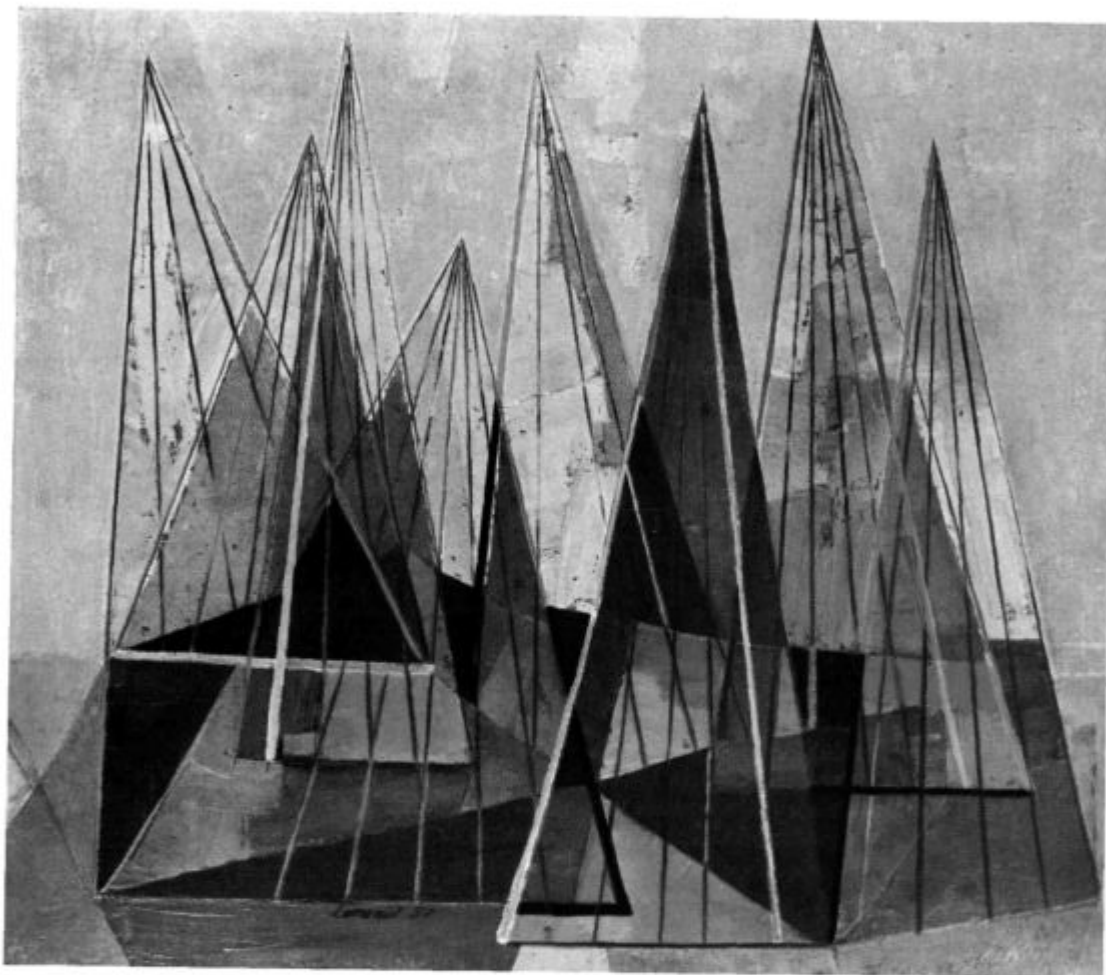
Novi most pa kraju ni dal imena. Imel ga je mnogo prej po mostu, ki ga je okrog leta 1200 zgradil preko Save Babenberžan Leopold VI., da bi s svojimi starejšimi posestvi povezal posest, ki si jo je pridobil na Dolenjskem. Ta kamniti most je porušil Habsburžan Friderik III., ko je bil vojno s Celjani, da bi jim preprečil prehod preko Save. Na severni strani mostu je bila cerkev, posvečena Sv. Ilju, in se kraj večkrat označuje po njej. Srednjeveški most pa je bil verjetno zgrajen na temeljih rimskega mostu.

VIRI IN LITERATURA

Za splošni del o cestah sem dobil gradivo v graškem deželnem arhivu (fond o cestah in vodah) in v celjskem zgodovinskem arhivu (zbirka kurend in cirkularjev).

O gradnji ceste od Laškega do Zidanega mosta je pisal Gabriel Seidl leta 1856 v graški Steiermärkische Zeitschrift III. in Puff v knjigi Das Römerbad Teplitz. Seidlovo gradivo je neznan pisec uporabil za svoj spis v časopisu Grazer Tagblatt, 1887. Ta spis je nadučitelj Karel Valentinič dobesedno prepisal v začetnem poglavju rokopisne laške kronike.

Pogodba o gradnji sedanjega (potniškega) zidanega mosta na Zidanem mostu je v celjskem zgodovinskem arhivu med teharskimi patrimonialnimi spisi.

August Laurenčič: Savinjske katedrale

Prof. AVGUST LAVRENCIČ (rojen 24. II. 1925 v Rogaški Slatini) se je šolal na Soli za oblikovanje v Ljubljani (1947—1950) in nato na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani (1950—1954), na oddelku za slikarstvo pri profesorjih Gabrijelu Stupici, Mariju Preglju in Gojmiru Antonu Kosu. Diplomiral je 1954. leta in nato deloval kot likovni pedagog v Laškem, Zalcu in sedaj v Celju. Likovno je opremil več javnih lokalov in zgradb v Celju ter okolici. Z velikimi uspehi se je posvetil tudi gledališki scenografiji predvsem v Slovenskem ljudskem gledališču v Celju. Že leta 1959. je Jože Curk napisal zanj naslednjo slikarsko oznako:

»Lavrenčič Avgust... je, nezadovoljen z akademskim realizmom, kmalu začel borbo za lastni slikarski izraz svojih misli. Pri tem se ni naslonil na noben direktni vzor. Konstantno je iskal način, kako bi obliko prilagodil barvni vrednosti, zato je vedno stremel za osvojitvijo motivike, ki bi bila neodvisna od zunanjega sveta. Tako je ustvaril enostavne likovne koncepte, ki naj simbolizirajo oblike, barva pa jih naj pomensko dopolnjuje, saj ima samostojno vrednost, ki je neodvisna od lika. Po napornem študiju likovne teorije so začeli nastajati likovni organizmi, katere včasih diktirajo ideje, drugič same likovne prvine. Figuro je Lavrenčič eliminiral, ker se lahko izraža v preprostejših oblikah, s katerimi popolnoma zadosti svojim slikarskim hotenjem. S tem pa si je Lavrenčič odprl tako široko področje tehnične, likovne in tematske osvojitve idej, iz katerih rastejo umetnine, da ga zlepa ne bo prehodil. Lavrenčičev barvni register je hladnejši, ker nudi večje možnosti za diferenciacijo in finejše sozvočje tonskih vrednosti. Nedvomno je Lavrenčič idejno in koloristično najmočnejši slikar v povojnem Celju.«

JOZE CURK

KONSERVATORSKA PROBLEMATIKA LAŠKEGA

Urbanistične vrednote Laškega leže bolj v njegovi pokrajinski legi kot arhitektonski vsebini. Mesto je razcepljeno po terasah, ki se stopničasto dvigajo od rečnega nivoja Savinje do skalnatega grebena Tabora ter ustvarjajo edinstveno, skoraj nekoliko mediteransko uglašeno veduto, katere kompozicijsko ogrodje tvori narava, vsebino pa daje arhitektura. V soglasju obeh navedenih elementov — narave in arhitekture — ki sta se v stoletnem sožitju pokrajine in človeka neprestano vsklajevali, leži glavna vrednota, čar in mikavnost Laškega ter ga predestinira za važno turistično in zaradi toplic tudi rekreativno središče Posavinja. Sozvočje terasastega terena in arhitekture je pri Laškem zgledno, saj je uglašeno v tako popolno sliko kot pri malokaterem naših mest. Slikovitost še povečuje zrcalna slika v reki ter učinkovita kuliserija Huma, ki pozornico mestnega organizma spreminja v nekak oder, na katerem se razvija že od 12. stoletja dalje življenje Laškega.

Laško je bilo vedno deželno-knežja last, najprej Spanheimov, nato Traungavov, Babenberžanov in končno Habsburžanov, ki so ga dajali v najem raznim oskrbnikom in zakupnikom. Kot sedež zaključnega gosposkega področja — enklave — je fungiral vedno tudi kot njegov kulturni center ter dobil v teku stoletij zgradbe, ki so to njegovo funkcijo vidno prezentirale, predvsem grad in cerkev — sedeža deželne in cerkvene gosposke. Pod gradom in okoli cerkve se je razvilo meščansko naselje, ki se je grupiralo, ne da bi izoblikovalo regularnejši sistem, v naselbino, ki se je prilagodila danemu terenu ter s svojo nepravilno sestavo ustvarila pitoreskno arhitektonsko aglomeracijo kot viden izraz življenjskih pogojev, ki so se križali ob spodnjem toku Savinje.

Zato je pri urbanistični obravnavi mesta treba upoštevati oba dopolnjujoča se momenta, namreč mesto kot tako in njegovo funkcijo v pokrajini. Zadnji moment je pri Laškem še posebno pomemben, ker mu daje turistično veljavo prav s svojo atraktivno izoblikovanostjo. To je razlog, da se ne sme sedanja mestna kompozicija razbiti s preti-

rano raztegnitvijo naselja, niti ji vzeti njena vizuelna podoba s postavitvijo stavb, ki bi veduto motile ali jo celo razbile. Vsaka moderna stavba, ki se ne bi s svojo višino in obliko prilagodila neposrednemu mestnemu ambientu, je nezaželen, ker bi ga distonirala. Posebno občutljiva je laška veduta za stavbne višine, ki lahko pokvarijo celotno melodijo njenega crescenda in s tem uničijo urbanistični ensembles. Zato je treba biti pri novogradnjah (če so sploh potrebne) v mestnem jedru previden, kar posebno velja za zazidavo Taborovega pobočja, kjer se s stavbami ne sme preveč v višino niti previsoko v breg, da ostanejo razvaline ločene od mesta pod njimi in da obdrže svoj ambientni okvir. Vsekakor se mora zazidava ustaviti ob vrhnji ulici in ne sme višje. Novi del mesta naj se zida na zapadnem bregu Savinje ali pa južno od starega mestnega jedra v smeri železnice in pivovarne. Tudi gradnja na severu mestnega jedra je možna, vendar naj ostane prihranjena za predel vil in individualnih hiš z vrtovi, ki bodo korespondirali z zdraviliškim kompleksom in njegovim parkom. Zaradi primernosti terena je možna tudi turistična izraba tega terena (športne naprave, camping itd.). Tako bi bil ves severni del mesta izrabljen v zdraviliško-turistično športne namene, sredina v stanovanjsko-upravne, južni del pa v industrijske svrhe. Ta razdelitev mesta bi imela svoje delno opravičilo tudi v vodnem in zračnem režimu, ki sta usmerjena predvsem proti jugu ter odnašata mestne odplake, posebno dim iz mesta in turistično-zdraviliškega centra stran.

Postavitev šole na mestu sedanjega župnijskega kozolca je neprimerna:

1. zaradi bližine najmonumentalnejšega mestnega kompleksa, obsegajočega župnišče, cerkev in zdravstveni dom ter

2. zaradi neugodnega terena in nerodnega dostopa. Š šolo je treba iti v južni predel mesta, kjer je več in primernejšega prostora zanjo, torej zunaj starega mestnega jedra. Isto velja za klavnico, ki v poletnih — torej turistično aktivnih mesecih — s svojim smradom okužuje celotno mesto jedro, to pa gotovo ni v prilog turistični perspektivi Laškega. Sploh naj se mestno jedro obvaruje pred vsako večjo obrtno-industrijsko dejavnostjo, v njem naj se razvije samo drobno-trgovsko, drobno-obrtno in gostinsko-turistično poslovanje.

Mestni okoliš, ki ga je treba spomeniško zaščititi, zajema celotno mestno jedro in pobočje Tabora kot njegov naravni zaključek. Poleg strogo zaščitene predela pa je treba varovati še oba najrazličnejša pogleda na mesto, namreč južnega (z železniškega mostu) in severozapadnega (iz zdraviliškega parka) ter jih ne pokvariti z raznimi pretrirano individualnimi novogradnjami.

V jedru samem je nekaj objektov, ki imajo značaj kulturnih spomenikov in jih je treba posebej zaščititi. To so: Tabor, graščina, cerkev, župnišče, kaplanija, zdravstveni dom s stranskim poslopjem, hotel Savinja, stara občina in oba trga.

TABOR: V osnovi prastara utrdba, izvirajoča iz 12. stoletja, ki je bila v letih 1532—34 predelana v sedanjo obliko ter je služila za

Laško

obrambo pred Turki. Ima zelo preprost tloris. Opazni so še nadstropna palas, dvorišče z vodnjakom in okrogli stolp.

GRAŠČINA: obsežna stavba, ki so jo do leta 1845 obdajali stolpi, je bila zgrajena v letih 1675—1678. Ima lepe dvoriščne fasade, katerih zapadno tvorijo slopaste arkade v pritličju in stebraste v nadstropju, severna ima kamenit portal, podoben zunanjemu, vzhodna pa stolp z dvostranim stopniščem, pokritim s strehama, počivajočima na kamennih slopih. Pred letom 1845 je ta stolp pokrivala zelo visoka streha, poleg njega pa je bila že davno opuščena kapela.

CERKEV: je v jedru — to je ladji in zvoniku — romanska iz 1. pol. 13. stol., stranski ladji in presbiterij so gotski iz 14. in 15. stol., obe kapeli ob presbiteriju pa baročni iz leta 1721 in 1737. Cerkev je torej produkt skoraj 750-letne gradbene zgodovine in zato komplicirane sestave. Hrani mnogo umetnin.

ZUPNIŠČE: Mogočna stavba, ki deluje posebno markantno pri pogledu od zahoda; na to stran ima polkrožni stolp. V osnovi srednjeveško poslopje kaže v sedanji obliki na 17. stol.

KAPLANIJA: vidna je že na Gajškovi sliki iz leta 1747. V kaplanijo je vzdian rimski relief moža s psom na vrvi ter nagrobnik Janeza Krstnika Valvasorja in njegove žene.

ZDRAVSTVENI DOM: imenovan Štok, je zgradil mestni sodnik Žiga Weichselberg v začetku 16. stol. V kleti hrani več poznogotskih portalov. V začetku 19. stol je bil predelan. Takrat je dobil arkade. Leta 1880. je bil popolnoma restavriran. Gospodarsko poslopje, ki zapira pravokotno dvorišče, je bilo zgrajeno leta 1808 ter ima enake arkade kot dvorec.

HOTEL SAVINJA: nekdanji mestni špital, ki ga je predelal v 1. pol. 17. stol. Janez Valvasor, ki je ustanovil tudi špitalsko cerkev. Stavba je danes popolnoma predelana, a igra veliko vlogo v mestni vedutni kompoziciji.

TRGA: naj se regulirata, toda ne predelujeta. Na večjem bi bila umestna zelena ploskev, da bi mu vzela puščobnost prevelike površine, ki je nastala, ko so odstranili pokopališčni zid. Sicer naj se ohrani značilna nepravilna sestava poslopij, ker leži v njeni razgibanosti in raznolikosti glavni mik starega mesta. Ogibati se je vsakega poskusa linearnega reševanja mesta. Vrtov in zelenic bi ne smeli zazidavati, ampak jih kvečjemu urediti in po možnosti še povečati. Skratka, povsod je treba paziti, da se stara estetika ne žrtvuje čestokrat nedognanemu ali napačno razumljenemu modernizmu.

Kapela Janeza Nepomuka na koncu mostu spada v zunanji okoliš, zato naj se ohrani. Ker prostor pri mostišču ni primerno mesto za parkirni prostor, naj ta ostane raje na desnem bregu Savinje. Ohrani naj se Marijin steber iz leta 1735, potem stara občina, hiša med trgoma, portali iz začetka in 1. polovice 19. stol., več gotskih konzol, vzdani rimski reliefi in predvsem vse meščanske fasade, ki se nikakor ne smejo predelovati, posebno ne v izložbe.

Če bo bodoči urbanistični načrt upošteval vse spomeniško-varstvene elemente, ki smo jih tukaj na kratko nanizali, bo ohranil Laškemu vse one karakterističnosti in mike, ki ga delajo turistično privlačnega, obenem pa tudi zadostil zahtevam modernega življenja, ki se razvija in kipi na bregovih spodnje Savinje pod skalnatimi vrhovi Huma in Maliča.

STANE TERČAK

REVSOVA GESTAPOVSKA SKUPINA V GORNJI SAVINJSKI DOLINI

PRISPEVEK H TOPOGRAFIJI NOB V GORNJI SAVINJSKI DOLINI

Skupina skrivačev, organizirana ob koncu leta 1943 in v prvih pomladanskih mesecih leta 1944 na terenih občin Ljubno, Luče in Gornji grad v Gornji Savinjski dolini, si je nadela ime bela garda.

Na terenih po Nemcih okupirane Spodnje Štajerske ne zasledimo podobnih okupatorskih skupin nikjer razen na robu Slovenskih goric, kjer je leta 1944 oziroma 1945 delovala plavogardistična Zmagoslavova skupina. Ta je bila zametek plave garde na okupiranem ozemlju Spodnje Štajerske. Nekaj plavogardistov Zmagoslavove skupine se je ob umiku okupatorja aprila leta 1945 pojavila še v občini Laško. Res je, da so bili zametki plave in bele garde že leta 1941 tudi na naših terenih, vendar so vsi poizkusi doživeli klavrni konec.

Ob nemškem napadu na osvobojeno ozemlje Gornje Savinjske doline pa se je v nemških edinicah pojavila tudi bela garda v Podvolvljeku. Ta skupina belogardistov je prišla s Kranjskega preko štajerskega in kranjskega Raka. Sodelovala je pri požigu Petkove partizanske bolnišnice v Podvolvljeku in odpeljala skupino nepokretnih ranjencev iz bolnišnice na Ljubno, kjer so bili v bližini Fludernikove domačije zverinsko mučeni in ubiti.

Značilno za Revsovo gestapovsko »belogardistično« skupino je pomanjkanje vsake idejnosti, kakor tudi povezave s kako določeno skupino v takoimenovani Ljubljanski pokrajini. Revsova izdajalska skupina ni v času delovanja na terenih Gornje Savinjske doline igrala neke posebne vloge, dokler se ni povezala z gestapom, lahko pa bi jo zlasti v decembru leta 1944, ko je okupator izvedel veliko ofenzivo na osvobojeno ozemlje Gornje Savinjske doline. S svojo obveščevalno mrežo bi bila lahko usodna za ljudi, ki so kakor koli na teh terenih pomagali narodno osvobodilnemu gibanju. Pri partizanskem napadu na Ljubno dne 31. julija 1944 je bila z nemško postojanko vred dokončno uničena.¹

Gornjo Savinjsko dolino je narodnoosvobodilno gibanje zajelo v pravi širini šele spomladi leta 1942. V letu 1941 so bili tereni Gornje Savinjske doline razen redkih skupin aktivistov (Mozirje, Nazarje, Bočna, Ljubno) slabo organizirani. To je bolj ali manj razumljivo z ozirom na sam socialni sestav prebivalstva. V Gornji Savinjski dolini ni znana nobena predvojna partijska celica. V dolini je prevladovalo kmečko prebivalstvo, tovarn ni bilo, kakor tudi ne progresivnih delavskih organizacij. Edino večje industrijsko podjetje, če ga lahko smatramo kot takega, je bila žaga ljubljanskega škofa v Nazarjih. Najaktivnejši element so bile male skupine vsaj delno organiziranih žagarjev in splavarjev, katerih večji del so bili sezonski delavci. V letih 1937/38 pa je kmečko delavsko gibanje prodrlo tudi v Gornjo Savinjsko dolino (Ljubno). To gibanje v Gornji Savinjski dolini so organizirali Franc Leskošek, Slavko Šlander in drugi. Gibanje sta vodila domačina Papež in Orešnik. Prvi je tudi podpisal proglas kmečko delavskega gibanja »Kaj hočemo«.²

Prve začetke organiziranega dela v OF zasledimo v Gornji Savinjski dolini jeseni leta 1941. Prvi njegovi organizatorji so bili sekretar Savinjskega okrožja Jože Letonja-Kmet Golob, njegov brat Vlado Letonja in Rado Reberšček-Čuk. Po Letonjevi tragični smrti v začetku septembra leta 1942 pri kmetu Ramšaku v Podplanini pri Ljubnem je prevzel organizacijo OF na teh terenih Albin Vipotnik-Strgar. Njegova mreža OF odborov v letu 1942 je bila v Zadreci in Gornji Savinjski dolini do Luč.³

Zato je popolnoma razumljivo, da so na območju Solčave prišli tamošnji prebivalci v stik s partizani kasneje kakor nižji tereni Gornje Savinjske doline.⁴

V Gornji Savinjski dolini ni bilo ves čas tako velikih izdaj kakor v Spodnji Savinjski dolini in okupatorju se ni v večji meri posrečilo prodreti s svojimi zaupniki med ljudstvo. Marsikdo se zato vprašuje, kako da je kasneje okupatorju tukaj uspela organizacija gestapovske skupine, ki si je nadela ime bela garda.

Zakaj in kako se je organizirala Revsova gestapovska skupina, kakšni ideološki motivi, če so sploh bili, so vodili to skupino in ali je ta skupina imela sploh kak program in povezavo z belo gardo v Ljubljanski pokrajini? Zanimivo je tudi vprašanje, če je ta skupina imela namen, oziroma ali je poizkušala organizirati podobne skupine še kje drugje, ali pa je bila to le lokalna posebnost.

Ob teh vprašanjih je treba poleg povezave z gestapom, ki jo je imela ta skupina, razčleniti osebnosti organizatorjev in njihovo vo-hunsko-razdiralno dejavnost.

Vodji te gestapovske skupine sta bila domačina Anton Tostovršnik-Revs p. d. Krumpačnik s Konjskega vrha, hribovskega naselja med Ljubnim in Lučami, in Franc Drobež-Nikola p. d. Bakovski iz Šentflorjana pri Gornjem gradu. Dočim je Anton Tostovršnik-Revs obiskoval le osnovno šolo in je bil komaj pismen, je Franc Drobež-Nikola bil zidarski pomočnik z dovršeno obrtno šolo. Pred okupacijo se ni nobeden od njiju politično udeleževal in ni imel med domačini

vidne vloge. Ljudje, ki so oba dobro poznali, trde, da je bil Franc Drobež-Nikola intelektualno mnogo močnejša osebnost in lahko zato le njega smatramo za pravega voditelja te gestapovske skupine, četudi je na zunaj igral vlogo komandanta te skupine Anton Tostovršnik-Revs, po katerem so skupino tudi imenovali. Franc Drobež-Nikola je vodil obveščevalno mrežo, ki je bila za gestapo mnogo važnejša in dragocenejša.

Antona Tostovršnika-Revs so zaradi divjega lova in skrivanja orožja aretirali Nemci jeseni leta 1941. Med vožnjo jim je iz drvečega avtomobila pobegnil. Nekaj mesecev se je nato na domačih terenih skrival. Njegovo takratno ilegalno življenje so tamošnji prebivalci s simpatijo spremljali in mu tudi dajali potrebno hrano.

Spomeničar Ivan Mogu-Marko pravi, da je Antona Tostovršnika-Revsa pripeljal v partizane avgusta 1942 Milko Brunet-Mitja z Ljubnega. Na javko ga je pripeljal na Travnik nad Kolarico. Mogu ju je odpeljal v taborišče Savinjskega bataljona, ki se je takrat mudil pod Komnom na koroški strani. Štabu Savinjskega bataljona je Anton Tostovršnik kot dober poznavalec tamošnjih predelov bil zelo koristen, ker je lahko posredoval vsa potrebna pojasnila.

V začetku septembra leta 1942, ob stiku Kranjčevega bataljona II. grupe odredov, ki se je prebil na Štajersko preko Koroške, s Savinjskim bataljonom je bil Anton Tostovršnik s spomeničarko Olgo Kastelic-Marjetko na opazovalnici na vrhu Travnika. Ko je zagledal kolono Nemcev, se je brez vednosti Marjetke umaknil, ne da bi jo obvestil.

Po pregrupaciji II. grupe odredov je bil Anton Tostovršnik-Revs dodeljen v Mirkovo četo (Gornjesavinjska četa, komandir Vlado Letonja). Ta četa je krenila z Dobrovelj v Šentandraž v Šaleški dolini. Od tod naj bi četa krenila za Kranjčevim bataljonom na Pohorje, ker je bila dodeljena v sestav Pohorskega bataljona.

V boju, ki ga je četa dne 22. septembra leta 1942 imela pod goro Oljko, se je Anton Tostovršnik-Revs s partizanoma Milkom in Rastom Brunetom umaknil nazaj na domača tla. Na Kolarici so si zgradili bunker. Brata Bruneta sta ponovno našla stik s partizani, Revsa pa je v partizanih zaradi lažnih informacij čakala kazen, zato se je pričel skrivati. V svojem domačem kraju Konjskem vrhu in okolici je zbiral skrivače, ki so se odtegnili nemški mobilizaciji, in dopustnike, ki se niso hoteli več vrniti v nemško vojsko in ne vstopiti v partizane. Ta skrivaška skupina je opravljala samo prehranjevalne akcije, bojev z Nemci ni nikoli imela. Skupina je bila v zimi leta 1943/44 po partizanih zajeta, le Anton Tostovršnik-Revs je takrat ušel in se nekaj časa skrival sam.

Kmalu nato je Anton Tostovršnik-Revs v zvezi z Drobežem organiziral novo skrivaško skupino, ki je štela, preden je propadla na Ljubnem, okoli dvajset ljudi. V skupini je bilo deset fantov iz Šentflorjana nad Gornjim gradom, iz Luč trije, iz Citrije dva, iz Savine trije ter Franc Drobež-Nikola.

Idejni vodja te skrivaške »belogardistične« skupine Franc Drobež-Nikola je dobil po svojih zaupnikih in teti Frančiški Arnič iz Birš pri Radmirju tudi povezavo s celjskim gestapom. Ni pa nobenih znanih podatkov o možnosti že prejšnje povezave med Tostovršnikom-Revsom in gestapom. O Francu Drobežu so na razpolago podrobnejši podatki, ki so pred okrožnim sodiščem v Celju podrobno osvetlili njegovo izdajalsko dejavnost. Naše oblasti so Drobeža-Nikolo aretirale 15. maja 1945 v Trbovljah, kjer je delal v rudniku. Med preiskavo in obravnavo pred okrožnim sodiščem v Celju dne 4. novembra leta 1947 je izjavil:⁵

»Takoј v začetku okupacije so me Nemci poslali v taborišče Braunschweig, kjer sem ostal do aprila leta 1942. Iz taborišča sem hodil na delo v tovarno letal. Aprila leta 1942 sem bil premeščen v Neudorf, kjer sem zopet delal v tamošnji letalski tovarni. Iz Neudorfa sem prišel domov na dopust. Tedaj sem dobil zvezo s partizani. Na delo se nisem več vrnil, ampak sem odšel na Dunaj po zdravila in papir za partizane.

V tem času me je začela iskati uprava letalske tovarne v Neudorfu, kakor tudi nemška policija zaradi zvez s partizani. Umaknil sem se zasledovanju in odšel leta 1945 v partizane. Dva ali tri mesece po odhodu v partizane sem postal krajevni sekretar OF rajona Gornji grad. Sekretar sem bil do pobeга v decembru leta 1945. Na terenu sem bil v družbi treh partizanov: Žana, Milka in Rasta Bruneta. Vsakih štirinajst dni sem se sestajal z ostalimi rajonskimi sekretarji. V decembru sem bil bolan in nisem mogel na sestanek. Namesto mene sta odšla na sestanek Žan in Milko. S sestanka sta mi prinesla pismo, v katerem so mi sporočili, da moram oditi v brigado na Dolenjsko.

Temu pozivu se nisem odzval. Začel sem se skrivati pred ljudmi, s katerimi sem sodeloval v partizanih. V tem času sem se skrival pri Jožefu Kakru v Sentflorjanu in svoji teti Frančiški Arnič v bližini Radmirja... Zvezo z Antonom Tostovršnikom mi je dobila moja teta Frančiška Arnič. Izjavila mi je, da me ne more več skrivati, ker so me partizani stalno zasledovali.

Anton Tostovršnik-Revs mi je ob prvem sestanku povedal, da je povezan z ljudmi, ki bi bili pripravljeni delati proti partizanskemu gibanju. Tostovršniku in meni je dobila zvezo z gestapom moja teta Frančiška Arnič.⁶ V maju ali juniju 1944 sem prišel prvič v stik z gestapovcem Göttlejem. Sestali smo se na dogovorjenem mestu v Radmirju. Navzoč je bil tudi Anton Tostovršnik-Revs. Gestapovec Göttle je prišel na dogovorjeno mesto z avtomobilom. Z njim so prišli še trije ali štirje gestapovci. Z Revsom sva sedla k njim v avtomobil in se odpeljala v Celje in sicer v neko stavbo sredi mesta. Tam sem se razgovarjal z gestapovcem Göttlejem in Briščkom. Ker Göttle ni obvladal slovenščine, mi je bil gestapovec Brišček za tolmača. Göttle je vedel, da sem bil v partizanih in da sem se zadnje čase skrival pred njimi. Vprašal me je tudi, kako sem se obnašal v partizanih, kje sem se gibal in zakaj sem se skrival pred njimi. Vpraševal me je tudi po zaupnikih OF. Zlagal sem se mu, da sem bil prisilno mobiliziran. Kdo so bili zaupniki OF, pa mu nisem hotel povedati. V Celju sem se mudil kaki dve

uri. Dobil sem pištolo, dočim je Revs dobil parabelo. Po petnajstih dneh ali treh tednih so gestapovci pripeljali na Ljubno orožje. Vsak član bele garde je dobil puško, naboje in nekaj ročnih granat. Revs je dobil še en mitraljez in dve avtomatski pištoli. Kasneje je vzel še eno avtomatsko pištolo. Hrano smo prejeli na postaji gestapa, tako tudi ostale potrebščine: obleko, čevlje, perilo. Vse to nam je dajal Göttele, oziroma Revs.

Mene so gestapovci določili za informatorja, to je obveščevalca pri gestapovski komandi na Ljubnem. Revs pa je imel nalogo, da z orožjem zasleduje partizane... Oborožena Revsova skupina je štela petnajst do dvajset ljudi...

Gibanje partizanov v Gornji Savinjski dolini sem dobro poznal, zato sem pričakoval partizanski napad na Ljubno. Zato nisem hotel nikoli spati v postojanki. Največkrat sem spal pri kmetih v okolici, enkrat tukaj, drugič tam. Ob času napada na Ljubno sem se skrival pri Alojzu P... Po umiku partizanov sem se javil v bližini Radmirja neki nemški enoti in se ji izkazal z nemškimi listinami. Odšel sem v Celje in se takoj javil na sedežu gestapa.

Po kratkem dopustu, ki sem ga dobil, so me določili za raztrganca. V skupini štirih ali petih mož smo bili menda trikrat v celjski okolici. Enkrat smo bili v hribih za Šmiklavžem, enkrat v smeri proti Šentjurgu in enkrat v smeri Savinjske doline. Uspela ti naši pohodi niso imeli. Nato so me poslali v Maribor. Tam sem bil v istem svojstvu dvakrat ali trikrat na terenu... Na partizane nismo naleteli. Javil sem se bolnega, ker nisem hotel več opravljati službe raztrganca. Zato so me poslali nazaj v Celje. Dobil sem nalogo, da organiziram mrežo zaupnikov po obratih in uradih. Nalogo sem prevzel, ko so mi dodelili za pomoč kot tolmača in poznavalca razmer K.... ja. Izgovarjal sem se namreč, da sem v Celju tujec in nesposoben organizirati zaupniško mrežo. Dejansko nisem poiskal nobenega izmed zaupnikov, ki jih navaja obtožnica. Deloma so se mi javili sami, deloma pa jih je pripeljal K.... Moja naloga je bila, da jih preizkusim glede zanesljivosti in tiste, ki bi se izkazali, spravim v direkten stik z gestapom...

V času, ko sem v Celju stanoval skupaj s K.... jem, nama je primanjkovalo hrane. K... mi je predlagal, da bi si jo s silo vzela pri kakem kmetu v celjski okolici... Šla sva na Stari grad in v dveh hišah dvakrat s silo vzela raznega živeža, nekaj blaga za obleke in žepno uro. Hrano sva skupaj pojedla, ker sva skupaj stanovala. Blago za obleko in uro sem vzel jaz, kaj vse je pobral K..., pa ne vem, ker sem obakrat stražil, medtem ko je K.... stikal po hiši.

Drobežovo izdajalsko delo, njegovo vlogo, ki jo je imel v Celju, in zaupanje, ki ga je užival pri gestapu, najbolje razkriva sama njegova izjava pred sodiščem. Za nas pa je še posebno važna K... jova izjava v zadevi aretacije Skaletove družine v Celju: «... Kasneje sem bil tolmač. Vendar nisem nikoli tolmačil razen na sestanku med Drobežem in Schönrröckom (vodja gestapa v Celju — opomba pisca), ko sta se dogovarjala o aretaciji Skaletovih. Tolmačil sem samo to, kje Ska-

letovi stanujejo in pa da jih je treba aretirati... Drobeža je določil k udeležbi pri aretaciji Skaletovih.«

Izredno zanimiva pa je v zapisniku o zaslišanju še dodana pripomba oziroma izjava, ki pokaže, da je Drobež imel zelo vidno vlogo v povezavi z gestapom. K... pravi: »... Drobež se na celjski gestapo ni zanesel, da bi aretacijo (Skaletovih) izvedel in sva zato z obtožencem dan pred sestankom s Schönrückom šla v Maribor, tam se je Drobež pritožil zaradi njega. Sumil ga je, da ima zvezo s partizani. Zahteval je, da aretacijo Skaletovih izvrši mariborski gestapo. Naslednji dan je prišlo iz Maribora povelje, da aretacijo Skaletovih izvede celjski gestapo. Schönrück je bil premeščen v Maribor, na njegovo mesto pa je prišel Kramhehler iz Trbovelj, ki je izvedel aretacijo Skaletovih.«

Skaletova oče in sin sta bila dne 12. februarja 1945 na Frankolovem obešena, odnosno sin pri poizkusu pobega ustreljen.

Franc Drobež-Nikola je bil pred okrožnim sodiščem v Celju obsojen na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo dvajsetih let.

O zasledovanju Antona Tostovršnika-Revs na terenih Ljubna in Luč in o drznem partizanskem napadu nanj sredi trga na Ljubnem pripoveduje partizan K.P.7: »Revs je bil v največjo škodo Osvobodilni fronti na terenih Gornje Savinjske doline, ker je poznal vse kurirske poti, našo organizacijo ter mnogo naših zaupnikov. Zasledovanje za njim se je pričelo kmalu potem, ko se je pričel skrivati. Načrtno zasledovanje njegove skupine pa je sledilo šele po prihodu XIV. divizije na te terene.

Kurirska stanica TV 4, ki je bila pod Komnom v bližini Rožmanove kmetije, je dobila od štaba divizije nalog, da Revsa zasleduje in ga likvidira. Kurirji te stanice smo bili sami domačini in smo ves teren odlično poznali.

Približno štirinajst dni pred partizanskim napadom na Ljubno so nas terenci, ki so imeli povezavo z našimi aktivisti v samem trgu, obvestili, da se bo Revs naslednje dni kretal po Šemprimoškem vrhu nad Ljubnim. Vseh dvanajst kurirjev je takoj odšlo na zasledovanje. Komandir stanice je sestavil šest patrolj, v vsaki sta bila dva kurirja. Z menoj je bil v patrolji še Peter. Ves dan sva patroljirala po Šemprimoškem vrhu pri Rastkah. Okrog poldneva sva srečala na poti proti sedlu Solarjevo Ano, ki naju je poznala. Vsa prestrašena nama je dejala: »Bežita! Ali ne vesta, da je Revs tukaj?« Povprašala sva jo za podrobnosti. Povedala nama je, da ga je videla na dvorišču pred Lenkovo domačijo. Midva s Petrom sva zavila v gozd. Na robu pred Lenkovino sva se ustavila in oprezovala. Peter ga je dobro poznal, ker so mu v letu 1942 njegovi domači dajali zatočišče.

Pod lipo na dvorišču je sedel Revs s svojim namestnikom Zvončkom, ki je bil doma v ljubenskih hribih. Zraven njiju sta sedeli dve ženski. S Petrom se nisva mogla odločiti, da bi streljala z mitraljezom, ker bi lahko zadela tudi ženski, ki sta bili gotovo nedolžni. Zato sem pomeril nanj s puško in sprožil. Takoj po strelu sta se oba moška zakadila okoli hiše. Revs je pustil na mizi brzostrelko in daljnogled. Takoj

sva stekla iz gozda na dvorišče in zaplenila brzostrelko in daljnogled. Nato sva s Petrom stekla za njima. Bežala sta s tako naglico, da sta podrla plot na dvorišču. Nisva ju mogla več najti. Tako sta nama ušla. Šele kasneje sem zvedel, da sem ga zadel v bedro. Ko sva se vrnila na kurirsko stanico in raportirala politkomisarju IV. operativne cone Jožetu Borštinarju, je bil hud, ker sva bila premalo odločna.

Drugi ali tretji dan po tem dogodku smo zopet dobili ukaz, da moramo obračunati z ljubenskim županom, znanim sadistom in krvnikom Gornje Savinjske doline. Po obveščevalcih smo dobili sporočilo, da se hodi kopat v Ljubnico pod Grbuče, majhnim hribčkom tik trga. Med drugimi sva bila določena tudi midva s Petrom. Na pot sva šla že ponoči. Na Grbuči sva bila že okoli pete ure zjutraj. S seboj sva vzela puškomitraljez in daljnogled, ki sem ga zaplenil Revsu. Na hribu Grbuči so Nemci posekali drevje, zato sva se na robu posekanega gozda zakamuflirala z grmovjem.

Popoldne je bilo na trgu vse živo. S seboj sem imel zelo dober fotoaparatus in sem ljudi na trgu tudi fotografiral. Na žalost pa sem pri umiku aparat izgubil.

Tik pod najinim skrivališčem so se v Ljubnici kopali vermani in policija. Okoli pol štirih popoldne se je vojaštvo nehala kopati.

Kmalu nato so se na trgu pred gasilskim domom pričeli zbirati vermani, policija in revsovci. Ko so bili vsi postrojeni, je prišel tudi Revs, da pregleda svojo skupino. Na eno nogo je šepal. Vzel sem daljnogled in si Revsa podrobno ogledal. V tem trenutku se je pričel pogovarjati z nekim uniformirancem, ki je gledal skozi okno gasilskega doma.

Obrnil sem se k Petru in mu dejal: »Oni na trgu, ki se razgovarja z uniformirancem na oknu, je Revs! Sedaj pazi. Prvi bom ustrelil jaz, takoj nato pa ustrelj mednje z mitraljezom še ti!« Naslonil sem puško na mlado smreko, pomeril na Revsa in ko sem ga dobil dobro na muho, sem sprožil. Revs je klecnil in se zapodil okoli ogla gasilskega doma. Takoj sem ustrelil še enkrat za njim. Nato sem oddal še dva strela na uniformiranca, ki je gledal skozi okno. Petru se je mitraljez zataknil in ni takoj za mojim strelom poslal rafal med revsovce in vermane.

V trenutku se je na trgu vse razbežalo. Midva s Petrom sva se hitro umaknila v gozd, pobrala svoja nahrbtnika in odšla v hribovje.

Kakšen je bil uspeh najinega napada, nisva vedela. Meni se je zdelo, da je bil Revs zadet.

Proti večeru sva prišla na Slemena. Tja je prišel tudi bataljon VDV. Borci tega bataljona so že vedeli, da nama je napad na Revsa uspel. Naslednji dan smo zvedeli za podrobnosti. Prvi strel ga je zadel v prsi, drugi v trebuh. Revs je padel.«

V nedeljo 31. julija 1944 je bil na Ljubnem velik apel v zvezi z napadom na Revsa. Vodil ga je ljubenski župan Schlewein. Od tržanov in okoličanov je zahteval, da se morajo takoj domov vrniti vsi, ki so odšli v partizane, če ne bo na Ljubnem tekla kri. Napravili so seznam trideset talcev, ki bi jih ustrelili za Revsa. Na srečo pa je še istega dne ponoči Šlandrova brigada napadla Ljubno. Naslednji dan

je bil trg osvobojen. Okupatorjeva posadka in Revsova skupina, ki sta bili v času napada v postojanki, sta bili uničeni. Od revsovcev je ušel samo Franc Drobež-Nikola, ki to noč ni bil v postojanki in je potem v Celju nadaljeval svoje izdajalsko delo.

Kdo je bil organizacijski vodja skrivaške gestapovske skupine, ki si je nadela ime bela garda? Iz sestavka je razvidno, da je bil to Franc Drobež-Nikola, ki je po svojih zaupnikih, predvsem svoji teti, dobil povezavo z gestapom. Najtočneje ga je na razpravi karakterizirala priča A. Z. iz Radmirja, ki je izjavila: »Kako se je organizirala bela garda v Ljubnem, ne morem reči. Najvidnejša člana sta bila Drobež in Revs. Domnevam, ne da bi mogel z gotovostjo trditi, da je bil obtoženec celo važnejši od Revsa. Revs je bil preprost človek, hribovec, menda celo nepismen, ki je znal le z orožjem dobro ravnat. Tudi ostali člani bande so bili njemu podobni, preprosti, nepismeni ljudje, ki so se lahko dali prevarati.«

Pa tudi po vlogi, ki jo je imel Drobež-Nikola kot obveščevalec v sami tolpi in po njenem propadu v samem Celju, se vidi, da ga je gestapo smatral za svojega najzaupljivejšega človeka, ki bi okupatorju lahko še prav izdatno koristil. Ves čas svojega izdajalskega dela je opravljal izredno zaupne vloge. Bil je vodja raztrgancev v okolici Celja, v Savinjski dolini, okolici Maribora in vodja določene obveščevalne mreže v Celju. Anton Tostovršnik-Revs, četudi po imenu komandant te skupine, je bil le okupatorjeva eksekutiva. Nastavljal je partizanom zasede, teroriziral ljudi in izvajal razne prehranjevalne akcije. Vse to je dokazano na Drobeževem procesu. Sam Drobež je bil dosti inteligentnejši od Revsa in ni zaprl vseh vrat za seboj pri svojem izdajalskem delu. Ko se je skupina »bele garde« pod gestapovskim vodstvom organizirala, se ni preveč družil z njo. Sam priznava, da ni s skupino hodil na akcije. Revsova gestapovska skupina se je največkrat zadrževala v Bezočkem mlinu v Savinjskem vrhu (gl. sliko na str. 141), kasneje na Ljubnem pa v Janezovem mlinu.

Po vsem zbranim gradivu lahko Drobeža smatramo za duhovnega vodjo vse te gestapovske skupine, ki se je sama izdajala za »belo gardo«, da bi ljudje v Gornji Savinjski dolini imeli v njo večje zaupanje.

V poročilu komandirja Varnostne službe na Spodnjem Štajerskem izpostave Celje z dne 15. VIII. 1944 je jasno in določno povedano, da sta vodila to gestapovsko skupino dva voditelja (zwei Gruppenführer) Tostovršnik-Revs in Drobež-Nikola. Drobeževo izjavo pred sodiščem, da je bil organizator gestapovske skupine Tostovršnik-Revs in da je bil on le obveščevalec, pobija tudi gornji akt izpostave Varnostne službe v Celju.

Ali je imela Revsova gestapovska skupina povezavo z belo gardo v bivši Ljubljanski pokrajini?

Specifične okoliščine so bile po okupaciji Spodnje Štajerske popolnoma drugačne od onih v bivši Ljubljanski pokrajini, kjer se je organizirala bela garda. Zaradi izrednega terorja (izseljevanja, streljanja talcev, odgon v taborišča smrti in na prisilno delo v Nemčijo) so prebivalci, ki so ostali v okupirani Spodnji Štajerski, takoj spre-

(Iz fotoarhiva Muzeja Revolucije v Celju)

Bezočki mlin, Revsova postojanka

gledali. Vsi so bolj ali manj okusili okupatorske grozote in niso bili voljni sodelovati z okupatorjem in tudi ne z različnimi združenji, ki bi se pod krinko bele garde namišljeno borili za vero ali pa pod krinko plave garde za kralja. Ljudje so vedeli, komu bi vse to koristilo in kdo se dejansko skriva za vsem tem.

Revsova in Drobeževa gestapovska skupina, ki si je sama dala ime bela garda in so jo tako ljudje tudi imenovali, med ljudmi v Gornji Savinjski dolini ni imela zaslombe. Bila je osovražena, ščitili so to skupino, največ iz strahu, samo oni ljudje, katerih svojci-skrivači so bili njeni člani. Zaradi tega je tudi ta izdajalska skupina ostala osamljena in je delovala na zelo ozkem prostoru Gornje Savinjske doline.

Dejanski stiki Revsove skupine z belogardisti v Ljubljanski pokrajini niso bili ugotovljeni na sodni razpravi proti Drobežu-Nikoli. Sami so ljudi prepričevali in jim zatrjevali, da imajo zvezo z Ljubljano in da se jim naj pridružijo, ker bo bela garda zmagala.

Stanje v Revsovi bandi ob pričetku organiziranja nam na drastičen način opisuje Kaker Anton iz Podtera pri Ljubnem, ki je bil zaslišan dne 27. X. leta 1944 in je med drugim izjavil⁸: »Tako po vstopu v partizane sem dobil občutek, da bi bilo boljše ostati doma in se skri-

vati. Toda kmalu po mesecu in pol se mi je nudila prilika, da sem pobegnil, kajti bil sem kaznovan, da sem moral nositi kotel... Zato sem pobegnil in se skrival. Kot skrivač sem kmalu našel zveze z ostalimi. (Z njim se je skrivalo še sedem skrivačev). Opazil sem, da niso imeli vsi namena, da bi se skrivali, nekateri so čakali na zvezo s savinjskim bataljonom, zato smo so nekateri domenili, da jih bomo zapustili. Odšli smo od njih Revs, jaz, C... in N... Odšli smo v Šentprimoški vrh, kjer je bila Revsova teta. V bližini njene domačije smo si uredili bunker. Naš vodja je bil Revs. Sklenili smo, da se bomo pridružili beli gardi, ki je bila v Ljubljani in na Kranjskem. Toda zveze z njimi nismo našli. Zato smo bili sami za sebe. Toda prave organizacije nismo imeli... Hrano smo dobivali pri kmetih. Toda kmalu so nas pričeli terenci hajkati, ker smo pričeli pri kmetih ropati in krasti... Ker je vso boljšo hrano pojedel Revs sam, sva sklenila z N..., da greva od njega stran...«

Nekateri trde, da Anton Tostovršnik-Revs in Franc Drobež-Nikola nista izdala svojih sodelavcev, ki so jim kakor koli nudili pomoč, ko sta bila še partizana. To trde predvsem zaradi tega, ker ni bil, kolikor je znano, nihče od teh ljudi po gestapu aretiran. Ni dvoma, da so bili vsi ti zaupniki gestapu znani in da sta jih izdala, vendar jih je gestapo po svoji posebni taktiki začasno pustil na svobodi. Gotovo je, da je hotel okupator sistematično zbrati vse podatke o teh zaupnikih in njihovi povezavi s partizani, da bi tako po preteku neke dobe vse zveze uničili in zajeli čim širši krog ljudi. Vse te naše ljudi je rešila najhujšega osvoboditev Gornje Savinjske doline in uničenje Revsove izdajalske skupine.

Po drugi strani pa bi naj ta taktika, ki so jo gotovo zamislili gestapovci, da partizanski zaupniki in aktivisti, za katere sta vedela Anton Tostovršnik-Revs in Franc Drobež, niso bili preganjeni, služila posebnemu namenu. Z njo so hoteli doseči dvoje: da bi dobili popoln pregled nad delom OF na terenu Gornje Savinjske doline in da bi v ljudstvu zbudili zaupanje v Revsovo gestapovsko skupino, ki si je nadelala ime bela garda. V tem je bila za tamošnje prebivalstvo največja nevarnost.

Tostovršnikovo-Revsovo in Drobežovo-Nikolovo skrivaško skupino, ki se je vdinjala gestapu, tudi sodišče imenuje v obsodbi Franca Drobeža-Nikole »skupino skrivačev tako imenovane bele garde«.

OPOMBE

¹ Poročilo štaba IV, operativne cone NOV in PO Slovenije — operacijski oddelek števil. 586, 20. avgusta 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije operacijski oddelek, pravi na str. 8: »... Okoli 9. ure so bili orožniki pobiti in zaplenjeno je bilo šest mitraljezov, nato pa so borci 1. bataljona (Slandrova brigada) obkolili hišo, v kateri so se nahajali belogardisti. Bega je skušala pobegniti, toda to se jim ni posrečilo. Skupno z VDV je 1. bataljon zažgal hišo in postojanka je bila ob 16. uri popoldne likvidirana.«

Original se nahaja v arhivu Inštituta za delavsko gibanje na Slovenskem v Ljubljani.

² Podatki iz topografije NOB na Ljubnem v arhivu Muzeja revolucije v Celju.

³ Izjava Albina Vipotnika-Strgarja v arhivu Muzeja revolucije v Celju.

⁴ Kdaj so bili vzpostavljeni prvi stiki s prebivalci Luč in Solčave, ni znano. Zandamerijska postaja Luče javlja, da so dne 3. VI. 1942 partizani napadli Luče, dne 19. VIII. 1942 javlja napad na avtobus na cesti pri Lučah, dne 21. VIII. poroča o zadržanju partizanov v hotelu Plesniku v Logarski dolini, dne 25. VIII. 1942 pa prehranjevalno akcijo v Papeževi trgovini v Rdečem bregu pri Lučah.

Zandamerijska postaja Luče javlja v poročilu z dne 31. VIII. 1942, da se je partizanska skupina v jačini okrog 40 partizanov zadržala dne 30. VIII. 1942 pri Urbanu Plesniku, Solčava 8. Vodil jo je Anton Tostovršnik. Dokumenti v arhivu Muzeja revolucije v Celju.

To je prvo znano poročilo o Antonu Tostovršniku-Revsu. Isto tam kot zgoraj.

⁵ Obsodba okrožnega sodišča v Celju z dne 4. II. 1947 K 501/47-50.

⁶ Iz arhiva Področnega sodišča v Gornji Savinjski dolini je razvidno, da je to sodišče v času svojega obstoja obsodilo iz Gornje Savinjske doline 20 oseb, med njimi samo dve osebi zaradi belogardizma. Akti v arhivu Muzeja revolucije v Celju.

⁷ Zaslišanje v arhivu Muzeja revolucije v Celju.

⁸ Akt o zaslišanju se nahaja v arhivu Muzeja revolucije v Celju.

FRANCE JAKOPIN

VATROSLAV OBLAK

OB STOLETNICI ROJSTVA*

Slovincem nasploh, slovenskim slavistom pa še posebej včasih očitajo, da vse preradi praznujemo obletnice slovenskih mož, ki so si pridobili takšne ali drugačne zasluge za utrditev slovenske narodne zavesti in za razvoj naše kulture in znanosti. Vendar bi skoraj smeli trditi, da ni tega pri nas prav nič več kakor pri drugih narodih, pač pa je še bolj potrebno kot drugje, ker so naši veliki ljudje bolj na redko posejani in zato tem bolj zaslužijo, da ohranimo njihove dosežke in se jih naučimo ceniti, posebno če je še danes živ odmev njihovih prizadevanj in rezultatov.

Ce kdo med Slovenci zasluži, da se ga spomnimo, je tega v vrsti pomembnih mož gotovo vreden Vatroslav Oblak. Pri nas in v svetu bi težko našli človeka, ki se mu je posrečilo, da se je do svojega dvaintridesetega leta v tej ali oni znanstveni disciplini ne le dotaknil tako številnih problemov, temveč da je nekatera poglavja vidno potisnil naprej in jih obdelal po načelih za svoj čas najnovejše in najsodobnejše metode. Oblakov seznam znanstvenih del ni namreč nič manjši po obsegu in tudi po tehtnosti ne zaostaja za življenjskim opusom slovečih znanstvenikov, ki so imeli do petdeset let raziskovalnega dela za seboj. Vse to je Oblak opravil v breme desetih letih. Danes lahko samo strmimo nad energijo in voljo človeka, ki se je med delom moral še zavedati, da mu življenje ves čas visi na nitki, kajti tuberkuloza mu je naglo jemala moči.

Oblakova biografija je kaj enostavna. Rojen je bil v Celju, 15. maja 1864. Oče je bil podobar in po rodu so bili iz Poljanske doline. Vatroslav (Ignac) je obiskoval gimnazijo v Celju. Prve štiri razrede je zmagoval z velikimi težavami, od petega razreda dalje ga pa že najdemo med dopisniki Baudouina de Courtenay; takrat se je torej začelo njegovo seznanjanje z lingvistiko in s slovanskimi jeziki. Takole se glasi del drugega pisma Baudouinu de Courtenay: *Vaše knjige mi bodo*

*Op.: Referat na zborovanju slovenskih slavistov v Črni na Koroškem (3.—5. sept. 1964).

za moj poduk gotovo prav ustregle in že zdaj Vam za Vašo prijazljivost srčno hvalo izrečem. Vas še prosim mi blagovoliti pri kaki priložnosti naznaniti ktera ruska slovnica je za Slovence najbolj prikladna in kako in s katerimi knjigami bi se dalo precej hitro ruski jezik naučiti; to pozvedeti mi v našem mestu ni lahko ali celo nemogoče.

Osmi razred gimnazije je moral Vatroslav Oblak končati v Zagrebu, ker so ga v Celju izključili z očitkom, da je v cerkvi organiziral petje cesarske himne v slovenščini. Lahko bi rekli, da je v višji gimnaziji tako globoko prodril v takrat nove lingvistične smeri, da je pri svojih raziskavah že lahko uporabljal prevratne metode. Poznal je dela znanih lingvistov, Buslajeva, Fortunatova, Sobolevskega, Leskiena, Sieversa, Johanna Schmidta in drugih, in spremljal je vse dosegljive jezikoslovne in filološke časopise, posebno seveda *Archiv für slavische Philologie*. Naravno je, da so ga v tej dobi najbolj zanimala slovenska narečja, saj je že v gimnaziji pridno zbiral to gradivo. Po maturi se je vpisal na dunajsko univerzo in bil že takoj na začetku prva glava Jagičevega seminarja. Z vstopom na univerzo se tudi začnejo njegove redne objave v *Arhivu*, *Ljubljanskem Zvonu* in *Letopisu Matice Slovenske*. Čeprav je že zgodaj podvomil v trdnost splošne veljavnosti glasoslovnih zakonov, kakor so jih proklamirali »mladi« gramatiki, in je bil po svojem dotedanjem študiju in prepričanju precēj daleč od Jagičeve filološke usmerjenosti, se je vseeno vključil v filološko delo in tudi tu kmalu dosegel blesteče rezultate. Seveda se nekaterim njegovim razpravam iz te dobe še pozna mladostna zagnanost in prehitro sklepanje, vendar je že videti, kako trdno je hodil po začrtani poti, ki mu jo je moglo narekovati samo zanesljivo jezikovno gradivo. Študij je zaključil z disertacijo o prevodu Cerkvenoslovanske apokalipse, kar dokazuje, da je v tem sledil Jagičevi pobudi. L. 1891 je dobil štipendijo za potovanje v južno Makedonijo. Pol leta je prebil v divjih in za delo kaj nepriemernih razmerah in je v tem času nadrobno zapisal tri makedonske govore; zlasti znamenita je po tistem ostala vas Suhó, severozahodno od Soluna. Plod tega študija je njegova velika razprava *Macedonische Studien*, ki je izšla šele po njegovi smrti. Vsake počitnice je uporabil za dialektološke raziskave slovenskega jezika, zlasti prekmurskih in koroških govorov. Zanimala pa so ga tudi čakavska narečja; iz teh raziskav je objavil študijo govora na otoku Lastovo. L. 1895 se je habilitiral za privatnega docenta za slavistiko s posebnim ozirom na južnoslovanske jezike in literature, tik pred smrtjo pa mu je bila zaupana stolica za slovenski jezik v Gradcu, katere prvi profesor naj bi bil on.

V okviru lingvistike bi lahko rekli, da razdelimo Oblakovo dejavnost na dve veliki tvorni področji, na slovenistiko in jugoslavistiko. Poleg tega je v obširnih in temeljitih recenzijah vseskozi aktivno spremljal vse jezikoslovno in filološko raziskovanje po ostalem slovanškem svetu, zlasti ruskem, ukrajinskem, pa tudi poljskem in češkem. Poljake je posebno občudoval zaradi njihove vneme za dialektologijo. Oblak je že zelo zgodaj zavrgel Schleicherjevo teorijo o rodoslovnem drevesu in se ogrel za Schmidtovo teorijo valov, po kateri se je ravnal pri vseh svojih dialektičnih raziskavah, čeprav mu je prof. Ramovš

v uvodu v svoje *Dialekte* ne čisto upravičeno očitil schleicherjanstvo. Prof. Ramovš je Oblakovo delo kajpada zelo natančno poznal, saj je sam po dvajsetih letih začel tam, kjer je nehal Oblak, in je tudi uspešno realiziral prenekatero Oblakovo misel. Že Oblak je na primer trdil, (kakor pozneje Ramovš) da en sam značilen pojav niti več takšnih pojavov še ne more opredeliti in zanesljivo določiti podobe kakšnega dialekta. Mislim, da je bila njegova razdelitev slovenskega jezikovnega

Foto V. Berk

Fran Berneker: *Vatroslav Oblak* (relief na nagrobniku)

ozemlja na dva dela po refleksih za stara polglasnika prej delovno pomagalo kot pa metoda, po kateri bi lahko razdelili slovenske dialekte; sam Ramovš pravi, da je za razmere v slovenski dialektologiji najtočnejši naslednji Oblakov stavek: *Dokler ne bomo boljše poučeni o zgodovinskem razvoju različnih pojavov v posameznih dialektih, je najbolje, da se izogibljemo vsaki klasifikaciji slovenskih narečij in da*

samo označimo poedina slovenska narečja po njih posebnostih. In ko Ramovš dalje povezuje Oblakovo misel z mislijo Sreznjevskega o slovenskih dialektih, ugotavlja, da je to teorijo domislil mož (namreč Oblak), o katerem moramo reči, da je vendar še najgloblje prodril v poznavanje slovenskega jezika. Tudi glede historične gramatike nasploh pravi Ramovš, da je Oblak edini, ki se je sistematično poglobljal v to področje. Popolnoma pravilno in še danes veljavno je bil Oblak namreč prepričan, da je za poznavanje razvoja slovenskega jezika nujno opraviti dve veliki in kompleksni nalogi: natančno izčrpati in jezikovno oceniti vse starejše slovenske tekste; čim globlje in nadrobneje prodreti v celotno strukturo današnjih dialektov in dialektizacije.

Osrednje Oblakovo delo iz slovenskega jezika, z naslovom: *Zur Geschichte der nominalen Deklination im Slovenischen* je za takratne razmere nenavadno jasno in izčrpno prikazalo celotno sklanjatev samostalnika v zgodovinskem razvoju slovenskega jezika s posebnim poudarkom na dialektih. Oblak je upošteval oba faktorja, fonetičnega in analoškega, in je na ta način razlagal vse, včasih zelo zapletene razvojne spremembe v slovenski sklanji. Seveda je delo ostalo predvsem analitičnega značaja, ker še ni mogel dovolj jasno spoznati enotna izhodišča in enotne tendence v odnosu do celotnega slovenskega jezika. Zato imamo deloma vtis, da gre sicer za zelo nadrobno in z gradivom bogato dokumentirano, a dokaj razdrobljeno analizo. Po izvirnosti metode in trdnosti ugotovitev pa je delo ohranilo prvotno vrednost vsa dolga desetletja do današnjega dne, saj v tem pogledu niti Ramovš ni mogel prodreti veliko dlje. Poleg jezikovne analize in objav nekaterih starejših tekstov moramo za slovenščino posebej omeniti tudi njegovo razpravo o razvoju praslovanskih polglasnikov v jugoslovanskih jezikih.

Oblakovo delo pa se ni ustavilo samo v območju slovenščine; originalno je posegel v obravnavanje kajkavskih in posebno še čakavskih dialektov, ko ga je v širšem zanimal odnos med južnoslovanskimi jeziki in dialekti; prav ti dve dialektični skupini pa sta v svojih podaljških organsko povezani s slovenskimi dialekti.

Kakor na videz tih in miren značaj, je bil Oblak v svojem stremjenju po ugotavljanju znanstvene resnice dosleden in zmeraj pripravljen z argumenti uveljaviti svojo teorijo. Takšnega dokazovanja je bilo v njegovem sicer kratkem delovanju veliko, od pobijanja Miklošičeve panonske teorije o poreklu starocerkvenoslovanskih spomenikov do teorije o neposredni jezikovni sorodnosti makedonsko-bolgarske skupine s slovenščino. Vedno je zastopal in z dialektološkimi dokazi podpiral mnenje, da se srbski in hrvaški dialekti niso vrinili med slovenske in bolgarske, čeprav bi to mogli sklepati iz Konstantina Porfirogeneta. Po njegovem so prehodi med jeziki postopni, ker se izoglose grupirajo okrog posameznih središč, valovi pa imajo različne radije. Da bi za to dobil dovolj argumentov, je, kot že omenjeno, v solunski okolici zbiral dialektološko gradivo, ki naj bi zanesljivo izpodbilo Miklošičev panonizem. O teh dialektih je izdal temeljito študijo, ki sestavlja še danes skupaj s knjigo ruskega lingvista Seliščeva

klasičen fond makedonske dialektologije. Toda to mu še ni bilo dovolj; poglobil se je v bolgarsko gramatiko in v bolgarskih znanstvenih časopisih objavljaj prispevke s tega področja. Tako ima Oblak trajne zasluge tudi za razvoj bolgarske gramatične misli. Kakor je bil sicer uspešen s svojo študijo o južnomakedonskih dialektih, je bilo v tem gotovo preveč idealizma, ko je po tisoč letih iskal dialekt, na katerem naj bi bili napisani starocerkvenoslovanski teksti. Vse premalo se je zavedal, da se je starocerkvenoslovanski jezik v skoraj dvesto letih svojega življenja razvil in izpopolnil v pravi knjižni jezik, ki je imel verjetno že takrat dosti širšo podlago kot en sam govor; razen tega bi se pa tudi en sam dialekt, ki ne bi doživel nobenih geografskih premikov, v tolikšnem času tako razvil, da starega stanja skoraj ne bi mogli več ugotoviti, kaj šele, če upoštevamo številne migracije in mešanja v razmeroma poznih obdobjih na Balkanu. Če bi bila že mogoča kolikor toliko popolna rekonstrukcija jezikovne podobe panonske nižine pred vdorom Madžarov, bi kajpak tudi za to vprašanje prišli definitivni rešitvi bliže. Ali ko poznejši ruski akademik Ljapunov v svojem spisu, posvečenem pomenu Oblakovega dela, oporeka nekaterim Oblakovim trditvam, vseeno poudarja njegovo čisto zavzetost za resnico: *... vsjakij istinnyj, učěnyj, čužduj ne toľko nacionalnyh, no i vsjakih drugih pristrastij, konečno ne zabyvaet, čto nauka nikogda ne dačt nesomnennyh istinn, i čto vsja privlekatel'nost' eč zaključaetsja imenno v tom, čto my možem issledovat' i stroit' gipotezy bez konca.*

Nekatere Oblakove recenzije ob delih iz slovanskega jezikoslovja so že prave študije. Vedno je imel pripravljeno svoje gradivo, s katerim je lahko dopolnjeval ali popravljaj izsledke drugih znanstvenikov. Med take lahko štejemo oceno druge izdaje Sobolevskega *Lekcii po istorii russkogo jazyka*.

Oblak pa tudi ni bil gluhih ušes za reševanje praktičnih vprašanj slovenskega knjižnega jezika, saj je znano, da je bil v zelo živahnih pismenih stikih s Stanislavom Škrabcem, ki je bil takrat nedvomno avtoriteta na tem področju. O tem zanimanju za podobo slovenskega knjižnega jezika in odnos do materinščine priča tudi organizacija načrta za »normalno« (danes bi rekli normativno) slovnico slovenskega jezika, pri kateri naj bi sodelovali vsi tedanji vidnejši slovenski slavisti od Škrabca, Murka in Streklja do Oblaka. Žal se ta načrt ni mogel realizirati, kajti napisan je bil le del, ki naj bi ga bil prispeval Škrabec. (Zanimivo je, da so bile Breznikove slovnice pozneje drugače zasnovane kakor ta). Načrt je bil zelo sodoben. Gramatika naj bi obravnavala samo sodobno stanje; vse historične in dialektične opombe in razlage naj bi prišle pod črto.

Kako pozorno je sledil delu v slovenski leksikografiji nasploh, je videti tudi iz kratke ocene prvega snopiča Pleteršnikovega slovarja. V glavnem je bil navdušen nad izvedbo slovarja, le pri Cafovem gradivu, za katero ni bilo znano, od kod ga je Caf izpisal, je obžaloval to pomanjljivost. Oblak ni mogel sprejeti na silo skovanih in jeziku vsiljevanih besed; kajti samovšečnih besednih kovačev ni nam Slovincem nikoli manjkalo in nam jih tudi danes ne.

Da je Oblak tenkočutno spremljal pouk slovenskega jezika in književnosti v naših šolah, je razvidno iz ocen, ki jih je posvečal šolskim slovniciam in čitankam. Že takrat je grajal bolezen, ki jo srečujemo v praksi še dandanašnji — namreč dejstvo, da modernejša literatura v glavnem ostaja izven šolskega programa. In kakor je bil vnet raziskovalec stare cerkvene slovanščine, mu ni bil všeč način, kako so jo obravnavali v srednji šoli; ob oceni Sketove čitanke je takole napisal Murku:

Jaz sem že večkrat povedal srednješolskim učiteljem, da je najbolje, če se na gimnaziji opusti staroslovenščina; ne utepavajmo preveč slovnice dijakom v glavo. Dobrega berila iz novejših pisateljev nam je treba. Naši poslanci pa naj slovenščini na gimnaziji pridobe več ur, da bo jednakovrstna z nemščino. Moje mnenje je tedaj, da dobro sestavljena slovnica lahko v marsičem mnogo koristi zdravemu razvitku našega književnega jezika, da bo potem skoraj konec večnemu modeliranju. Zdaj je kakor v kaki Hexenküche, kjer vse vre.

Ko beremo Oblakovo oceno prvega zvezka Glaserjeve literarne zgodovine, nas preseneti njegovo moderno pojmovanje literarne zgodovine. Kritika je skrajšana izšla v *Arhivu*, v celoti pa v *Ljubljanskem zvonu*. Skoraj neverjetno je, da je bil Oblakov odnos do literarne zgodovine tako živ in izostreno kritičen, saj se je s tem predmetom ukvarjal le sproti in toliko, kolikor ga je moral obvezno predavati na univerzi. Vendar zasledimo v tej kritiki tako sveže misli in zahteve do literarne zgodovine, da je trajalo še dolga desetletja, preden so njegove pobude doživele uresničenje; in Oblakovo prepričanje, da mora literarna zgodovina predvsem analizirati sam umetniški tekst, ne pa le zbirati biografske in bibliografske podatke, bi še danes pozdravil marsikateri literarni zgodovinar. Nekoliko žolčno se je izrazil, ko je očital: *Navadno popisujemo drug od drugega obširne naslove knjig, odlomke iz predgovorov in biografske podatke, dodamo kvečjemu še nekoliko tiskarskih pomot in to imenujemo književno zgodovino.* V *Arhivu* pa je zapisal takole (citirano v prevodu): *... da bi se s kritično analizo pisateljev prikopali do njihovega duhovnega bistva; da bi njihova dela študirali po notranji vsebini, po vanje vsajenih idejah in tendencah, po njihovih predlogah in v njih odvisnosti od tedanje duhovne usmerjenosti in kulture; da bi pravilno osvetlili učinek kakšnega umetniškega dela, njegov vpliv na sodobnike in poznejšo generacijo — do tega se slovenske literarne študije še niso povzpele.*

Oblak tudi jasno poudarja, da mora literarni zgodovinar obravnavati literaturo prav do današnjega dne, kar lahko razberemo iz njegovega odgovora Glaserju, ki ga je končal takole: *Naj nam le krepko oriše našo književnost zadnjih štirideset let.* Torej je imel Oblak že takrat veliko modernejše nazore kot tisti, ki še danes trdijo, da je dovoljeno obravnavati samo literaturo že pokojnih avtorjev.

Posebno ogorčen je bil Oblak nad lažnim sentimentalizmom in romantičnimi nazori o značaju starih Slovanov. Na dosti takšnega je naletel tudi v šolskih knjigah, in skoraj razkačen pravi, da je treba veliko in pristno slovansko demokracijo razumeti tako, kakor jo je na koncu šestega stoletja označil Mavrikij: *Oni so brez gospodarja in sovražijo*

drug drugega ... kadar niso istega mnenja, ne pride do sklepa med njimi, ali pa takoj prestopi manjšina določeni sklep, kajti pri nasprotnih nazorih se ne vdado drug drugemu.

Oblakova podoba pa nikakor ne bi bila zaključna, če ne bi omenili še njegovo blesteče delovanje v dolžnosti akademskega učitelja v Gradcu. Kakor je bil v slovenski lingvistiki pionir in realizator novih smeri, tako je postal tudi strokovni ustanovitelj prve stolice za slovenščino, ki se je že na začetkih odlikovala z izrednim slovesom in si pridobila velik ugled v strokovnih krogih fakultete. Spričo njegove skromnosti kar neverjetna sta Oblakova priljubljenost in strokovni ugled v slavističnem svetu. Poleg delovnih stikov ga je z mnogimi učenjaki vezalo tudi osebno znanstvo in prijateljstvo, kar so ob njegovi zgodnji smrti izpričale številne analize Oblakovega dela, tako da je ta slava brez donečih naslovov ostala trajna v slavistiki. Če pregledamo še Oblakovo plodno dopisovanje z mnogimi znamenitimi slavisti, je vredno opozoriti na to, da je ostala tu skrita in prezrta še marsikatera njegova ideja, ki bi bila vredna objave. Zgodovino slovenske filologije in lingvistike čaka hvaležna naloga, da v celoti izkleše znanstveno podobo tega dragocenega moža in pravično določi mesto, ki mu pritiče v razvoju slovenskih humanističnih ved.

LITERATURA

- Dr. M. Murko, Dr. Vatroslav Oblak. Ant. Knezova knjižnica, VI. zv., v Ljubljani 1899, str. 142—311.
B. M. Ljapunov, Dr. Vatroslav Oblak. Kritiko-biografičeskij očerk. Har'kov 1896.
F. Ramovš, Konzonantizen, Ljubljana 1924.
F. Ramovš, Dialekti. Ljubljana 1935.
Letopis Matice Slovenske 1887, 1889—1892, 1894, 1895.
Archiv für slavische Psychologie 1887—1897.
Ljubljanski Zvon 1887—1891, 1895—1896.

VLADO NOVAK

NEKAJ MESKOVIH PISEM CELJANOM

V spomin slovenskemu pisatelju Ksaverju Mešku, ki je v svojem devetdesetem letu umrl 11. januarja 1964 v Slovenjem Gradcu, priobčujemo nekaj pisem, ki jih je pisal v zadnjih letih (1951—1959) svojim celjskim častilcem.

V spominih na svoja dijaška leta v Celju, ki jih je napisal za prvo knjigo Celjskega zbornika leta 1951 pod naslovom Pred šestdesetimi leti, je poleg mile dobrohotnosti v sodbah vidna tudi čustvena navezanost na tista štiri njegova mlada leta in na celjsko mesto. Tudi v nekaterih pismih Celjanom so te čustvene reminiscence pustile precej očitne sledi. Tako so ta pisma dokument vezi med Meškom in Celjem, obenem pa lahko prispevajo k osvetlitvi njegove osebnosti.

Objava te korespondence naj že sama nudi verno dokumentarno gradivo za Meškove biografije in literarne zgodovinarje. Zato objavljamo večino pisem v celoti, ne da bi iz kakršnih koli ozirov izpuščali stavke ali odstavke, tudi tistih ne, v katerih pisatelj s poudarkom izraža svoj religiozni svetovni nazor in svoje duhovništvo. Zdi se, da je to pri njem naraščalo z njegovimi leti. — Le pisma, v katerih ni nobenega elementa, važnega za osvetlitev Meškove osebnosti, samo registriramo z navedbo datuma in s povzetkom vsebine.

I

GUSTAVU GROBELNIKU

Ohranjenih je 18 pisem in 1 razglednica. Od teh priobčujemo v celoti 15 pisem, 3 pisma in 1 razglednico pa samo registriramo.

Naslovljenec je vsa pisma daroval Študijski knjižnici v Celju, ki jih hrani v svojem oddelku za rokopise.

1.

Velecenjeni gospod profesor!

Oprostite, prosim, da odgovarjam na cenjeno pismo od 9. 4. šele danes. Ves mesec je bilo delo!

Bom skušal ustreči. Mislim sem, če bi opisal malo razmere v gimnaziji — profesorji Nemci, a vsi kavalirji in tudi Slovencem pravični, dasi izven šole nekateri res hudo nacionalni. Potem politične razmere v mestu, župan dr. Neckermann, zelo resen mož, seveda odločen Nемеc, trgovci patriciji Stiger in drugi Nemci, a gentlemani. Slovenci dr. Ser nec, dr. Dečko in drugi. Nekaj že bo, če vam bo služilo za Zbornik.

S posebnim spoštovanjem

vdani

Meško

Sele, dne 24. aprila 1951

Pripombe.

Pismo na rumenkastem pisemskem papirju formata 150 × 200 mm. Popisana je samo prva stran. Ovitek ni ohranjen.

Dne 9. 4. 1951 je Gustav Grobelnik kot odgovorni urednik Celjskega zbornika, ki ga je sklenil izdati Svet za prosveto in kulturo MLO Celje v proslavo petstoletnice, odkar je bilo Celje proglašeno za mesto, povabil s pismom k sodelovanju tudi Ksaverja Meška. V pismu mu je predlagal: »... Morda bi obnovili svoje spomine na Vaša celjska leta dijaštva in literarnega delovanja? ...« Meško je v pismu z dne 24. 4. 1951 obljubil, da bo skušal želji ustreči. Urednik Grobelnik se mu je v kratkem pismu dne 11. 5. 1951 zahvalil za »odločitev, da se boste vključili v krog sodelavcev za Celjski zbornik 1951.«

Dr. Josef Neckermann (1829—1895), zdravnik in celjski župan (1870—1892), eden najvidnejših političnih voditeljev celjskih Nemcev v drugi polovici 19. stoletja — (prim.: Gubo: Geschichte der Stadt Cilli, str. 382—384, 398, 429, 436, 440).

Gustav Stiger (1844—1902), trgovec, celjski župan (1892—1902), — (prim.: Gubo: Geschichte der Stadt Cilli, str. 441, 445, 456, 459).

Dr. Josip Ser nec (1884—1925), odvetnik v Celju (od 1876) in slovenski poslanec v štajerskem deželnem zboru (1882—1902). — (prim. njegove Spomine, Ljubljana 1927).

Dr. Ivan Dečko (1859—1908), odvetnik v Celju (od 1891), slovenski politik, poslanec v štajerskem deželnem zboru (1896—1902), ki je s svojim delovanjem odločilno pripomogel k politični in gospodarski utrditvi slovenstva v Celju. — (prim.: SBL I, str. 127; Vekoslav Spindler: Ivan Dečko in njegova doba, Maribor 1938).

2.

Velecenjeni gospod profesor!

Šele danes Vam morem obljubljeni poslati. Če bo za Vaš načrt. So pač preprosti spomini, ki pa bodo morda vendar zanimali in bodo kdaj dobro došli kakemu slovstvenemu zgodovinarju.

Malo težko boste morda brali mojo pisavo. Za tisk pa bo tako treba pretipkati, mislim. Če se Vam zdi, da bi bilo dobro kaj črtati, bodisi da se Vam ne zdi pomembno ali zaradi prostora, lahko.

Lepo pozdravljam

vdani

Meško

Sele, dne 6. junija 1951

Pripombe.

Pismo na četrtinki pole. Naslov na ovitku, ki ga je sam zlepil iz konceptnega papirja: Velečenjeni gospod Gustav Grobelnik, profesor na Srednji obrtni šoli, Celje. Oddano kot priporočena pošiljka na pošto v Slovenjem Gradcu dne 7. 6. 1951.

Pismu je priložen rokopis spominskega spisa Pred šestdesetimi leti (15 listov na četrtinki pole, popisanih samo po eni strani). Spis je bil objavljen v Celjskem zborniku 1951, str. 215—220. Urednik se mu je za pošiljko zahvalil s pismom dne 12. 6. 1951. — Literarnozgodovinske podatke o tem Meškovem memoarskem spisu gl. v opombah Viktorja Smoleja v IV. zv. Meškovega Izbranega dela (Celje 1959) na str. 468.

3.

Velečenjeni gospod profesor!

Prav lepa hvala za prijazne vrstice. Za honorar se pa nič ne mudi.

Prosil bi, da bi nekatere reči še malo spremenili, oz. dostavili, če se Vam zdi potrebno ali primerno.

Namesto »manjši uradnik iz Šoštanja« pač: nižji ur. In tisti stavek ob maturi: da mu je g. nadzornik rekel: »Da ga je g. nadzornik opomnil: »Pustite ga!« Bo lepše! Doktor (Sturm) nam je v šoli pojasnil — morda: »Gospod doktor . . .« kakor smo bili tedaj vajeni, da smo profesorje tudi v pogovoru med seboj imenovali »gospode«, in kar bo prej ali slej moralo spet priti v veljavo, saj bo mladina sicer vsa podivjala!

O političnem živoljenju bo menda še kak poseben članek. V konceptu sem imel, pa potem izpustil, a če se Vam zdi primerno, morda proti koncu pristavite: V političnem živoljenju sta bila voditelja g. dr. Serneč in g. dr. Dečko. Tudi dr. Sernečev koncipient dr. Rosina se je zelo udeleževal, pisal menda najboljše članke v Hribarjevo »Domovino«.

Pri nemških hišah bi morda pristavili: Družina Negri, veliko podjetje z lesom, je bila menda italijanskega izvora. A so se šteli med Nemce. Gospa je bila pač Nemka, iz gostilne »Zeleni travnik« zunaj mesta. Erika, najmlajšega, sem eno leto instruiral. Bila je odlična hiša, gospa in otroci zelo lepi.

Najlepše pozdravljam vdani Vam

Meško

Sele, dne 18. junija 1951

Pripombe.

Pismo na četrtniki pole. Ovitek ni ohranjen.

Popravke, ki jih avtor navaja v tem pismu, je uredništvo vneslo na ustreznih mestih v pretipkani tekst za tiskarno.

4.

Velecenjeni gospod profesor!

Prav lepa hvala za honorar! Je mnogo in sem res hvaležen!

Pri »Siromakovem jagnjetu« pa ste dobro delali! Je pač treba res intelligence, tudi za igranje.

Lepo pozdravljam

odani

Meško

Sele, dne 7. julija 1951

Pripombe.

Pismo na četrtniki pole. Naslov na modrem pisemskem ovitku: Velecenjeni gospod Gustav Grobelnik, profesor Ekonomske srednje šole, gledališki kritik, Celje. Poštni žig: Slovenj—Gradec 7. 7. 1951.

Dramo Štefana Zweiga Siromakovo jagnje je uprizorilo celjsko gledališče kot predzadnje delo v sezoni 1950/51 (premiera 15. 5. 1951) v režiji Toneta Zorka. Gustav Grobelnik je igral vlogo Fouchéja.

5.

Velecenjeni gospod profesor!

Sprejmite, prosim, moje srčno zahvalo za prijazno pismo in zlasti še za tisto uslugo glede gledališča. Kadar bi bilo potrebno, bom Vam že kaj kratkega napisal, kaj posebnega bi sicer ne vedel povedati.

Prav lepo Vas pozdravljam

ves Vam odani

Meško

Sele — Slovenj Gradec, dne 20. julija 1951

Pripombe.

Pismo na polovici pole, preganjeni na četrtno. Popisana je samo prva stran. Ovitek ni ohranjen.

Celjsko gledališče je uvrstilo v svoj repertoar za sezono 1951/52 tudi Meškovo dramo Pri Hrastovih. Gustav Grobelnik je avtorju to sporočil v pismu, ki je verjetno ohranjeno v pisateljevi zapuščini. Nadaljnje podatke o tej uprizoritvi glej ob naslednjem pismu.

Velecenjeni gospod profesor!

Prav srčna hvala za sporočilo, da ste s pripravami za igro pričeli in zlasti za Vašo vnemo za igro, saj je brez Vas menda niti na vspeh ne bi postavili.

Kakor ste želeli, pošljem nekaj kratkega o igri. Drugi del pa kakor sami odločite: ali naj bo samo za Vas, ali ga tudi priobčite kot nekaj doprinos k našim gledališkim razmeram nekdanj, in morda tudi za kako porabo gg. profesorjem slovenščine in kakemu slovstvenemu zgodovinarju.

Prepričan sem, da bodo vsi Vaši igralci vložili tudi v domačo igro vse svoje moči. Zato že zdaj vsem izrekam po Vas, gospod profesor, najlepšo zahvalo.

Uprizoritve se seveda ne bom mogel udeležiti. Vzroki: enega najvažnejšega, Vam pope priloženo; drugi je: star sem, v 78 letu, ne hodim rad več po svetu; tretji: železnica predraga, nič se ne bomo več vozili.

Torej prosim, lepo naredite! In bodite tako ljubeznivi ter mi pošljite morda kako oceno v kakem listu, bodisi celjskem ali kje že. »Nova Obzorja« in »Slov. Poročevalca« imam.

Prav lepo Vas pozdravljam

Vaš vdani in hvaležni

Meško

Sele, dne 15. novembra 1951

ad 6.

Drama »Pri Hrastovih« sem pisal med pripravo na koroški plebiscit, ko sem bil administrator proštije v Tinjah nad Velikovcem, ker se je g. prošt Gregor Einspieler umaknil na Štajersko. Drama je imela prvotno samo dve dejanji. Poslal sem jo g. dr. Fr. Steletu, tedanjemu uredniku »Doma in Sveta«. Med tem se mi je pa vendar dozdevalo, da bi bila igra za en večer prekratka, če bi prišla na oder. Prosil sem rokopis nazaj. Razpredel sem igro v 3 dejanja in jo spet poslal g. uredniku. Ko sem nekaj časa pozneje prišel v Ljubljano, mi je g. doktor rekel: »Drama je v tisku. Toda prvotna je bila boljša.« Brez dvoma je bilo tako, g. doktor dobro ve, kaj je dobro, kaj je slabo. A med preseljevanjem po plebiscitu iz kraja v kraj, se mi je prvotni rokopis izgubil, kakor marsikaj drugega.

Srečno smo zdaj toliko napredovali, da tudi domače igre, če jih že igrajo, igrajo pošteno in dostojno. Pred prvo svetovno vojno so v Ljubljani neko leto proti koncu sezone dali moje »Na smrt obsojene«. Me povabili k predstavi. In sem se peljal, od Beljaka nisem imel predač. Pa so igrali tako, da sem sklenil: »h kaki svoji igri nikdar več!« V deželnem gledališču, ki bi naj bilo visoka šola za vse druge odre! Le en primer. Tisti veliki trgovec Gelb strelja na svojega bivšega pisarja

Pevca. Čez malo časa prihitita dva orožnika, kakor so pač bili po dva ali trije nastanjeni v nekdanji Avstriji v večjih krajih. A kaj so naredili iz tega v ljubljanskem deželnem gledališču. Ko se je ob začetku dejanja dvignil zastor, je stalo in čakalo na usodni strel kakih 10 orožnikov v polni paradi, vidni vsem gledalcem! Vplivalo je naračnost smešno! Kritik Narte Velikonja je v »Slovincu« zapisal: »V naglici so vrgli igro na oder.« Jaz mislim, da ne samo v naglici, ampak z nelepim namenom, da bi igro osmešili.

Vem, napake ima, mladostno delo. A če bi igro predelal, bi najbrž ne bila več tisto, kar bi naj bila: ogledalo tedanjih političnih razmer na Koroškem, zlasti ob volitvah. Na Jesenicah so jo v režiji g. Jakoba Spicarja, Korošca, ki je prav posrečeno dramatiziral dr. Sketovo »Miklovo Zalo«, igrali lepo in z velikim uspehom. Pred nekaj leti, že po zadnji svetovni vojni, se mi zdi, pa domači igralci pri Sv. Lovrencu na Ptujskem polju. In mi je pisal tamošnji župnik g. Fr. Spindler, da je bilo mnogo gledalcev tudi iz Ptuja in je igra odlično uspela. »Moramo ti biti hvaležni, da si jo napisal«, je končal pismo. Dokaz, da večinoma igralci odločijo usodo igre: kakor pač igrajo, dobro ali slabo, z ljubeznijo ali z malomarno površnostjo.

Pripombe.

Pismo na polovici pole, preganjeni na četrtniko. Popisani sta samo prva in tretja stran. Ovitek ni ohranjen.

Priložena sta dva lista s kratkim spominskim zapisom o drami Pri Hrastovih. Avtor temu zapisu v rokopisu ni dal posebnega naslova. Ta dodatek je bil objavljen v celjskem gledališkem listu 1951/1952, št. 4, str. 57 v nekoliko skrajšani obliki. Ker je gledališki list danes že težje dostopen (razen v nekaterih znanstvenih knjižnicah), objavljamo ta dodatek k pismu tu še enkrat, to pot v neokrnjeni obliki.

Drama je bila uprizorjena kot četrto delo v sezoni 1951/1952 (premiera 6. 12. 1951). Grobelnik je uprizoritev pripravil kot režiser in igral tudi vlogo sina Lojzeta. Doživela je 4 predstave v Celju in 4 na gostovanjih (po eno v Topolšici in v Sentjakobskem gledališču v Ljubljani ter dve v Slovenjem Gradcu). — O sami uprizoritvi in njeni zamisli glej tudi režiserjeve pripombe k režiji, objavljene v zgoraj omenjeni številki celjskega gledališkega lista, ki je izšla ob premieri.

7.

Dragi gospod profesor!

Najlepša hvala! Zelo modro, da ste tisti prizor izpustili. Sem se sam bal, da ne bi bilo kaj narobe pri tem. So pač taki časi in moramo s tem računati. Morda bo kdaj spet drugače. Torej želim lep uspeh. Srčna hvala tudi za topli referat o knjigi »Slovenj Gradec« v »Savinjskem pestniku«.

Lepe pozdrave

odani Meško

Sele 5. 12. 1951

(Na robu pripis s svinčnikom:) Lepa hvala za denar!

Pripombe.

Razglednica s panoramo Slovenjega Gradca. Naslov: Velecenjeni gospod Gustav Grobelnik, profesor na ekon. srednji šoli, Celje. Poštni žig: Slovenj Gradec 6. 12. 1951.

V celjski uprizoritvi leta 1951 je režiser črtal tiste odstavke in izpustil tiste prizore, kjer je Meško s premočnim poudarkom uporabil kot sredstvo dramskega razpleta in zapleta religiozno miselnost in naivno vernost kmečkih ljudi. To je zlasti del sedmega in ves osmi prizor drugega dejanja. Meško je to sprejel kot nujno zahtevo našega časa, čeprav se svetovnonazorsko s tem ni strinjal.

Poročilo o knjižici Slovenj Gradec ob 700-letnici je objavil Gustav Grobelnik anonimno v Savinjskem vestniku 17. 11. 1951 (št. 46) na strani 5. Na koncu poročila je obzirno napovedal, da bo za proslavo 500-letnice mesta Celja izšel Celjski zbornik, ki bo celo obsežnejši od slovenjgraškega.

8.

Velecenjeni gospod profesor!

Prosim, sprejmite najsrčnejšo zahvalo za vse: za »Gledališki list« in za »Savinjski vestnik«. Veste, ta pa je prišel kakor odrešenik. Sem namreč vse dni mislil: »Gospod profesor nič ne piše, kljub njegovemu trudu je bilo z igro slabo.« Pa mi je »Vestnik« povedal nasprotno. Lepo prosim, sprejmite Vi mojo najsrčnejšo zahvalo za vso Vašo naklonjenost do mene in za ves trud za igro, in izročite enako zahvalo g. O. T. (kdo pa je gospod?). Hvaležen sem gospodu za vsako besedo in vsako podpisem. Pokazal se je res kulturnega človeka, s tako širokim obzorjem in s takim umevanjem ustvarjanja na mojem stališču, da sem se res čudil, da si kdo upa v teh časih še tako odkrito in pošteno pisati. Morda pa bo res mogoče kdaj po njegovem mnenju dati igro neokrnjeno in občinstvo v »Gled. listu« na to pripraviti.

Prosim lepo, sporočite mojo srčno zahvalo g. Gradišniku za lepi članek v »Gled. listu« ter njemu in vsem igralcem brez izjeme mojo najiskrenejšo zahvalo za njih veliko umevanje igre in njih trud.

V kratkem Vam pošljem rokopis igre »Koroška bol« in nje zgodovino. V ti sezoni je pač ne bo menda več mogoče dati, morda pa v prihodnji.

Najlepše Vas pozdravljam

srčno Vam hvaležni

Meško

Sele, dne 21. dec. 1951

Pripombe.

Pismo na polovici pole, prepognjeni na četrtinko. Popisani sta samo prva in tretja stran. Ovitek ni ohranjen.

Tine Orel, ki je v lokalnem listu stalno ocenjeval uprizoritve celjskega gledališča, je objavil obširno oceno tudi o uprizoritvi Meškove drame Pri Hrastovih (SavV 15. 12. 1951, št. 50, str. 5). Med drugim je v oceni zapisal tudi tole: »...Odkrito povem, da mi je bilo po tej učinkoviti igri in režiji žal za vsako črtano besedo. Zdi se mi, da je s črtanjem drama še večji torso,

kakor ga je pisatelj dal iz rok. Pri tej drami človeka nekaj razburja, zdi se mi, da se v njej nekaj upira postavam čuta za pravičnost, ki bi jih ne smel kršiti brez škode noben dramatik, tudi naturalist ne. Tragedija Hrastovih vsebuje hudo disonanco med težo zločinov, ki jih Hrast in njegovi počno, ter med kaznijo, ki Hrasta konec konca doleti. Vprašanje krivde in kazni v drami ni rešeno, čeprav pojmuemo končni očenaš še tako simbolično ali celo perspektivno. Če stari Hrast z njim spreže, da vajeti iz rok ter sede za peč, to še ni kazen zanj, ubijalca, prešuštnika, črno dušo čez in čez! Tu manjka neke harmonije, ki jo evropska dramatika že stoletja zahteva in jo je tudi čas po naturalizmu zahteval, ker je potrebna. Nekaj človeka na koncu prikuje na sedež, češ, še nekaj se mora zgoditi, sicer tu nekaj ni v redu. Vsak dramatik nas nujno silí, da sprejmemo njegovo stališče, to se pravi, da moramo vse gledati z njegovimi očmi. To velja tudi za idealistično gledanje, ki ga izkazuje drama »Pri Hrastovih«. Če ga odpravljamo, jemljemo drami njeno duhovno podstavo, tla, na katerih se dramatski konflikt izbojuje... Versko naziranje, krščanska moralka je nekaj, česar ni mogoče brez škode črtati v nobenem resnem delu, ki je na njej zgrajeno, ne glede na to, da za Meška ni samo zunanji okras delu, noben luksuz, ampak njegova življenjska potreba, svet, iz katerega živi in ustvarja. Važno pa je v tem času tudi občutje v drami. In to je v veliki meri uglašeno na bogka v kotu, na žegnano vodo, na »strah božji«. To je tudi tisto, kar nam Meško lahko postavlja nasproti naturalizmu svoje drame, nasproti pošastni grešnosti Hrastovine. Če mu to spodmaknemo, je delo idejni skopljeneč. Delo pa že tako trpi na slabo razrešenem dramatskem spopadu... Idealistični, če hočete, romantični del Meška ni mogel biti blizu niti Zolajevemu niti Ibsenovemu niti Tolstojevemu svetu, čeprav so bili ti trije vzorniki za nešteto odrov v Evropi po letu 1900. Izživel se je v svojem domačem, krščanskem, duhovniškem poslanstvu pod geslom: kjer Bog, tam ni nadlog, čeprav življenje tega ne potrjuje, čeprav so oni trije in vrsta drugih velikih ljudi ravno zaradi tega, ker praksa tega gesla ne potrjuje, iskali odrešenje človeka na drugih potih... — Meško je v tej oceni videl predvsem tisto, kar mu je godilo, prezrl pa je recenzentove misli, ki kritično osvetlujejo slabosti njegove drame.

Fedor Gradišnik, ki je v uprizoritvi igral naslovno vlogo starega Hrasta, je že v omenjeni številki celjskega gledališkega lista 1951/1952 na str. 54—56 objavil članek Rokopis Meškove drame »Pri Hrastovih« iz leta 1919 (o fragmentu Meškovega rokopisa z osnutki za dramo; rokopis je zdaj v Gradišnikovi lasti). — Prim. o tem tudi navedbe Viktorja Smoleja v V. zvezku Meškovega Izbranega dela (Celje 1960) na str. 355.

Igra Koroška bol je nova verzija drame Na smrt obsojeni. Ostala je v rokopisu in doslej še ni bila ne igrana na odru ne natisnjena (prim. Fr. Koblar: Novejša slovenska drama, Lj. 1954, str. 256—257 in V. Smolej v opombah k objavi prvotne drame v peti knjigi Meškovega Izbranega dela na str. 326). — Ker so mu v Celju uprizorili dramo Pri Hrastovih, je Meško poslal Gustavu Grobelniku tudi rokopis svoje ljudske igre Koroška bol, vsekakor med 21. 12. 1951 in 16. 3. 1952, ko ga v pismu sprašuje, če je rokopis prejel (gl. 10. pismo). Meškovega spremnega dopisa k tej pošiljki naslovljenec nima. Ker je pisateljeva pisma skrbno shranjeval, je najverjetneje, da mu je pisatelj rokopis poslal po kakem znancu, ne po pošti in zato tudi brez spremnega pisma. Celjsko gledališče se ni odločilo za uprizoritev, kajti »ljudska igra z ganljivo zgodbo in izpodbudno duhovno vsebino«, kakor jo označuje Koblar v svoji zgoraj navedeni knjigi, se ni skladala z repertoarno usmeritvijo gledališča, ki se je prav takrat spreminjalo v poklicno kulturno ustanovo, da bi lahko v večji meri kot doslej ustrezalo potrebam in zahtevam občinstva z bolj razvitim in izostrenim okusom. Grobelnik je pisatelju rokopis vrnil, verjetno kmalu po 29. 3. 1952, ko ga nezaupljivi in nepotrpežljivi avtor spet terja zanj (gl. 11. pismo).

Razglednica s sliko pisatelja Ksaverja Meška, ki jo je tik pred prvo svetovno vojno izdala slovenska narodno obrambna družba so. Cirila in Metoda v Ljubljani.

9.

Velesencjeni, dragi gospod profesor!

Najlepša hvala za »Ljublj. Dnevnik«. Me je razveselilo, da je igralce brez pridržka pohvalil. Da igre ni, mu nič ne zamerim. Saj ne more s svojega svetovnega nazora, ki je vendar čisto različen od onega v igri. Nima vsakdo tako širokega obzorja pa tudi ne take srčne kulture kakor gospod ravnatelj Orel. G. prof. Krušič pa mi je pisal, da je bila to letošnja najboljša predstava. Torej dobro.

Boste še igrali? Morda brez črt? Prosim!

Najlepše Vas in vse igralce pozdravljam

ves Vam hvaležno vdani

Sele, dne 14. jan. 1952

Meško

Pripombe.

Pismo na polovici pole, preganjeni na četrtinko. Popisana je le prva stran. Ovitek ni ohranjen.

Ljubljanski dnevnik je 26. 12. 1951 (št. 149) na str. 2 objavil gledališko recenzijo pod naslovom Gostovanje Mestnega gledališča iz Celja, v kateri J. K. (Jože Krajnc?) poroča o obeh delih, s katerima je celjsko gledališče gostovalo na odru Sentjakobskega gledališča v Ljubljani. To sta bili Ploha Pecije Petroviča v režiji Milana Skrbinška ter Pri Hrastovih Ksaverja Meška v režiji Gustava Grobelnika. Recenzent pravi, da je »Meškova igra zmes ro-

mantike, sentimentalnosti in naturalizma... ni izdelana, je pravzaprav le fragment drame... Režiser se je tega zavedal in je skušal dati zunanjemu dejanju psihološko osnovo. Igralci pa so vsak zase ustvarili verjetne figure in tako preko avtorja dali igri tisto, kar jo je kljub njeni neverjetnosti dvignilo v dramo, posebno ker so se vestno izogibali vsaki naturalistični pretiranosti...» S tako sodbo je bil Meško seveda mnogo manj zadovoljen kakor z oceno Tineta Orla.

Franjo Krušič, profesor na gimnaziji v Celju, eden od Meškovih celjskih častilcev in korespondentov.

10.

Velecenjeni gospod profesor!

Prosim, boste 25. 3. igrali v Slovenj Gradcu. Jaz se pač ne bom mogel udeležiti, dovolite pa, prosim, da pošljem g. prof. Grobelniku v mestu 1.000 din in kupite igralcem nekaj litrov vina. Toliko, da malo pokažem svojo hvaležnost za Vaš trud.

Obenem iskreno zahvaljujem za poslani honorar, po Ljubljani.

Prosim, ste moj rokopis »Koroške boli« prejeli? Ga še rabite? Če ne, bi prosil, da bi ga morda prinesli s seboj in izročili mestnemu župniku g. Sokliču. Tako ne bi bilo treba pošiljati po pošti.

Želim prav lep uspeh

*in vse skupaj najsrčneje pozdrabljam
ves vdani*

Sele, 16. 3. 1952

Meško

Pripombe.

Pismo na kosu konceptnega papirja, prepognjenega na pol (format 150 × 147 mm). Popisana je prva in tretja stran. Ovitek ni ohranjen.

Celjsko gledališče je gostovalo z Meškovo dramo v Slovenjem Gradcu v nedeljo 25. 3. 1952 in sicer z dvema predstavama: popoldansko in večerno.

Ivan Grobelnik, tedaj profesor v Slovenjem Gradcu.

Jakob Soklič, mestni župnik v Slovenjem Gradcu. Mešku ni bil samo stanovski tovariš ampak tudi iskren prijatelj in častilec. Prim. tudi njegove spomine Zadnji dnevi Ksaverja Meška, objavljene v Književnem glasniku Mohorjeve družbe VIII/1, junija 1964, str. 5–8.

11.

Spoštovani gospod profesor!

Najsrčnejša hvala za vse! Za lepo igranje — v mestu vsi hvalijo, obžalujejo le, kateri igro iz knjige poznajo, da je bila skrajšana — za krasne slike in zlasti še za »Zbornik«, res v krasni opremi! V sredo sem bil spodaj, ga videl, a s seboj ne vzel, je silno dežilo. Dobim ga že te dni, ko grem spet dol. Se ga res veselim, ker mi je Celje zelo pri srcu! In za papir in kuverte najlepša hvala. Sem vedno v zadregi za take reči, ker mnogo porabim.

Prosim, kako je z rokopisom »Koroške boli«? Lepo prosim, pazite nanj, v Ljubljani so mi dva izgubili (če ne namenoma)?

Kako dolgo (nameravate) še igrati v ti sezoni? Kaj pa pripravljate za drugo leto?

*Zelim blagoslovljeno alelujo in
najlepše pozdravljam
s posebnim spoštovanjem
vdani*

Meško

Sele, dne 29. marca 1952

Pripombe.

Pismo na modrikastem pisemskem papirju običajnega formata. Popisana je le zadnja stran drugega lista. Ovitek ni ohranjen.

12.

Pismo na četrtinki pole konceptnega papirja, datirano z 22. 12. 1952, vsebuje samo zahvalo za voščilo ob godu ter voščilo za novo leto. Ovitek ni ohranjen.

13.

Razglednica s sliko Raduhe, datirana z 21. 12. 1953 ima enako vsebino.

14.

Pismo na četrtinki pole konceptnega papirja, datirano z 28. 12. 1954, vsebuje samo zahvalo za čestitke ob osemdesetletnici in novoletno voščilo za leto 1955. Ovitek ni ohranjen.

15.

Cenjeni gospod profesor!

Najlepša hvala za prijazno pismo. Imeli ste nesrečo. Hvala Bogu, da ste že boljši.

Z gledališčem je zdaj že tako, da dajejo samo tuje igre. Ali je tako prav ali ne, bo pokazal morda čas.

O Aškercu pa bi ne mogel več napisati kaj posebnega, česar že nisem napisal. Morda to, kak preplah je nastal v Ljubljani med literati, ko se je zaslislalo, da bi Aškerc dobil Nobelovo nagrado. Morda res, ker si je bil velik prijatelj z grofom Snoilskim, tajnikom Nobelove nagrade. Ko bi se naj veselili in se še potrudili, da bi se kaj slišalo v svetu tudi o Slovencih, so bili vsi preplašeni in so delali le proti.

Zelim Vam, gospod profesor, blagoslovljen Božič in vse dobro v letu 1956 ter

najlepše pozdravljam

ves vdani

Meško

Sele, 23. 12. 1955

Pripombe.

Pismo na četrtniki pole. Popisana je samo prva stran. Ovitek ni ohranjen.

Gustav Grobelnik je kot predsednik celjskega odbora za proslavo 100-letnice rojstva Antona Aškercja in za obnovo Aškerčeve domačije naprosil v pismu tudi Meška, naj kaj napiše za jubilejni Aškerčev zbornik. Meško je sodelovanje odklonil, a kramljajoče opozoril na Aškerčeve stike z grofom Snoilskim, tajnikom Nobelove ustanove. Grobelnik je ta pasus objavil kot zanimivost v Celjskem tedniku 8. 6. 1956.

16.

Cenjeni in dragi gospod profesor!

Lepo prosim, oprostite, da se iskreno zahvaljujem za Vaše ljubeznivo pismo od 3. 12. šele danes. Starost, dela vedno dovolj, pa mi še tako potrebne reči zaostajajo.

Kar zavidam Vas za Vaše potovanje v Grčijo. Jaz pa sedaj nikamor več ne pridem. V Celje pa bi še rad enkrat, da ponovim spomine iz mladosti in se poslovim, zlasti od celjskega drevoreda in Seidlovega vira, kjer sem tako rad posedal in sanjaril. (Včasih se pač tudi učil, le z matematiko se nisva mogla sporazumeti in sprijazniti. Na srečo smo imeli pametne gg. profesorje!)

V Celju pa se kulturno zelo gibljete: gledališče, zbornik, Mohorjeva, vse prav lepo! Veseli človeka vsak napredek!

*Zelim v novem letu vse
najboljše in prav lepo
pozdravljam
ves vdani*

Ks. Meško

Sele, dne 25. dec. 1956

Pripombe.

Pismo na modrikastem pisemskem papirju običajnega formata. Popisana je prva in tretja stran. Ovitek ni ohranjen.

O Meškovih spominih na Seidlov vir gl. v IV. knjigi njegovega Izbranega dela na str. 126 ter opombe urednika Viktorja Smoleja na str. 468–469. Na podlagi teh spominov je Fran Roš predlagal v glasilu celjskega Olepševalnega in turističnega društva Lepo mesto IV/1 12. 6. 1964, str. 4, naj bi ta zapuščeni studenec spet uredili in ga v spomin pisatelju, ki je v Celju hodil v višjo gimnazijo, imenovali odslej Meškov studenec.

17.

Pismo na zelenkastem pisemskem papirju običajnega formata, datirano z 24. 8. 1957, vsebuje samo voščilo za god. Ovitek ni ohranjen.

Cenjeni gospod profesor!

Oprostite, lepo prosim, da se Vam za drago prijazno pismo v decembru 1957 šele zdaj zahvaljujem: delo in leta!

Lepo se gibljete v Celju! Aškerca ste gotovo tudi v Zborniku lepo počastili, saj je zaslužil. G. Levstika pa ste izgubili. A se menda ni mnogo udeleževal Vašega dela?

Želim Vam, dragi g. profesor, zdravo, mirno in zadovoljno ter uspehov bogato leto 1958

ter najlepše pozdravljam

ves vdani

Meško

Sele 8. I. 1958

Pripombe.

Pismo na pisemskem papirju formata 145 × 165 mm. Popisana je samo prva stran. Ovitek ni ohranjen.

Meško je mislil, da je Aškerčev zbornik, ki je izšel kot samostojna publikacija celjskega odbora za proslavo 100-letnice Aškerčevega rojstva šele decembra 1957, eden v vrsti Celjskih zbornikov.

Pisatelj in prevajalec Vladimir Levstik, ki se je leta 1947 preselil v Celje, je tu umrl 25. 12. 1957.

Cenjeni in dragi gospod profesor!

Oprostite prosim, da se za Vaše ljubeznive čestitke v letu 1958 šele zdaj iskreno zahvaljujem. 146 pisem in kartic — ne zmorem tega vsega ob vsem drugem delu, zlasti ker so visoka leta.

Pa želim tudi jaz Vam, spoštovani gospod profesor, vse dobro in najboljše v novem letu

in prav iskreno pozdravljam

ves vdani

Meško

Sele, dne 12. jan. 1959

Oprostite, prosim, papir, nimam drugega doma.

Pripomba.

Pismo na četrtinki pole pisarniškega papirja. Popisana je samo prva stran. Ovitek ni ohranjen.

II

TINETU ORLU IN STUDIJSKI KNJIZNICI V CELJU

Meško si je na starost zaželel, da bi znova prebral zgodovinski roman Feliksa Dahna Kampf um Rom. To delo je pri starejši generaciji slovenske inteligence, ki je hodila še v stare avstrijske šole, uživalo

zaradi sugestivne vneme nemških profesorjev precejšen ugled, večji, kakor ga po svoji umetniški moči zasluži, saj prav gotovo ne sodi med vrhove svetovne literature. Videti je, da je bilo to nemško pripovedno delu tudi Mešku še vedno pri srcu, čeprav v pismih ne izreče o tem nobene sodbe. Tudi sicer v teh treh pismih ni nič vsebinsko ali literarnozgodovinsko pomembnega. Zato jih tu samo registriramo. Originale hrani Študijska knjižnica v Celju.

1

V pismu z datumom: Sele — Slovenj Gradec, 18. junija 1953 (poštni žig: Slovenj Gradec 19. 6. 1953) vprašuje Tineta Orla, če imajo v profesorski ali dijaški knjižnici celjske gimnazije »še iz prejšnjih časov« Dahnov roman *Kampf um Rom* in če mu ga lahko posodijo čez počitnice, »ko ga tam menda ne bo nihče bral«. Gimnazijske knjižnice seveda zdaj nimajo več takih del, ker jim pri sodobnem pouku niso potrebna, zato je ravnatelj Tine Orel Meškovo pismo poslal dalje celjski Študijski knjižnici s priporočilom, naj naredi Mešku to uslugo, če zaželeno delo ima. Knjižničarji so pisatelju takoj poslali zaželeno knjigo.

2

Pisatelj je potrdil prejem in se zahvalil, da so mu »voljni tako ljubeznivo ustreči«. To pismo je datirano: Sele — Slovenj Gradec 27. junija 1953 (poštni žig na ovitku: Slovenj Gradec 29. 6. 1953).

3

Ko je pisatelj Meško knjigo prebral, jo je vrnil knjižnici v priporočeni poštni pošiljki, »da se morda le ne bi izgubilo«. Obenem se je še enkrat zahvalil s kratkim pismom, ki nosi datum: Sele, dne 8. septembra 1953 (poštni žig na ovitku: Slovenj Gradec 9. 9. 1953).

III

FRANCU DOBNIKU

Ob osemdesetletnici v oktobru 1954 je celjski osmošolec Franc Dobnik pisatelju s pismom čestital. Ker je bil urednik dijaškega lista *Brstiči*, ki ga je izdajal isti razred na celjski gimnaziji od šolskega leta 1950-51, ko je bil razvrščen kot 4. b, do šolskega leta 1954-55, ko je bil združen kot 8. a razred, je pisatelja jubilaranta naprosil, naj mu za njihov list napiše nekaj spominov na svoja gimnazijska leta v Celju. Meško je dijakom ustregel. Korespondenca, ki se je ob tem razvila, obsega 3 pisma, ki jih tu v celoti objavljamo. Originale hrani Študijska knjižnica v Celju.

Cenjeni gospod Dobnik!

Najlepša hvala za čestitke! Da vsaj nekoliko ustrežem Vaši želji, pošljem priloženo malenkost.

Pozdravljam

vdani

Meško

Sele, 22. 11. 1954

Priloga:

Pišete mi, naj bi nekaj prispeval za Vaš dijaški list. A kaj posebnega bi Vam ne vedel povedati. In s časom se tako lovim — vsak dan je že večer, ko nisem skoraj še nič naredil.

Pa nekaj preprostih spominov. Prvi Vas naj uči, kakšni bi naj bili. Drugi morda kdaj koga spodbudi, da se za kakega sošolca ali koga malo žrtuje. Ob koncu še besedo o nekem našem znamenitem rojaku.

Ob celjskem kapucinskem samostanu stoji že starejša lepa vila. Ob mojem času je bila last elegantne mlajše gospodične. Morala je biti bogata, v gledališču je imela svojo ložo. Moj sošolec Fery Lulak je bil dobro znan z njo; po svojih starših: oče je bil sodni svetnik, mati bivša operna pevkica. On je zdaj — menda še živi — slaven pevec v Ameriki. Onkraj ceste, ki se privije dol z Miklavževega hriba, je bila večja, a preprostejša vila. Tam je stanoval naš profesor nemščine Titz: majhen, blag gospod. Malo nad to vilo je stala druga, preprostejša, posest postarnega gospoda s Kranjskega. Nista pa zakonca imela otrok in sta prav v času, ko sem prišel jaz v Celje, ozela k sebi nečaka gospodovega, ki je bil potem moj sošolec v višji gimnaziji.

S sošolci Nemci smo si bili najboljši prijatelji. A da bi kdo izmed nas postal odpadnik, se nam je zdelo nekaj nemogočega. Pa je ta naš sošolec s Kranjskega začel bolj in bolj jasno kazati tako nagnjenje. Saj je bil sicer dobra duša, na srcu nekoliko bolan in je mlad umrl. A da bi se nam izneveril, smo mu silno zamerili. In mu to pokazali na prav nepremišljen način. Pred neko slovensko uro — Nemci so tedaj odšli domov — smo se vsi posedli v klopi na eni strani učne sobe, njega pustili samega na drugi strani. Gledal nas je osuplo in žalostno, rekel ni nič.

Kar pozvoni. Vstopi profesor g. Mihael Zavadlal, Primorec, pozneje deželni šolski nadzornik za Dalmacijo v Zadru. Postoji takoj ob vratih, pogleda po čudnem razredu, spozna našo namero, zardi. — »Ali vas ni sram?« — »vzroji, kar sicer ni bila njegova navada. — »Takoj na svoje sedeže!«

S povešenimi glavami smo se presedali. Potem je vso uro skušal. In ne preveč prizanesljivo. Jaz bi naj povedal vsebino neke pesmi, ki smo jo brali že kdo ve kdaj. Nekaj sem se še spominjal, preveč ne. In sem dobil samo »dobro«, ne »pohvalno« ali »izvrstno« kakor sem bil sicer pri slovenščini vajen.

Bilo je menda v sedmi. Za menoj sta sedela dva brata. Nemca, sina železniškega uradnika, stanovali so v železniški postaji.

Imeli smo grško uro. Učil nas je grščino g. prof. Ploner, lep, eleganten gospod. Ker sem grščino rad imel, sem se je rad učil. In me je g. prof. zelo rad imel. Mi je ob neki priložnosti sošolec Jože Poplatnik, pristen prlek od Velike Nedelje, rekel: »Tako izgovori tvoje ime, kadar te pokliče, kakor bi cukar cmüla.«

Pa je v tisti uri eden bratov za mojim hrbtom kar naprej in naprej nekaj godrnjal. Nekaj časa je g. profesor potrpel, a je naposled le ostro vprašal: »Kdo mrmra?« Vse tiho. »Se vprašam: Kdo mrmra? Naj vstane.« Pa me eden bratov dregne v hrbet in mi zašepeta: »Vstani ti!« Pa vstanem. In pravi g. profesor: »Če ste že tako pošteni, da lepo priznate, bodite drugič tiho.« Po uri pravim bratoma: »Kaj pa ste mene poslala v ogenj?« »Ker tebi nič ne bo storil, ti si lahko vstal.«

Tako se je zadeva srečno končala. In sem še zdaj zadovoljen, da sem tovariša rešil. Bil je bolj slab učenec.

V vseh avstrijskih gimnazijah smo rabili tedaj veliki Kozenov atlas. Kdo pa je Kozen bil, nam ni nikdar nihče povedal. Aškerc je bil tedaj kaplan pri Sv. Lovrencu v Slovenskih Konjicah, kjer je župnikoval moj daljni sorodnik častni kanonik Jakob Meško. V nekih počitnicah sem šel tega dobrega starega gospoda obiskat. Pa med drugim vpraša Aškerc: »Ali veste, kdo je bil Kozen?« — »Ne.« — »Slovenec, iz Ponikve pri Celju. V letih 1855-59 je obiskoval celjsko gimnazijo. Postal duhovnik. Ker pa na gimnazijah niso imeli dovolj laičnih profesorjev, so radi sprejemali odličnejše duhovnike. Tako je tudi Kozen postal profesor. Ker so pa Nemci izgovarjali njegovo ime Kócn, se je začel podpisovati Kozen. Umril je na Dunaju, v predmestju Hernals.« Tako sem po Aškercu spoznal znamenitega našega rojaka.

Pripombe.

Pismo na osminki polé. Priloženi so štirje listi na četrtniki pole s tremi fragmenti iz spominov na dijaška leta v Celju. Naslov na modrem pisarniškem pisemskem ovitku: gospod Fr. Dobnik, dijak, Celje, I. gimnazija. Poštni žig: Slovenj Gradec 12. 11. 1954.

Dobnik je objavil v Brstičih 1954/55, štev. 1—2 na str. 5—7 Meškovo pismo in njegove spomine pod naslovom Spomini na celjsko šolanje (Napisano za Brstiče). Anekdoto o grški uri pri profesorju Plonerju, ki jo je v prispevku za Brstiče povedal na drugem mestu, je pisatelj še enkrat napisal in jo poslal 14. 10. 1958 uredniku svojega Izbranega dela Viktorju Smoleju, ko je pripravljal IV. knjigo z memoarskimi spisi. Urednik je ta dodatek vstavil na ustrezno mesto v ponatis spominov pod naslovom Pred šestdesetimi leti iz Celjskega zbornika 1951. — Gl. Meško, Izbrano delo IV (Celje 1959), str. 122 in 468 (opombe).

Cenjeni gospod!

Prosim, sporočite mi na priloženi dopisnici, ali ste sprejeli moj prispevek za Vaš dijaški list, ki ste ga želeli v pisruu za 80-letnico, za katero se srčno zahvaljujem.

Tudi za Trst sem poslal, ker so prosili, v Ljubljano g. prof. dr. Premrovu, pa ni dobil. Ne razumem, kam pisma izginjajo.

Lepo pozdravljam

vdani

Meško

Sele — Slov. Gradec, 12. 12. 1954

Pripombe.

Pismo na četrtniki pole. Popisana je samo prva stran. Naslov na modrem pisarniškem pisemskem ovitku: gospod Dobnik Franc, dijak I. gimnazije, Celje. Poštni žig: Slovenj Gradec 14. 12. 1954.

Cenjeni gospodje!

Lepa Vam hvala! List zanimiv! Nekaj prav lepih talentov n. pr. g. Seničar. Dal Bog, da se res krepko razvijejo!

Blagoslovljene Vam praznike!

Vdani

Meško

Sele, 22. dec. 1954

Pripombe.

Pismo na četrtniki pole. Popisana je le prva stran. Naslov na modrem pisarniškem pisemskem ovitku: Gospod Fr. Dobnik, dijak I. gimnazije, Celje. Poštni žig: Slovenj Gradec 22. 12. 1954.

JANKO GLAZER

»NEKI« SLEMENIK

Povod za to literarno tiralico je dala Prijateljeva Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina. V poglavju o vlogi akademske mladine v prvem obdobju »mladoslovenskega gibanja« navaja Prijatelj kot sodoben vir med drugim poročilo v Slov. gospodarju 28. nov. 1867 o »Savi«, prav takrat ustanovljenem društvu slovenskih visokošolcev na Dunaju. Poročilo je zanimivo, ker govori ne samo o ustanovitvi »Save«, ampak tudi o nezaupnici dr. Tomanu, ki jo je pripravljala takratna akademska mladina, ki pa zaradi premajhne odločnosti in pomislekov večine ni bila odposlana. Podpisano je poročilo s psevdonimom Višanec, k čemur Prijatelj pripominja: »Po domnevanju dvornega svetnika Šukljeta neki Slemenik« (n. d., nova izdaja, IV, 28).

Zanimata nas tu dve vprašanji: prvič, kdo je bil ta »neki« Slemenik in ali je res on avtor dopisa v Slov. gospodarju, drugič, kdo bi utegnil biti avtor, če Šukljetova domneva ne drži.

Ime Slemenik je znano iz knjig Mohorjeve družbe, kjer sta izšli pod tem imenom dve povesti: Izdajavec (1875, drugi natis 1907) in Križem sveta (1877, drugi natis 1905, tretji 1938). Pri prvi je kot avtor podpisan F. V. Slemenik, pri drugi Valentin Slemenik. Simoničeva Slovenska bibliografija ga navaja pri obeh delih kot Valentina.

Meni je ime ostalo v spominu iz otroških let, ko sem bral obe povesti. Da razen imena o piscu ne vem nič, sem se s presenečenjem zavedel šele ob gori zastavljenem vprašanju, ko so mi postali potrebni točnejši podatki. Prav tako s presenečenjem pa sem ob tej priliki ugotovil, da tudi slovstveni zgodovinarji vedo o njem bore malo.

Marnov Jezičnik Slemenika vobče nima. Kleinmayr (Zgodovina slovenskega slovstva 1881, 179), Glaser (III, 54) in Grafenauer (Zgodovina novejšega slovenskega slovstva II, 454) ga naštevajo med mohorski oziroma ljudskimi pripovedniki, o njegovem življenju pa nobeden ne pove niti besede; Glaser ga omenja sicer še na enem mestu (III, 256), a tam mu samo (brez utemeljitve) pripisuje šifro S. pod nekim narodopisnim prispevkom v Novicah 1859. Edini, ki ima vsaj nekaj konkretnih podatkov (a ne vse točne), je Macun (166): »Slemenik J. V.

(?) bivši klerik v Admontu, pozneje urednik lista Vaterland, »Izdajavec« (1873), »Križem sveta« (1877), obe obdarovani.« V poznejših slovstvenih zgodovinah Slemenikovega imena sploh ni več. Pojavi se le še v Slodnjakovem komentarju k Levstikovim Zbranim delom, ob Levstikovem poročilu o Slemenikovi smrti v Slov. narodu 1871, a tudi tu brez določnejših navedb: »Franc Slemenik (1843—1871) je zbiral tudi narodno blago in pisal povesti za ljudstvo« (Levstik, Zbrano delo IX, 548).

Podrobnejših podatkov bi pričakovali v publikacijah Mohorjeve družbe in v poročilih o njenem delu, predvsem v Modrovem zgodovinskem spisu *Iz zdravih korenin močno drevo*. Res najdemo tu to in ono o obeh Slemenikovih povestih, o piscu pa tudi tu tako rekoč nič. Iz navedbe v vabilu za leto 1873, da je Izdajavca napisal »rajni Fr. Slemenik« (Moder, n. d. 337; posneto po Slov. prijatelju 1873, 95, objavljeno pa tudi v Besedniku 1873, 8), zvemo sicer, da je takrat Slemenik bil že mrtev — a o tem je mnogo določneje poročal že ob smrti Levstik. Mohorjeva družba bi o sotrudniku, ki je za povest *Križem sveta* dobil celo posebno nagrado, bila vsekakor lahko povedala kaj več — pa ni; »rajni« je vse, kar zvemo. Pa še to malobesedno obvestilo je dalo povod za pomislek: za začetnico imena Fr. je Moder dodal v oglatem oklepaju klicaj in vprašaj [!?] — pač kot opozorilo, da bi moralo stati tu pravzaprav V. ali Valentin (kakor je avtor — vsaj večinoma — podpisan v svojih knjigah). Tako Slemeniku nazadnje niti imena ne vemo več zanesljivo. In nič se ne čudimo, če se je tudi Šukljetu, ki ga je v visokošolskih letih gotovo osebno poznal, njegova podoba zabrisala in mu je ostal v spominu samo še kot »neki« Slemenik.

Po vsem tem ne preostaja drugega, ko da skušamo rekonstruirati Slemenikov življenjepis sami, kolikor je še mogoče: po matrikah, šolskih izveštjih, uradnih in osebnih zapiskih. Dragocen kažipot, kje kaj iskati, sta nam pri tem Macun in Levstikovo poročilo o smrti.

Rodil se je Slemenik 1. avgusta 1843 v Podgradu 30, župnija Šentjur pri Celju, in dobil ime Franc. Oče Valentin je bil kmet, mati mu je bila Uršula, rojena Šolinc.

Gimnazijo je obiskoval v bližnjem Celju in končal tam sedem razredov (od 1855/56 do 1861/62). Bil je med dobrimi dijaki: v 1. razredu sedmi med 56 učenci, v 2. peti (obdarovan) med 39, v 7. peti (prvi neobdarovani) med 20 učenci. Vsa ta leta je bil sošolec Jožefu Paj(e)ku, poznejšemu folkloristu, piscu Črtic iz duševnega žitka štajerskih Slovencev. Kot sedmošolec (v letu 1862) je urejal dijaški list *Mravljica*, ki so ga takrat drugo leto izdajali dijaki celjske celjske gimnazije (Šlebingar J., Slovenski časniki in časopisi, Ljubljana 1937, 11). V listu je gotovo tudi sam sodeloval, s čim in v kakem obsegu, pa se ne da več ugotoviti, ker je list med okupacijo bil žal uničen.

Po končanem sedmem razredu je odšel Slemenik v Ljubljano — zakaj, ni znano. Morda so ga zvalili tja literarni interesi, morda tudi kako drugo izvenšolsko zanimanje. Vsekakor ga v tem času najdemo med sotrudniki Novic. S celim imenom je podpisan pod prevodom pesnitve *Ljubosumnost* hrvatskega pesnika Vatroslava Ostrožinskega

(Novice 1863, 213), mogoče pa je že pred tem iz njegovega peresa tudi narodopisni prispevek Kadar nevesta slovo jemlje, podpisan samo z začetnico S. (Novice 1859, 77–78). Dr. Jožef Pajek pravi v svojih zapiskih (v Škof. arhivu v Mariboru), da ta S. »menda pomeni Slemenika, ki (je) bil takrat štrošolec v Celju«. Ker je Pajek bil Slemenikov sošolec, smemo njegovemu mnenju pač verjeti, čeprav je čudno, da ni določnejše. Iz Paj(e)kovih zapiskov je podatek zajel očitno tudi Glaser (III, 256).

V Ljubljani je Slemenik glede uspeha v šoli vidno popustil: v 1. tečaju je med 56 učenci bil petintrideseti, v 2. med 55 celo samo triinštirideseti. Skoraj v vseh predmetih je nazadoval. Ohranil pa je red v slovenščini (pri J. Marnu), kjer ima v obeh tečajih prav dobro. Zamudil je v 1. tečaju 48 ur, »večinoma opravičenih«, v 2. tečaju pa je dva meseca izostal zaradi bolezni, razen tega je zamudil še 18 ur. Nedvomno je bolezen bila vzrok (ali vsaj glavni vzrok) nazadovanja v šoli. Vendar je Slemenik razred zdelal. Ni pa po zaključku razreda napravil mature. Morda je bil bolehen (verjetno se mu je že takrat javljala jetika, za katero je sedem let pozneje umrl), morda se zaradi pomanjkljivega znanja ni čutil dovolj pripravljenega.

Za zadnje govori dejstvo, da ga v naslednjem šolskem letu (1863/64) še enkrat najdemo na gimnaziji, tokrat v Mariboru. Vpisan je kot repetent, vendar šele v 2. tečaju; gotovo se je vpisal zato, da si osveži znanje in se tako pripravi na maturo. Redi, ki jih je dobil ob zaključku leta, so po takratni šegi večinoma opremljeni s podrobnimi označitvami; ker so te označitve vsaj do neke mere značilne za Slemenika ob koncu srednje šole, nekatere od njih navajam. Vedenje ima označeno kot »predpisom malo primerno, zaradi šolskemu redu protivnega življenja izven šole kaznovan«. Pri predmetih prevladuje red zadovoljivo (befriedigend), utemeljitve so različne: pri zemljepisu in zgodovini je pripisano »posebno v razlaganju snovi«, pri prirodopisu »v utemeljevanju in razlagi«, pri nemščini »v dojemanju in podajanju«, pri matematiki »pravilna orientacija, spretna uporaba«, pri filozofski propedeutiki »solidno znanje s primernim razumevanjem«. Slovenščina je ocenjena z redom prav zadovoljivo, brez pripombe, latinščina zadostno (genügend), s pripombo »večinoma pravilno umevanje berila, a površna priprava, naloge precej korektni«. Zamudil je 42 ur, »ne vse dovolj opravičene«.

Takoj po končanem osmem razredu (1864) je na gimnaziji v Mariboru napravil tudi maturo. V zrelostnem spričevalu ima vedenje v času šolanja označeno kot predpisom večinoma primerno, slovenščina je ocenjena z redom prav zadovoljivo, grščina prav zadovoljivo na osnovi ustnega izpita, verouk, nemščina, zgodovina z zemljepisom in matematika zadovoljivo, latinščina, prirodopis, fizika in filozofska propedeutika zadostno, petje (kot prost predmet) odlično. Šolske ocene, zlasti mariborske, pričajo o nedvomni nadarjenosti in inteligenci, kažejo pa obenem tudi, da si je dijak s šolo bil nekoliko navzkriž, vsaj v zadnjem razredu, ko se je po vsej verjetnosti čutil šolskim predpisom že odraslega.

Značilno je, da pri almanahu Lada, ki so ga prav v tem letu (1864) izdali mariborski gimnazijci, Slemenik ni sodeloval. Videti je, da se z novimi sošolci ni bliže povezal — bil je »samzase človek«, kakor ga je označil pozneje Levec, in kot prišlek se je po vsej verjetnosti čutil v razredu tujca.

Ali je po maturi Slemenik, star takrat 21 let, šel na univerzo, ni znano. Najbrž ne, ker ni imel sredstev. Da je to igralo v njegovem življenju važno vlogo, se vidi iz nekrologa v dunajskem Vaterlandu, kjer je izrecno poudarjeno, da si je svojo izobrazbo priboril »ne brez materialnih bojev«.

Dobro leto po maturi, 14. novembra 1865, je stopil v benediktinski samostan v Admontu in dobil redovniško ime Valentin, ki si ga je izbral gotovo po imenu očeta (takrat že mrtvega). Opravil je v Admontu noviciat in študiral nato do 1870 bogoslovje. V četrtem letniku pa je izstopil, najbrž pred slovesno zaobljubo in posvečenjem, ker ga v imenskem seznamu za leto 1871 ni več. Tako vsaj domneva prof. dr. p. Adalbert Krause, bibliotekar v Admontu, ki mi je 27. aprila 1962 poslal te podatke. Iz teh let je tudi beležka v Besedniku 1869, 72, kjer je Slemenik (med novimi udi Mohorjeve družbe) naveden kot bogoslovec v Admontu, vendar kot F. Slemenik, ne s samostanskim imenom.

Iz Admonta je Slemenik odšel na Dunaj, da se posveti študiju, ki si ga je bil izbral že kot abiturient (filozofiji). Omogočila mu je to po vsej verjetnosti nagrada 200 goldinarjev, ki jo je prejel od Mohorjeve družbe za povest Križem sveta. Priznana mu je bila ta nagrada na seji družbinega odbora 31. januarja 1870 (Moder, n. d. 346) in ne dolgo za tem, verjetno spomladi 1870, je slekel meniško haljo. Na Dunaju se je vpisal na univerzi kot zgodovinar, obiskoval tudi »filološki kurz« (kakor stoji v nemškem nekrologu), obenem pa se je zaposlil v uredništvu konservativnega dnevnika Vaterland, pač iz nagnjenja do publicističnega dela, gotovo pa tudi, da si zagotovi eksistenco.

Iz tega časa se je ohranila beležka, ki nam nekoliko prikazuje takratnega Slemenika. Študijska knjižnica v Mariboru hrani (pod sign. 6969) izvod Vrazovih Narodnih pesmi ilirskih, ki je nekoč bil last Frana Levca, pred njim pa last Slemenikova. Na notranjo stran prednje platnice si je Levec zapisal: »To knjižico, nevezano sem kupil dne 28. mal. travna 1871 na Dunaji iz Fr. Slemenikove zapuščine za 18 kr(ajcarjev). (F r. S l e m e n i k, velik, slok, plavolas, mlad mož, doma iz Spodnjega Štajerskega, je bil ob mojem času modroslovec-zgodovinar na Dunaji, pa je malo zahajal v kolegije in le malokdaj prišel v našo družbo. Večino svojega časa je prebil v uredništvu »Vaterlanda«, v katerem je pisal o slovenskih stvareh ter med drugim priobčil 1870 tudi dosti dober listek o Prešernu. Za Mohorjevo družbo je spisal povest »Izdajalec«. Bil je samzase človek. Umril je spomladi 1871 na Dunaji za sušico.) Fr. Levec.«

V knjigi so razni pripisi s svinčnikom, zlasti navedbe, kje so pesmi (v prevodih) natisnjene v Grünovih Volkslieder aus Krain; pisano je to z neznanom, ne Levčevo, torej verjetno s Slemenikovo roko. To priča, da se je Slemenik s knjigo podrobno ukvarjal. Da mu je

ljudska pesem bila blizu, kažejo tudi gesla, ki jih je postavil nad poglavja v Izdajavcu; pet med njimi je vzetih iz ljudskih pesmi, deloma iz Vrazove, deloma iz Korytkove zbirke. Tudi med besedilo ima vpletenih nekaj ljudskih kitic.

Kakor že omenjeno, je o Slemenikovi smrti in o njegovem pogrebu poročal Levstik, ki je bil takrat na Dunaju in je Slemenika pač tudi osebno poznal. Poročilo, objavljeno v Slov. narodu 15. apr. 1871 (sedaj v Levstikovem Zbranem delu IX, 441), govori najprej o smrti in pogrebu admirala Tegetthoffa, po rodu Mariborčana, nato nadaljuje: »Umril je te dni tukaj na Dunaju tudi za pljučno boleznijo še drug Štírec, ne tako slaven kakor Tegetthoff, a vendar spomina vreden, namreč mladi gospod Fr. Slemenik, Slovenec, rojen v Šentjurju pri Celju. Nekoliko tukajšnje slovenske mladine ga je veliko nedeljo popoldne spremilo v večni pokoj. Bil je poprej benediktinec, potem je stopil iz reda in zdaj se na Dunaju pripravljal za profesorja. Poslednjo dobo je bil nekaj časa urednik dunajskih novín »Vaterland«, od koder je še zdaj imel nad glavo nekoliko tiskovnih tožb, katerim ga je umaknila smrt. Pokojni je tudi slovensko pisal; posebno Društvo sv. Mohorja je natisnilo nekoliko njegovega dela. V njegovi ostalini bi se morebiti utegnilo še kaj najti.«

»Velika nedelja«, to je velika noč, ko so Slemenika pokopali, je bila tisto leto 9. aprila; umrl je torej po vsej verjetnosti 7., morda 8. aprila 1871.

Teden dni po pogrebu je prinesel kratek nekrolog tudi Vaterland (16. aprila 1871, št. 104). Dan smrti tudi tu ni naveden. Zvemo pa, da je bil Slemenik »nekaj časa odgovorni urednik«, da je stopil v uredništvo poleti 1870, »ko je absolviral filološki kurz (nach Absolvierung des philologischen Cursus) na tukajšnji univerzi« in da »si je s svojo vzorno marljivostjo kakor tudi s svojo nezahtevnostjo in skromnostjo pridobil spoštovanje in prijateljstvo vseh, ki so imeli priliko, da ga bliže spoznajo. Kot temeljit poznavalec slovenske literature ter socialnih in političnih razmer svoje slovenske domovine je bogatil list s prispevki, ki so deležni splošnega priznanja; njegov zadnji večji članek o Prešernu je več listov ponatisnilo in bil je tudi preveden v poljščino.« V politiki je ostal zvest katoliškemu mišljenju, ki je na splošno lastno slovenskemu ljudstvu, »ki pa ga žal velik del mlajše generacije začenja izgubljati«. To mišljenje, »njegove duševne sposobnosti in njegova ne brez materialnih bojev dosežena znanstvena izobrazba bi mu bile nekoč gotovo omogočile plodno delo med njegovimi.«

Zaradi članka o Prešernu, ki ga nekrolog posebej navaja, se je še enkrat oglasil Levstik. V Slov. narodu 22. apr. 1871 (sedaj v Zbranem delu IX, 447—448) je opozoril, da Slemenikov članek »ni drugo nego svoboden prelog iz Stritarjeve izvrstne vsem Slovencem slavno znane razprave« iz leta 1866. Očitek ni popolnoma neosnovan, vendar članek ni zgolj povzetek po Stritarju; vsebuje tudi lastne misli, nekaj citiranih verzov je Slemenik sam prevedel v nemščino in dal je vsemu oseben značaj, zlasti z zavzetostjo za pesnika, ki jo je čutiti iz vsega pisanja. Ne smemo tudi prezreti, da Slemenikov namen ni bil, da napiše študijo,

pisal je samo informativen podlistek, ki naj zbudi zanimanje za slovenskega pesnika (in za Slovence) pri tujcih. Če se je pri tem okoristil tudi s tujimi mislimi, je ravnal samo po splošno veljavni časnikarski praksi, da se je okoristil z najboljšim, kar je bilo na razpolago, pa mu moramo kot časnikarju-informatorju šteti celo v dobro. S tega vidika je Levstikov očitek preoster; pravičnejše je članek ocenil Levec, ko si je o njem zapisal, da je »dosti dober«.

To je vse, kar je o Slemeniku ob njegovi smrti bilo napisano. Umrli je kot neznan ali le malokomu znan človek, zaposlen v tujini — da je pisal tudi slovensko, je komaj kdo vedel. Njegov prevod Ljubosumnosti v Novicah 1863, pod katerim je edinokrat do tedaj bilo natisnjeno njegovo ime, je bil preneznaten, da bi bil mogel zbuditi pozornost, tudi so ga že davno zagrnila v pozabo leta. Kar je napisal Slemenik pozneje kot benediktinec, pa je vse ležalo še neizdano v Celovcu, Levstik sicer pravi, da je »nekoliko« njegovega dela natisnila Mohorjeva družba, vendar se to v resnici do takrat ni zgodilo; pač sta bili dve njegovi deli sprejeti, nobeno pa še ni bilo natisnjeno.

Prav tako je ostala nenatisnjena (in najbrž tudi nekončana) povest, ki jo je Slemenik začel pisati na Dunaju za Zvon. V pismu 27. avg. 1870 poroča Levstik Stritarju, ki je bil takrat v Badenu, da za novo številko Zvona ni prejel še skoraj ničesar, in pravi med drugim tudi: »Pač je Slemenik dal začetek neke povesti, o kateri se iz tega kosa ne more še nič soditi, kakšna bode. Povest imam jaz.« (Pirjevec A., Levstikova pisma, Lj. 1951, 305). Ali je Slemenik povest končal in kaj se je z njo zgodilo, ne vemo; v Zvonu ni izšla.

Pobudo, da se je Slemenik lotil večjih tekstov, ko je bil še v samostanu, so skoraj gotovo dale nagrade, ki jih je v šesdesetih letih začela razpisovati Mohorjeva družba. Za leto 1869 je bila razpisana za »najlepšo izvirno nravnopoučno povest« nagrada 150 goldinarjev, za tisti čas lep znesek, ki je vsekakor vplival spodbudno. Slemenik je vložil zgodovinsko povest Izdajavec, vendar nagrada ni bila prisojena njemu, ampak Podmilščaku za povest Žalost in veselje. Sklenjeno pa je bilo, da tudi Izdajavca »utegne Družba s časom porabiti«, če ga pisatelj prepusti, da se mu »v svojem času plača po družbinih vodilih« (Moder, n. d. 258). Ta sklep je bil sprejet na seji 27. jan. 1869, povest je morala nastati torej v teku prejšnjega leta.

V razpisu za leto 1870 se je nagrada zvišala na 200 gld. Razpisana je bila »za najboljšo povest v obsegu blizo petih tiskanih pol, ktere naj se vzame tvarina, če je mogoče, iz domače zgodovine ali vsaj nasloni na njo; celo djanje naj se tako razplete, da bode delo mikavno za mladež in slovensko ljudstvo sploh.« (Besednik 1869, 11.) Na seji 31. jan. 1870 je ta nagrada — kakor smo mimogrede že omenili — bila priznana Slemenikovi povesti Križem sveta kot relativno najboljši med vsemi, ki so bile predložene. Zapisnik pravi: »Po razsodbi presojevalcev sicer med vsemi poslanimi rokopisi ni primerneza za darila 200 gld, vendar nakloni se to darilo rokopisu povesti Križem sveta, povesti iz zgodovine koroških Slovencev v času turških bojev, ki navdu-

šeno slavi zmago složnih in vernih Slovencev nad divjim Turkom in krasno razvija resnico: Sloga jači, nesloga tlači.« (Moder, n. d. 346.)

Če sodimo z literarnega vidika, je pomislek presojevalcev bil vsakor na mestu in upravičen. Povest pač po snovi ustreza razpisu, literarne cene pa nima. Isto velja tudi za Izdajavca. Obe povesti sta nastali iz dobre volje, gotovo tudi iz želje pisca, da si z nagrado na novo in svobodneje uredi življenje — nista pa plod resnične umetniške invencije.

Zasnovani sta obe zelo podobno, z enako zastavljenim problemom in z enako primitivno izvedbo. Dogajanje v njih se sprožuje iz nasprotstev, ki jih predstavljajo protivni, izrazito belo-črni risani značaji: na eni strani idealizirano dobri, na drugi absolutno hudobni. Kolikor so zla dejanja sploh utemeljena in ne kratko in malo prikazana kot izraz prirojene ničvrednosti, potekajo v glavnem iz maščevalnosti. Eno glavnih sredstev je izdajstvo, za kar doba (turški vpadi) nudi dovolj priložnosti.

Glavna oseba v povesti Izdajavec je eden od dveh bratov, telesno in po značaju manj vreden. Odbit kot snubec, moralno dokončno propade in ima samo še en cilj: kako bi se maščeval in se obenem okoristil. Da to doseže, mu je dobrodošlo vse, tudi najpodlejša sredstva: zahrbtni napadi, ugrabitve, izdajstvo Turkom, kraja in ponarejanje dokumentov. Pomaga mu sluga, najdenček ciganskega rodu.

Tudi v povesti Križem sveta je glavno gibalno težnja po maščevanju. Trije sinovi roparskega viteza, ki je za svoje zločine bil obešen, strežejo po življenju potomcem in sorodnikom viteza, ki je njihovega očeta razkrinkal; vse do zadnjega naj jih uničijo, tako jim je tik pred smrtjo naročil oče. Kako sinovi skušajo to naročilo izpolniti, vsak na svojem področju, to je vsebina povesti. Zopet smo priče raznih ogabnih dejanj kakor v Izdajavcu (izdajstva, uplenitve, odgoni v turško suženost, janičarstvo), le da so ta dejanja mestoma še bolj grozotna in ne človeška (pokop še živega ranjenca med trupla padlih, poskup ciganke, da oropanemu otroku izpije kri, obsodba na smrt z zazidavo).

Povesti sta izrazito epigonski, posneti po Jurčičevem Juriju Kozjaku, posebno Izdajavec (doba turških vpadov, motiv izdajstva, motiv dveh nasprotnih bratov, vloga ciganov, turško suženstvo in rešitev iz njega). Je pa Slemenikovo pisanje daleč pod Jurčičevo ravnijo. Manjka mu ne samo izvirnosti, ampak prav tako tudi čuta za mero, za smiselno in skladno razčlenitev snovi, za stvarno, enakomerno epsko podajanje, njegovo pripovedovanje je nehomogeno, z neorganskimi vložki, dejanje prenatrpano, pri tem mnogokje samo v surovih obrisih nakazano, brez epske obdelave, zato celota neizravnana in brez zlitosti. Piscu je glavno, da bi bila zgodba čim zanimivejša in čim napetejša. Nekoliko dosega to z analitičnim podajanjem, še bolj pa s kopičenjem zapletov in na zunaj učinkovitih situacij. V skladu s tem je tudi pisatelj slog, ki je močno retoričen (na kar je vplival morda Slemenikov študij homiletike). Jezik je povprečna slovenščina tistega časa, ne brez napak, zlasti moti večkrat vpliv nemške skladnje (npr. »to videti« namesto »ko so to videli«). Deli sta napisani primitivno, brez literarnih

ambicij, okusu preprostega bralca pa sta ustrezali, saj ju je bilo treba ponovno natisniti.

Kvalitetnejša je idila Po dedov blagoslov, ki je izšla v Besedniku (1872, 1-3, 9-11). Snov je zelo preprosta (dva otroka gresta obiskat svojega deda, ki kmalu za tem umre), a idilično, nekoliko elegično razpoloženje, ki je nad vsem razprostrto, je podano dobro, brez narejenosti, prepričljivo.

Ko je vse to izšlo v tisku, je bil Slemenik že leto dni in več mrtev. Da Mohorjeva družba kljub temu postumno izdanemu delu ni dala na pot vsaj nekaj spremnih besed o do takrat še neznanem avtorju, presečneča. Vendar je po vsem, kar zdaj vemo, njen molk razumljiv: govoriti o človeku, ki je štiri leta bil v samostanu, tik pred posvetitvijo pa je izstopil, je mohorski knjigi sedemdesetih let bilo neprilичno. Jasno nam je po vsem tem tudi, od kod zmeda z imeni. Ko je Slemenik svoje povesti pisal, je bil še v samostanu, od tod njegovi podpisi: F. V. oziroma Valentin. Ko je izstopil, se je vrnil h krsinemu imenu in če bi bil ob izidu svojih del še živel, bi bil gotovo tudi v knjigah Valentina nadomestil s Francem. V bibliografiji in literarni zgodovini mu bo vsekakor treba dati to ime.

Toliko o Slemenikovem življenju in njegovem delu.

Če se po tem ovinku vrnemo k našemu izhodišču, k Šukljetovi domnevi, da je Višanec bil Slemenik, moramo reči, da za tako domnevo ni osnove. V novembru 1867, ko je Višanec poslal z Dunaja poročilo o ustanovitvi »Save«, Slemenika na Dunaju še sploh ni bilo; bil je takrat bogoslovec v Admontu, kjer je zdržema preživel več ko štiri leta (od konca 1865 do začetka 1870), torej tudi leto, v katerem je bila ustanovljena »Sava«. S tem je v skladu tudi dejstvo, da med vseučiliščniki, ki so se prijavili za »Savo«, Slemenikovega imena ni. Je pa poročilo o »Savi« tako, da ga je mogel napisati samo soudeleženeec — Slemenik torej kot avtor ne more priti v poštev. Prav tako pa tudi ne prihaja v poštev možnost, da bi bil Šuklje mislil kakega drugega Slemenika: nobenega drugega Slemenika, ki bi bil v letu 1867 mogel biti visokošolec, naša šolska izvestja šestdesetih let ne poznajo. Prvo vprašanje, ki smo si ga zastavili, lahko po vsem tem z gotovostjo zanikamo: Višanec ni bil Slemenik.

Proti Šukljetovi domnevi govori tudi psevdonim Višanec, tvorjen očitno po krajevnom imenu, torej po piščevem poreklu. Za Slemenika, ki je bil doma iz Podgrada v župniji Šentjur, bi psevdonim Višanec bil nesmiseln. Saj nimamo vzroka dvomiti, da si je pisec izbral ime v soglasju z dejanskim položajem, da je torej res bil Višanec, doma iz Viša — ali kakor bi rekli danes: Bišanec, doma iz Biša. Biš je kraj v Slovenskih goricah, vzhodno od Maribora; po nemški obliki so ga svojčas imenovali tudi Viš.

Mislím, da je ta »Višanec« bil Franc Firbas, pozneje doktor prava in od 1896 notar v Mariboru, kjer je umrl 27. nov. 1929. (Slika je v Slov. pravniku 1929, na prilogi.) Da je bil iz Biša, sem večkrat čul, vidno pa je to tudi iz članka Ivana Ašiča ob Firbasovi osemdesetletnici v Jutru 9. okt. 1925, kjer je navedeno s Firbasovimi lastnimi besedami,

da je »z Biša pritiša« (pritiščal). Tam se je rodil 9. okt. 1845, leta 1865 je z odliko napravil maturo v Mariboru in študiral nato nekaj časa filozofijo, pozneje pravo, vmes bil tudi domači učitelj. Se kot visokošolec je pomagal svojemu prijatelju in sošolcu z gimnazije Pavlu Turnerju iz hude gmotne in duševne krize, da ni izvršil samomora, za kar mu je Turner posvetil pozneje svojo disertacijo (Slawisches Familienrecht) kot »ljubemu prijatelju in rešitelju življenja«. Vaznejše za nas pa je, da ga srečamo med devetorico »navdušenih mladeničev«, ki so v novembru 1867 na Dunaju osnovali društvo »Sava«; v pozivu, naj tovariši »v obilem številu« pristopijo, je Firbas podpisan med prvimi, na tretjem mestu (Vencajz J., Spomenica o petindvajsetletnici akad. društva »Slovenija« na Dunaji, Lj. 1894, 42—43). Pozneje vidne vloge sicer ni igral, kajti njegovega imena ne najdemo več niti v zvezi s »Savo« niti v zvezi s »Slovenijo«. Vendar to ne dokazuje, da bi »Višanec« ne mogel biti on; prej obratno: morda se je umaknil v ozadje, ker s smerjo društva ni soglašal — tak kritičen odnos pa je še posebej lahko bil povod, da je vzel pero v roko: tudi Višančevo poročilo je izraz kritičnega odnosa. Za to, da je vzel pero v roko, pa je prav Firbas bil tudi sposoben: bil je »pismen«, vešč v slovenščini (v zrelostnem spričevalu ima oceno odlično) in imel je — vsaj takrat, v mladih letih — ambicijo za pisanje. V Zori 1872 je objavil dva prirodopisna sestavka, Črtico iz življenja srn in Črtico iz življenja jelenov, v podlistku Slov. naroda pa istega leta Pisma iz Češkega (7., 14. in 18. maja, 20. in 22. junija 1872).

Se en drobec lahko navedemo, ki govori za našo domnevo: Firbasov sošolec z gimnazije Franc Plohl, pozneje profesor v Gorici, je v pismu svojemu (in Firbasovemu) prijatelju dr. Pavlu Turnerju 30. dec. 1907 (zdaj v drž. arhivu v Mariboru) sporočil pozdrav tudi za Firbasa in dostavil: »Ali še je vedno Bišanec?« Po tem sodeč, se je v krogu najbližjih znancev Firbasa prav držala označba Bišanec. Ni izključeno, da mu je ostala še iz dunajskih let, od takrat, ko je pod tem imenom izšlo poročilo o »Savi«. Če je tako sklepanje upravičeno, potem gre Plohlovemu »Bišancu« skoraj že moč in vrednost dokaza.

Ko je vse to bilo že napisano, me je tov. Viktor Vrbnjak opozoril, da je problem pravzaprav že rešen, samo da je rešitev ostala neopazena: s Francem Firbasom enači Višanca že Franjo Baš v članku K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem (ČZN 1951, 32, op. 28).

Na osnovi vsega tega smemo in moremo odgovoriti tudi na naše drugo vprašanje, če že ne z gotovostjo, pa vsaj z veliko verjetnostjo: Višanec, ki je poročal o »Savi«, je bil Franc Firbas.

FRANCE JESENOVEC

POGLED V HRIBARJEVO CELJSKO DOMOVINO

UVOD

V letih 1848—1852 je kakor drugod po Sloveniji cvetelo tudi v Celju kar bujno narodno in kulturno življenje, ki je zanj skrbel v družbi z Josipom Drobničem tiskar, založnik in društveni organizator Janez K. Jeretin¹, saj je v tistem času kar šestkrat pripravil slovensko petje in igre. Med njimi so bile najpomembnejše: Linhartova Županova Micka, ki so jo uprizorili 16. 9. 1849 in 7. 3. 1852, Dobro jutro 30. 11. 1851, Goljufani starci 14. 12. 1851 in Tat v mlinu² 1. 1. 1852. Hkrati pa je Jeretin izdajal Konškove Celjske slovenske novine in Drobničovo Slovensko čbelo. V dobi Bachovega absolutizma je po letu 1851 omenjeno bujno kulturno življenje zaspalo za skoraj celo desetletje. Po oktobrski diplomi 1860 in februarškem patentu 1861 pa so se začele priprave za ustavo v Avstriji in kulturno življenje je po avstrijskih deželah zopet zacvetelo. Čeprav je dualistična ustava iz leta 1867 dala v avstroogrski državi oblast v roke Nemcem in Madžarom, je bil vendarle v nji znameniti 19. člen, ki je dal vsaj na papirju tudi slovanskim narodom enakopravnost, se pravi narodnostne pravice in s tem možnost vsaj delnega kulturnega življenja. Tako je bilo mogoče, da je tudi v Celju v šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja vzniklo kar precej gospodarskih organizacij in kulturnih društev, ki so na spodnjem Štajerskem krepile našega kmeta, obrtnika in trgovca ter dvigale pri njih narodno zavest. Tako so se v Celju ustanovile tele organizacije: 20. 11. 1861 čitalnica, ki je imela svoj ustanovni občni zbor 16. 2. 1862, južno Štajerska hranilnica 1881. leta, Katoliško podporno društvo 8. 4. 1879, podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda 1. 4. 1886, celjski Sokol 7. 9. 1890 itd.³ Leta 1879 se je v Celju rodil Popotnik, glasilo vseh slovenskih učiteljev, 1891 pa je tiskar, časnikar in založnik Dragotin Hribar ustanovil v našem mestu Društveno tiskarno s knjigarno. Tiskarna Jeretinovih je namreč prešla v roke Janeza Rakuscha, zato razen Popotnika od 1860 dalje ni tiskala nič več slovenskega.⁴ Sedaj pa je bila v okviru Zveze slovenskih posojilnic v Celju po po-

sredovanju poslanca Mihaela Vošnjaka ustanovljena slovenska Društvena tiskarna Dragotina Hribarja.⁵ Obenem je Hribar začel izdajati nov slovenski list Domovina, politični list za spodnještajerske Slovence, in Ilustrovani narodni koledar, ki je izhajal od 1892 do 1904. V prvih letih izhajanja Domovine je bilo v Celju znova ustanovljenih več organizacij, in sicer 20. 1. 1895 Celjsko pevsko društvo, 25. 5. 1895 Obrtno društvo, 8. 12. 1894 pa Društvo zasebnih uradnikov, ki je imelo takoj v začetku 34 članov.

V letih 1894 do 1896 so v Celju gradili Narodni dom. Odbor gradnje so sestavljali: Mihael Vošnjak kot predsednik, člani pa so bili: Josip Sernec, Lovro Baš, Ivan Dečko, Josip Vrečko in Janez Zupanc. Temeljni kamen so slovesno vzdali 8. maja 1895.⁶ Dne 1. oktobra 1896 so se v novo zgrajeni Narodni dom vselili: čitalnica, celjska posojilnica in Južnoštajerska hranilnica, pa tudi nekaj zasebnih strank. Dne 14. marca 1897 so v njem uprizorili prvo opero v slovenskem jeziku, in sicer Verdijev Rigoletto, ki ga je pela ljubljanska opera. O tem dogodku je poročala Domovina 1897 v št. 12 in je svoje poročilo zaključila z vzklikom: »Nedelja dne 14. sušča 1897 ostane zgodovinsko pomisljiv dan za Celje in celjske Slovence.«⁷

PROGRAM HRIBARJEVE DOMOVINE

List Domovina je prvič izšel 2. maja 1891 v Celju. Takoj v prvi številki je sam izdajatelj in urednik Dragotin Hribar v uvodniku brez podpisa razložil svoj program, ki ga lahko povzamemo v tehle 15 točkah:

1. Domovina bo prinašala celjske, spodnještajerske in splošno slovenske novosti.
2. Poročala bo o dogodkih v Avstriji in po svetu.
3. Gojila bo avstrijsko domoljubje.
4. Priporočala bo verno, krščansko življenje.
5. Dvigala bo slovensko narodno zavest in rodoljubje.
6. Zahtevala bo rabo slovenskega jezika na slovenskih tleh, tako v šolah, uradih in cerkvi kakor tudi v javnem in zasebnem življenju.
7. Z mirno besedo bo razlagala politične dogodljaje.
8. Pripomogla bo k večjemu izobraženju slovenskega ljudstva.
9. Slovenskemu ljudstvu bo pripomogla k boljšemu dušnemu in gmotnemu blagostanju.
10. Krepko bo zavračala neupravičene napade nasprotnikov na slovenske rodobljube in slovenske zavode.
11. Delovala bo za blagor Avstrije in Slovenije.
12. Pisala bo za vse stanovce, predvsem pa za slovenskega kmeta.
13. Trudila se bo vedno delovati po starem slovenskem geslu: Vse za vero, dom, cesarja.

Podobne programske misli je urednik ponavljal, seveda v krajši obliki, skoraj vsako leto ob zaključku prejšnjega letnika ali ob začetku novega, tu in tam pa tudi med letom, zlasti ob kakem razburli-

vem političnem dogodku. Tako je npr. urednik v uvodniku 1. številke letnika 1895 znova poudaril, da se bo Domovina še naprej vneta bojevala za narodno enakopravnost, ki jo dovoljuje 19. člen avstrijske ustave. V 10. številki istega letnika je urednik dne 5. 4. 1893 spet napisal uvodnik z naslovom Ravnopravnost — kje si? To je obenem poročilo o resoluciji glede enakopravnosti v trenutku, ko jo je v državnem zboru na Dunaju predložil poslanec Gregorec. Dne 15. nov. 1893 je v poročilu o ustanovitvi bralnega društva v Laškem zapisano, da je dr. Fr. Rosina izjavil: »Naši nameni so pošteni. Zvesti svojemu cesarju, udani veri svojih prednikov, hočemo tudi narodnost svojo ohraniti«. In ob zaključku tega leta je v zadnji številki dne 25. 12. 1893 zagotovil urednik v uvodniku z naslovom Domovina koncem leta 1893: »Borimo se za pravice tako naroda, kakor svete vere«. Podobno je zapisal urednik 31. 12. 1897: »Domovina ostala bode svojim načelom tudi v prihodnje zvesta. Nje namen je bil in ostane buditi, bodriti in vabiti k narodnemu delu... Neustrašni vendar smo sukali pero za pravico in blagor našega naroda... Domovina pa bode posvečevala svoje predale posebno še gospodarskemu vprašanju. To je za Slovence najnujnejše in najbolj pereče vprašanje. Vse politične pravice nam nič ne koristijo, če smo reveži in tlačani tujemu kapitalistu...« Tako je v sedmem letu izhajanja urednik podčrtal in razširil program Domovine v zgornji devetih točki iz leta 1891.

Če preberemo program in navedene dodatne urednikove izjave, je jasno, da je jedro vsega pisanja v Domovini še staroslovensko geslo vse za vero, dom, cesarja. Njegovo težišče je bilo vsekakor v boju za narodne pravice, v boju za popolno uveljavljanje 19. člena avstrijske ustave, saj je ta vsaj obljubljal enakopravnost vsem avstrijskim narodom. Prav isto je ugotovil Cvetko Golar v pogovoru z Jožetom Župančičem, ko je dejal: »Dragotina Hribarja Domovina je bil v zelo nacionalnem duhu urejevan list... Domovina je imela nekoliko višjo raven in je vodila zgolj narodnostno politiko, v drobne politično strankarske boje se ni vmešavala.«⁸

Tudi Janko Krek je v knjigi *Iz spominov in srečanj* podprl to mnenje z besedami: »V Celju so se takrat maloštevilni slovenski novinarji borili proti srditemu nemškemu pritisku, ki ga je podpirala nemško avstrijska buržoazija s pomočjo svojega kapitala. Ledino v razvoju slovenskega novinarstva v tem delu Slovenije je oral Dragotin Hribar s svojo Domovino, ki je vedno skušala odločno vršiti narodno dolžnost. Da so težko usodo delili z listom tudi uredniki, pričajo celostranske konfiskacije gradiva, ki ni bilo vseh nemčurskim cenzorjem.«⁹

Kar se tiče domače politike, je treba reči, da je bil Hribar s svojo Domovino še vedno pristaš sloge, ki je vladala med slovenskima buržoaznima strankama od 1876 dalje, torej po burnem kulturnem boju, ki je divjal med leti 1872 do 1875. To hočejo povedati tudi gornje Golarjeve besede, češ da se Domovina v drobne politično strankarske boje ni vmešavala in da je tiste čase vladalo politično ozračje v duhu slogaštva.¹⁰ Potrjuje pa to mnenje tudi poročilo v Domovini dne 15.

10. 1892, da se je namreč dr. Josip Sernee udeležil prvega slovenskega katoliškega shoda v Ljubljani in da je tamkaj celo govoril v popolnoma staroslovenskem duhu... Iz tega vidimo, da je krog Hribarjevih sodelavcev v Domovini prezrl Mahničev nastop 1884 v Slovencu in 1888 v Rimskem katoliku, stem pa tudi oblikovanje katoliške stranke na Slovenskem takoj po omenjenem shodu. Od tod veliko Hribarjevo razočaranje, kakršno zveni iz uvodnika v Domovini dne 5. marca 1897 z naslovom: Kdo je začel prepir, pa tudi iz uvodnika teden dni kasneje z naslovom: Kdo seje prepir? Slo je namreč za nove volitve, ki so bile končane dne 12. 3. 1897. V peti kuriji je za volilni okraj Celje — Brežice — Ptuj — Ljutomer — Slovenj Gradec sprva kandidiral sam urednik Domovine Dragotin Hribar. Že 11. 2., 20. 2. in 27. 2. 1897 je kandidata Hribarja in njegovo Domovino napadel Slovenec v Ljubljani, češ da je Hribar liberalec in da mora zato odložiti kandidaturo. Štajerska duhovščina se je postavila na Slovenčevo stran, imenovala Hribarja privandrovca, njegovo Domovino pa nepotrebno in škodljivo, ter postavila 4. 3. 1897 svojega kandidata — župnika Josipa Žičkarja, kar je objavila Domovina takoj 5. 3. 1897.

Slovincu se je v napadih na Hribarja pridružil tudi Slovenski gospodar 18. 2. 1897 in očital kandidatu, da je mladoslovenec. Neki Actor je v Domovini 5. 3. 1897 branil Hribarjevo kandidaturo s tole izjavo: »Domovina je bila vsikdar zagovornica in pospeševaljica sloge, in kdor ji kaj družega očita ali jo drugače hoče razumeti, ta ne ve, kaj dela... Hribar je bil vedno zagovornik naše sloge, nikdar je ni rušil in je po svojem prepričanju in značaju tudi ne bo«. Da bi bila Domovina na Štajerskem nepotrebna, zavrača uvodničar v Domovini 12. 3. 1897 z dokazom, da ima list nič manj kakor 2000 naročnikov, kar je bilo za tiste čase zares veliko.

Slovenec je že 20. 2. 1897 poročal, da je Hribar sam odložil kandidaturo, a to ni bilo res, saj je Domovina še 26. 2. poročala, da v peti kuriji kandidira Hribar. V resnici je odstopil šele 4. marca 1897, ko so izbrali za kandidata Josipa Žičkarja.

Posledica tega spopada je bila ta, da je Hribar v Domovini 12. 3. 1897 dal objaviti tole sporočilo: »Dragotin Hribar radi najnovejših razmer odlaga odgovorno uredništvo Domovine in ga prevzema Artur Jean. Načelo lista ostane nespremenjeno: vse za vero, dom, cesarja!« Hkrati je bilo v isti številki objavljeno: »Volitev pete kurije za volilni okraj Celje — Brežice — Ptuj — Ljutomer — Slovenji gradec je danes končana. Izvoljen je č. g. župnik Josip Žičkar. Hvala Bogu, da je ta mučna volitev pri kraju.«

Ta epizoda nam priča, da Hribar ni bil bojevit človek, da je ostal še naprej pristaš sloge med Slovenci in da se je dosledno ravnal po gornji 7. točki svojega programa, ki je v nji dejal, da bo z mirno besedo poročal o političnih dogodkih. Odložil je sicer mesto odgovornega urednika Domovine, dejanski urednik in duša lista pa je še vedno ostal.

IZHAJANJE HRIBARJEVE DOMOVINE IN NJENI UREDNIKI

Hribarjeva Domovina je bila sprva le štirinajstdnevnik v obliki četvorke in je kot taka izhajala od 2. maja 1891 do konca leta 1892 vsako prvo in tretjo soboto v mesecu. Z začetkom leta 1893 je postala desetidnevnik v obliki velikega lista in je tako izhajala 5., 15. in 25. v mesecu vse do konca leta 1895. Od začetka 1896 do začetka 1900 je bila že tednik in je izhajala vsak petek. Nazadnje pa je izhajala dvakrat na teden, to je vsak torek in petek, od začetka 1900 do konca 1905. Z letom 1903 je prenehal Hribar delati pri Domovini, ker se je odselil nazaj v Ljubljano ter tam ustanovil in vodil Zadržno tiskarno. Vendar je Domovina v Celju izhajala še naprej do leta 1908, in sicer od 1906 dalje po trikrat na teden — ob ponedeljkih, sredah in petkih.

Ustanovitelj in duša Domovine je bil Hribar v letih 1891 do 1903, od 2. 5. 1891 do 12. 5. 1897 tudi njen odgovorni urednik. Iz zgoraj navedenih vzrokov je po sporu ob volitvah 1897 predal mesto odgovornega urednika Arturju Jeanu. Ta je podpisan kot odgovorni urednik le pičla dva meseca, to je od 12. 5. do 7. 5. 1897. Za njim je postal odgovorni urednik Rudolf Libensky; tudi ta je ostal na tem mestu le tri mesece, to je od 7. 5. do 6. 8. 1897, nakar je prevzel mesto odgovornega urednika Ante Beg in ga obdržal tja dokonca leta 1902.¹¹ Z začetkom leta 1901 je prišel v uredništvo Domovine pesnik Cvetko Golar in ostal skoraj nepretrgoma do 1. oktobra 1905, torej še skoraj tri leta po Hribarjevem odhodu v Ljubljano.

Ko je leta 1902 Dragotin Hribar odšel v Ljubljano, je vodstvo Domovine prevzel odvetniški kandidat v Celju dr. Vekoslav Kukovec, a kot odgovorni urednik ni bil podpisan. Vodil je Domovino do 12. maja 1905. Tega dne namreč sam Kukovec poroča dopisnikom Domovine, ki so nad dve leti pošiljali dopise za Domovino kar na njegov naslov, naj jih poslej pošiljajo naravnost v uredništvo, češ da on sam ni več v formalnih zvezah z Domovino — zaradi spremenjenih razmer. O tem, kakšne naj bi bile te spremenjene razmere, Kukovec molči.

Spočetka Cvetko Golar še ni mogel biti podpisan kot odgovorni urednik Domovine, ker je bil po takratnih avstrijskih zakonih še mladoleten. Zato je bil od začetka leta 1901 do 1904 kot odgovorni urednik podpisan že zgoraj omenjeni Rudolf Libensky. O tem urejevanju Domovine je Cvetko Golar povedal Jožetu Župančiču tole: »Za urednika je bil podpisan Rudolf Libensky, ki pa ni imel z dejanskim redakcijskim delom nikake zveze in je zastopal to mesto le pred oblastjo.«¹² Kot urednik Domovine se je Cvetko Golar 28. marca 1905 udeležil ustanovnega občnega zbora društva slovenskih novinarjev v Ljubljani in je bil tudi izvoljen v začasni odbor tega društva, teden dni kasneje pa v stalni odbor društva ni bil izvoljen.¹³ Ko je z oktobrom 1905 tudi Cvetko Golar, ki je bil odgovorni in dejanski urednik Domovine, odšel v Ljubljano, je postal odgovorni urednik Domovine Ljudevit Furlani, resnični urednik pa Vekoslav Spindler, že prej agilni sodelavec dr. Vekoslava Kukovca pri Domovini in pri vodstvu narodne stranke na Štajerskem, ustanovljene 1906. leta v Celju.

Že iz gornjega programa je razvidno, da je bil glavni namen Hribarjeve Domovine bojevati se za popolno uveljavitev 19. člena avstrijske ustave, torej za enakopravnost slovenskega naroda in za naše jezikovne pravice v zasebnem in javnem življenju. Zato je bila Domovina v nenehnem boju z Nemci in nemčurji, ker so nam ti na vsakem koraku kratili po ustavi zagotovljene pravice. Nekaj primerov iz Domovine naj nam potrdi njen težki, a vseskozi odločni boj.

Takoj prva številka Domovine z dne 2. maja 1891 ugotavlja ob ljudskem štetju, ki je v Celju, mestu s 6265 prebivalci, izkazovalo, da je Slovencev v mestu le 1.577, Nemcev in nemčurjev pa 4.566, da so torej »poturice zatajile svojo kri«. Jasno se je za eno ali drugo narodnost izjavilo 6.145 Celjanov, medtem ko je 122 ostalo neopredeljenih. Razmerje med Slovenci in Nemci je bilo potemtakem 1 : 5 v korist Nemcev. Skoraj brezupni boj z nemško premočjo nam potrjuje tudi odločitev celjskih Slovencev, da se niso udeležili občinskih volitev v dneh 27. do 29. aprila 1891, o čemer je poročala ista številka Domovine.

16. januarja 1892 prinaša Domovina uvodnik z naslovom: »Kdo dela nemir?« V njem odgovarja pisec napadom celjskega nemškega lista Deutsche Wacht — slovenski Celjani so jo imenovali Nemška vahtarica ali kar Vahtarica — na celjskega opata, na slovenske zavode in ustanove in na slovenskega kmeta, ki bi ga zagrizeni nemškutarji radi preselili v kako drugo avstrijsko pokrajino, tukaj pa naselili nemške kmete. Take namene so torej imeli že takratni nemškutarji, kasnejši kulturbundovci pa so jih med drugo svetovno vojno v resnici začeli izvajati.

Nepodpisani uvodničar zahteva v Domovini dne 6. 8. 1892 za Celje poleg nemških tudi slovenske javne napise. To zahtevo utemeljuje s številom prebivalstva v celjskem glavarstvu, češ da je v njem 126.000 Slovencev, a Nemcev samo 8000. Potrebo po slovenskih javnih napisih v Celju utemeljuje člankar tudi z dokazi, da je Celje samo slovensko mesto, kar sledi iz priimkov v mestu, saj so večinoma slovenski. Ko jih navede dolgo vrsto, pravi: »Iz teh imen je razvidno, kake krvi da je prebivalstvo Celja. Seveda je marsikateri postal izdajica svoje narodnosti in kriči za nasprotni tabor in se šteje za Nemca že radi ljubega kruheka ali pa iz strahu ali pa ljubega miru«. Nato navaja število Slovencev v posameznih poklicih. Nekaj primerov naj navedemo:

Izmed 8 odvetnikov v Celju je 7 Slovencev; izmed 9 zdravnikov je 5 Slovencev; izmed 8 pekov je 5 Slovencev; izmed 8 mesarjev je 5 Slovencev; izmed 23 krojačev je 15 Slovencev; izmed 14 trgovcev je 8 Slovencev; izmed 29 čevljarjev je 20 Slovencev itd.

Dne 25. aprila 1895 je prinesla Domovina uvodnik z naslovom Učenost Nemške straže v Celji. V njem polemizira člankar z Deutsche Wacht, ki je govorila o nemški večini na Štajerskem. Tako nespametno in iz zagrizenosti porojeno mnenje celjskih nemčurjev pobija člankar v Domovini s citatom samega nemškega zgodovinarja Josipa pl. Zahna,

in sicer iz knjige Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, ki v nji pravi nemški avtor: »Hier hab es nur Slavengebiet«.

Zvesto je Domovina spremljala vse vrste volitev na Štajerskem, objavljala kandidate slovenskih poslancev in odbornikov, zanje agitirala in pogosto dobesedno objavljala govore naših poslancev na volilnih shodih in v deželnem in državnem zboru. Če smo Slovenci na kakih volitvah propadli, je Domovina naše volilce hrabrila in jim vlivala upanje na zmago pri prihodnjih volitvah. Tako je npr. za volitve v mestih in trgih: Celje, Mozirje, Brežice, Laški trg, Sevnica, Gornji grad, Ljubno in Vojnik dne 21. nov. 1895 kandidiralo slovensko politično društvo za Štajersko dr. Jura Hrašovca, odvetnika in kasneje 1921 prvega izvoljenega slovenskega župana v Celju. Uvodnik v Domovini dne 25. nov. 1895 z naslovom Premišljevanje o volitvi javlja, da so na omenjenih volitvah zmagali Nemci s kandidatom Wokaunom. Dostavlja pa člankar značilno pripombo, da so volivci v Mozirju, Ljubnem in Gornjem gradu oddali vseh 134 glasov za Jura Hrašovca. Tudi v samem Celju, pravi, smo napredovali Slovenci od 25 na 60 glasov, kar pa je bilo premalo, zato pripominja: »Iz poraza se učimo!« Podoben poraz je doživel slovenski poslanec dr. Hrašovec pri volitvah v mestih in trgih dne 20. marca 1897, čeprav je od prejšnjih 446 glasov iz leta 1891 napredoval na 508 glasov. Propadel pa je zato, ker se je tudi nemški poslanec Pommer vzdignil od 541 na 644 glasov.

Skoraj vse številke Domovine od 2. julija do 5. septembra 1897 so posvečene odločnemu boju za obstoj nemško-slovenske utrakvistične celjske nižje gimnazije, zaradi katere je padla celo dunajska vlada 1895. leta.¹⁴

Že v letih 1879 in 1880 so bile v državnem zboru na Dunaju vložene interpelacije za ustanovitev utrakvističnih vzporednic na gimnazijah v Mariboru in Celju. V Mariboru so bile vzporednice takoj ustanovljene, v Celju pa ne. Tukaj so bile ustanovljene šele 1895, ker jih je dunajski parlament izglasoval, a vlada je padla, ker je bila proti njim. V resnici so utrakvistično nižjo gimnazijo v Celju odprli šele 19. 2. 1896. Ravnatelj te male slovensko-nemške gimnazije je postal Jurij Slowacki, za profesorja je bil postavljen Anton Kosi, za suplenta pa Ivan Bernik, znani vesnjan s Šmarjetne gore pri Kranju. K prvim sprejemnim izpitom se je prijavilo 110 učencev, sprejetih pa je bilo 89. O glasovanju za celjsko utrakvistično nižjo gimnazijo in padcu vlade 1895 je pisala Domovina v 20. številki 1895 takole: »Nestrpnost slovensko ljudstvo vsega spodnjega Štajerja odločitve te za nas dokaj važne stvari. In ko je prišlo poročilo, da je državna zbornica na Dunaju dala pravici zmago, zagrmeli so topiči po vsem Štajerju, prižigali se kresi, ljudstvo se je zbiralo in klicalo »slava, vekovita slava« pravičnim možem, ki so iz prepričanja glasovali za to, da se da pol milijonu štajerskih Slovencev na njihovi zemlji vsaj trohico te pravice, kakor je ima v obilici par tisoč Nemcev«.

Ceprav je po tem dogodku utrakvistična gimnazija v Celju ostala, je bila slej ko prej celjskim nemčurjem trn v peti, kajti zdelo se jim je nezaslišano, da se na tej nižji gimnaziji trije predmeti poučujejo

v slovenskem jeziku. Zato so agitirali med dijaštvom, naj se v slovenske oddelke nihče ne vpiše, a prav Domovina jim je ostro odgovarjala in zlasti odločno in javno protestirala proti šolskim oblastem v Gradcu, ker leta 1897 niso hotele razpisati sprejemnih izpitov in vpisa v slovenske oddelke. Dne 16. julija 1897 je sicer objavila Domovina veselo novico, da slovensko-nemška spodnja gimnazija v Celju ostane in da bo naslednji dan vpis za sprejemne izpite, toda teden dni kasneje so brali Celjani v Domovini uvodnik z vzklikom: »Slovensko-nemška gimnazija v Celji — padla!« Pri ti priložnosti ugotavlja Domovina, da je že 5. januarja 1897 dunajski državni zbor obsodil ta zavod v neizprosno smrt, ker mu je odrekel denarna sredstva. Sedaj pa je vlada odobrila slovenskim dijakom le provizorični vpis v prve tri razrede na sicer nemški gimnaziji.

Zato so za 20. julij 1897 sklicali Josip Sernee, Ivan Dečko, Josip Vrečko, Juro Hrašovec in Lovrenc Baš v Celju protestni shod. Na njem je bilo sklenjeno, da odide k ministrskemu predsedniku in naučnemu ministru na Dunaj slovensko zastopstvo z zahtevo, da ostane utrakvistična nižja gimnazija v Celju nedotaknjena. Ministrski predsednik grof Baden in naučni minister Gautsch sta 2. avgusta 1897 naše odposlance v resnici sprejela in se pogovarjala z njimi celo uro. Dne 3. septembra poroča Domovina, da »sta ministra častno obljubila, da nam naš utrakvistični gimnazij z vsemi obstoječimi pravicami ostane nedotakljiv i nadalje. Torej se 15. septembra zopet otvori nemško-slovenski gimnazij, letos že tretji razred«.

Nazadnje naj iz boja z nemčurji omenimo še uvodnik v Domovini dne 21. junija 1905. Uvodnik ima naslov Celjski očetje laži na delu. V njem napada člankar celjske nemčurje Jabornegga, Negrija, Jesenka in Rakuscha, ker so protestirali proti ustanovitvi univerze v Ljubljani in proti nameščanju slovenskih uradnikov na spodnjem Štajerskem. Obenem je ta uvodnik oster napad na njihovo organizacijo Deutscher Verein v Celju, medtem ko so Slovenci imeli takrat v našem mestu celjsko politično društvo Naprej.

Še in še bi lahko nizali dokaze, kako je Hribarjeva celjska Domovina stala na slovenski straži na Štajerskem ves čas svojega izhajanja, saj je tako rekoč vsaka njena številka polna boja za slovensko enakopravnost in napadov na Nemce in nemčurje, najsí bo v uvodnikih ali pa v novicah iz Slovenije in Avstrije nasploh. Vsi uredniki so bili odločni Slovenci in so si pridobili s svojim narodno načelnim urejevanjem Domovine prav lepih zaslug za obrambo slovenstva na Štajerskem.

HRIBARJEVO KULTURNO DELO V CELJU

Ko je 1891 Dragotin Hribar ustanovil v Celju tiskarno in knjižno založbo ter začel izdajati Domovino, je za polnih enajst let postal duša kulturnega življenja v tem mestu kot založnik in tiskar novih slovenskih knjig in revij ter kot urednik, ki je v Domovini seznanjal štajerske Slovence z novostmi v slovenski književnosti in v takratnem kulturnem življenju na Slovenskem.

Tako je Hribar prevzel upravnništvo in založbo revije Vesna, ki je izhajala v Celju od 1892 do 1894. O tem poroča Domovina dne 5. marca 1892 v naznanilu pod naslovom Nov dijaški list takole: »List, imenovan Vesna, je vsestranski nezavisen dijaški list, leposlovno znanstvene vsebine ... Prva številka izide marca meseca. Uredništvo bode na Dunaji, upravnništvo pa v Celji pri Dragotinu Hribarji. Naročnina znaša 1 goldinar in 50 krajcarjev.«

Leta 1892 je Hribar založil in tiskal Antona Funtka knjigo z naslovom Obrtno spisje, kakor poroča v Domovini¹⁵ Ivan Lapajne, ravnatelj meščanske šole v Krškem.¹⁶

V Hribarjevi tiskarni v Celju so tiskali pesmi Frana Gestrina, o čemer priča oglas v Domovini 15. februarja 1895: »Izza mladih let. Pesmi Frana Gestrina. Celje 1895. Založil dr. Josip Furlan, tiskal Dragotin Hribar.«

Dne 5. aprila 1895 je poročala Domovina, da je bila 22. marca 1895 v Ljubljani igrana nova igra dr. Josipa Vošnjaka z naslovom Lepa Vida in da se igra že tiska pri Dragotinu Hribarju v Celju. Dne 25. avgusta 1895 pa javlja, da je knjiga že izšla.

Zanimiv je pregled slovenskih časnikov in revij, ki ga je prinesla Domovina 5. septembra 1895. Po tem poročilu so v tistem času izhajali na Slovenskem tile časniki in revije: Cerkevni glasbenik, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, Dolenjske novice, Dom in svet, Domoljub, Domovina, Duhovni pastir, Edinost, Gorica, Gospodarski list, Kmetovalec, Kres, Krščanski detoljub, Ljubljanski Zvon, Ljudska knjižnica, Mir, Soča, Novice, Pavliha, Popotnik, Primorec, Rimski katolik, Rodoljub, Slovenec, Slovenski gospodar, Slovenski kmetovalec kot priloga Domovine, Slovenski narod, Slovenski obrtnik kot priloga Domovine, Slovenski pravnik, Ali znaš, Slovanski svet, Slovenski prijatelj, Štajerski gospodar, Učiteljski tovariš, Vesna, Vrtec, Zadruga in Zgodnja danica, vsega skupaj 39 listov in revij. Zanimiva je ob koncu tega seznama primerjava s številom listov pri drugih slovanskih narodih. Domovina namreč poroča, da so v istem času imeli Čehi nič manj kakor 448 listov in revij, Rusi 555, Bolgari samo 8, Hrvatje 58 in Poljaki 153, tako da smo bili Slovenci na četrtem mestu — pred Hrvati in Bolgari.

Domovina 15. septembra 1895 poroča precej obširno o 1. zvezku Zbranih spisov Pavline Pajkove (v Celju 1895), ki ga je tiskal, izdal in založil Dragotin Hribar. Leta 1895 je izšel še 2. zvezek.

V Domovini 15. decembra 1895 je izšlo poročilo, da je beli dan zagledal Zabavnik. Zbirka družbinskih iger za v sobi in pod milim nebom. Nabral in izdal Anton Brezovnik, učitelj, Celje, 1895. Založil in tiskal Dragotin Hribar.

Dne 6. avgusta 1897 prinaša Domovina Antona Funtka pesem Prolog k slavnosti otvoritve Narodnega doma in blagoslovljenja zastave celjskega Sokola v Celju 8. avgusta 1897.

O prenosu Kopitarjevih kosti v Ljubljano poroča Domovina 8. oktobra 1897. Iz poročila je razvidno, da bo ob ti priložnosti dne 12. oktob-

ra 1897 v Ljubljani slavnost, ki bo na nji govoril Fran Levec, pel pa zbor Glasbene Matice v Ljubljani. Isti dan, piše Domovina, bo podobna slavnost v Beogradu, kamor bodo prepeljali ostanke Vuka Karadžića.

Omenimo naj še, da je Hribar trikrat priredil Zbirko domačih zdravil, in sicer 1888 v Ljubljani, v Celju pa 1891 in 1897.

Iz teh primerov, ki še daleč niso vsi, lahko sklepamo, kako plovito je bilo kulturno delo Dragotina Hribarja v Celju v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Ko se je 1902 preselil v Ljubljano, je to svoje delo tamkaj nadaljeval, da omenimo samo Slovana, ki o njem poroča dr. A. Slodnjak: »Konec 1902 je tiskar Dragotin Hribar začel izdajati iz reklamnih namenov v Govekarjevi redakciji nov ilustriran mesečnik za književnost, umetnost in prosveto s starim naslovom Slovan, ki je v glavnem postal torišče in zavetišče »nove struje...«¹⁷

GOSPODARSKO IN SOCIALNO VPRAŠANJE V DOMOVINI

V 9. in 12. točki programa za Domovino je Hribar zapisal, da bo njegov list pripomogel tudi k boljšemu gmotnemu blagostanju štajerskih Slovencev in da bo pisal za vse stanovce, predvsem pa za kmeta. Da bi našega kmeta iztrgali iz rok nemških oderuhov, so v Celju 1881 ustanovili posojilnico, ki je 2. aprila 1891, kakor poroča Domovina, praznovala svojo desetletnico.¹⁸

Ko je 1890 trtna uš uničila vinograde, je Domovina večkrat pisala o gospodarskih težavah naših vinogradnikov. Obenem pa je z zadovoljstvom poročala, da je poslanec Mihael Vošnjak v državnem zboru predlagal, da bi našim kmetom na Bizeljskem dovolili namesto trte saditi tobak.¹⁹

Pravilno mišljenje o socialnem vprašanju je izpričala Domovina²⁰ v uvodniku z naslovom Človeško vprašanje. V njem zahteva, da je treba socialno vprašanje pravičneje rešiti s tem, da pravilneje razdelijo plače, kajti sedaj imajo nekateri 12.000 goldinarjev letno, drugi pa komaj 1.200 goldinarjev. Bili pa so celo taki, ki so imeli borih 500 goldinarjev na leto. Tako krivico je treba popraviti, vzklika člankar.

Pozitivni prispevek k načelom o gospodarskem napredku našega kmeta pomeni tudi uvodnik v Domovini 12. maja 1905²¹ z naslovom Čuvajmo svojo zemljo! V njem kliče člankar naše denarne zavode, naj vsi stopijo v službo našega narodnega obstoja, češ če podpremo kmeta, bo slovenska zemlja na Štajerskem ostala v slovenskih rokah.

Ob teh dobrih prizadevanjih za gmotno skrb našega človeka nas pa presenetilo poročilo takoj v prvi številki Domovine o praznovanju 1. maja 1891. V tem poročilu zavzema člankar popolnoma negativno stališče do delavstva, ki je takrat že praznovalo 1. maj kot svoj delavski praznik. Odklanjanje tega praznovanja potrjuje Domovina v rubriki Ogled po širokem svetu s temile besedami: »Prvega maja so hoteli delavci lani in letos skoro po vsem svetu praznovati. Zakaj li 1. maja? Tega ne razumemo. Terjajo naj rajši, da se ob nedeljah in praznikih nikoli in nikjer ne bode delalo.«

Začetki knjižnega dela Ksaverja Meška so tesno povezani prav s Hribarjevo celjsko Domovino in z revijo Vesna. O teh začetkih v Domovini poroča Anton Oven:²² »Že v sedmi šoli (na celjski gimnaziji) je Meška angažiral Hribar pri svojem tedniku Domovina, da mu je prevajal za podlistek razne stvari iz starih nemških koledarjev in Mihe Vošnjaka državnoborske govore. V osmi (gimnaziji) je celo nekolikokrat zaradi tega izostal iz šole... Ko pa se je Meško od Celja poslovil kot abiturient 1894. leta in so mu bili prevodi odmaknjeni, je začel takoj pisati za Domovino izvirne podlistke«.

In tako beremo v Domovini 1894 tele tri izvirne Meškove podlistke: Vila, Humoreska. Spisal Aleksander Orlov.²³ — Ljubezen do domovine. Spisal Franc Aleksander Meško.²⁴ — Na grobeh.²⁵ — Za nadaljnje Meškovo delo je tukaj najznačilnejša abiturientska refleksija Ljubezen do domovine, v kateri pravi pisatelj: »V dnevih nesreče in bede, v dnevih, ko mi tare dušo obup, si mi ti edina podpora, edina tolažba ti, ljubezen do svete naše domovine«. V nji vidimo zarodke poznejših obsežnejših Meškovih del, kakor so: Na Poljani, Mati, Na smrt obsojeni in še vrsta drugih.

Prav tako je iz semenišča v Mariboru poslal Meško v Domovino 1895 tri črtice: Ob božiču. Božična slika. Spisal Aleksander Meško Orlov.²⁶ — Črtice. Fr. Aleksander Meško.²⁷ — Iz naše vasi. Alesander Orlov.²⁸ — Potemtakem je Domovina objavila šest izvirnih Meškovih začetniških del.

CVETKO GOLAR PRI DOMOVINI

Ko je pesnik naše »moderne« Josip Murn Aleksandrov leta 1900 nameraval izdati zbirko svojih pesmi pri Bambergu in nato pri Schwentnerju v Ljubljani, pa sta oba založništvo zbirke odklonila, se je obrnil jeseni istega leta na Dragotina Hribarja v Celju. Tudi ta mu je izdajo pesmi odklonil,²⁹ pač pa ga je povabil k sebi v Celje, naj pride semkaj za sourednika pri Domovini. Toda takrat je bil Murn že na smrt bolan in ni mogel več iz Ljubljane. Zato je ponujeno mu mesto pri celjski Domovini odstopil Cvetku Golarju, ki je že prej urejeval Novo Nado v Zagrebu.³⁰ Tako je Golar prevzel souredništvo Domovine v začetku 1901 in ga obdržal do 1. oktobra 1905. Kot sourednik je predvsem skrbel za listek, poročal o gledališču, objavljal pesmi in črtice s socialnim poudarkom, ocenjeval nove knjige, objavljal prevode, zlasti iz ruščine, pisal pa je tudi uvodnike,³¹ poročila z zborovanj itd.

O tem uredniškem delu pripoveduje sam pesnik takole: »Tisti čas, ko sem ji bil za urednika, je izhajala Domovina dvakrat na teden: vsak torek in petek. Pred menoj je bil urednik Ante Beg, a ta je bil takrat v ljubljanskem zaporu Žabjeku, ker je napadel celjske nemškutarje v Domovini. Ti so ga tožili in obsojen je bil na tri mesece zapora. Po zaporu se je umaknil v uredništvo Slovenskega naroda v Ljubljani.³²

Včasih mi je zmanjkalo primerne gradiva. Prejemal pa sem dopise naših bralcev in sem po njih napisal tudi uvodnik ali kak drug politični članek. Tudi pesem³² sem skoval iz kakega dopisa. Nekatere pesmi sem priobčil v Domovini, druge pa sem pošiljal v Ljubljanski Zvon.

Uredniško sobo sem imel v celjskem stanovanju Dragotina Hribarja in ta je tudi zmeraj pregledal vse rokopise za Domovino. Sam sem pisal uvodnike in druge članke, popravljaval rokopise in bral korekture. Domovina je imela tistikrat, ko sem jo urejeval, kakih 500 naročnikov.³⁴ Večkrat sem bil pravzaprav edini urednik in sem tudi pisal Domovino od začetka do konca. Pisal sem celo o politiki, o takšni, ki mi ni bila pri srečju, in pisati tako, je huda reč. Ta Domovina je bila neprijetno breme in mi je prinašala le malo penez.³⁵

Zadnja izjava pa se križa z izjavo Cvetka Golarja v pismu Janku Kreku z dne 11. aprila 1958, kajti tam pravi: »... imel sem dovolj dela pri urejevanju Domovine, ki me je veselilo...«³⁶

Nazadnje je Cvetko Golar povedal o svojem urejevanju Domovine še tole zanimivost: »Tokrat nismo poznali avtomobilov. Novinarji tudi nismo hodili dosti na teren. Saj tega tudi ne bi bil mogel storiti, ker sem bil v uredništvu za vse delo sam. Za oporo so mi služili dopisi... Telefona tedaj še nismo poznali, pač pa je imel Hribar v pisarni telegraf.«³⁷

Ker je moral Golar v Domovini predvsem skrbeti za listek, je v njem večkrat priobčil tudi kak leposlovni tekst v prozi. Najpomembnejša je med temi vsekakor pripovedna slika »Anka potuje k vstajenju.«³⁸

JEZIK V DOMOVINI

V jeziku Hribarjeve Domovine ne najdemo nobenih štajerskih posebnosti, saj je po 1899. letu zavladal vseslovenski knjižni jezik tudi v listih na Štajerskem.³⁹ Tako je Domovina pisala knjižni jezik, kakršen je pač bil v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so še pisali oblike in zveze: na polji, v Celji, v Žalci, navlašč, bodem namesto bom, volitev namesto volitve, rudeč, v svojej skromnosti, uže, očij, kacih, mej namesto med, kateri, vsaki petek, udani, narodnost svojo, koncem leta 1893, jednakopravnosti, vsikdar, družega, gimnazij namesto gimnazija, ilustrovani itd. Iz teh primerov je razvidno, da so vsaj do 1899 v našem knjižnem jeziku še vladale znane Levstikove reforme, ki jih je deloma odpravil Pleteršnik v svojem slovarju 1894 in 1895, še bolj pa Levec v svojem Pravopisu 1899. Omembe vreden je v tej zvezi tudi nepodpisani članek, uvodnik v Domovini dne 12. novembra 1897 s Koseskega naslovom: Jezik očistite peg! Pisec se v njem bori proti vnašanju narečnih oblik in germanizmov v naš knjižni jezik.

OPOMBE

¹ Francè Jesenovec: Celjske slovenske novine, Celjski zbornik 1965, str. 249—276.

² Bruno Hartman: Prvo leto celjske čitalnice, Celjski zbornik 1958, str. 62. — Andrej Fekonja: Celje in okolica, Dom in svet 1897, str. 244. — Andrej Fekonja je tudi sam sodeloval v Domovini. V letniku 1895 je v desetih številkah objavljaj listek Solska obiskava v Črni gori. Listek je poslovenil po šolskem nadzorniku Milanu Kostiću.

³ Isti, l. c. str. 284—285.

⁴ Domovina 1894, št. 12.

⁵ Andrej Fekonja, l. c. str. 342.

⁶ Domovina 1895, št. 11.

⁷ Andrej Fekonja, l. c. str. 344.

⁸ Cejski tednik 1962, št. 58, str. 6. — Cvetko Golar, Iz spominov in srečanj, Murska Sobota 1965, str. 152.

⁹ Janko Krek: Cvetko Golar, Iz spominov in srečanj, l. c. str. 22.

¹⁰ Celjski tednik 1962, št. 40, str. 6. — Na tem mestu poroča Jože Župančič, da mu je Cvetko Golar takole označil Dragotina Hribarja: »Hribar je bil umirjen mož. Nikoli nisva prišla v kak nesporazum. Tudi ni bil kak zagrizen politik in ni maral ne političnih ne osebnih sporov v listu«. V št. 37 Celjskega tednika iz istega leta pa pravi Cvetko Golar o Hribarju: »Dragotina Hribarja sem poznal še kot mlad dijak tudi jaz. Bil je mož majhne postave, a sila spreten in podjeten. Krasila ga je košata brada. Ta ga je delala veličastnega in molčečega. Delal je kot tiskar pri Slovenskem narodu in v Narodni tiskarni... Podjetni Hribar pa se je hotel osamosvojiti, zato je odšel v Celje 1891.« Hribarjevo odločno narodnostno mišljenje pa med drugim potrjuje tudi Domovina iz leta 1892, ko dne 6. avgusta poroča iz Vojnika, da je na ustanovitvi tamkajšnjega slovenskega društva govoril Dragotin Hribar proti nemčurjem in večkrat poudaril refren: Slovan na dan!

¹¹ Slovenski biografski leksikon I, str. 28—29 (lastni podatki).

¹² Jože Župančič: Cvetko Golar kot novinar in urednik. Iz spominov in srečanj l. c. str. 153.

¹³ Božidar Borko: Razstava slovenskega novinarstva 1957., str. 245.

¹⁴ Fran Zwitter: Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, SM 1962, str. 166. — Domovina 1895, št. 24.

¹⁵ Domovina št. 2 z dne 16. januarja 1892.

¹⁶ Takoj v 1. številki Domovine z dne 2. maja 1891 poroča Dragotin Hribar, da je podporo in sodelovanje v Domovini obljubil Ivan Lapajne (1849—1951) iz Krškega. Janko Šlebinger pa Lapajnetu imenuje celo soustanovitelja Domovine in urednika njene priloge Slovenski obrtnik. Slovenski biografski leksikon I, str. 617. Lapajnetovega sodelovanja se je Hribar posebno razveselil, češ da je Lapajne delal kulturno že prej v Ljutomeru in da je napisal Zgodovino štajerskih Slovencev ter uredil zadnjih šest letnikov Dolenjskih novic (1885—1890). Ista številka Domovine hkrati priporoča osem knjig tega meščanskošolskega ravnatelja, in sicer: Zgodovino štajerskih Slovencev, po kateri je Domovina takoj v začetku svojega izhajanja v listku priobčevala zgodovino Celja, Zgodovino pedagogike, Praktično metodiko, Prvi poduk, Fiziko in Kemijo, Zemljepis, Fiziko v pogovorih in Domoznanstvo Kranjske Vojvodine.

¹⁷ Anton Slodnjak: Nova struja, Zgodovina slovenskega slovstva IV., Ljubljana 1963, str. 217.

¹⁸ Domovina 2. maja 1891.

¹⁹ Domovina l. c.

²⁰ Domovina 15. marca 1893.

²¹ Domovina 12. maja 1905.

²² Anton Oven: Ksaver Meško 1934, str. 27.

²³ Domovina 1894, št. 23.

- ²⁴ Domovina 1894, št. 29.
²⁵ Domovina 1894, št. 30.
²⁶ Domovina 1895, št. 1.
²⁷ Domovina 1895, št. 24.
²⁸ Domovina 1895, št. 28, 29, 30, 32.
²⁹ Loški razgledi V., 1958, str. 160. (Janko Krek).
³⁰ Celjski tednik 1962, št. 37, str. 6.
³¹ Glej Jožeta Munda Bibliografijo Cvetka Golarja v zgoraj omenjeni knjigi Iz spominov in srečanj 1963, str. 173 do 273.
³² Celjski tednik 1962, št. 38, str. 6.
³³ O teh pesmih pravi sam Cvetko Golar tole: »Za erotične in druge pesmi sem imel zmerom dovolj gradiva, saj so bila celjska dekleta prijazna in so mi dale takrat marsikak motiv za to ali ono mojo pesem...« Celjski tednik 1962, št. 38, str. 6.
³⁴ Celjski tednik 1962, št. 40, str. 6.
³⁵ Manko Golar: Pogovori z očetom. Iz Spominov in srečanj l. c. str. 100.
³⁶ Loški razgledi V., 1958, str. 160.
³⁷ Celjski tednik 1962, št. 40, str. 6.
³⁸ Domovina 1902, št. 25.
³⁹ Francè Jesenovec: Odmev štajersčine v slovenskem knjižnem jeziku. Celjski zbornik 1962, str. 211—217.

VIRI IN LITERATURA

Domovina letniki: 1891, 1892, 1895, 1894, 1895, 1897, 1900, 1905 in 1906. — Ante Beg, članek v Slovenskem biografskem leksikonu I., 1925, str. 28—29 (lastni podatki). — Božidar Borko: Razstava slovenskega novinarstva 1937 (z bibliografijo Janka Šlebingerja in raznovrstnimi članki.) — Andrej Fekonja: Celje in okolica, Narodno društvene črtilice, Dom in svet 1897, passim. — Manko Golar: Pogovori z očetom. Iz spominov in srečanj 1963, str. 100. — Ivan Grafenauer: Cvetko Golar, članek v Slovenskem biografskem leksikonu II., 1926, str. 227. — Juro Hrašovec, članek v Slovenskem biografskem leksikonu I., str. 541. — Francè Jesenovec: Odmev štajersčine v slovenskem knjižnem jeziku, Celjski zbornik 1962, str. 205—224. — Isti: Celjske slovenske novine, Celjski zbornik 1965, str. 249—276. — France Koblar: Franc Ksaver Meško, članek v Slovenskem biografskem leksikonu V., 1932, str. 105—105. — Janko Krek: Cvetko Golar, Iz spominov in srečanj, str. 9—24. — Isti: Življenje in delo Cvetka Golarja do leta 1924, Loški razgledi V., 1958, str. 157—172. — Jože Munda: Bibliografija Cvetka Golarja, Iz spominov in srečanj, str. 173 do 233. — Anton Oven: Ksaver Meško, Maribor 1954. — Avgust Pirjevec: Dragotin Hribar, članek v Slovenskem biografskem leksikonu III., 1928, str. 352—355. — Isti: Vekoslav Kukovec, članek v Slovenskem biografskem leksikonu IV., 1929, str. 581. — Anton Slodnjak: Nova struja (1895—1900) in nadaljnje oblike realizma in naturalizma, Zgodovina slovenskega slovstva IV., 1963, str. 217. — Viktor Smolej: Ksaver Meško, Izbrano delo. IV. knjiga, Mohorjeva družba v Celju 1959. — Vekoslav Spindler: Prijateljstvo nad šestdeset let. Iz spominov in srečanj, str. 149—151. — Janko Šlebinger: Ivan Lapajne, članek v Slovenskem biografskem leksikonu I., str. 616—617. — Fran Zwitter: Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Slovenska matica v Ljubljani 1962, str. 166. — Jože Župančič: Spomini pesnika Cvetka Golarja, Celjski tednik 1962, št. 37, 38, 40, vselej str. 6. — Isti: Cvetko Golar kot novinar in urednik. Iz spominov in srečanj 1963, str. 152—154. — France Veber: Ivan Bernik, članek v Slovenskem biografskem leksikonu I., str. 34—35.

MATEJ RODE

ANTON AŠKERC V BOLGARIJI

Ko se človek znajde v tujini, ga vedno zanima, kaj vedo o njegovi domovini, in če ugotovi, da vedo malo, si skuša razložiti, zakaj je tako. Z istimi mislimi sem se ukvarjal tudi jaz, potem ko sem za svojega bivanja v Bolgariji premagal prve težave z jezikom in stopil v tesnejše stike z ljudmi. Kmalu sem spoznal, da so za medsebojno nepoznavanje v veliki meri krive neurejene politične in kulturne razmere, ki so vladale do pred kratkim. Kot drugi vzrok sem vsaj v začetku štel pomanjkanje neposrednih stikov. Kmalu pa sem spoznal, da je bilo teh stikov dosti več, kot se zdi na prvi pogled in da segajo tudi daleč v zgodovino, ter zajemajo najrazličnejša področja: od literature, politike in vere do trgovine, turizma in glasbe.

Iz te pisane množice stikov med Bolgari in Slovenci sem si izbral le enega, ki se mi je zdel najzanimivejši — usodo del Antona Aškercu pri Bolgarih. Aškercu sem si izbral iz več razlogov. Eden od teh je nedvomno tudi ta, da je Aškerc najbolj prevajani slovenski pisatelj pri Bolgarih. Nemajhno spodbudo mi je dal tudi stavek: »Iz Bolgarije se mi vkljub ponovnemu prizadevanju ni posrečilo dobiti odgovora«, ki ga je zapisala prof. Marja Boršnik v »Pripombah k izdaji« Aškerčeve bibliografije¹ in ki priča, da je ostalo to veliko delo torzo in to po krivdi drugih. Izpolniti to vrzel sem čutil celo kot svojo dolžnost, ker tudi »Aškerčev zbornik«² v svojih dopolnilih in nadaljevanju Aškerčeve bibliografije ni podal celotne podobe, kar zadeva Aškerčeva dela pri Bolgarih.

O Antonu Aškercu je veliko napisanega doma in na tujem, toda čeprav je Aškerc »... poleg Prešerna... v največji meri prodril v slovanski svet in dosegel v raznih slovanskih jezikih največ prevodov, ocen, študij pa tudi največ priznanja,«³ je bilo o tem pisanega le malo. Razen splošne oznake v citiranem članku je o usodi Aškerčevih del pri drugih narodih nekoliko obširneje pisal le Viktor Smolej⁴. Ostalo⁵ so le priložnostni članki.

Tudi o Aškerčevem delu pri Bolgarih ni še nihče pisal, če izvzamemo kratka poročila po različnih revijah in časnikih, objavljena še za pesnikovega življenja ali pa takoj po njegovi smrti, ki obveščajo bralce o posameznih odmevih med Bolgari in so tako slučajna in površna, da nam ne morejo nuditi niti približno jasne podobe.

Za nalogo sem si postavil pokazati, kdaj, kje in kako so Bolgari spoznali Aškerčeva dela, usodo teh del ter morebitne vplive, ki so jih imela na bolgarsko literaturo. Še posebej sem se trudil ugotoviti vse, kar je bilo pisanega ali prevedenega še za pesnikovega življenja, da bi lahko primerjali s tistim, kar je bilo Aškercu znanega o tem, saj vemo, kako občutljiv je bil in kako potrebna mu je bila taka slava.

Najprej nameravam pregledati v kronološkem redu vse, karkoli je bilo pri Bolgarih napisanega o Aškercu. V drugem delu si bom ogledal prevode Aškerčevih del, v tretjem pa bom podal kar se da popolno bibliografijo aškercian pri Bolgarih.

Podatke za svoje delo sem črpal v prvi vrsti iz sočasnega tiska: literarnega pa tudi drugega. Kot osnova mi je služil kartotečni katalog člankov iz periodike za čas do 1944. leta, ki ga vodi Institut za literaturo pri Bolgarski akademiji znanosti, in seveda »Aškerčeva bibliografija« z dopolnili v »Aškerčevem zborniku«, ki je kljub vsemu vsebovala nekatere podatke, neznane omenjenemu katalogu. To me je prisililo, da sem moral sam še enkrat pregledati skoraj ves tedanji tisk.

Neobjavljenega materiala sem našel le prav malo. Tega je v prvi vrsti kriva vojna in razdejanja, ki jih je prinesla, pa tudi dokajšnja časovna odmaknjenost. Glavno nahajališče dokumentov v zvezi z zanimanjem Bolgarov za Aškerca, arhiv »Slavjanskega blagotvornega društva« v Sofiji, je bil ob bombardiranjih 1943-44 po zatrtjevanjih sedanjih funkcionarjev popolnoma uničen. Drug tak vir je bil nedvomno osebni arhiv Antona Bezenška. Žal je tudi ta uničen. Po podatkih njegovega sina Kirila Bezenška je bila očetova zapuščina delno uničena že 1915., takoj po lastnikovi smrti, ostanek pa je zgorel 1943 ob bombnem napadu. Tudi tretji arhiv, arhiv Kirila Hristova, je ohranjen le delno in sicer tisti del iz druge polovice njegovega življenja, po letu 1925, ko je zbežal v tujino. Ves material do tistega časa je ostal v Sofiji in je po pričevanju pesnikove hčere Ane Hristove zgorel v stanovanju Sande Jovčeve, prijateljice njenega očeta, tudi med vojno. Nekateri drugi arhivi, ki bi utegnili biti zanimivi, kot na primer arhiv profesorja Aleksandra Teodorova-Balana, ki ga hrani Bolgarska akademija znanosti, pa niso dostopni. Tako sem v celoti pregledal le zapuščino Stefana Savova Bobčeva⁶ in drugi del zapuščine Kirila Hristova⁷.

Kdaj in kako so Bolgari prvič zvedeli za Aškerca, je težko reči. Prav gotovo pa je pri tem odigral pomembno vlogo Anton Bezenšek, pesnikov prijatelj še iz šolskih let, ki se je že 1879. preselil v Bolgarijo in tam ostal do smrti 1915. Znan je kot začetnik bolgarske stenografije in kot zelo živahen javni delavec. Ves čas pa je vneto delal za južnoslovansko in še posebej za slovensko-bolgarsko zблиžanje.

Kaj vse je ukrenil za Aškerčevo popularizacijo v tej prvi dobi, ni mogoče ugotoviti. V svojem članku »Ivan Vazov, bolgarski pesnik«⁸ pravi sicer:

»Imel sem čast tudi, še pred zjedinenjem Iztočne Rumelije s kneževino Bolgarijo (1885. l.) seznaniti se osebno z Ivanom Vazovom, ki je še v Plovdivu izdajal svojo »Nauko« in pozneje »Žoro«, za katero sem mu po njegovi želji spisal nekaj črtic o Slovencih in preložil na bolgarski jezik nekatero pesem Gregorčičevo in Aškerčevo.«⁹

Zal pa ni najti v nobeni od omenjenih revij nič Aškerčevega in le kratka notica »Slovenski poet Gregorčič« s proznim prevodom zadnjih kitic »Človeka nikar«¹⁰ priča, da je v gornji izjavi le nekaj resnice, čeprav je nekaj let prej zapisal tudi tole:

»Bolgarski slavni pesnik Ivan Vazov se tudi jako zanima za svojega slovenskega tovariša. Že leta 1885 preložil je na bolgarski v svojem časopisu »Zora« Gregorčičevo znamenito pesem »Človeka nikar!«¹¹

Resnica bo verjetno nekje v sredi. Vazov prav gotovo ni znal slovenski in ni mogel prevajati. Najbrže mu je Bezenšek prinesel svoje prevode, ki pa estetu Vazovu niso bili pogodu in jih ni objavil. Gregorčičevo pesem pa je citiral v prozi, ker se mu je zdela zanimiva.

Drug dokument, ki nam dokazuje, da je Bezenšek skušal seznanjati Bolgare z Aškerčevo poezijo, je njegovo pismo Aškercu z dne 19. IX. 1891¹², v katerem pravi med drugim:

»Objednem Vam pošiljam 1 iztis pesmi »Pobeda« (Zmaga) tukajšnjega čislanskega bolg. pesnika Kesjakova, kateri tudi Vas po posameznih pesmih pozna in visoko ceni. Želel bi imeti celo zbirko Vašo. Izvolite mu jo poslati po meni.«

Imenovani pesnik je Slav Kesjakov, Bezenškov kolega, profesor bolgarščine v Plovdivu, tisti, o katerem piše Aškerc:

»Iz gimnazije sva šla z gospodom rojakom obiskat bolgarskega pesnika Slava Kesjakova, ki zavzema poleg Vazova in drugih odlično mesto na bolgarskem Parnasu.«¹³

Kmalu zatem, spomladi 1895 je Aškerc opravil svoje znano potovanje v Carigrad in se na povratku ustavil za nekaj dni v Plovdivu in Sofiji. Na tem potovanju je »omejen po času in denarju svoje bivanje osredotočil zgolj na najvažnejše, stremeč, da v pičem tednu dni čim več zajame, ne pa da se v posameznosti poglobi.«¹⁴ Zato ni prav nič čudnega, če ni pri Bolgarih iz tistega časa prav nobene sledi o Aškerčevem bivanju med njimi. Sicer pa se je osebno seznanil z enim samim bolgarskim pisateljem in to je bil Slav Kesjakov, pesnik tretje vrste, ki razen omenjene zbirke ni napisal ničesar. In še njega je spoznal le površno. Ko piše:

»Gospod Kesjakov je tudi prelagal iz Mickjeviča, Slovačkega in drugih...«¹⁵, ga zamenja z njegovim mlajšim bratom Hristom Kesjakovim, znanim prevajalcem iz poljščine, kajti omenjeni prevodi so njegovi.

Ime Anton Aškerc so Bolgari v svojem tisku brali šele nekoliko kasneje. Leta 1895 je Anton Bezenšek znova začel izdajati svojo revijo »Jugoslavjanski stenograf«. Temu, šestemu letniku je pridružil še po-

seбно prilogo »Jugoslavjanski glasnik«. Ta zanimiva literarna priloga je bila prav tako kot vsa revija pisana v bolgarščini, srbohrvaščini in slovenščini.

Že na prvi strani prve številke »Jugoslavjanskega glasnika« je prvič v originalu objavljena Aškerčeva pesem »Gozdna kapelica«¹⁶, znana kasneje kot »Kapelica bela«.¹⁷

V drugi številki omenja Aškerc Mijo Vamberger v svojem članku o Hrvatih in Slovencih, ko citira:

»Mi vstajamo! In vas je strah?« pjeva slovenski pjesnik Gorazd (Aškerc)«¹⁸.

Tudi šesta številka omenja pesnika. V notici »Ljubljanski zvon« beremo:

»V poslednji številki čitamo spet proizvode prvih slovenskih pisateljev: Aškerc . . .«¹⁹.

In če o omenjenih objavah lahko dvomimo, da so dospele do zavesti Bolgarov, saj so bile pisane slovensko in srbohrvaško, pa pri članku Antona Bezenška o Slovencih²⁰ ta dvom odpade, ker je pisan v bolgarščini. V njem govori na splošno o našem narodu. Ko pride do literature, pravi med drugim:

»Med novejšimi slovenskimi pesniki so najvidnejši Josip Stritar, Simeon Gregorčič (o katerem smo pisali v št. 5) in Anton Aškerc (Gorazd), čigar poezijo prinaša od časa do časa tudi naša revija«²¹.

V želji, da bi kar najbolje populariziral stenografijo, za katero je menil, da predstavlja, kolikor bi vsi sprejeli isti sistem, prvi korak k medsebojnemu zbližanju južnih Slovanov, saj bi imeli skupno pisavo, je Bezenšek svoji reviji »Jugoslavjanski stenograf« oskrbel tudi posebno litografirano prilogo. V njej so bili natisnjeni stenogrami, ki naj bi služili za vajo. Za nas je zanimivo, da sta med njimi tudi stenograma Aškerčeve pesmi »Gozdna kapelica«²² in prvih dveh kitic »Šumi, Marica!«²³

Ko je naslednje leto prenehala izhajati priloga »Jugoslavjanski glasnik«, je začel urednik objavljati literarne prispevke v posebnem oddelku »Jugoslavjanskega stenografa«. To so bili povečini teksti, ki jih je objavil kot stenograme v prilogi. Tako so v originalu objavljene »Tri predice«²⁴, znana kasneje kot »Zimska idila«²⁵, ter »Prinkop«²⁶. Obe sta objavljeni tudi v stenogramu²⁷, razen njiju pa še, samo v stenogramu, »Na Velehradu«²⁸.

Kot vidimo, je Aškerc dovolil, da »Jugoslavjanski stenograf in glasnik« objavi prvič dve njegovi pesmi (Gozdna kapelica in Tri predice). To dokazuje, da je dobro poznal Bezenškova prizadevanja in da mu je v njegovi veliki misiji medsebojnega spoznavanja južnih Slovanov tudi pomagal.

Tako lahko zanesljivo rečemo, da so se Bolgari seznanili z Aškercem šele 1895. Edini pomislek pri tem je, koliko je bil »Jugoslavjanski stenograf in glasnik« znan in razširjen med Bolgari. Toda če sodimo po izjavi samega uredništva, da je:

»Jugoslavjanski glasnik« . . .naletel na posebno dober sprejem med Bolgari,«²⁹ in po ocenah tedanjega bolgarskega tiska, ki je posvetil

reviji dokaj pozornosti, lahko sklepamo, da je imela dokajšen krog bralcev. Saj ji je cela vrsta časopisov in revij posvetila recenzije.³⁰ »Blgarska sbirka« pa jo je redno omenjala ves čas izhajanja v svojih seznamih novih knjig in revij.

Žal je revija kmalu prenehala izhajati. Urejevana v Plovdivu, tiskana v Celju pri Dragotinu Hribarju pod odgovornim uredništvom S. Magoliča s prilogami, litografiranimi pri C. Creuzburgu v Dresdenu, in razpečavana v knjigarni Alojzija Bezenška v Plovdivu se seveda ni mogla dolgo obdržati.

»Naš list preneha izhajati — vsaj za neko dobo. Vzrok temu je, ker je urednik z delom preobložen, a izdajanje takega strokovnega časopisa stane mnogo truda ter je spojeno z velikimi stroški.«³¹

Tako je utihnilo glasilo, ki bi prav gotovo lahko še veliko opravilo za Aškerca v Bolgariji, toliko prej, ker ga je podpiral tudi sam pesnik.

Nekako v istem času zasledimo Aškerčevo ime še v neki drugi bolgarski reviji. Znani politični in kulturni delavec, pravnik in literat Stefan Savov Bobčev je začel sam urejevati že znano »Blgarsko sbirko«, v kateri je dokaj prostora posvetil tudi prevodom in novicam iz slovanskega sveta. V tretjem letniku, 1896., je v rubriki »Iz knjižnina i života« vpeljal nov pododdelek »V slavjanskite zemi«, za katerega pravi:

»Tile zapiski imajo namen zbrati na enem mestu, pod skupnim naslovom nekatere drobne novice in zapiske iz slovanskega sveta.«³²

V eni od teh »beležk« piše tudi o Sloveniji in Slovencih. Govori o Mohorjevi družbi, o društvu pravnikov in našteje nekaj imen iz slovenske literature. Med drugim pravi:

»Med slovenskimi pesniki so v zadnjem času najvidnejši Gorazd Aškerc, Simon Gregorčič in Stritar. Njihova dela srečujemo v »Ljubljanskem Zvonu.«³³

Čeprav je ta primer osamljen, se da sklepati, da so v tem času nekateri Bolgari le vedeli za Aškerca in njegovo delo.

Eden od teh je bil tudi dr. Aleksander Teodorov-Balan, tedaj profesor na Visoki šoli v Sofiji, kasneje znan jezikoslovec in borec za novo bolgarsko slovnico. Zanimivo je, da je profesor Balan prebil leta 1895 tri poletne mesece v Mozirju, kraju, ki ga je komaj leto dni pred tem zapustil Aškerc in v katerem je imel nemalo privržencev in prijateljev. Žal pa v svojih prikupno napisanih spominih na to letovanje nikjer ne omenja Aškerca.³⁴ Prav gotovo so kje ostali kaki sledovi tega skoraj neizbežnega znanstva, le da tega ni bilo mogoče preveriti. Balanovo zapuščino so namreč izročili Bolgarski akademiji znanosti, ki pa je še ni obdelala in mi ni bila dostopna.

Če ne prej pa se je profesor Balan seznanil z Aškerčevim delom kot profesor za slovanske literature, saj je že 1899 preko Univerzitetne biblioteke v Sofiji naročil pri Dragotinu Hribarju v Celju celo vrsto slovenskih knjig. Med njimi je poleg Jurčiča, Levstika, Tavčarja, Jenka in Prešerna zahteval tudi Aškerčeve »Balade in romance« in »Lirske in epske poezije.«³⁵ Te knjige so mu služile kot osnova za

predavanja in vaje »Slovenska literatura z branjem«, ki jih je imel po dve uri tedensko v zimskem semestru 1900/1901 na Sofijski univerzi.³⁶

S tem se nekako zaključi prvo obdobje Aškerčevega prodora med Bolgare. Zanj je značilno, da govore o pesniku vedno le kot o delu slovenske literature, ne da bi posredovali bralcu kakršnokoli njegovo delo v bolgarščini.

Novo obdobje zanimanja Bolgarov za Aškercu se prične 1902. leta, ko je pesnik začel v »Ljubljanskem zvonu« objavljati svoje »Rapsodije bolgarskega goslarja«.³⁷

Najprej o njih poroča »Blgarska sbirka«, toda čisto po naključju. Revija je namreč že od samega začetka sistematično zbirala vse podatke o prevodih Ivana Vazova v tuje jezike. Tako v svoji drugi številki za 1902. leto poroča o prevodu črtice »Prekrasno« v »Ljubljanskem zvonu«. Nato pristavlja: »V istem zvezku je slovenski pesnik A. Aškerc objavil epsko delo z vsebino iz naše novejšje zgodovine: »Rapsodije bolgarskega goslarja: Tabor na Oborišču«. Glavni junak opevanega dogodka je v pesmi Benkovski.«³⁸

Da je poročilo res slučajno, priča tudi to, da nikjer ni omenjeno, da gre za ciklus ali da bi vsaj opozorilo na pesem »Vasil Levski«, ki je izšla v prejšnji številki.

Resneje se je z »Rapsodijami« ukvarjal zopet Anton Bezenšek. Še preden so se v »Ljubljanskem zvonu« zvrstile vse pesmi, je 13. IV. 1902 pisal Aškercu:

»Z velikim zanimanjem čitam Vaše krasne rapsodije bolgarskega goslarja. Zanimajo se zanje tudi bolgarski književniki, predvsem g. Strašimirov, pisatelj Vam znane knjige o Botevu. Z njim skupaj sva namislila prevesti jih, kolikor je mogoče točno na bolgarski jezik v stihih, ter jih — pregledane od Vazova ali Kirila Hristova — izdati morda z lepimi slikami domačih umetnikov.«³⁹

Aškercu je bila ta misel nedvomno zelo všeč in je takoj pisal Antonu Strašimirovu, že tedaj dokaj znanemu pisatelju in uredniku revije »Naš život« ter mu poslal »Ljubljanski zvon«, kot je to razvidno iz odgovora, ki mu ga je napisal Strašimirov že 30. V. 1902 in v katerem pravi:

»Prejel sem Vaš prelepi »Ljubljanski zvon«, prejel sem Vaše pristrčno bratsko pismo ter bil ganjen misleč, da je ni reči, ki bi me lahko še bolj razveselila. Toda kakšno je bilo šele moje presenečenje, moje navdušenje in veselje, ko sem prebral Vaše rapsodije!«⁴⁰

Da ni ostalo le pri navdušenju, priča naslednji odstavek istega pisma:

»Sem že naročil, naj jih prevedejo; zadnji zvezek revije »Naš život«, ki sem Vam ga že poslal, vsebuje kratko sporočilo o Vaših rapsodijah, kajti 'L. Z.' sem dobil, ko je bil 'N. Z.' že natisnjen. Upam, da bom v naslednjih zvezkih okrasil strani 'N. Z.' vsaj z dvema Vašima rapsodijama«.

Tako je nastal prvi resnejši odziv na Aškerčevo delo pri Bolgarih. Čeprav je poročilo pisano na osnovi le nekaterih pesmi, je napisano

s tako prizadetostjo in toplino kot noben drug odziv kasneje. Zato ga bom citiral v celoti:

»Ljubljanski zvon, mesečnik za književnost in prosveto, leto XII. izhaja v Ljubljani pod uredništvom A. Aškercia.

V tej prelepi slovenski literarni reviji izhajajo v letošnjem letniku »Rapsodije bolgarskega goslarja«, ki jih je napisal v čudovito melodičnih verzih sam urednik g. Aškere. Rapsodije se pričnejo v prvi, januarski številki s pesmijo »Vasil Levski« in se končajo v šesti, junjski s pesmijo »Hristo Botev«. Avtor utemeljuje svoje prirsčne pesmi s petindvajsetletnico bolgarske vstaje. Iz vsake vrstice diha neizmerna ljubezen do naše naivne, toda neomajne pripravljenosti za neustrašen boj proti otomanski nadvladi. Rapsodij je vseh skupaj dvanajst in se zaključujejo z navdušenim epilogom. Oblika, ki jo je avtor izbral, oblika guslarske pesniške pripovedi, mu je omogočila ohraniti kronološki red in bistveno zgodovinsko resničnost dogodkov, a mu je kljub temu pustila vso pesniško prostost z vsemi primesmi guslarske naivnosti. Avtor je neposredno uporabljal našo zgodovinsko, pesniško in kritično literaturo o dobi osvoboditve, kot to zvemo iz njegovih pripomb k rapsodijam. Razpolagal je sicer s pesmimi Boteva, ni pa imel v rokah »Epopejo pozabljenih« Vazova. In prav je, da je ni imel: pod njenim vplivom bi se mu snov odtujila in ne bi gledal nanjo kot na zgodovinski material, postal bi bolj lirsko navdahnjen, ne bi pa mogel, seveda, seči do tistih globin, kot je to storil bolgarski pesnik, kakršen je Vazov, in ves njegov trud bi bil zaman. Tako pa je vse to za g. Aškercia le surovina, ki jo z navdušenjem artista oživlja zase in za svoje bralce čudovit svet bajeslovnega junaštva, v katerega resničnost nas uspe prepričati, pozablja pa, da je vse naše ljudstvo s svojo umetniško literaturo ne le prepričano v resničnost tega bajeslovnega junaštva, ampak da se še do danes ni dovolj streznilo od njegove opojnosti... Tako bodo te čudovite rapsodije g. Aškercia imele velik spodbujajoč pomen za nove bolgarske generacije in to toliko bolj, kolikor bolj se oddaljujemo od krvave dobe našega obupnega boja za svobodo. V imenu tega si pridržujem pravico napisati v eni od naslednjih številčk svoje revije poročilo o teh za nas Bolgare tako milih in navdušenih pesmih brata Slovenca, obenem pa vsaj nekatere od njih, če ne že vse, objaviti v prevodu naših pesnikov.«⁴¹

Ze v naslednji številki je izšel tudi prvi prevod. Bili so to »Braci-govski topovi«. ⁴² Pod značko »B«, s katero je prevod podpisan, se prav gotovo skriva Anton Bezenšek.

Zakaj Strašimirov ni izpolnil svoje obljube, da bo »okrasil strani 'Našega života' vsaj z dvema prevodoma«, ni znano. Morda niso bili dovolj dobri. Prav tako ni nikjer obljubljenega »poročila«. Vzrok za to bo treba verjetno iskati tudi v hlastni naravi Strašimirova, ki se je z veliko vnemo loteval najrazličnejših problemov, a se je prav tako hitro tudi ohlajal in jih zanemarjal. Morda pa je kaj podobnega ostalo v rokopisu, kajti z istim letom je za nekaj časa »Naš život« prenehal izhajati. Najti tak material pa mi ni uspelo, ker je pisatelj, kot pravijo strokovnjaki:

»Bil je zelo malomaren do svojega arhiva, ni se ukvarjal s trajnim shranjevanjem svojih rokopisov. Včasih je v trenutnem razpoloženju prenašal nemir svoje neukrotljive narave celo na svoja dela in jim odkazoval prostor — v ognju«.43

»Rapsodije bolgarskega goslarja« pa so obrnile nase tudi pozornost reorganiziranega društva »Slavjanskoto blagotvornitelno družestvo v Blgarija«, čigar predsednik je postal veliki bolgarski pisatelj Ivan Vazov.

Prvi stiki »Družestva« z Aškercem so bili čisto uradni. Da bi lažje izpolnjevalo svoj namen, je sklenilo izdajati tudi svoje glasilo »Slavjanski glas«. Prvo številko, ki jo je uredil Vazov in je izšla 10. avgusta 1902. leta, so razposlali vsem sorodnim organizacijam in seveda najrazličnejšim uredništvom. Tako so jo 24. avgusta 1902. poslali tudi uredništvu »Ljubljanskega zvana« skupaj s spremnim pismom.⁴⁴ Ker ga je kot predsednik »Družestva« podpisal Ivan Vazov, je Aškerc verjetno izrabil priložnost in navezal z njim neposreden stik. Napisal mu je »ljubeznivo pismo«, po vsej verjetnosti v ruščini, ker bolgarskega le ni znal toliko, morda pa tudi pod vplivom ideje, da naj bo ruski jezik občevalni jezik med Slovani. Na to pismo mu je Vazov odgovoril v ruščini takole:

Velespoštovani g. Aškerc!

Najponižneje prosim oproščenja, da se je moj odgovor na Vaše ljubeznivo pismo zakasnil. Skrbi za sprejem ruskih gostov ob slavnostih na Šipki so bile vzrok te neljube malomarnosti. »Ljubljanski zvon« dobivamo. Zelo zanimivo je in bogat. Vaše prelepe rapsodije so bile pri nas prevedene v reviji »M i s l« in to dokaj dobro. Bral sem članek g. Bezenška o sebi, zelo sem Vam hvaležen. Radi bi objavili v »S l a v j a n s k e m g l a s u« kako dobro delo iz Vaše literature; na žalost ne morem priti do nikakršnega prevoda iz slovenske literature. Obrnil se bom na g. Bezenška s prošnjo, naj nam kaj prevede, kakor je to nekoč že storil za revijo »N a u k a«.

Na slavnostih na Šipki ni bilo predstavnikov vseh slovanskih narodov, toda kot zanesljivo vem, bodo povabljeni naslednje leto k povelitvi spomenika carju Osvoboditelju in tedaj bomo imeli srečo sestati se z Vami v Sofiji in se pomeniti o slovanskih vprašanjih, ki so nam tako pri srcu, ter o sredstvih za tesnejše zблиžanje na področju kulture in literature.

*Z odličnim spoštovanjem in prisrčnim braiskim pozdravom Vaš
vdani
Ivan Vazov.*

Podatki, ki jih vsebuje pismo, niso popolnoma točni. V reviji »Misl« ni izšel noben prevod Aškercjevih pesmi. Vazov je verjetno mislil na »Naš život«. Obe reviji mu namreč nista bili naklonjeni in je zamenjava mogoča. Tudi trditev, da je Bezenšek že nekoč prevajal iz slovenščine za revijo »Nauka«, prav tako ne drži popolnoma. Ko govori o tem, da je prosil Bezenška za prevod, ima verjetno v mislih kratki

sestavek »Slovenski poet Gregorčič« v reviji »Zora«,⁴⁶ ki jo je urejal. Ta je izhajala isto leto kot »Nauka«, ko je le-ta prenehala. Torej je tudi ta napaka razumljiva.

Nedvomno je v tem pismu najzanimivejše Aškercovo zanimanje za slavnosti na Šipki, ker kaže, da je pesnik nameraval potovati v Bolgarijo. Do velikopoteznih slavnosti ob odkritju spomenika ruskemu carju Aleksandru ni prišlo, ker je medtem izbruhnila rusko-japonska vojna in tako Aškerc ni potoval v Bolgarijo.

O nadaljnjem Aškercovem dopisovanju z Vazovim ni nobenih podatkov, verjetno pa se ni nadaljevalo. Bolgarski pisatelj je že naslednje leto odstopil kot predsednik »Družestva«, drugih dokumentov o njegovem stiku z Aškercem pa nisem našel.

Z Aškercem ali vsaj z njegovimi »Rapsodijami« je bil seznanjen še eden od velikih bolgarskih pisateljev — Petko Jurdanov Todorov. Kot študent slavistike v Berlinu si je 1901. leta izbral za doktorsko disertacijo temo »Za otnošnieto na slavjanite kam blgarskata literatura«. Gradivo zanj je zbiral tudi v Varšavi, Lvovu in Pragi. Koncem 1902. je bilo gradivo v glavnem že zbrano, žal pa do obrambe disertacije ni prišlo nikoli in tudi natisnjena ni bila. Ostala je v pesnikovi zapuščini in so jo objavili šele 1914 v zborniku »Slavjanite i blgarskata literatura«.⁴⁷

V svoji disertaciji omenja P. Ju. Todorov Aškercu kot »najvidnejšega sodobnega slovenskega pesnika« in našteje po »Ljubljanskem zvonu« 1902, ki ga navaja tudi kot vir. vse naslove iz »Rapsodij«.⁴⁸

Ceprav disertacija ni bila natisnjena, je bila vsaj v glavnih potezah znana tudi občinstvu, ki se je za podobne probleme zanimalo. P. Ju. Todorov je namreč 1905. imel dve predavanji na temo svoje disertacije.⁴⁹

Tako se zaključi drugo obdobje bolgarskega zanimanja za Aškercu, za katero je značilen osebni stik dveh bolgarskih pisateljev s pesnikom, prvi prevod ter topla ocena A. Strašimirova. Ostalo pa je to zanimanje še vedno le v ozkem krogu, katerega središče je bil Anton Bezenšek.

Leto 1904 pomeni višek Aškercove slave v Bolgariji. Izid »Četrtega zbornika poezij« z »Rapsodijami bolgarskega goslarja«⁵⁰ je takoj našel širok odmev. Že nekaj dni po izidu, 28. maja, je sofijski dnevnik »Den« objavil kratko poročilo, podpisano s K. H. (po vsej verjetnosti Kiril Hristov, znani pesnik).⁵¹ V njem je med drugim rečeno, da je »najuglednejši slovenski pesnik g. Anton Aškerc« izdal svojo četrto zbirko. Naštetih so naslovi iz »Rapsodij«, »Nadežda Goreva« in »Makedonski vstaš«. Dalje omenja, da so bile nekatere pesmi že objavljene v »Ljubljanskem zvonu« in citira nekatere vire. Poročilo še pristavlja, da je Aškerc potoval skozi Bolgarijo in da se zanima za bolgarsko literaturo. Zaključi pa se z obljubo:

»Z Aškercovim ciklom »Rapsodije bolgarskega goslarja« bomo seznanili naše bralce drugje, ko bomo tudi poskrbeli, da jim bomo nudili nekatere odlomke v bolgarskem prevodu.«

Ta zapis je prav verjetno rezultat dopisovanja med Aškercem in Kirilom Hristovim, katerega sledove ima v mislih bolgarski pesnik, ko poroča Otonu Berkopcu o svojih stikih z Aškercem.⁵² Podatki o Aškercu, o virih in o objavi v »Ljubljanskem zvonu« so take narave, da je malo verjetno, da si jih je Hristov zapomnil ob morebitnem prebiranju prve objave »Rapsodij« 1902. leta. Domnevam celo, da mu je Aškerc te podatke poslal v posebnem pismu skupaj s knjigo, Kiril Hristov pa jih je uporabil in napisal poročilce le kot nekakšno protiuslugo za Aškerčevo oceno svojih »Izbranih stihotvorenij«.⁵³

Da je Aškerc pisal taka pisma, v katerih je dajal podatke o svojem delu in to ravno o »Četrtem zborniku poezij«, priča še neobjavljeno pismo, ki ga je kot spremni dopis poslal skupaj z enim izvodom »Četrtega zbornika« Univerzitetni biblioteki v Sofiji. Pismo se glasi:

Ljubljana, 4. VI. 04.

Slavna vseučiliška knjižnica!

Usojam si poslati svoj »Četrtyj zbornik poezij« — Četvertyj zbornik stihotvorenij —, v katerem sem objavil več epskih pesnitev, nanašajočih se na zgodovino bratskega naroda bolgarskega, v spomin.

Zlasti cikel »Rapsodije bolgarskega goslarja« je posvečen manom tistih junakov, ki so se borili pred 25 leti za svobodo Bolgarov.

Viri za ta ciklus so mi bili:

a) Zaharija Stojanov: Zapiski po blgarskite vazstanija (Tri toma, Sofija — Russe. 1894, 1888, 1892).

b) Zajmov: Vasil Levski (Sofija 1897).

c) Zajmov: Minaloto (Sofija 1895).

č) Strašimirov: Hristo Botev, kato poet i žurnalist (Plovdiv 1897).

d) Stojanov: Hristo Botev (Russe 1891).

e) Bobčev: Russko-turska vojna (Plovdiv 1898).

f) Dimitrov: Osvoboždenieto na Blgarija prez 1877-78 god. (Sofija 1899).

g) Botevite stihotvorenija (Kistendil 1901).

Leta 1895. sem bil sam v Bolgariji na svojem potovanju v Carigrad ter se pomudil po par dnij v Plovdivu in v Sofiji.

Prosim, da se sprejme moj zbornik kot znak jugoslovanske duševne vzajemnosti.

Podpisujem se z odličnim spoštovanjem udani

Anton Aškerc

mestni arhivar in pisatelj⁵⁴

Odgovor na to pismo,⁵⁵ pisan v francoščini, uraden in kratek, priča, da pred tem Aškerc ni imel stikov s to ustanovo in da tudi kasneje iz tega niso nastale kake trajnejše vezi. Podarjena knjiga nosi tudi avtorjevo posvetilo v ruščini ter podpis.⁵⁶

Zapisek v časniku »Den« je verjetno dal pobudo za podoben članek v »Večerni pošti«,⁵⁷ le da je ta napisan bolj z navdušenjem kot poznavanjem. Aškerc mu je »ugleden in znan slovenski pesnik«, ki je

»pred kratkim na gosto prepotoval Bolgarijo« in »vneto preučuje vse materiale o Bolgariji, pri tem pa nenehno zasleduje vse, kar se dogaja v njej.«

Med prvimi, ki je oznanil novo zbirko, je bil tudi stari poznavalec Aškerca, profesor Aleksandar Teodorov-Balan. Že ob začetku 1904. leta je v novo osnovani reviji »Knjigopisec« poročal o »Zlatorogu« in o pesmi »Makedonski vstaš«,⁵⁸ ki je tedaj izšla v »Ljubljanskem zvonu«. V dvojni, četrti in peti številki, pa podaja kratko oznako »Četrtega zbornika« in pravi:

»Ta nova, četrta zbirka pesmi slovenskega pesnika vsebuje vrsto slučajnih pesmi, od katerih je 21 inspiriranih od motivov s popotovanj v Rusijo (avtor je lani izdal potopis »Dva izleta na Rusko«), nato vrsto balad, med katerimi jih je zopet precej z vzhodnimi motivi (Avtor ima tudi potopis »Izlet v Carigrad« 1903) in končno 15 »Rapsodij bolgarskega goslarja«. Slovenski guslar opeva v svoji originalni kompoziciji znane motive iz našega »Sturm und Drang«.⁵⁹

Sledi še seznam naslovov »Rapsodij«.

Prav gotovo je prineslo Aškercu največ popularnosti poročilo H. H. (morda tudi X. X.) v »Blgarski sbirki«,⁶⁰ v katerem je med drugim rečeno:

»G. Aškerc, slovenski pesnik, avtor cele vrste pesniških zbirk, potnih zapiskov in prekrasne, polne globokih refleksij, lirične drame »Zlatorog«, nam je dal novo zbirko pesmi, ki so posebno pomembne za nas Bolgare.«

Zaključuje pa takole:

»Zahvaliti se moramo uglednemu slovenskemu pisatelju za iskrena čustva, s katerimi je pel o epopeji bolgarske vstaje.

Upamo, da bodo naši mladi pesniki pokazali zanimanje za te pesmi in da jih bodo v kratkem v prevodu posredovali bolgarskemu bralcu.«⁶¹

Zelo je verjetno, da se za značko, s katero je poročilo podpisano, skriva sam urednik revije Stefan Savov Bobčev, ki je napisal večji del ocen v reviji. In če bi tudi ne bilo tako, sta članek in seveda knjiga, o kateri govori, obrnila nase pozornost S. S. Bobčeva, ki je bil tisti čas predsednik »Slavjanskega blagotvornega društva v Bolgariji«.

Verjetno se moramo prav njemu zahvaliti, da je bil na seji uprave »Društva« dne 30. januarja 1905. Aškerc izvoljen za častnega člana te organizacije.⁶²

To so mu seveda tudi takoj pismeno sporočili in že 25. februarja 1905. so na seji uprave prebrali tudi Aškerčevo pismo,⁶³ za katero pravi letno poročilo uprave, da je bilo »gorešte blagodarstveno«.⁶⁴

Ime novega častnega člana je »Slavjansko društvo« takoj vneslo v svoje sezname. Tako ga beremo že v seznamu članov za 1904. leto,⁶⁵ čeprav je bil izvoljen šele 1905. Seznam je izšel šele po izvolitvi. Od tedaj se Aškerčevo ime redno pojavlja v vseh tiskanih seznamih društva, tudi po pesnikovi smrti.

Nekako ob istem času se je za Aškercaanimalo tudi drugo »Slavjansko blagotvornelo društvo«. Gre za podružnico prvega. Bila je

ustanovljena 25. februarja 1904 v Plovdivu.⁶⁶ Pri njenem ustanavljanju in v njenem vodstvu je imel delež tudi Anton Bezenšek.

To plovdivsko »Družestvo« je poslalo s svoje letne skupščine 16. januarja 1905 Aškercu pismo,⁶⁷ v katerem piše tudi tole:

»Vi poznate naš narod, njegovo dušo, njegova prizadevanja in njegove boje; bolgarski guslar Vas je navdihoval za vzvišene stihe, kakršne je spesnil redkokdaj kak bolgarski pesnik...« Ali pa:

»Naj budi Vaš glas še dolgo srca, ki so živa, ter naj se čuje še dolgo Vaš klic: Naprej, Slovani, k luči božji tej, naprej!«

Očitno je, da je to pismo bolj odraz osebnega navdušenja Antona Bezenška kot pa resnična podoba Aškerčeve popularnosti. Le kdo od Bolgarov je v resnici poznal »Rapsodije« ali celo pesem »Pozdrav Slovencev«,⁶⁸ iz katere je vzet citat?

V tem času je izšel namreč en sam prevod in še ta čisto po naključju in v nobeni zvezi s »Četrnim zbornikom«. Bila je to pesem »Vaglenokopači«, objavljena v reviji »Novo vreme« v proznem prevodu Slava Hristova Čakarova.⁶⁹

Sofijsko »Družestvo« in še posebej njegov predsednik S. S. Bobčev so nato nekaj časa redno spremljali vse, kar se godi z Aškercem. Tako so mu ob petdesetletnici poslali posebno diplomu, ki se je glasila:

»Veselo spoštovani g. Anton Aškerc v Ljubljani.

Slovansko dobrodelno društvo v Bolgariji Vam pošilja najiskrenejše čestitke ob Vaši 50-letnici in 25-letnici Vašega literarno-umetniškega delovanja.

Posebno nam je drago, da pozdravljamo Vas, avtorja mnogih prelepih motivov, vzetih iz bolgarskega življenja in zgodovine, ki ste jih tolmačili z navdušenim patriotizmom, Vas, avtorja »Mučnikov«. Slovansko društvo se ponaša, da Vas ima v vrstah svojih častnih članov.

Naj Vas vsemogočni še dolga leta ohrani ter Vam da moči in zdravja, da z enako energijo nadaljujete svoje ustvarjalno delo.«⁷⁰

Nanjo je, kot poroča »Blgarska sbirka«, ⁷¹ Aškerc odgovoril z zahvalnim pismom.

Ko »Blgarska sbirka« govori o Aškerčevi petdesetletnici, pravi tudi tole:

»V njegovi osebi vidi ljudstvo ne le izrednega pisatelja-umetnika, ampak tudi slavnega borca za svobodo in resnico, ki sta njegova ideala.«⁷²

1905. se je Anton Bezenšek vrnil v Sofijo. Takoj je stopil v stik s »Slavjansko besedo«, društvom, katerega ustanovni član in funkcionar je bil še pred odhodom v Plovdiv leta 1884. V okviru tega društva je imel 1. oktobra 1906 predavanje »Vazraždanie i segašno sastojanie na Slovincite v kulturno i ekonomičesko otnošenje«. V njem je govoril tudi o Aškercu.

Predavanje so kasneje tudi natisnili v publikaciji »Slavjanske besede«: »Biblioteka na Slavjanskata beseda«⁷³ in je verjetno isto kot tisto, o katerem poroča Govekar v »Slovanu«. ⁷⁴ Na to nas opozarja drobna napaka, ki se je izmuznila predavatelju, ko je napisal:

»Aškerc, moj nekdanji tovariš z gimnazije v Celju, je pred 12 leti prišel in me obiskal v Plovdivu.«⁷⁵

Kot je znano, je bil Aškerc v Plovdivu 1893. Dvanajst let kasneje pomeni, da je bilo predavanje napisano 1905, torej leta, ko je Bezenšek prvič predaval ob letni skupščini »Slavjanskega blagotvornega društva« v Plovdivu (16. I. 1905). Pri ponovnem branju v Sofiji 1906, na to malenkost ni obrnil pozornosti in je tako tudi natisnjena.

V referatu je citiran v originalu zaključni del pesmi »Vasil Levski« iz »Rapsodij«.⁷⁶

V tem času je S. S. Bobčev navezal osebne pismene stike z Aškercem.

Od 12. do 15. avgusta 1906, je bilo v Sofiji zborovanje južnoslovenskih književnikov in novinarjev. V pripravah zanj je prišel Bobčev v stik z Rastom Pustoslemškom, tedanjim urednikom »Slovenskega naroda« in tajnikom »Slovenskega društva književnikov in novinarjev«, ki je tudi prisostvoval zborovanju s še dvajsetimi delegati. V Sofiji sta se pobliže seznanila. Bobčev mu je verjetno izročil pismo za Aškercu, ker mu Pustoslemšek v pismu od 10. XI. 1906 piše med drugim:

»Vaše pismo na g. Aškercu sem izročil in me je naprosil, da Vam sporočim od njega najiskrenejše pozdrave.«⁷⁷

Sicer pa zanimanje za Aškercu počasi peša. Le še »Blgarska sbirka« sledi njegovemu delu. Tako poroča o izidu »Mučenicov«, za katere pravi, da so:

»Zbirka epskih pesmi, ki opevajo boje slovenskih protestantov v XVI. in XVII. stoletju proti tedanji katoliški duhovščini.«⁷⁸

O »Jadranskih biserih« piše T. G. Ivanov poročilo, v katerem pravi tudi tole:

»Imenovane pesmi, balade in romance, so pravi biseri in človeka naravnost očarajo, ko jih prebira. V njih je čutiti vonj čudovitega Jadranskega morja, sliši se pljuskanje valov, v daljavi se vidijo jadra in na tem čarobnem ozadju izstopa v različnih oblikah vedno nerazrešena uganka — človeško srce.«⁷⁹

V isti reviji srečamo tudi prvi kritičnejši odnos do Aškerčevega dela. 1908. je objavila članek dr. Fr. Vidica: »Slovenska literatura prez 1906 godina«, v njem se prvič, čeprav ne naravnost, oporeka Aškerčevo prvenstvo v slovenski poeziji.

»Razen nekaj starih pisateljev, od katerih vsak hodi po svoji lastni poti in je ohranil svojo smer, vse ostalo stopa v poeziji za Župančičem, v prozi pa za Cankarjem, ne da bi doseglo ne enega ne drugega.«⁸⁰

To pa prav nič ni motilo S. S. Bobčeva, da pod značko V. S.⁸¹ prijazno oceni »Akropolis in piramide«.⁸²

S tem se je zaključilo tretje obdobje Aškerčevega prodora v Bolgarijo. Izid »Četrtega zbornika« z »Rapsodijami bolgarskega goslarja« je obrnil nase pozornost »Slavjanskega blagotvornega društva« v Blgariji, ki je Aškercu izbralo za častnega člana. Osrednja oseba, ki se je zanimala v tem obdobju za Aškercu, je bil S. S. Bobčev,

ki je v svoji reviji »Blgarska sbirka« budno spremljal vse, kar je zadevalo Aškerca. To je počel toliko laže, ker je bil obenem tudi predsednik »Slavjanskega društva«, »Družestvu« pa je Aškerc kot častni član prav gotovo pošiljal svoja dela.

Je pa vse to zanimanje za Aškerca »platonično«. Nihče se ni potrudil, da bi ga prevajal. V tem obdobju je izšel en sam prevod. Bil je to »Naj-hubavijat den«, ki ga je prevedel tedaj še pesnik začetnik Hristov Cankov, kasneje znan pod psevdonimom Derižan. Prevod je izšel v reviji »Rodina«.⁸³

Da je Aškerc le prispel med bolgarske bralce tudi s svojimi deli, se moramo vsaj delno zahvaliti tudi Drugemu slovanskemu pripravljalnemu zborovanju v Sofiji.

Voditelji neoslovanskega gibanja so na posvetovanju v Petrogradu od 11. do 18. maja 1909. sklenili, da bo to zborovanje v Bolgariji in sicer od 24. do 27. junija 1910. Vlogo gostitelja je torej prevzelo »Slavjansko blagotvornitelno društvo« in njen predsednik S. S. Bobčev.

Pričele so se mrzlične priprave, ki niso potekale vedno gladko, kajti nameni in cilji zborovanja so bili zelo prozorni.

Na seznamu povabljenih je bil tudi:

»Anton Aškerc, pisatelj, častni član Slov. društva v Bolgariji Ljubljana«.⁸⁴

Aškerc se tega zborovanja ni udeležil. Če upoštevamo njegovo tedanje zdravstveno in duševno stanje, je to popolnoma razumljivo. Zanimivo pa je, da ni nikakršnih podatkov, ki bi pričali, da je zborovanje vsaj pozdravil. Vzrok za to bo verjetno treba iskati prav tam, kjer so vzroki, da na zborovanje ni prišlo še daleč ne tolikšno število slovenskih delegatov, kot jih je bilo 1906. ob zborovanju pisateljev in publicistov.

Kljub temu je bilo to obdobje najplodovitejše, kar zadeva prevode Aškerčevih del.

Morda že nekoliko prej, prav gotovo pa takoj po tem, ko je izvedel za vseslovansko zborovanje, je tedaj še mladi, a že znan pesnik Stilijan Čilingirov prišel na misel izdati posebno antologijo. Sam pravi o tem:

»Pred zborovanjem in v zvezi z njim sem se lotil sestavljanja nekakšne slovanske antologije.«⁸⁵

Tako že v predposlednji številki »Slavjanskega glasa« za 1909. leto beremo tri prevode iz Aškerca: Prvata mačenica, Iz »Rapsodiite na blgarskija guslar« in Mojata muza, zbrane pod skupnim naslovom »Iz slovinskite poeti«.⁸⁶ Pod črto je tudi pripomba uredništva, v kateri sta omenjeni dve poslednji pesnikovi zbirki: »Jadranski biseri« in »Akropolis in piramide«.⁸⁷

Naj tukaj popravim še eno od napak »Aškerčeve bibliografije«. V »Literaturi o Aškercu« pod letom 1909 piše, da je o »Jadranskih biserih« in »Akropolisu in piramidah« pisal v »Slavjanskem glasu« Stilijan Čilingirov.⁸⁸ Omemba teh dveh zbirk je podpisana kot pripomba uredništva in je prav gotovo izpod peresa urednika revije Nikole S. Bobčeva.

Svojo zamisel o antologiji je Čilingirov tudi uresničil. Ob podpori »Slavjanskega društva« je izdal »Slavjansko antologijo«⁸⁹ prav na predvečer zborovanja v Sofiji.

Lepo opremljena knjiga je med prevodi iz drugih slovanskih literatur predstavila tudi Slovence. Zastopani so France Prešeren, Miha Kastelic, Simon Jenko, Anton Aškerc in Oton Župančič. Vsakemu od zastopanih pesnikov je urednik posvetil tudi nekaj vrstic »biografije« s podatki o delih in o tem, koliko so prevajani v bolgarščino.

Aškerc je predstavljen s štirimi pesmimi pod skupnim naslovom »Iz Rapsodiite na blgarskija guslar«.⁹⁰ Prva je »Bracigovski topove«, druga nima naslova, je pa prevod ene od »Rapsodij« — »Baj Stančo«. Sledita ji še »Prvata mačenica« in »Mojata muza«, torej samo pesmi, ki so bile že objavljene. Poslednje tri ne nosijo nobenega podpisa, kar pomeni, da jih je prevedel sam urednik, prva pa, »Bracigovski topove«, je sicer označena z »B«, kar naj pomeni, da je prevod Bezenškov, toda značka je postavljena tako nerodno in je tako neznatna, da jo komaj opaziš in so zato tudi ta prevod vsi kasnejši koristniki »Antologije« imeli za delo Čilingirova.

V »Biografijah« na koncu knjige je tudi Aškercu posvečeno nekaj vrstic. Med drugim je rečeno:

»Aškerc je pevec lepše bodočnosti, poln idej in tendenc, ki kličejo na boj proti tiranom v mraku, toda ne boj z mečem in krvjo, ampak s prosveto in kulturo.«⁹¹

Prav ta citat nas navaja na misel, da je Stilijan Čilingirov prevajalec drobnega odlomka iz »Mi vstajamo«,⁹² objavljenega v slavnostni številki »Slavjanskega glasa«,⁹³ posvečenega zborovanju. Sam odlomek namreč ni podpisan, obsega pa le pet verzov: prvega ter od četrtega do sedmega.

Zanimivo je, da »Slavjanska antologija« ni bila deležna kake posebne pozornosti kritike.

Obširneje je o njej pisal le Veliko Jordanov v časopisu »Den«. Stil in duh ocene je razviden iz kratkega odlomka, ki govori tudi o Aškercu:

»Od novejših del vidno izstopajo »Rapsodije bolgarskega goslarja« sodobnega slovenskega pesnika Antona Aškercu, ki jih je prevedel Stilijan Čilingirov z mojstrsko spretnostjo. »Bracigovski topovi« in »Šumi zeleni Vit« (Baj Stančo) sta prečudoviti rapsodiji, ki ju je St. Čilingirov kongenialno prevedel v bolgarščino.«⁹⁴ Oceno je ponatisnil tudi »Slavjanski glas«.⁹⁵ Ostale ocene so dokaj kladnejše.⁹⁶

Hkrati se je znova pojavil eden od prejšnjih Aškercjevih prevajalcev — Hristo Čankov-Deržan. V venčku »Drebni margariti iz slovinska poezija«⁹⁷ je poleg Meška, Golarja, Čankarja in Župančiča prevedel tudi dve drobni Aškercjevi pesmi: »Nošt v moreto«⁹⁸ in »Sneg pada«.⁹⁹

To bi bila bilanca tega sicer kratkega, a za Aškercu zelo plodovitega obdobja, saj so v njem napravljeni skoraj vsi prevodi, kar jih imajo Bolgari. Kasneje so jih le ponatiskovali,

Kaj od vsega tega, od prevodov in od tega, kar so Bolgari pisali o njem, je Aškerc poznal?

Splošno je sprejeto mnenje, da si je Aškerc želel slave toliko bolj, kolikor bolj mu je pešala ustvarjalna moč. V ta namen je skrbno zbiral vse podatke o prevodih svojih pesmi, pa tudi o odzivih in o vsem, kar je bilo napisanega o njem. Večino teh podatkov je sproti objavljaj, bodisi sam, bodisi da jih je dajal drugim, ki so z njimi krasili »Ljubljanski zvon«, »Slovenski narod« in »Slovana«. Zato lahko z zanesljivostjo trdimo, da je za vse, kar je bilo objavljeno v slovenskem tisku, Aškerc prav gotovo vedel. Torej so mu bili znani vsi članki in prevodi, ki jih omenja »Aškerčeva bibliografija«.

Poznal pa je nedvomno še dosti več.

Kot sodelavec in urednikov prijatelj je zanesljivo vedel za vse, kar je bilo v njem napisanega v »Jugoslavjanskem glasniku« in »Jugoslavjanskem stenografu«.

Prav tako ni moč dvomiti, da je poleg ocene A. Strašimirova v »Naš život«¹⁰⁰ poznal tudi prevod v isti reviji, saj ga je napravil Bezenšek, s katerim sta si dopisovala, poleg tega pa je izšel v reviji, s katero je imel »Ljubljanski zvon« zamenjavo in to v času, ko je bil Aškerc njegov urednik.

Za obdobje okoli »Četrtega zbornika« ima »Aškerčeva bibliografija« kar dosti podatkov, kljub temu pa obstaja možnost, da je Aškerc vedel še za to ali ono. Na to nas navaja dejstvo, da je poročevalec v »Ljubljanskem zvonu«,¹⁰¹ ko je pisal o omembi »Zlatoroga« v reviji »Knjigopisec«, izpustil priložnost povedati, da je v isti številki, celo na isti strani, pisano tudi o pesmi »Makedonski vstaš«.¹⁰² Da je to slučajno, je težko verjeti. Se pravi, da je poročevalec vedel zanjo, a jo je prezrl, ker se mu ni zdela pomembna. Tisk ni poročal o vsem, kar mu je bilo znanega, in tudi Aškerc je vedel več, kot o tem pričajo objave v tisku.

Skoraj gotovo pa Aškerc ni vedel za prevod »Delavčeve pesmi o premogu«, ki je bila objavljena čisto po naključju in v reviji, ki je bila daleč od krogov, ki so se v Bolgariji zanimali za Aškerca. Natisnjen je bil v reviji »Novo vreme«, glasilu socialno demokratske stranke, katerega urednik je bil Dimiter Blagoev, oče bolgarskega socializma.

Za obdobje okoli slovanskega zborovanja, ki je po številu prevodov najobilnejše, nima »Aškerčeva bibliografija« skoraj nobenih podatkov. Omenja le prevode Stilijana Čilingirova v »Slavjanskem glasu«¹⁰³ in kratko notico o Aškercu v isti reviji.¹⁰⁴

Večina prevodov iz tega časa je objavljenih v »Slavjanskem glasu«, glasilu »Slavjanskega društva«. Po pravilih društva so vsi člani že od prve številke prejeli revijo brezplačno. Torej lahko domnevamo, da je Aškerc dobival »Slavjanski glas« vsaj od 50. I. 1905., ko je postal častni član »Društva«.

Revijo pa je v zamenjavo dobival tudi »Ljubljanski zvon« že od časa, ko mu je bil urednik Aškerc, kot je to razvidno iz pisma uredništva »Slavjanskega glasa« uredništvu »Ljubljanskega zvona«.¹⁰⁵ O zamenjavi teh dveh revij priča tudi omemba »Ljubljanskega zvona« v

seznamu: Časopisi in revije, ki jih prejema Društvo v zameno za »Slavjanski glas«, ki ga revija redno objavlja in v katerem se tudi kasneje vsa leta redno pojavlja tudi »Ljubljanski zvon. Še več, nekaj časa je na istem seznamu tudi »Slovenski narod«. Možnost, da je Aškerc poznal vsaj vsebino »Slavjanskega glasa« in s tem tudi prevode svojih pesmi, je torej še večja.

Za zapiske o Aškercu v »Blgarski sbirki« ni tako otipljivih dokazov, da jih je pesnik poznal. Ni pa izključeno, da je vedel zanje. Tisti čas je bil urednik te revije S. S. Bobčev, eden od glavnih popularizatorjev Aškercu v Bolgariji, in če je imel z njim pismene stike, mu je zelo verjetno pošiljal tudi svojo revijo. Ne smemo prezreti tudi ostalih osebnih vezi, ki jih je imel Bobčev s Slovenci (Ivan Hribar, Rasto Pustoslemšek in drugi), pri katerih je Aškerc tudi lahko našel omenjeno revijo. Za kako redno zamenjavo med »Ljubljanskim zvonom« in »Blgarsko sbirko« ni dokazov. Res pa je, da je »Blgarska sbirka« skoraj vsako leto posvečala vsaj nekaj vrstic tej slovenski reviji, kar kaže, da so jo v uredništvu poznali, če ne celo redno prejemali.

Za prevode in objave izven teh dveh revij je zelo malo verjetnosti, da jih je Aškerc poznal.

Po slovanskem zborovanju je padel Aškerc v pozabo. Celi dve leti ni spregovoril o njem nihče niti besedice, ni bil objavljen niti en prevod. Šele pesnikova smrt je zopet zdramila duhove in znova so začeli na veliko pisati o njem.

Prvi je sporočil žalostno novico že nekaj dni po dogodku Hristo Cankov — Derižan v časopisu »Den« in sicer v nekrologu »Anton Aškerc«.¹⁰⁶

Nekrolog, napisan predvsem po podatkih iz »Slavjanske antologije« Stilijana Čilingirova, iz katere so prepisani celi odstavki, nam podaja nekaj splošnih podatkov o Aškercu. Ko ocenjuje njegovo delo, pa pravi:

»Vsa Aškerčeva dela nas osvoje z neko opojno melanholijo, globoko iskrenostjo in skrajno preprostostjo.«

Citira celo dve prvi kritici iz »Baj Stančo«, s pripombo, da jih je prevedel Čilingirov.

To je bil prvi in nekaj časa tudi edini odziv na Aškerčevo smrt.

Čez nekaj časa se je oglasil »Slavjanski glas«. Tedanji urednik Nikola S. Bobčev, brat S. S. Bobčeva, je napisal članek »Dve ugasnali slavjanski zvezdi«,¹⁰⁷ posvečen Aškercu in prav tedaj umrlemu Boleslavu Prusu.

Ko govori o Aškercu, pravi tudi tole:

»Ker je bil duhovnik, je dolgo nastopal na literarnem polju pod imenom Gorazd in Ivan de Granat, kajti njegova poezija je prihajala velikokrat v nasprotje z nauki katoliške cerkve, katero je v teku 17 let predstavljal v nekem majhnem mestecu južne Štajerske.«¹⁰⁸

Od Aškerčevih del našteva predvsem novejša. Da teh del ni dobro poznal, priča napačna informacija, da so:

»V zbirki poem »Junaki« objavljene »Rapsodije bolgarskega goslarja«.¹⁰⁹

Ko govori o prevajanju Aškerčevih del, pravi:

»V bolgarščini imamo prevedenih le 5–6 Aškerčevih pesmi, med katerimi so tudi tiste v »Slovanski antologiji« St. Čilingirova. Aškercu so prevedli tudi v mnoge druge evropske jezike, med drugim ga je Jensen prevedel v švedščino.«¹⁰⁹

Nekatere trditve in podatki nas navajajo na misel, da je imel N. Bobčev kot vir tudi knjigo Sergeja Štejna »Slavjanski poeti.«¹¹⁰

V isti številki »Slavjanskega glasa« je Aškerc omenjen tudi v rubriki »Slavjanski pomenik«. Na koncu ta kratki zapis o Aškercu opozarja med drugim na ruske prevode in literaturo o pesniku. Zaključni pa se z besedami:

»V našem tisku je ob smrti znanega slovenskega pesnika izšel en sam nekrolog v časopisu »Den« v številki od 2. junija, ki ga je napisal g. Hristo Cankov.«¹¹¹

Prav ta opazka je verjetno spodbudila nekatere druge novinarje, da so se lotili pisanja o Aškercu.

Tako se je pojavil v organu napredno-liberalne stranke »Blgarija«¹¹² podlistek »Anton Aškerc«, s podpisom S. Dobrev, psevdonim, za katerim se skriva Stilijan Čilingirov. Podlistek je napisan dokaj spretno. Ko ocenjuje pesnikovo delo, pravi takole:

»Aškerčeva pesniška dejavnost je zelo raznolična in zelo bogata. Veliko je potoval, potem pa je opeval vedno v razkošni pesniški obliki vse kraje in vse pomembnejše dogodke, ki jih je videl ali doživel. Pozimi je jemal motive iz biblije ter iz preteklosti in sedanjosti raznih narodov. Nekdanji učenec Josipa Stritarja je kmalu presegel svojega učitelja. Opustil je liriko in se lotil epa ter si tu izvojeval ime prvega in najpomembnejšega slovenskega pesnika. Pogumen, trezen, odločen, neustrašen v boju, sposoben kulturni delavec, ki je dobro poznal latinske, nemške, ruske, hebrejske, arabske in perzijske mislece in pesnike, je postal pevec boja, svobode in enotnosti med narodi.«

Nekaj dni nato je izšel v časniku »Mir«¹¹³ članek »Anton Aškerc« podpisan z R. Rils. Članek ni nič drugega kot parafraza podlistka iz »Blgarije«, dopolnjena z nekaterimi odstavki iz »Dve ugasnili slavjanski zvezdi« iz »Slavjanskega glasa«. Le da je bil pri tem nekoliko površen. Napravil je nekaj napak, ki pričajo, da snovi, o kateri je pisal, ni poznal. Tako je zbirka »Primož Trubar« postala »Primorski trubač«, zgoraj citirani odstavek pa je zaključil takole:

»Poznal je latinske, nemške, ruske, hebrejske, arabske, perzijske in indijske mislece in pesnike ter je marsikoga tudi prevedel.«

V isti številki je izšel tudi ponatis Derižanovega prevoda »Najhubavija den.«¹¹⁴

Aškerčevo smrt je zabeležila tudi »Blgarska sbirka« v »Nekrologi«¹¹⁵ ter v seznamu preminulih v letu 1912.¹¹⁶ Kratka poročila so pri nesle tudi nekatere druge izdaje »Slavjanskega društva.«¹¹⁷

Kmalu po pesnikovi smrti ga omenja bolgarski tisk le še posredno, v kratkem pregledu novejšje slovenske literature, ki ga je posebej za »Slavjanski kalendar« napisal Peter Miklavec — Podravskega¹¹⁸ in v poročilu o knjigi A. Sirotinina: »Rossija i Slavjane.«¹¹⁹

Kot poslednji odmev zanimanja za Aškercu je treba omeniti prevod pesmi »Polet«,¹²⁰ ki pa je, sodeč po pripisu na koncu, »Sofija 25. IV. 1909«, nastal že dosti prej, v času kot ostali prevodi, objavljeni v »Slavjanski antologiji«.

S tem se zaključí še eno obdobje, značilno po dokaj obširni publicistični dejavnosti v zvezi s pesnikovo smrtjo, ki pa ni doprinesla kdo ve kaj k poznavanju Aškercu, ker se je omejila v prvi vrsti na prepisovanje že znanega materiala.

Sledi obdobje, ki tudi iz objektivnih razlogov ne kaže nobenega zanimanja za Aškercu in njegovo poezijo. To je doba prve svetovne vojne. A tudi kasneje srečamo Aškerčevo ime le redko in še to slučajno in posredno: V različnih literarnih zgodovinah, jubilejnih poročilih in spominih.¹²¹

Edino »Slavjanski glas« omenja deseto obletnico Aškerčeve smrti.¹²² In to je vse. Aškercu pade pri Bolgarih počasi v pozabo.

Za hip je sicer kazalo, da bodo dogodki zopet priklicali na dan Aškerčevo poezijo. 1926. leta so se pričele proslave petdesete obletnice aprilske vstaje, dogodka, ki je jedro »Rapsodij«. Toda na Aškercu se je spomnil le »Komitet za uvekovečevane delata na borcitate ot april-skoto vazstanie prez 1876 godina«. Njegov »Bracigovski ustaničeski punkt« je nekje odkril Bezenškovo prevod »Bracigovskih topov« in ga pod naslovom »Čerešoviya top« natisnil v svoji »Jubilejni knigi«.¹²³ Isto pesem je ponatisnil tudi dnevnik »Prjaporec«.¹²⁴

Nato zopet molk skoraj deset let.

Šele 1955. izide v »Godišniku na sofijskija universitet« obširna razprava, ki po svoji serioznosti in poučenosti daleč presega vse, kar je bilo pri Bolgarih kdajkoli napisanega o Aškercu. Bila je to študija Borisa Jocova, tedaj še izrednega, kasneje rednega profesorja in vodje katedre za slovanske literature na sofijski univerzi, »Blgarski stradanija i borbi za svoboda v slavjanskata poezija«.¹²⁵

Za cilj si je postavil ugotoviti odmeve zgodovinskih dogodkov iz časa, ko je boj Bolgarov za osvoboditev od Turkov dosegel svoj višek in se zaključil s prihodom Rusov, v poeziji slovanskih narodov. Pri tem se je ustavil v glavnem pri treh predstavnikih treh različnih literatur, ki je vsak v svojem jeziku posvetil tem dogodkom največ pozornosti. To so bili Rus Jakov Petrovič Polonski, Čehinja Eliška Krásnohorská ter Anton Aškerc.

O Aškercu govori tretje poglavje. V uvodu k temu poglavju oriše Jocov najprej v najsplošnejših črtah kulturno zgodovino Slovencev ter poda kratek pregled slovenske literature do Župančiča. Nato se ozre po zanimanju Slovencev za Bolgare in našteje nekaj del iz slovenske literature, ki obravnavajo bolgarsko tematiko. Tukaj se še posebej pomudi pri Simonu Gregorčiču in njegovi »Hajdukovi oporoki«, iz katere navaja celo nekaj citatov. Slednjič se loti Aškercu.

Opirajoč se na do tedaj objavljeno literaturo in to predvsem na tujo, od slovenskih avtorjev je poznal le Kreka¹²⁶ in Prijatelja,¹²⁷ nam na kratko predstavi pesnikovo delo in ga oceni kot ustvarjalca. Meni,

da sta najboljši prvi dve zbirki in opozarja na skrit, toda vedno navzoč lirizem v njegovi poeziji:

»Njegova epika je lirično uglašena, z idejnim nastavkom, mestoma z osebno noto. Ni slučaj, da se je lotil balad in romanc, basni in parabol, od in satir. Saj mu tudi epska pesem večkrat služi kot maska, da se lahko sam skrrije za kako osebo, dogodek, idejo ali podobo.«¹²⁸

Nato si nekoliko natančneje ogleda posamezne zbirke in skuša razvrstiti pesmi v tematske skupine.

Med drugim pravi tudi tole:

»Ni velik mislec, toda pogumno odkriva svetu svoje misli. Dovolj je močan, da vpliva na nas, da nas osvoji z njimi. Kajti iskren je in noče biti tak, kot v resnici ni. S svojim širokim pesniškim obzorjem je lahko zanimiv ne le za svoje sonarodnjake. S čisto in zvenečo besedo, s plastičnim verzom, z živimi podobami iz preteklosti in sedanjosti, z jasno pesniško dikcijo lahko zadovolji okus, ki ni ravno preveč zahteven.«¹²⁹

Govoreč o Aškerčevem zanimanju za Bolgarijo omenja njegovo potovanje v Carigrad ter njegovo poznavanje bolgarske literature. In ker je:

»gnan od svoje pesniške narave iskal motive tudi v tujih deželah, ne le v slovenskem življenju.«¹³⁰

se je Aškerc lotil tudi bolgarskih motivov. Nato našteje vse naslove iz »Rapsodij« pa tudi vire, iz katerih je pesnik črpal podatke zanje. Pri tem ugotavlja, da se je v glavnem posluževal dela Zaharija Stojanova »Zapiski po blgarskite vazstanija« (1884—1892).

Sledi podrobna, predvsem vsebinska obdelava posameznih pesmi iz »Rapsodij«, podprta z mnogimi citati v originalu.

Ciklus si nato ogleda tudi z estetske in stilistične plati in odkrije vrsto slabosti, a kljub temu pravi na koncu:

»Rapsodije bolgarskega goslarja« bodo deležne tistega priznanja, ki so ga deležna tudi druga Aškerčeva dela. Ne smemo pozabiti, da so del »Četrtega zbornika poezij«, ki priča, da Aškerčeva moč še vedno ni ugasnila.¹³¹

V zaključku poglavja se Jocov pomudi tudi ob Aškerčevi usodi v poslednjih letih njegovega življenja. Vzroke pešanja pesnikove ustvarjalne moči vidi v nenehni borbi.

»V tej borbi gubi Aškerc na treh straneh. Odtujil se mu je velik del slovenskega ljudstva, ki ceni svojo cerkev; poezija, ki jo večkrat uporablja kot tribuno, nima več svoje prejšnje privlačnosti; mladina ki ga je nekoč kovala v zvezde, je postala ravnodušna do njegovih pesmi.«¹³²

In kljub vsemu pa meni, da

»tudi njegovi največji nasprotniki ne morejo skriti, da je Aškerc za sedaj eden največjih slovenskih pesnikov.«¹³³

Kritika¹³⁴ je zelo pozitivno ocenila študijo Borisa Jocova. V mnogih ocenah in poročilih je še posebej govorjeno o Aškercu.

Pri tem pa se je enemu od kritikov, Aleksandru Burmovu¹³⁵, vtihotapila drobna napaka, ki jo zasledimo kasneje tudi v drugih člankih istega avtorja. Gre za naslednjo trditve:

»Tretje poglavje, podano na enak način in po istem načrtu, je posvečeno slovenskemu pesniku Antonu Aškercu (1856—1912). Čeprav so njegove pesmi z bolgarsko snovjo pisane v osemdesetih letih preteklega stoletja, imajo za svoj neposredni povod aprilsko vstajo, katere zgodovino je Aškerc dobro poznal.«¹³⁶

Avtor namreč meni, da je Aškerc napisal »Rapsodije« v osemdesetih letih, kar je le korak do trditve, da je Aškerc napisal svoje pesmi pod neposrednim vplivom zgodovinskih dogodkov 1876-1878., kot je to storil kasneje.

Imela pa je študija še dosti večji odmev, kot so omenjene kritike. Izšla je na predvečer priprav za šestdesetletnico aprilске vstaje in je opozorila številne prireditelje raznih slavnosti tudi na Aškerca.

Pod neposrednim vplivom študije »Blgarski stradanja i borbi za svoboda v slavjanskata poezija« je tudi knjiga Nedja Gorinova: »Otraženje ot Aprilskoto vazstanie v čuždata poezija«. ¹³⁷ Avtor namreč piše:

»Pred nekaj leti smo objavili prevode dveh pesmi tega slovenskega pesnika, sedaj pa bomo posredovali bralcem glavne misli, ki jih je v svojem članku »Bolgarska trpljenja in boji za svoboda v slovanski poeziji«, razvil spoštovani profesor Boris Jocov.«¹³⁸

In v bistvu je vse, kar je povedanega o Aškercu,¹³⁹ le »poljudna« parafraza članka Borisa Jocova. Saj je prepisal cele odstavke. Pri tem je, ker ni poznal snovi, o kateri je pisal, napravil tudi nekaj napačnih zaključkov. Kot na primer tegale:

»Pesem »Bracigovski topovi« nima širokega epskega značaja. Celo nedokončana je.«¹⁴⁰

Ko govori o prevodih v zgoraj citiranem odstavku, ima v mislih verjetno prevod Stilizana Čilingirova, ki ga je avtor knjige Nedja Gorinova objavil v časopisu »Oborište«¹⁴¹, katerega urednik je bil.

V knjigi je v celoti objavljen prevod pesmi »Baj Stančo«, ki ga je napravil St. Čilingirov,¹⁴² dalje odlomek iz »Bracigovski topovi« (verzi 29-31, Bezenškov prevod)¹⁴³ ter odlomek iz »Teohane Čistemenske« (25-29 verz)¹⁴⁴ verjetno v prevodu samega Gorinova. V tekstu je tudi nekaj proznih prevodov, v glavnem odlomkov, ki jih Jocov citira v originalu.

Zelo verjetno je, da je študija Borisa Jocova opozorila na Aškerca in njegove »Rapsodije« tudi Ivana Hr. Jotova, ki je postavil Aškerčevega »Baj Stanča« v prevodu St. Čilingirova kot nekaj moto in dopolnilo svoji knjižici »Benkovski«, ¹⁴⁵ v kateri je v dramski obliki pokazal poslednje dneve tega narodnega junaka.

Leto kasneje se je pojavil nov prevod Aškerčevega dela. Zmej Gorjanin, ali s pravim imenom Svetlozar Dimitrov je prevedel pesem »Mati Tonka Obretenova« ¹⁴⁶ in prevod objavil skupaj s spremnim člankom »Proslava na blgarskata majka«¹⁴⁷ v tedniku »Literaturen glas«.

Da je tudi ta prevod bil inspiriran od študije Borisa Jocova, nam da slutiti naslov spremnega članka, ki močno spominja na naslednji stavek iz študije:

»Pesem je zamišljena kot slavospev ne le babi Tonki, ampak tudi bolgarski materi nasploh.«¹⁴⁸

Zanimivo je, da je Zmej Gorjanin nekaj kasneje izdal celo trilogijo, roman »Dunavat teče«,¹⁴⁹ v katerem je osrednja oseba ravno Tonka Obretenova. Ob tem se prav lahko porodi misel, da je Aškerčeva pesem spodbudila pisatelja, da se je lotil pisanja romana s tako snovjo. Toda če vemo, da je isti avtor že pred izidom prevoda Aškerčeve pesmi pisal o Tonki Obretenovi¹⁵⁰ in da je bil doma iz mesta Ruse, kjer je tradicija te junaške matere zelo živa, ta domneva odpade. Toliko prej, ker se je ravno v tistem času pričela velika akcija za postavitev spomenika Tonki Obretenovi¹⁵¹ in je bila ta snov zelo popularna, Zmej Gorjanin pa je bil znan po tem, da je rad pisal na trenutne teme.

S tem se nekako zaključi obdobje, v katerem je glavno vlogo odigrala študija Borisa Jocova »Blgarski stradanja i borbi za svoboda v slavjanskata poezija«. Vse ostalo, napisano v tem času, je bilo v večji ali manjši odvisnosti od nje.

V naslednjih letih srečujemo Aškerčevo ime le tu in tam in vedno le posredno. Tako ga zasledimo v jubilejnem zborniku, posvečenem Kirilu Hristovu ob šestdesetletnici,¹⁵² kjer je natisnjen tudi odlomek iz Aškerčeve kritike »Zbranih pesmi« Kirila Hristova, objavljene svoj čas v »Ljubljanskem zvonu«. ¹⁵³

Druga taka omemba je verjetno v zvezi s poboljšanjem jugoslovansko-bolgarskih odnosov. St. Karakostov je v provincijskem dnevniku »Bulgarski far« objavil članek »Slavjanskite literaturi i izučevaneto im«, ¹⁵⁴ v katerem toži nad nepoznavanjem slovanskih literatur pri Bolgarih. Koliko je bil članek na mestu, priča tudi avtorjevo nepoznavanje Aškerčevega dela, saj pravi:

»Samo slovenski pesnik Anton Aškerc je v svojih »Rapsodijah« v več kot 150 verzov opeval zborovanje v Oborištu, panagjurske slavnosti, bracicgovski topček, Teohano Čistemensko, Baj Stanča, Batak in drugo.«¹⁵⁴

Žal pa je njegovo opozorilo po potrebi takojšnjega preučevanja slovanskih literatur ostal glas vpijočega v puščavi. Vsaj kar zadeva Aškerca.

Edino »Slavjanska beseda«, novoustanovljeno glasilo starega društva istega imena, katerega ustanovitelj je bil še Anton Bezenšek leta 1880., je objavilo nekaj popravljenih prevodov Stilijana Čilingirova (Iz »Rapsodii na blgarskija guslar«, ¹⁵⁵ Polet, ¹⁵⁶ Prvata mačnica«¹⁵⁷).

Potem prihrumi druga svetovna vojna. Nihče se ne zmeni več za Aškerca. Priti je morala nova doba, ljudstvo je moralo prevzeti oblast, prevrednotiti so se morale mnoge vrednote, da se je ponovno pokazalo zanimanje za slovenskega poeta.

Najprej ga zopet omenjajo le slučajno. V »Antologiji« Kirila Hristova¹⁵⁸ znova ponatisnejo odlomke iz že omenjene Aškerčeve kri-

tike. Tedaj tudi prvič izdajo doktorsko disertacijo Petka Jurdanova Todorova,¹⁵⁹ napisano že 1905., v kateri govori tudi o Aškercu.¹⁶⁰

Do polne veljave pa je prišel Aškerc šele v trenutku, ko so našli zanj prostor tudi v učnem načrtu srednjih šol. Čeprav je bil iz objektivnih razlogov novi učni načrt,¹⁶¹ sprejet najprej kot začasen, zelo skrčen, so le posvetili pozornost tudi Aškercu in še posebej njegovim »Rapsodijam«. Obravnavali naj bi ga v VI. razredu gimnazije.¹⁶²

Ista določila so ostala tudi v rednem načrtu.¹⁶³

Žal pa od dobrega namena do uresničitve pot ni vedno preprosta. Če so hoteli količkaj predstaviti Aškercu, so morali imeti tudi prevode. Teh pa ni bilo, vsaj ne takih, ki bi lahko prišli v čitanke.

Ker pa se je mudilo, kajti brez knjig ni uspešnega pouka, so že 1945. izdali »Hristomatijo po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite«.¹⁶⁴ V njej je Emil Georgiev, eden od njenih sestavljalcev, ker ni imel na razpolago drugega, natisnil že znani pesmi »Bracigovske topove«¹⁶⁵ in »Baj Stančo«.¹⁶⁶ Pri tem je tudi prvo pripisal pomotoma prevajalski dejavnosti St. Čilingirova, čeprav je jasno, da je prevod Bezenškov. Obe je tudi nekoliko popravil.

Knjiga je doživela nato še dve izdaji¹⁶⁷ in je bila natisnjena v zelo visokih nakladah (I. 28.000, II. 20.000, III. 50.000). V vseh izdajah so ostale pesmi neizpremenjene.¹⁶⁸ Ni bilo nikogar, ki bi prevedel kaj novega.

V tem času je sicer izšla antologija »Slavjanski poeti«,¹⁶⁹ v kateri je slovenska poezija kar lepo zastopana, toda v njej ni niti ene Aškerčeve pesmi.

Tako je ta izredna priložnost, predstaviti Aškercu najširšim krogom bralcev, ostala neizrabljena.

Dosti boljše ni bilo niti s članki o Aškercu. Res da so bili prevodi v »Hristomatiji« opremljeni s kratkim uvodom¹⁷⁰ in da je bilo v učbeniku »Blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite«¹⁷¹ Aškercu posvečenega dve strani teksta, toda to ni bilo zadosti, da se vsaj kolikor toliko prikaže podoba Antona Aškercu.

V »Hristomatiji« so zaradi omejenega prostora povedani le najbolj splošni podatki o pesniku in njegovem delu.

Učbenik, ki je doživel kar štiri izdaje in je imel prav tako visoke naklade (I. 50.000, IV. 40.000), je posvetil pesniku nekaj več prostora. Ker pa je bil vezan za učni načrt, ki je predvideval le obdelavo »Rapsodij«, se je avtor prispevka »Anton Aškerc (1856—1912)«¹⁷² Emil Georgiev, omejil predvsem na ta cikl. Dokaj na široko je obdelal obe pesmi, objavljeni v »Hristomatiji«, in jih celo citiral v odlomkih. O samem pesniku ni povedano dosti več kot v »Hristomatiji«.

Skopo odmerjeni prostor in vezanost na učni načrt sta torej povzročila, da je bila tudi ta možnost, dostojneje predstaviti Aškercu Bolgarom, zamujena.

Kako izredna je bila ta priložnost, je razvidno iz dejstva, da je v učnem načrtu iz 1948. leta zaradi krčenja števila ur, posvečenih slovanski literaturi v VI. razredu, Anton Aškerc odpadel iz načrta.¹⁷³

Med tem časom zasledimo v tisku nekaj člankov, ki posredno govorijo tudi o Aškercu. Tako je ob slovanskem zborovanju v Sofiji (5. in

4. III. 1945) napisala Sanda Jovčeva v dnevniku »Zemledelsko znače« članek »Slavjanskata ideja v tvorenijata na slavjanskite pisateli«.174 v katerem omenja Aškerčevo »ljubezen do slovanstva«. Na nekem drugem mestu pa omenja Georgi Veselinov Aškerca v zvezi z obletnico aprilske vstaje.175

Svoje mesto je našel Aškerc tudi v kratki, kompilativno napisani knjižici Hrista Nikolova hadži Delina »Evropejska i slavjanska literatura«.176 V njej je, sodeč po priloženi bibliografiji,177 na osnovi bolgarskega prevoda Karaskove »Zgodovine slovanskih literatur«, Aškerc predstavljen kot

»Največji pesnik v XIX. stoletju v Sloveniji«.178

O njegovem delu pa piše:

»Glavni motivi njegovega umetniškega ustvarjanja so bili kmečki upori v času reformacije in kasneje«.179

ter:

»V Aškerčevem delu se prepletata dva osnovna motiva — patriotični in socialni.180

Opozoriti je treba, da je »Aškerčev zbornik«181 popolnoma osnovano postavil vprašaj ob podatku o letnici izida te knjige. Knjiga namreč ni izšla 1958 ampak šele 1946, kot je to razvidno iz revije »Blgarski knjigopis«.182

Isteža leta zasledimo Aškerčevo ime še enkrat v šolskih knjigah. Učbenik za zgodovino za VII. razred gimnazije183 obravnava tudi aprilsko vstajo. Ko govori o odmevih te vstaje v svetu in še posebej med pisatelji in pesniki, omenja tudi Aškerca kot pesnika, ki je opeval dogodke tistega časa184 in to v isti sapi z drugimi avtorji, ki so pisali neposredno pod vplivom samih dogodkov, tako da ima nepoučen bralec občutek, da je tudi Aškerc pisal svoje »Rapsodije« takoj po zgodovinskih dogodkih, ki jih opeva, ne pa šele petindvajset let kasneje.

Tako se znova srečamo z napako, ki jo je že 1955 zakrivil Aleksander Burmov v svoji oceni študije Borisa Jocova »Blgarski stradanija i borbi v slavjanskata poezija«, ko je menil, da so »Rapsodije« pisane »v osemdesetih letih prejšnjega stoletja«.185

Aleksander Burmov je to svojo napako zanesel tudi v ostale zgodovinske knjige.186 Bil je namreč sestavljalec vrste učbenikov in sodelavec pri raznih zgodovinskih knjigah, obenem pa avtoriteta, ki so jo vsi spoštovali.

Napaka si je utrla pot celo v »Zgodovino Bolgarije«,187 ki jo je v dveh knjigah izdala Bolgarska akademija znanosti, kjer piše o odmevih aprilske vstaje tudi tole:

»Na posebno močan odmev je naletelo trpljenje našega ljudstva v bratski Češki in Sloveniji, ki sta tedaj bili pod avstrijskim jarmom. Češka pesnica Eliška Krásnohorská in slovenski pesnik Anton Aškerc sta v vrsti svojih pesmi žigosala turške rablje in njihove spodbudnike —angleške imperialiste.188

Ko prebiram besedo »bratska Slovenija« in to napisano leta 1954, ko je protijugoslovanska gonja divjala še s polno silo, si ne morem kaj, da ne bi pomislil na splošno razširjeni pojav pri Bolgarih, da nam-

reč ne razločujejo Slovenijo od Slovaške. Edino tako si lahko razlagam epitet »bratski« v tistem času.

Da je res tako, nas opozarja tudi članek Viržinije Paskaleve »Demokracičnost obštestvenost v zapadna Evropa i osvoboždenie na Blgarija«, v katerem je rečeno takole:

»Na bolgarska trpljenja sta se najodločneje odzvala češki in slovaški narod, ki sta bila pod avstrijskim jarmom. Češka pesnica Eliška Krasnohorska in slovenski pesnik Anton Aškerc sta napisala ob aprilski vstaji znana dela.«¹⁹⁰

Leta 1950 je izdal profesor dr. Emil Georgiev drugi del svoje knjige »Slavjanski literaturi v očerki i obrazci«¹⁹¹ v kateri je posvetil dokaj prostora tudi Aškercu.

Knjiga je zamišljena kot univerzitetni učbenik, namenjen študentom slavistike. Vsakemu od zastopanih avtorjev je posvečen kratek oris, nato pa sledijo dela v originalu. Aškerc je predstavljen s sedmimi pesmimi (Moja muza,¹⁹² Mi vstajamo,¹⁹³ Ruski jezik,¹⁹⁴ in »Iz 'Rapsodij bolgarskega goslarja': del pesmi Vasil Levski¹⁹⁵ dalje Bracigovski topovi,¹⁹⁶ Baj Stančo¹⁹⁷ in Hajdukova vizija¹⁹⁸).

V spremni besedi je Aškerc predstavljen kot

»Največji pesnik slovenskega realizma«, »pesnik-humanist«, pevec resnice, svobode in slovanstva«.

O njegovem delu pa je rečeno poleg ostalega:

»Razen zbirk z epskimi in liričnimi pesmimi piše Aškerc tudi obširnejšega dela kot »Zlatorog«, »Primož Trubar«, »Mučeniki.«¹⁹⁹

Močno je podčrtana socialna tematika in avtor prihaja do naslednjega zaključka:

»Pri izboru snovi iz slovenskega življenja ima rajši sodobne socialne in politične motive, piše pa tudi balade z ljudsko snovjo, v katerih upodablja največkrat tragično vaško usodo.«²⁰⁰

»Aškerc se ne boji podčrtati socialne tendence v svojih delih. Razkrinkava evropsko kapitalistično civilizacijo, v čigar hladni svetlobi delajo in umirajo od lakote slovenski delavci.«²⁰¹

Na osnovi ene same pesmi (Umirajoči Bur²⁰²) ugotovi:

»Aškerc razkriva sodobno kapitalistično Evropo in njene številne formule za socialno pravico obenem s popolnim pomanjkanjem kakršnekoli takšne pravice.«²⁰³

Tako je ta univerzitetni učbenik prikazal Aškercu v popolnoma enostranski in celo napačni luči in je s tem morebiti prinesel Aškercu več škode kot koristi.

Prišli pa so tudi boljši časi. Odnosi so se izboljšali. V Moskvi so priredili svečano proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva.²⁰⁴ Tudi v Bolgariji je bilo treba nekaj ukreniti.

Na to potrebo je prvi opozoril V. Seizov v reviji »Ezik i literatura«,²⁰⁵ ki zelo skromno poroča o pripravah Aškerčeve proslave v Ljubljani in o slovesnosti v Moskvi in zaključuje:

»Nam Bolgarom ne manjka čuta hvaležnosti, posebno če gre za tujce — prijatelje, v tem primeru pa ga našalost nismo pokazali in ni-

smo proslavili stoletnice rojstva avtorja »Rapsodij bolgarskega goslarja«, ki segajo do srca vsakemu Bolgaru.

Verjetno je ta kratki članek povzročil, da se je v reviji »Slavjani« pojavil drug kratek članek — »Goljam poet i plamenen slavjanin« izpod peresa S. Vasileva,²⁰⁶ v katerem je posebno podčrtano Aškerčevo »slavjanofilstvo«.

Iz podobnih nagibov je napisan verjetno tudi članek »Velik slovenski poet i prijatel na blgarskija narod«, objavljen v glasilu prezidija Narodnega sobranja in izvršnega sveta Otečestvenega fronta »Otečestveni front«.²⁰⁷ Članek se pričinja takole: Jugoslovanski narodi praznujejo danes (članek je objavljen 6. VI.) stoletnico klasika slovenske literature Antona Aškercu.

Dalje piše, da je bil Aškercu

»prepričan pristaš filozofskega materializma« ter proglašča njegove pesmi s socialno tematiko za »prvo slovensko proletarsko poezijo«.

Avtor, Sv. Markov, tudi »Rapsodij« ni poznal, saj pravi:

»Izdal je knjigo »Rapsodije bolgarskega goslarja« (1904), v kateri je zbral poeme o Vasilu Levskem, o zborovanju v Oborištu, o boju s Turki pri Bataku in Petiču, o Hristu Botevu in drugih. Mnoge od teh poem imajo za moto verze Hrista Boteva«.

V zadnjem času je izšel še en članek,²⁰⁸ ki govori o Aškercu. V njem Kuju Kuev piše, verjetno na osnovi študije Borisa Jocova »Blgarski stradania i borbi za svoboda v slavjanskata poezija«, tudi o Aškerčevih »Rapsodijah«.

V sicer dobro napisani informaciji se mu je vtihotapila napaka, ki kaže, da ni prav razumel pesmi »Bracigovski topovi«, katere 26. - 30. ter 32. - 33. verz iz Bezenškovega prevoda in v redakciji Emila Georgijeva je tudi citiral.

Z izpustitvijo 31. verza spremeni ves citat svoj pomen, saj pravi prevod:

Ej, Bracigovo junaško,
Ej go — gledaj kak se brani!
Ili misliš, če rajite
Njamat sabi, njamat puški,
Njamat grlesti topove?

Kujev pa citira:

Ej, Bracigo junaško,
ej go — gledaj kak se brani.
Njama sabi, njama puški,
njama gresti topove.

kar seveda pomeni nekaj čisto drugega, kot je hotel povedati pesnik.

Toliko je za sedaj napisanega o Aškercu. Upajmo, da se bo kmalu našel kdo, ki bo Bolgarom predstavil Aškercu bolj popolno in ga postavil v pravo luč.

Naj o nekem pesniku še toliko govorijo in pišejo, naj mu posvečajo ne vem kakšne študije, dokler ga bralcem niso predstavili v njegovih delih, je vse delo jalovo. Koliko je tega bilo napravljenega pri Bolgarih? Ali zadosti poznajo Aškerčevo delo, njegovo poezijo?

Sodeč po številu naslovov, ki jih vsebuje bibliografija prevodov v bolgarščino, teh je nad trideset celotnih pesmi in še vrsta odlomkov, bi to zadostovalo. S tridesetimi pesmimi bi lahko prav lepo in dokaj popolno prikazali našega mojstra balad in romanc.

Toda natančnejši pogled v ta seznam nam odkrije dokaj revnejšo podobo, kot se zdi prvi hip. Lepo število trideset se kmalu razblini, ker gre v prvi vrsti za ponatise v glavnem le dveh pesmi: Bracigovski topovi (9-krat) in Baj Stančo (6-krat), tako da število prevedenih pesmi ne presega deset.

V skrajnem primeru, s skrbno izbiro bi lahko tudi z desetimi pesmimi vsaj v glavnih obrisih prikazali Aškerčev opus. In zopet moramo ugotoviti, da ni tako. Nihče ni prevajal Aškerčeve poezije smotrno in načrtno, vse prevode je dalo naključje, prevajali so največkrat ljudje, ki ali niso bili dovolj kvalificirani, se pravi niso poznali slovenščine, ali pa niso bili sposobni, niso bili pesniki.

Da bo tudi od te strani podoba jasna, si bomo ogledali Aškerčeve prevajalce, motive, ki so jih gnali k prevajanju ter rezultate njihovih prizadevanj.

Prvi prevajalec Aškerčevih pesmi pri Bolgarih je bil A n t o n B e z e n š e k (1854—1915). Po študiju v Zagrebu in Pragi je bil najprej stenograf v Zagrebu, nato pa je na povabilo bolgarske vlade odpotoval v Sofijo, kjer je organiziral stenografsko službo pri Narodnem sobraniju. Po izteku pogodbe (1884) se je preselil v Plovdiv, kjer je kot profesor na tamkašnji gimnaziji živel do 1904, ko se je vrnil v Sofijo. Tam je tudi umrl.

Dolgoletno bivanje v Bolgariji mu je omogočilo, da je dodobra spoznal bolgarščino, želja pa, da bi kar največ prispeval k zbližanju dveh narodov, ga je gnala, da se je veliko ukvarjal tudi s publicistiko.

Celotna Bezenškova publicistična dejavnost, posebno tista v bolgarščini, še ni raziskana in zato je težko ugotoviti, kaj vse je napravil za uresničitev svojih slovanskih idej. Prav tako je težko reči, kaj vse je počel za popularizacijo Aškerčevih del. Vzrok, da se je lotil prevajanja Aškerčevih pesmi, je treba iskati tudi v osebni odnosu do pesnika. Aškerčevo poezijo je poznal in cenil, zato ni čudo, če je izrabil zanimanje Bolgarov za »Rapsodije« in jih prevajal. Zakaj niso bili ti prevodi natisnjeni, lahko samo sklepamo. Edini za sedaj znani prevod je pesem »Bracigovski topovi«, objavljena v reviji »Naš život«. ²⁰⁹

Prevod spričo dejstva da Bezenšek le ni bil pesnik, nima posebnih kvalitiet. Še več, pesem je zaradi nekaterih netočnosti izgubila marsikatero lastnost, ki jo ima original.

Tako na primer prevaja Ahmed pašine besede:

»Jaz te ljubim, jaz te ljubim,
akoravno si le raja.«

takole:

»Ne taguvaj, az te ljubja,
ljubja svojata robinja.«

in s tem zabriše prezir, ki jo nosi v sebi beseda »raja« in katero je Aškerc postavil semkaj, da bi podčrtal pašin odnos do Rade.

Prav tako je izgubljen podtekst, ki ga razkriva pašino vprašanje:

»Moram li jih postreliti
in poklati vse do kraja
in požgati tvojo vas?«

Bezenšek prevede to z:

»I šte vsičko da izbija!
I šte vsičko da izkolja!
I šte vsičko prah i pepel
I pustinja da naprava!«

Nikjer torej ni vprašanja, to je že trden skelp. Še več. S takim prevodom se izgubi celo logična zveza z nadaljevanjem. Kako naj Rada na to grozljivo odgovori:

»Nikdar, paša, Ahmed paša,
nikdar raja ne uda se!

Tak odgovor je lahko samo posledica skrite ponudbe, naj se pre-
dajo, ki jo vsebuje pašino vprašanje v originalu.

Že samo po sebi dokaj nejasno podobo o »kladi nekaki, okajeni in
razklani« je Bezenšek kar izpustil. Izpustil pa je tudi »grdi smodnikov
dim«, s tem razblinil podobo in pesmi vzel celo vrh.

V želji, da bi pesmi dal kar najbolj ljudsko obliko, se poslužuje
ponavljanj tudi na mestih, kjer jih original ne pozna.

V prevod je vrnil tudi kalk. Kletvico »Gromska strela«, ki se
utrga paši, kot izraz začudenja, je Bezenšek prevedel kar z »Grm ne-
besen«, kar ni bolgarsko.

Tudi sicer je pesem jezikovno dokaj ohlapna. Prevajalec je prav
gotovo ni utegnil dati v korekturo niti Ivanu Vazovu niti Kirilu Hri-
stovu, kot je to obljubljal v pismu Aškercu.²¹⁰ In tu bo verjetno tudi
treba iskati vzrok, da niso bili natisnjeni še ostali prevodi, če so ob-
stajali.

Dokaz za tako ohlapnost so številni popravki, ki jih zasledimo
v kasnejših ponatisih.

Čilingirov se sicer ni utegnil pečati s popravami spričo naglice, s katero je prepravljaval svojo »Slavjansko antologijo«, drugače pa je z avtorji »Jubilejne knjige« iz 1926.²¹¹ Ti so se temeljito lotili pesmi. Pašo so iz Ahmeda preimenovali v Asana, verjetno po zgodovinskih asociacijah. Popravili so tudi nekatere slovnične oblike.

Šli pa so še dlje. Opustili so onomatopoeičen Radin smeh. Verjetno se jim je zdel premalo resen za ta primer.

V svoji vnemi, da bi napravil red, pa so zagrešili napako, ki kaže da pesmi niso popolnoma razumeli.

Bezenškov prevod:

»Ne ti vjarvam, Rado moja ...
Koj bi tuka top napravil?«
Što e tuj? I koj šte vjarva!
Ahmed paša se zabravi —
i zabravi bjala Rada ...

so popravili takole:

»Ne ti vjarvam, Rado moja ...
Koj bi tuka top napravil ...
Što e tuj? I koj šte vjarva.«
Asan Paša se zabravi
i zabravi bjala Rada ...

Skratka postavili so narekovaj na napačno mesto in s tem je cel odlomek dobil nov smisel, vrh pesmi pa je še bolj oslavljen.

Tretji redaktor tega prevoda je bil Emil Georgiev. Za osnovo je vzel tekst iz »Slavjanske antologije«, saj jo je v kazalu celo pripisal Čilingirovu.²¹² Omejil se je le na jezikovne in slovnične napake (obed namesto ručok, pod svoite — pod negovi, pregršta -prigršta, sabi -sabli).

Drugi prevajalec Aškerčevih del pri Bolgarijih je bil St il i j a n Č i l i n g i r o v (1881—1962), izredno plodovit pisatelj, pesnik, politični in kulturni delavec, urednik in prevajalec. Prehodil je dolgo pot od vaškega učitelja do ljudskega poslanca. Dolga leta je bil tudi profesor in upravnik Narodne biblioteke v Sofiji. Zelo aktivno se je udeleževal vsega bolgarskega kulturnega življenja že od študentovskih let.

V njegovem obširnem delu, ki obsega nad sto knjig, zavzema prevajalstvo dostojno mesto. Prevajal je iz vseh mogočih literatur, navadno s posredovanjem nemških in ruskih prevodov. Ni čudno torej, da se je lotil tudi slovenske poezije, toliko prej, ker pred njim niso imeli Bolgari takorekoč nobene predstave o naši književnosti.

Za Aškerca se ni posebej zanimal. Prevajal ga je skupaj z ostalimi slovenskimi pesniki, kakor so mu pač prihajali pod roko.

Kdaj so nastali njegovi prevodi, je težko z gotovostjo reči. Datum, ki ga nosi pesem »Polet«,²²¹ kaže, da je za Aškerca vedel in ga prevajal, še preden se je odločil za izdajanje »Slavjanske antologije«. Da te pesmi ni vključil v »Antologijo«, si lahko razlagamo na dva načina:

ali da je prevod nastal ločeno od ostalih pesmi, objavljenih v »Antologiji«, ali pa da se mu spričo svoje pesimistične vsebine ni zdela primerna zanjo. Saj je bila antologija posvečena slovanskemu zborovanju.

Za ostale prevode ni nobenega dvoma, da so nastali z namenom, da jih vključi v »Slavjansko antologijo«. Na to nas opozarja tudi dejstvo, da razen pesmi, objavljenih v tej zbirki, kasneje ni več prevajal slovenskih avtorjev, stare prevode je le še ponatiskoval in jih nekatere tu in tam popravil.

Največje pozornosti je bila deležna pesem »Baj Stančo«. Ponatiskovali so jo dolga leta pod naslovom »Iz Rapsodii na blgarskija guslar«²¹³ ali pa kar brez naslova.

Že ta podatek nas navaja na misel, da pesem ni bila prevedena po originalu, kajti sicer bi prav gotovo nosila naslov. V prid tej trditvi govori tudi dejstvo, da prevod nima mota: »... Zašto i kak sam zaginal...« (Hristo Botev). Težko si predstavljam Bolgara, ki bi izpustil priložnost opozoriti na kaj takega. Toda Čilingirov ni vedel tega. Prevajal je namreč iz ruščine in sicer po prevodu A. Sirotinina, objavljenem v reviji »Slavjanskij vek«,²¹⁴ Rusu pa se ta moto ni zdel pomemben.

Da je prevajal ravno po tem prevodu, priča razen pomanjkljivega naslova in opuščene mota tudi razdelitev na kitice, ki se do potankosti ujema z ruskim prevodom in se razlikuje od originala, ki je pisan v dvovrstičnicah.

Sicer bo pa to najboljše razvidno, če primerjamo nekaj verzov originala z obema prevodoma.

Aškerc poje:

»Naprej, baj Stančo, le naprej!
Kje živi Benkovski, povej!
»Kaj vojvoda je naš vam mar?
Jaz ne izdam vam ga nikdar!«

Sirotinin prevaja to z:

»Napred, pastuh, napred idi!
Tuda, gde Benkovski, vedi!
»Naš hrabryj vožd vam nužen, da?
Ego ne vydam nikogda!«

Čilingirov pa:

»Napred, ovčarjo, ni vodi
Nas pri Benkovski zavedi!
— Zašto vi e potreben — znam,
ala ne šte go az izdam! —

Ker je Čilingirov zvesto sledil ruskemu prevodu, je zanemaril tudi kratko in jedrnato obliko, ki je ena od glavnih lastnosti pesmi.

Verz:

»Naš bo upornikov glavár
ki vstaje je podžgal požar«

se bere v bolgarskem prevodu takole:

»Na vsi buntovnici glava
toj za gjaurskite prava
podigna bunt, vazstane prav
i potoci prole ot krav.«

Ali pa drug primer:

»Ubog pastir sem le, ovčar!
a bratov ne prodam nikdar!

je Čilingirov prevedel z:

»Ovčar sam, njamam az imot,
no skap e bratovij život,
I za pari ne šte az vam
junaka naši da izdam!«

V raznih kasnejših izdajah prevajalec ni prevoda resneje popravljal.²¹⁵ Tudi redakcija Emila Georgieva se je omejevala le na to, da je postavila pesmi pravi naslov, jo opremila z motom ter jo razdelila v dvovrstičnice, kot jih ima original. Georgijev je popravil tudi nekatere zastarele oblike (bratovij v bratovi, ovčarjo v ovčarju).

Naslednja pesem, ki jo je prevedel Čilingirov, je bila »Prva mučenica«.²¹⁷ Tudi to je prevedel po ruskem prevodu. To pot je imel za predlogo prevod N. Noviča, objavljen najprej v »Slavjanskij vek«.²¹⁸ Da se prepričamo, da je res tako, je treba samo pogledati original in oba prevoda. Original se prične takole:

Postavljena že je grmada ...
In ona vrh nje stoji — ah!
Gorje ti, gorje, mučenica:
V trenutku pepel boš in prah!

Novič prevaja:

Drova už gotovi: nad nimi
K stolbu prislonilas ona ...
Neščastnaja devuška! Skoro
Ty v prah prevratitsja dolžna.

Čilingirov mu zvesto sledi:

Gotov e kosterat; nad nego
Do stlbata spira tja bez strah ...
Neščastna devo! Malko ošte
I ti šte se prevrneš v prah!

Čeprav Novič ni kdo ve kak pesnik, je vsaj poznal original in dokler ga Čilingirov prevaja dobesedno točno, je to še manjše zlo. Kmalu pa se mu je zahotelo svobode. Tako je prevedel Novičeve verze:

Na ruki i nogi nadeli
Je cepi železnyja my
I brosilil gnil jeja telo
Na preloj salome tjurmi.

je Čilingirov prevedel takole:

V verigi nij ja okovahme
i v vlažen hvrlihme zatvor.
Dano naroda da predpazim
i nas ot nejnija pozor.

in vse to za Aškerčevo:

V verige jeklene okovali
noge smo ji mi in roke...
V dnu ječe na slami naj gnili,
kosti ji na veke strohne!

S tem je Čilingirov vnesel v pesem nov motiv. Zreci razlagajo svoj namen, ohraniti ljudstvo in sebe pred sramoto, ki ga nosi dekle. Še en tak primer vnašanja novih prisposodob. Kitico:

O, luč!... Mučenica utihne...
grmada pepel in prah...
Kje zdaj si boginja ti smela?
Kje tvoja nesmrtnost je? — Ah?

je Čilingirov prevedel:

O svetlost!... Zacari mlčane.
Na pepel kosterat e več...
Kade si ti, devico smela,
i de e tvojat pogled — meč?...

Ta »pogled — meč« je čisto nekaj novega, v originalu neznanega. Ni težko ugotoviti, da je to nastalo zaradi rime!

Da je prevod slab, je nedvomno kriv tudi Novič. Tako je na primer kitico:

Bogovi zbog nje že jeze se,
do vrha je vzkipeł njih srd...
Egipčani, njim jo žrtvujmo!
Grmada zdaj tvoja bo smrt!

Novič prevedel:

Žestoko razgnevani bogi
Nam žertvoj smjagčit ih pora...
Sžžomte jejo, egiptjani,
Ona zaslužila kostra!

in tako spregledal ost, na katero je sam avtor opozoril z ležečimi črkami. Ni potrebno govoriti, da je tudi Čilingirov šel po istih stopinjah. Bolgarski prevod se glasi:

I ljuto Bogovi sa gnevni —
sas žertva nij da gi smegčim! ...
Egipteni, palete! Neka
nij neja dnes da izgorim!

Vse kaže, da tudi sam prevajalec ni bil kdo ve kako zadovoljen s prevodom. Verjetno ga tudi zato ni več veliko objavljaj. Šele trideset let po objavi v »Slavjanski antologiji«²¹⁹ jo je zopet natisnil²²⁰ in to s celo vrsto popravkov. Toda ti popravki so se gibali bolj v okviru jezika in stila, kot v smeri približevanja originalu. Tako je popravil nekatere verze kot: »Naprazno nij je s bič nudihme« in piše:

»Naprazno s bič je nij nudihme«.

Ali pa popravi posamezne besede (atinski v elinski, na Gang v kraj Gang). Vse to seveda ne more pomagati — prevod ne zadovoljuje.

Za pesem »Polet«²²¹ kot je preimenovan »Izlet«²²² je imel Čilingirov na razpolago kar dva prevoda v ruščino, kajti tudi ta je prevedena iz ruščine in ne iz originala. Do časa, ko jo je Čilingirov začel prevajati, sta izšla prevoda A. Sirotinina v »Slavjanski vek«²²³ in N. Noviča v »Slavjanskija izvestija«²²⁴, oba 1904. Čilingirov si je izbral — slabšega, Novičevega! Da mu je služil za vzor res ta in ne Sirotinina, naj pokaže zgled.

Sirotinin prevaja še dokaj točno:

»Skvoz efir bezkonečnyj
Plyl je daljše i daljše
Mimo točnyh planet
Pedantično brodjaščih
Po izbytim dorožkam
Na prostranstvah bezbrežnyh
Mimo solnc ispolinskih
Ogne dyšaštih, žarkih.

Novič je to isto prevedel z:

Skvoz efir beskonečnyj
Plyl je daljše i daljše
Mimo solnc neobjatnyh
Plamenevših i žgučih —
Mimo zvezd bezučastnyh
Čto v kruženii mernom
Mne na vstreču katitsja
Po predvečernomu sledu.

Prevod Stilijana Čilingirova pa se glasi:

Prez efira bezkonečni
Plulah v prostora
Kraj slncata neobjatni —
Večna svetlina i plamak —
Kraj zvezdite bezučastni
Ustremili se kam mene
Po pateka predvečerna
Na prostora bezgraničen...

Primer zgovorno priča, da je bolgarski prevajalec sledil Noviču.

Kolikor je morda točno prevedel rusko predlogo, brez originala ne gre. Nepoznavanje originala je pripeljalo do »brezbrižnih zvezd«, ki jih Aškerc ne pozna. Ali pa so »pramegla skrivnostna« postala »skrivnostno jutro«, »divji kometi, potepuhi nestalni, cigani vsemirni« pa samo »zlatolasi kometi«.

Aškerčevo navdušenje, ki se izrazi v ponavljanju:

Kakšna noč, kakšna noč!
Veličastna tišina.
Ni ga živega bitja...

je Čilingirov prestavil:

Što za čudo nošt nastana
v tišinata veličava!
Nito zvuk edin sred neja...

Kar je najvažnejše: pesem izgubi v prevodu svojo poanto — zaključek!
Kdo naj v razvlečenem prevodu

Gledah izumen, vtoračen
Prez vihroven strem v prostora.
Vidjah az svetliva točka
Tja edna nad men sijae
Bledo bleskašta v maglata.

spozna original, ki pravi:

Jaz pa gledam in gledam
in strmim po prostoru:
Prašek svetel le vidim,
samo piko žarečo,
le bleščeči nekaj nič...

Saj je vendar v tem poslednjem »nič« bistvo vse pesmi!

Reči je treba tudi, da Čilingirov ni ohranil niti metrične sheme originala, ki je pisan v sedemzložnih verzih (trohej — daktil — trohej). Zamenjal ga je z navadnim štiristopnim trohejem in to kljub temu, da sta oba ruska prevoda imela ohranjeno shemo originala.

Ko je čez mnogo let, 1940, zopet objavil prevod te pesmi,²²⁵ je Čilingirov napravil nekaj popravkov. Pač toliko, kolikor lahko popravi pesnik svojo pesem po tolikih letih. Opilil jo je, ogladil, ni pa je primerjal z originalom. Tako je zamenjal besedo »sutrín« z »sumrak«, verz »V belosnežnoto sijanie« je spremenil v »Tam v sijane belosnežno« in podobno. Popravki torej, ki niso pripomogli h kvaliteti prevoda.

Čilingirov je prevedel tudi pesem »Moja muza«. ²²⁶ Že kratka primerjava nam pokaže, da gre tudi to pot za posreden prevod. Ruski prevod N. Noviča²²⁷ pravi:

Sljóz ne ljót ona bezpóleznih
vidja zlo odno krugom.
Net, zovet ona na podvig,
vse spasenje vidit v njom.

Čilingirov mu zvesto sledi:

I ne lej slzi bezplodni,
Samo zlo če vižda vred.
Ne, zove na podvig slaven
Tja sreštu svetovnija gnet.

Medtem pa Aškerc piše takole:

Moja Muza se ne joče
nad svetovnim gorjem bridkim,
resno kliče le na delo
ki naj spasi nas edino!

Tako je bila v prevodu popolnoma zabrisana ena od pomembnih črt Aškercve Muze — klic k delu!

Pesmi razen v »Slavjanski antologiji«²²⁸ ni več ponatiskoval.

Stilijan Čilingirov je sicer opravil pionirsko delo, prvi je skušal predstaviti Aškercu v nekoliko širšem izboru. Žal so prevodi na taki višini, da ne morejo nuditi bralcem prave predstave o Antonu Aškercu in njegovem delu.

Naslednji Bolgar, ki se je ukvarjal s prevajanjem Aškercvih pesmi, je bil Hristo Cankov-Derižan (1888—1950), pesnik, pisatelj, kritik in publicist. Vrsto let je bil tudi upravnik Narodnega gledališča v Sofiji. Nekaj časa je študiral v Beogradu, kjer se je naučil srbohrvaščine, iz katere je tudi prevajal.

Z Aškercem se je spoznal že na začetku svoje pesniške poti. Med prvimi njegovimi objavljenimi pesmimi je tudi prevod Aškercve »Najlepši dan«. Kako je prišlo do tega prevoda?

To je bil čas, ko je Aškercovo ime uživalo veliko slavo pri Rusih. Domala ga ni bilo zvezka »Slavjanskih izvestij« Petrograjskega slavjanskega blagotvornega društva, da bi ne natisnil kake Aškercve pesmi v ruskem prevodu. Mladi Derižan jih je gotovo prebiral. Ena mu je bila posebej všeč in jo je prevedel. Objavil jo je v reviji »Rodina«.²²⁹

Prevod je iz ruskega prevoda in sicer tistega, ki ga je oskrbel N. Novič,²⁹⁰ kot naj pokaže primer.

Na postelji smrtni kralj stari leži,
pri postelji hči mu edina kleči.
Sosedu so snubit je prišli trije,
vsem trem je kraljična vžgala srce.

Novič:

Korolj umiraet, v sljozah jeho doč
pred nim na kolenjah provodit vsju noč.
Tri junye princa stojat u dverej
dlja nih koroleva ih žizni milej.

Derižan:

Več kraljat umira. V slzi, bez mošt
Pri nego be šterka mu cjalata nošt;
Tri princa stojat tam do kaštni vrata
Ot vsičko v života tem naj-mila e tja.

Čeprav nimamo kaj oporekati prevodu z ruskega na bolgarski, je pa le vse skupaj precej daleč od Aškerca. In kot kaže, je tega kriv Novič. Naslednji primer naj pokaže, kako je razblinil še kolikor toliko klen Aškerčev verz. Verze:

Usmilil si ljudstva se, sužnih sirot,
svobodo si zlato mu vrnil, gospod.
Zato domovina te tvoja časti —
ni dan li najlepši iz tvojih to dni?

je Novič prevedel v ruščino takole:

I ty požalel bezaščitnyj narod.
Skazal — i ne stalo rabov i gospod.
Narodu stal etot — lučšim iz dnej ...
Ne on li luščim i v žizni tvajej?

Derižan zvesto prevede to v bolgarščino:

I žalno ti stana na teb, mladi car
i raven napravi ti rob s gospodar ...
Za tvojat narod den naj-hubav be toj ...
Ne toj li naj-hubav v života e tvoj?

Kljub nekaterim manjšim napakam, kot da je »sosed«
spremenil v »prince«
ali pa kraljevo »viharno«
življenje v »grdo, mračno«
ter da je »zlato svobodo«, ki jo je Aškerc toliko cenil, v verzu:

»svobodo si zlato mu vrnil, gospod«,
prevedel z »i raven napravil ti rob s gospodar«, kar seveda ni isto,
lahko imamo prevod za znosen. Osnovna misel je dana, ritem in rime

so ohranjene. Škoda le, da je ostal skoraj neznan širši publiki. Prevajalec jo je ponatisnil samo enkrat, ob Aškerčevi smrti.²³¹

Prav zanimiva sta naslednja dva Derižanova prevoda, ne morda toliko po kakovosti kot po tem, kako sta nastala.

Objavljena sta v »Slavjanskem glasu«²³² takoj po slovanskem zborovanju v Sofiji 1910 in sta skupaj s še desetimi teksti slovenskih pesnikov združena pod naslovom »Drebni margariti iz slovinskata poezija« in kar je najvažnejše, ves izbor ima napis »Prevel ot srbski: Derižan«. Kako in zakaj je prišlo do tega, da prevaja Derižan slovenske pesnike iz srbohrvaščine? Pri tem je treba upoštevati, da so to teksti, za katere nisem mogel najti podatkov, da bi bili kje objavljeni v srbohrvaščini.

Derižan je znal srbsko, o tem pričajo tudi drugi prevodi iz srbohrvaščine, tako da ni mogoče, da bi prevajal iz slovenščine, ne da bi vedel za to.

Menim, da je do teh prevodov prišlo takole: pomanjkanje prevodov iz slovenščine je bilo znano. Tudi vzrok je bil znan — ni bilo ljudi, ki bi znali slovenski. Derižan si je med slovanskim zborovanjem verjetno našel kakega Slovence in ga naprosil, naj mu na hitro prevede v srbohrvaščino kako krajšo slovensko pesem, verjetno ga je prosil za sodobne pesnike, kot priča izbor (Meško, Cankar, Župančič, Golar, Aškerc). Tisti Slovenec mu je ustregel, bodisi da mu je dal ali narekoval prevod že v Sofiji, ali kar je še bolj verjetno, da mu ga je poslal, ko se je vrnil v Slovenijo. Prevod je bil gotovo pisan v pismu, kjer ni bilo prostora pisati ločene verze, zato jih tudi Derižan ni objavil v kiticah, ampak kar tako, kot da bi bili proza. Ker je vedel, da pride prevod v roke tudi prijatelju, pa tudi, da bi se nekoliko opravičil, ker se je verjetno zavedal, da prevodi le niso »pravi«, je Derižan ob ime prevajalca označil: »ot srbski«.

Kdo je bil ta prijatelj, se ni dalo ugotoviti. Sodeč pa po seznamu Slovencev,²³³ ki so bili na drugem pripravljalnem zborovanju v Sofiji 1910, bi utegnil biti Rasto Pustoslemšek.

Med dvanajstimi kratkimi teksti, ki tvorijo ta izbor, sta tudi dve Aškerčevi pesmi: »Sneg pada ...«²³⁴ in »Nošt v moreto«.²³⁵

Prvi, »Sneg pada ...« je prevajalec določil častno mesto. Postavil jo je na čelo izbora, ker je verjetno trenutno najboljše ustrezala prevajalčevemu razpoloženju. Tedaj je namreč cvetela ljubezen med njim in njegovo bodočo ženo Rusko, kateri je posvečen celoten izbor, kot se da razbrati iz posvetila »Na Ruska Prevodač«, ki stoji takoj za naslovom.

Sam prevod je v bistvu v prozi povedana snov Aškerčeve pesmi. Prevod je v glavnem točen. Lahko bi mu očitali, da je »strmiš« prevedel le z »gledaš« ali da je pozabil podčrtati tisti »tam« v verzu

»Skozi okno tam

strmiš v ta metež sneženi«.

rekel je le:

»Ti gledaš prez prozoreca taja snežen metež«, Sicer je smiselno dobro prevedeno.

Pesmi »Sneg pada« Derižan ni več ponatiskoval.

Druga pesem Antona Aškercja v tem izboru, »Nošt u moreto« je prevedena nekoliko slabše. Tudi tu je podan le prozni prevod, le da manj uspešno.

Verz: »Vse krog in krog molči«, je na primer preveden z

»Vsičko naokolo dremi...«, kar zveni zelo prozaično i nikakor ne ustreza razpoloženju pesmi. Prav tako je slabo preveden zaključek pesmi. Verjetno pa je tega kriv že posrednik. Aškerc je napisal:

»O, naj gledam te sanjajoč —
kako bi mogel sedaj zaspati!«

Derižan pa pravi takole:

»O, pozvoli da te gledam i zaspal — kak bih mogl inace da zas-pja?«

Verjetno mu je posrednik besedo »sanjajoč« prevedel na srbohrvaško s »sanjajući«, čeprav je Aškerc hotel reči »sanjareći«. Tako se v prevodu zgodi ravno obratno od tistega, kar si je želel Aškerc. V originalu vzklika, da ne more zaspati, prevod pa ga pošilja spat.

Prevod je Derižan ponatisnil še enkrat.²⁹⁶ Kot glavni urednik tednika »Semejstvo«, je verjetno v stiski za material segel tudi po tem prevodu. Seveda ga je »popravil«. Tako je v tej verziji »ladija« postala »lodkata«, čeprav iz mota vemo, da gre za ladjo. Prav tako je »tiho, tiho plava« zreduciral na golo »plava«. Sploh mu niso všeč čustveni izlivi. Navdušeno pesnikovo prošnjo »O, pozvoli,« je ublažil v »pozvoli«. Problematično »sanjajoč« je iz prvotnega »zaspal« spremenil v »i v sana si« in se je tako še bolj oddaljil od originala.

Sodeč po prvem prevodu »Najlepši dan«, bi Derižan lahko prav dobro prevajal, če bi seveda znal jezik in če bi ne prevajal tako brez odgovornosti, kot je to storil s poslednjima dvema pesmima.

Med Aškerčeve prevajalce moramo šteti tudi Z m e j a G o r j a n i - n a. Svetlozar Dimitrov — Zmej Gorjanin (1905 - 1958) je bil po poklicu bančni uradnik, sicer pa zelo plodovit publicist, pesnik, prozaik in mladinski pisatelj. Že mlad se je lotil pisanja, toda večina njegovih del je ostala raztresena po različnih revijah in časnikih. Zaradi svoje desničarske politične orientacije trenutno ni deležen nobene pozornosti in je kot literaren pojav še neproučen.

Kot prevajalec je posredoval Bolgarom predvsem dela iz ruske, ukrajinske, češke in srbske literature. Iz slovenske je za sedaj znan le prevod Aškerčeve »Mati Tonka Obretenova«.²⁹⁷

Do prevoda je prišlo, kot je že rečeno zgoraj, po naključju po prebiranju študije Borisa Jocova in pa v času živega zanimanja za Tonko Obretenovo, ki je bila prevajalčeva rojakinja iz Rus.

Prevedena je nedvomno po originalu. Na to nas navaja tudi dejstvo, da razen ruskega prevoda²⁹⁸ Zmej Gorjanin ni mogel poznati drugih prevodov, le-ta pa se precej razlikuje od bolgarskega. Že naslov ruskega se glasi samo »Tonka Obretenova«, medtem ko nosi bolgarski naslov »Majka Tonka Obretenova«, torej kot original.

Da je prevod iz originala, bo lepo pokazal tudi naslednji primer.
Pesem se prične
pri Aškercu:

Mati Tonka, stara mati Tonka!
Kaj tak pusta zdaj je hiša tvoja?

pri Zmeju Gorjaninu:

Majko Tonke, stara majko Tonke,
za kakvo je tvojšta hiša pusta?

pri Sirotininu, prevajalcu v ruščino:

Tonka, staraja ty naša Tonka!
Čto tak pusto nynče v vašej hate?

Naj obrnem še pozornost na obliko »hiža«, ki jo uporablja Zmej Gorjanin. V bolgarščini pomeni »majhna, zbita hišica, kočica«. Prevajalec jo je uporabil namesto bolj pogoste in originalu bližje »kašta«, ki pomeni isto kot naša »hiša«. Na to ga je poleg zgodovinske asociacije, Tonka Obretenova je res živela v neki revni kočici, nedvomno pripeljala tudi podobnost med besedama »hiša« — »hiža«, kar zopet priča, da je imel pred seboj original.

Sam prevod je v glavnem dober, čeprav si je Zmej Gorjanin dovolil nekaj odstopkov. Tako je na primer prevedel:

V rokah nosi velik rožni šopek,
a oči ji jasno zro in moško.

z:

Vav race i kitka sveži rozi
a oči i vtrenčeno se vzirat.

Tako se je izgubil poudarek poguma in odločnosti, ki ga nosi v sebi beseda »moško«; »vtrenčeno se vzira« pomeni namreč toliko kot »pozorno, napeto gleda«.

S prevodom pa:

Ej dopliva parohoda bjali —
a sas nego ot strani dalečni
blgarskite zatočnici idat.

za Aškerčevo:

In priplaval parobrod je beli
sem od morja je priplula ladja,
ko labod je videti ogromen.

je Zmej Gorjanin zabrisal sicer šablonsko podobo laboda, ki pa je kljub temu ena od redkih metafor v pesmi. Prav tako ni bilo nobene

potrebe govoriti o »jetnikih«, v množini, ko vendar pesem ves čas govori le o enem samem, o Jurju. Trpek ton zaključka pesmi, ko mati pozdravlja osivelega sina, je verjetno namenoma retuširan.

»Glej oslička, kak mi je osivel!
Kje lase si pustil črne svoje?
Starši, sinko, si sedaj od majke!«

je prevedeno takole:

»Gde sa, sinko, černite ti kadri?
Kakvo si mi pobeljal ot griža?
Sine, ti ot majka si po-star si! ...

Nasploh pa lahko rečemo, da je to najboljši prevod v bolgaščino in je škoda, da se Zmej Gorjanin ni več ukvarjal z Aškercem.

Med Aškerčeve prevajalce lahko štejemo tudi *Slava Hristova Čakarova*. Kljub vsem prizadevanjem mi ni uspelo do kraja razjasniti podobo tega človeka. Skope podatke sem dobil predvsem od Božila Makaveeva, znanega poznavalca zgodovine mesta Kotel, kjer je verjetno bil rojen S. H. Čakarov. Po njegovih podatkih je človek s takim imenom res živel in se zanimal za literaturo. Že to dejstvo ni brez pomena, kajti v istem času sta pisala še dva avtorja pod imenom Čakarov in obema se rojstno ime pričinja s »S«: S. Čakarov je bil psevdonom znanega javnega delavca Mihalia Grekova, Sl. Čakarov pa je bil znan pedagog. Slav Čakarov se je zavedal nevarnosti, da bi ga lahko zamenjali, zato je skušal že z grafiko svojega imena poudariti razliko.

Za sedaj vemo o njem, da je bil poštni uradnik in da je odšel iz mesta Kotel neznano kam. Baje je tudi potoval po tujini.

O njegovi prevajalski dejavnosti vemo, da je prevajal iz ruščine in, kar je za nas najvažnejše, prevedel je Aškerčevo »Delavčevo pesem o premogu« — »Vaglenokopači«. ²³⁹

Prevajalec je že s podnaslovom »stihotvorenje v proza« opozoril, kakšne vrste prevod bo to. Gre za svobodno obnavljanje vsebine in zato ga lahko štejemo le pogojno med prevode.

Prevajalec se je pesmi lotil z določenim namenom — kar najbolj je hotel podčrtati socialni motiv pesmi. O tem pričajo številni kurzivi.

Aškerc je na primer napisal preprosto:

»Da, pekel tu je nekaternikom«.

Prevajalec pa je podčrtal: »Da, o n e z i tova bi na rekli ad«.

Ali pa: »Svetloba, užitek, ah, to je za druge«, prevede:

»A štastlivci, rodeni v štastie, o n e z i d r u g i nenasitno se polzvat ot dnevnata svetlina«.

Zanimivo pa je, da pri tem ni dosleden. Celo nasprotno! Izpustil je ravno tisto, kar bi bilo najbližje njegovi težnji, zaključni del pesmi — prizor ob pogrebu.

Po cesti vil se sprevid bude dolg.
Pri krsti krsta črna ... »Miserere«.
Zastava delavska, zavita v flor,
vodila vas bo v večni pokoj,
pod zemljo spat ... Zvonovi bodo peli
tako žalostno, da bi jokal kamen ...
Ah, kaj porečejo pač žene vaše?
In deca vaša, kaj poreče takrat?

Prevajalec je popolnoma oklestil konec. Prevod se zaključi takole:

»Grobarat, oblečen v černo obleklo, pokazva na mrtvite posled-
nija pat v bezmlvnata večnost i kambannij zvan razplaka daže i
hladnite kamni v ridalen plač...«

Zakaj je izpuščena delavska zastava, zakaj ni govora o ženah in otro-
cih? Zelja po klenosti in jedrnatosti izraza prav gotovo ni bila vzrok.
Vrsta primerov kaže, kako je že tako razvlečeno besedilo še dopolnje-
val z raznimi razlagami. Tako je verze:

»Kaj če utrga se železna vrv?
In vse to pade z viška zdaj tja dol
globoko več sto metrov ... Ni to šala!«

»prevedel« takole:

»Kakvo ti misliš s teb šte stane, ako izvednaž — koeto često se
slučva pri spuska v rudnicata — se skasa istritoto važe! Šte pole-
tiš togava v bezdanata propast, v stotina metra dlbočina. Tova ne
e šega!«

V svoji samopašnosti prevajalec dela red tudi drugače. Ker je
pesem delavska, se mu zdi neumestno vpletati vanjo pastirja in
piščalko. Zato je verza:

Ob deblu tvojem slonel ni pastir,
da piskal bi na piščal tenko svojo.

kratkotomalo izpustil.

Po drugi strani pa je dodal pesmi nekaj, česar Aškerc nima. V
tak popravek — vpletel je v pesem antične bogove, bi prav gotovo ne
privolil.

Verz: »In vekov te pokopal je vihar«.
je preveden z »Bujnite Eoli vsičko sa pogrebli«, in pri tem je pod črto
razložil, da so Eoli bogovi vetrov.

Še en primer za popravek, ki bi ga Aškerc verjetno odklonil.

»... na klopi pod zelenoj strehoj tvojoj
sedelo ni zamišljeno še dekle
in pelo pesem o ljubezni mladi«.

je preloženo:

»Pod gastite im lista ne e stojala pečalna, svenliva devojka, i ot vse srce, posveštajki na Boga zvenlivata si pesen, tuk tja ne e pjala«.

Vse to dovolj jasno priča, da ne gre za prevod, o katerem bi kazalo resneje govoriti. Zanimivo je le to, da so se tudi bolgarski socialisti zanimali za Aškerca.

Vsekakor pa bo treba ugotoviti, odkod je Čakarov prevajal, ker razen v nemščino²⁴⁰ v tistem času ni bilo prevodov Aškerčeve poezije v druge jezike. Da je prevod v nekem stiku z nemškim prevodom, kaže tudi naslov nemškega: »Kohlengräber«.

Med Aškerčeve prevajalce moramo šteti tudi Emila Georgieva, zdaj predstojnika katedre za slovanske literature na sofijski univerzi. Študiral je v Pragi in pozna nekoliko tudi slovenščino. V mladih letih je pisal tudi poezijo.

Z Aškercem se je ukvarjal poklicno in v okvirih učnega načrta za univerzo. Med prevajalce ga štejemo le pogojno, ker je napravil le dobeseden prevod v prozi in še to ne celotne pesmi.

Ob stoletnici rojstva Ivana Vazova je izšel obširen zbornik, posvečen temu velikemu bolgarskemu pisatelju. V njem je med drugim objavljen tudi članek Emila Georgieva: »Vazov in slavjanstvo«. Svoja izvajanja v tem članku je podprl tudi s citiranjem večjega dela Aškerčeve pesmi »Ruski jezik«²⁴¹ in to v originalu. Pod črto pa je objavil prevod v nevezani besedi.

Taki pogoji sicer ne nudijo možnosti, ki jih imajo umetniški prevodi, imajo pa to prednost, da lahko besedilo dobesedno in do potankosti točno prevedemo. Žal se s tem omenjeni prevod ne more postaviti v celoti. Prevajalec ni do konca spoznal besedila. Tako je na primer »zaslišim« prevedel z »začenjam poslušati«. Zapeljala ga je predpona »za-«, ki v bolgarsščini res pomeni pričetek glagolskega dejanja (zagovarja, zasluša, zasičam, zasvirvam).

Druge je zopet opustil zaključek verza:

»... ustvarjaš misli nove dan na dan«.

je prevedel le z »sazdavaš novi misli...«

Ob koncu pa ga je še enkrat zapeljala zunanja podobnost besed »luč« in »luč« = »žarek«. Zato je namesto vzklika:

»Prižigaj luč!«

vzkliknil: »Oblivaj z žarki!«

Opuščena beseda »prosvete« pa v celoti spremeni pomen pesmi. Aškerc je rekel:

»Prinašaj narodom prosvete spas!«

Georgiev pa je ta verz prevedel:

»Neka nosi na narodite spasenie!«

To je morda storil tudi namenoma, ker je s tem podčrtal »pomembnost« ruskega jezika, ki naj jo podpre tudi Aškerčeva avtoriteta.

Kot vidimo, so se vsi dosedanji prevajalci lotevali prevajanja Aškerčevih pesmi brez načrta in v okviru svojih najrazličnejših interesov in namenov. Resneje se z njim ni nihče ukvarjal.

Razen Bezenška in morda nekoliko Zmej Gorjanina ter Emila Georgieva nihče od prevajalcev ni poznal slovenščine, zato so prevodi

nastali po večini ob posredovanju ruskih prevodov. To je seveda pustilo neizogibne posledice dvojnega prevajanja in zato ne moremo biti zadovoljni z njihovo kakovostjo. Izjema je do neke mere prevod Zmeja Gorjanina.

Vse do sedaj povedano lahko strnemo v naslednje zaključke:

1. O Antonu Aškercu je pri Bolgarih prvi pisal Slovenec Anton Bezenšek v svoji reviji »Jugoslavjanski glasnik« leta 1895.

2. Objavljanje »Rapsodij bolgarskega goslarja« v Ljubljanskem zvonu 1902 je izzvalo veliko pozornost v Bolgariji in je posredno pripeljalo tudi do pismenih stikov med Aškercem in dvema vidnima predstavnikoma bolgarske literature: Antonom Starašimirovim in Ivanom Vazovom. Zanimanje je bilo kronano s prvim prevodom: Anton Bezenšek je prevedel »Bracigovske topove«.

3. Višek zanimanja za Aškercu v Bolgariji predstavlja pesnikova izvolitev za častnega člana »Slavjanskega blagotvornega društva v Blgariji« v Sofiji 1905 kot rezultat popularnosti, ki si jo je pridobil z zbirko »Četrtri zbornik poezij«.

4. Z Aškerčevimi deli so se Bolgari lahko nekaj več seznanili šele v času okoli slovanskega zborovanja v Sofiji 1910., ko je bilo v splošni prevajalski ihti prevedeno več kot polovica vseh Aškerčevih pesmi, ki jih poznajo Bolgari v svojem jeziku.

5. Aškerc je pri Bolgarih poznal dosti več prevedenega in napisanega o sebi, kot se da sklepati iz dosedaj objavljenega gradiva.

6. Aškerčeva smrt je odjeknila tudi med Bolgari, o čemer pričajo številni članki v časopisih in revijah.

7. O Aškercu so Bolgari sorazmerno veliko pisali. Bibliografija je naštel kakih sto člankov. Žal pa so ti članki po večini le površne in včasih netočne omembe. V dobi do prve vojne so polni nekritične hvale, po drugi vojni pa je pretirano poudarjena pesnikova socialna tematika. Edini resni znanstveni poskus, osvetliti Aškerčevo življenje in delo, je še vedno ustrezno poglavje iz študije Borisa Jocova: »Blgarski stradanija i borbi za svoboda v slavjanskite literaturi« (1955).

8. Po drugi svetovni vojni je bil Aškerc za nekaj časa sprejet tudi v učni načrt srednjih šol. Žal pa je pomanjkanje prevodov pa tudi ne dovolj skrbna obdelava pesnika v učbeniku zapravila možnost, da ga podrobneje spozna tudi širši krog bralcev, saj je bila skupna naklada učbenikov in čitank več kot 200.000 izvodov.

9. Enostranska, pretirano poudarjajoča socialno tematiko, nepopolna in celo napačna osvetlitev Antona Aškercu v univerzitetnem učbeniku Emila Georgieva: »Slavjanski literaturi v očerki i obrazci, II. čast«. Sofija 1950. je lahko celo škodljiva, saj je edini vir, iz katerega črpajo generacije mladih študentov znanje o slovenski literaturi.

10. Bolgari poznajo v prevodu deset Aškerčevih pesmi (Bracigovski topovi, Delavčeva pesem o premogu, Najlepši dan, Prva mučenica, Baj

Stančo, Moja Muza, Sneg pada, Noč na morju, Izlet, Mati Tonka Obretenova) ter nekaj odlomkov. Ti prevodi so bili objavljeni kakih tridesetkrat. Največkrat so ponatisnili pesmi Baj Stančo (devetkrat) in Bracigovski topovi (šestkrat).

11. S prevajanjem Aškerčevih del se je ukvarjalo šest prevajalcev (Anton Bezenšek, Slav Hristov Čakarov, Hristo Cankov-Derizan, Stilijan Čilingirov, Svetlozar Dimitrov-Zmej Gorjanin in Emil Georgiev). Prevajali so ga v okviru najrazličnejših interesov in namenov, nihče pa mu ni posvetil posebne pozornosti. Večina ni poznala slovenščine, zato so skoraj vsi prevodi nastali s pomočjo ruskih prevodov, kar se nujno pozna na kakovosti prevodov. Z redkimi izjemami bolgarski prevodi ne zadovoljujejo.

OPOMBE

¹ Marja Boršnik: Aškerčeva bibliografija. Sestavila —, Izdalo Zgodovinsko društvo v Mariboru. Maribor 1956, str. 7.

² Aškerčev zbornik. Ob stoletnici pesnikovega rojstva. Celje 1957, str. 221-266.

³ Marja Boršnik: Aškerc, življenje in delo. Ljubljana 1959.

^{3a} Marja Boršnik: Aškerčev odnos do Slovanov (ob stoletnici pesnikovega rojstva) *Slavia* XXV/1956, 4, str. 594.

⁴ Viktor Smolej: Aškerc in Slovaki. Aškerčev zbornik, str. 173-182.

⁵ Vekoslav Bučar: Aškerciana v Italiji. Aškerčev zbornik, str. 185.

France Dobrovoljc: Odmevi stoletnice Aškerčevega rojstva pri Bolgarih in Rusih. Aškerčev zbornik, str. 182-185.

⁶ Istoričeski arhiv na Narodna biblioteka »Vasil Kolarov« fond, No. 225.

⁷ Državen istoričeski arhiv, fond 151, opis 1 in 2.

⁸ A. Bezenšek: Ivan Vazov, bolgarski pesnik. Po dr. A. Teodorovu priredil prof. — Ljubljanski zvon, XX/1902, str. 600-608, 671-677, 726-731.

⁹ o. c. str. 600.

¹⁰ Zora I/1885, 5, 143-144.

¹¹ Anton Bezenšek: Simon Gregorčič, slovenski pesnik. Jugoslavjanski glasnik, I/1895, str. 77.

¹² Narodna in univerzitetna knjižnica. Ljubljana, Bezenšek - Aškercu. Ms 972.

¹³ Anton Aškerc: Izlet v Carigrad. Ljubljana 1895, str. 52.

¹⁴ Marja Boršnik: Aškerc, življenje in delo. Ljubljana 1959, str. 121.

¹⁵ Anton Aškerc: Izlet v Carigrad, str. 52.

¹⁶ Jugoslavjanski glasnik, I/1895, 1, 1.

¹⁷ Anton Aškerc: Lirske in epske poezije. Ljubljana 1896, str. 10.

¹⁸ ff: Kultura kod Hrvata i Slovenaca. Jugoslavjanski glasnik, I/1895, 2, 17-20.

¹⁹ »Ljubljanski zvon«, Jugoslavjanski glasnik, I/1895, 6, 95.

²⁰ -é-: Slovencite, Jugoslavjanski glasnik I/1895, 6, 82-85; 7, 100-105.

²¹ o. c. 100.

²² Jugoslavjanski stenograf, VI/1895, 1, priloga str. 1.

²³ Jugoslavjanski stenograf, VI/1895, 1, priloga str. 1.

²⁴ Jugoslavjanski stenograf, VII/1896, 5, 55.

²⁵ Anton Aškerc: Lirske in epske poezije, 105.

²⁶ Jugoslavjanski stenograf, VII/1896, 7-8, 109.

²⁷ Jugoslavjanski stenograf, VII/1896, 4, priloga str. 29 in 8, priloga str. 62.

²⁸ Jugoslavjanski stenograf, VII/1896, 7, priloga str. 49.

- ²⁹ OI redakcijata, Jugoslavjanski glasnik, I/1895, 9-10, 122.
- ³⁰ Mir, I/1895, 50. (19. I.), 3-4. Blgarski trgovski vestnik, III/1895, št. 5. (26. I.), 2. Blgarska sbirka, II/1895, 3, 320-321. Blgarski pregled, IV/1897, 5-6, 277-278. Iskra, VI/1895, 1, 160.
- ³¹ Jugoslavjanski stenograf, VII/1896, 10, 150.
- ³² Blgarska sbirka, III/1896, 1, 92.
- ³³ Blgarska sbirka III/1896, 4, 405.
- ³⁴ A. Teodorov: Spomeni na edno letovanje medu slovincite, Blgarski pregled, IV/1898, 11, 79-97; 12, 152-145.
- ³⁵ Arhiv Univerzitetne biblioteke, fascikl 1899, dopis št. 44.
- ³⁶ Razpis na lekciite za zimskoto polugodie 1900/1901 uć. god., Sofija 1900, str. 7.
- ³⁷ Ljubljanski zvon, XXII/1902, 1, 1-9; 2, 95-96; 3, 187-191; 4, 237-241; 5, 298-304; 6, 361-368.
- ³⁸ Bgarija v slovinska knižina, Blgarska sbirka, IX/1902, 2, 141.
- ³⁹ Bezenšek-Aškercu. Rokopisni oddelek NUK, Ljubljana, Ms. 972.
- ⁴⁰ Straniširov - Aškercu, I. c.
- ⁴¹ Naš život I/1902, 7-8, 369-370.
- ⁴² Bracigovski topove (30. april 1876. g.). Iz »Rapsodii na blgarskija guslar« of Anton Aškerc. Prev. B. Naš život, I/1902, 9, 585-586.
- ⁴³ Anton Strašimirov: Saćeninija v sedem toma, tom I, 297.
- ⁴⁴ Rokopisni oddelek NUK v Ljubljani, Ms. 972. Slavjanskoto blagotvornitelno družestvo - Aškercu, 24, VIII, 1902.
- ⁴⁵ Slav. blagotvornitelno družestvo - Aškercu, 27, IX, 1902.
- ⁴⁶ Zora I/1885, 3, 145, 144.
- ⁴⁷ Petko Ju. Todorov: Slavjanite i blgarskata literatura, literaturni statii, Sofija 1944.
- ⁴⁸ P. Ju. Todorov: Sabrani proizvedenija v tri toma, tom III, Sofija 1958, 353.
- ⁴⁹ Cetvrti godišen doklad na nastojatelstvo na Slavjanskoto blagotvornitelno družestvo v Bgarija za družestvena 1903 godina. Priturka kam »Slavjanski glas«, II/1904, 1.
- ⁵⁰ Cetrti zbornik poezij, Napisal A. Aškerc, Ljubljana 1904, 197-24.
- ⁵¹ Den I/1904, 28. V., št. 171, 2.
- ⁵² Aškercčeva bibliografija, 60.
- ⁵³ A. A.: Kiril Hristov: Izbrani stihotvorenija, Ljubljanski zvon, XXIV/1904, 4, 252.
- ⁵⁴ Arhiv Univerzitetne biblioteke v Sofiji, fas. 1904, spis 175, priloga.
- ⁵⁵ ibd; koncept
- ⁵⁶ Univerzitetna biblioteka v Sofiji, signatura 504, 492.
- ⁵⁷ Večerna pošta, V/1904, 29. V., št. 1020, 3.
- ⁵⁸ Knigopisec, I/1904, 1, 15.
- ⁵⁹ Knigopisec, I/1904, 4-5, 114.
- ⁶⁰ Blgarska sbirka XI/1904, 6, 389-390.
- ⁶¹ ibd, 390.
- ⁶² Slavjanski glas, III/1905, 3, 245.
- ⁶³ Slavjanski glas, III/1905, 3, 244.
- ⁶⁴ Šesti godišen otčet na Slavjanskoto blagotvornitelno družestvo v Bgarija, Sofija 1906, 6, Priturka kam »Slavjanski glas« IV/1906, 1.
- ⁶⁵ Spisak na g. g. členove na Slavjanskoto blagotvornitelno družestvo v Bgarija prez 1904 god, Slavjanski glas, III/1905, 1, dodatek št. V.
- ⁶⁶ San-Stefanska Bgarija, VI/1904, 28. II, št. 8, 3.
- ⁶⁷ Anton Aškerc in Bgari, Slovan, III/1905, 155.
- ⁶⁸ Pozdrav Slovencev, Cetrti zbornik poezij, 17.
- ⁶⁹ Novo vreme, VII/1904, 8-9, 721-725.
- ⁷⁰ Slavjanski glas, IV/1906, 1, 45.
- ⁷¹ Blgarska sbirka, XIII/1906, 4, 276.
- ⁷² Blgarska sbirka, XIII/1906, 3, 144.

⁷³ Vazroždenie i segašno sastojanie na Slovencite v kulturno i ekonomičesko otnošenje. Skazka ot Anton Bezenšek v »Slavjanska beseda« na 1. oktombri 1906 godina. Biblioteka na Slavjanskata beseda II/1907, 1, 3—55.

⁷⁴ c. r.: Anton Aškerc in Bolgari. Slovan, III/1905, 3, 153.

⁷⁵ Vazroždenie i segašno sastojanie ... str. 18.

⁷⁶ ibd. st. 19—22.

⁷⁷ Istoričeski arhiv, Narodna biblioteka »Vasil Kolarov« fond 225, I ID, 4722.

⁷⁸ Blgarska sbirka, XIII/1906, 1, 80.

⁷⁹ Blgarska sbirka, XV/1908, 3, 216.

⁸⁰ Blgarska sbirka, XV/1908, 5, 350.

⁸¹ Vazhvala, zbornik v čest na Stefan S. Bobčev, 1871—1921, Sofija 1921, st. 188.

⁸² Blgarska sbirka XVI/1909, 1, 76.

⁸³ Naj-hubavija den. ot A. Aškerc. Prev. Hr. Cankov. Rodina, VIII/1906, 11—12, 555.

⁸⁴ Vtori podgotoviteljen slavjanski sabor v Sofija. Sofija 1911, 15.

⁸⁵ Stilijan Čilingirov: Moji savremenici. Sofija 1955, 76.

⁸⁶ Slavjanski glas, VII/1909, 5; 216—219.

⁸⁷ ibd. 216.

⁸⁸ Aškerčeva bibliografija, 88.

⁸⁹ Slavjanska antologija. Naredil Stilijan Čilingirov. Sofija 1910.

⁹⁰ Slavjanska antologija, 35—38.

⁹¹ ibd. 161.

⁹² Lirske in epske poezije, 11.

⁹³ Slavjanski glas, VIII/1910, 3, 141.

⁹⁴ Den: VII/1910, 2252 (21. VI.), 2.

⁹⁵ Slavjanski glas, VIII/1910, 3, 155—156.

⁹⁶ Blgarska sbirka, XVII/1910, 8, 596; Demokratičen pregled VIII/1910, 7, 865; Prosveta V/1910, 6, 141.

⁹⁷ Slavjanski glas, VIII/1910, 4—5, 195—198.

⁹⁸ ibd. 195. ⁹⁹ ibd. 198.

¹⁰⁰ Aškerčeva bibliografija, 80.

¹⁰¹ Ljubljanski zvon, XXIV/1904, 5, 319.

¹⁰² Knigopisec, I/1904, 1, 15.

¹⁰³ Aškerčeva bibliografija, 44.

¹⁰⁴ ibd. 88.

¹⁰⁵ glej opombo 44.

¹⁰⁶ Den, IX/1912, 2852 (2. VI.), 2.

¹⁰⁷ Slavjanski glas, X/1912., 5—6, 224—226.

¹⁰⁸ ibd. 225.

¹⁰⁹ ibd.

¹¹⁰ Sergej Stejn: Slavjanski poety. S. Peterburg 1908, 95—102.

¹¹¹ Slavjanski glas, X/1912, 5—6, 251.

¹¹² Blgarija, XIV/1912, 128 (10. VII.), 1.

¹¹³ Mir, XVIII/1912, 5605 (15. VII.), 2.

¹¹⁴ Naj-hubavija den. (Legenda). Prev. Derižan. Mir, XVIII/1912, 5605 (15. VII.), 2.

¹¹⁵ Blgarska sbirka, XIX/1912, 6—7, 492.

¹¹⁶ Blgarska sbirka, XIX/1912, 8—9—10, 661.

¹¹⁷ Slavjanski glas, X/1912, 5—6, 251; Slavjanski kalendar 1913, 166., Slavjanski glas, XI/1914, 1—4, 92.

¹¹⁸ P. Podravski, slovinski pisatel: Najnovata slovinska literatura i mejnite predstaviteli (Beležka). Slavjanski kalendar 1913, 51.

¹¹⁹ Slavjanski glas XI/1914, 1—4, 84.; Blgarska sbirka, XIX/1914, 64—65.

¹²⁰ Polet. Prevel: S. Čilingirov. Slavjanski glas, XI/1914, 5—6, 125.

¹²¹ Osip Karasek: Istorija na slavjanskite literaturi. Prevel: V. Jordanov, Sofija 1919, strani: 27, 54, 124—125, 275; Ivan Grafenauer: Novata slovenska literatura. Slavjanska bilitoteka, V/1925, 1, 14, 54, 57.; M. G. Popruženko: Izda-

telska dejnost na Slavjanskoto družestvo v Bgarija. Jubileen sbornik na Slavjanskoto družestvo. Sofija 1925, 19; Isto. Slavjansko družestvo v Bgarija 1899—1924. Sofija 1925, 35.; Vazhvala, sbornik v čest na Stefan S. Bobčev. Sofija 1921, 181.; Iv. Kirilov; Patjom iz slovajanskite zemi. Jubileen sbornik na Slavjanskoto družestva v Bgarija, Sofija 1925, 136.; Kiril Hristov: Antologija, Sofija 1922, dodatek st. 5.

¹²² Slavjanski glas, XVI/1922, 3, 48.

¹²³ Jubilejna kniga po slučaj petdesetгодиšninata na aprilskoto vazstanie prez 1876. godina. Bracigovo [1926], 99.

¹²⁴ Prjaporec XXVIII/1926, 101, 1.

¹²⁵ Boris Jocov: Blgarski stradanija i borbi za svoboda v slavjanskata poezija. Godišnik na Sofijskija universitet, Istoriko-filologičeski fakultet; kniga XXXI-12, Sofija 1935., 1—186.

¹²⁶ Gojmir Krek: Anton Aškerc. Laibach 1899.

¹²⁷ Ivan Prijatelj: Aškerčeva čitanka. Praga 1913.

¹²⁸ Boris Jocov: Blgarski stradanija i borbi..., 134.

¹²⁹ ibd. 137.

¹³⁰ ibd. 138.

¹³¹ ibd.

¹³² ibd. 161.

¹³³ ibd. 162.

¹³⁴ Blgarska misl, X/1935, 9, 566.; Učilišten pregled, XXXIV/1935, 9, 1085—1090.; Literaturen glas, IX/1936, 533, 7—8.; Lik, II/1936, 16, 5.

¹³⁵ Aleksandr Burmov: Blgarski stradanija i borbi za svoboda v slavjanskata poezija ot Boris Jocov. Učilišten pregled, XXX/1935, 9, 1085—1090.

¹³⁶ ibd. 1089.

¹³⁷ Nedjo Gorinov: Otrazhenija ot Aprilskoto vastanie v čuždata poezija. Sofija 1937.

¹³⁸ ibd. 15.

¹³⁹ ibd. 15—24.

¹⁴⁰ ibd. 19.

¹⁴¹ A. Aškerc: Sumi zelenij Vit, šumi..., Oborište, II/1935, 3, (3. V.), 2.

¹⁴² Nedjo Gorinov: Otrazhenija ot Aprilskoto vazstanie, 22—23.

¹⁴³ ibd. 20.

¹⁴⁴ ibd. 22.

¹⁴⁵ Ivan Hr. Jotov: Benkovski, četiri dramatizirani scenki ot poslednite dni na G. Benkovski. Sofija 1936, 5—6.

¹⁴⁶ Majka Tonka Obretenova. Prevel Zmej Gorjanin. Literaturen glas, IX, 1937, 346, 2.

¹⁴⁷ Proslava na blgarskata majka. ibd.

¹⁴⁸ Boris Jocov: Blgarski stradanija i borbi..., 152.

¹⁴⁹ Zmej Gorjanin: Dunavat teče, trilogija (I. Svetlini i sjanki, II. Silata na robite, III. Utolena žažda) Sofija 1938—1940.

¹⁵⁰ Zmej Gorjanin: Poslednijat den. Sofija 1936.

¹⁵¹ Cas, III/1936, 8, 4.

¹⁵² Kiril Hristov 1875—1935, Sofija 1938, 318.

¹⁵³ Kiril Hristov: Izbrani stihotvorenija, Ljubljanski zvon, XXIV/1904, 4, 252.

¹⁵⁴ St. Karakostov: Slavjanskite literaturi i izučavaneto im u nas. Burgazki far (Burgas), XIX, 1939, 5220 (15. IV.), 2.

¹⁵⁵ Slavjanska beseda, IV/1940, 3, 160.

¹⁵⁶ ibd. 161.

¹⁵⁷ Slavjanska beseda, V/1941, 4—5, 179—181.

¹⁵⁸ Kiril Hristov: Antologija, Sofija 1944, priloga st. V.

¹⁵⁹ Petko Ju. Todorov: Slavjanite i blgarskata literatura. Sofija 1944.

¹⁶⁰ ibd. 88.

- ¹⁶¹ Ministerstvo na narodno prosvetenie: Sakratena programa po blgarski ezik za gimnaziite. Zapoved N° 5159 (23. VIII.). Sofija 1945.
- ¹⁶² ibd. 11.
- ¹⁶³ Ministerstvo na narodnoto prosvetenie. Programa za gimnaziite. Zapoved N° 5446 (8. IX. 1945) Sofija, 22.
- ¹⁶⁴ Velčo Velčev: Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite. Sofija 1945.
- ¹⁶⁵ o. c. 540—541.
- ¹⁶⁶ ibd. 541.
- ¹⁶⁷ II. izdaja 1947, III. izdaja 1948.
- ¹⁶⁸ Bracigovski topove (II. izd. 345; III. izd. 358), Baj Stančo (II. izd. 344; III. izd. 359).
- ¹⁶⁹ Slavjanski poeti. Stihotvorna sbirka. Sofija 1946.
- ¹⁷⁰ Velčo Velčev: Hristomatija... I. izd. 359, II. izd. 342, III. izd. 357.
- ¹⁷¹ Velčo Velčev: Učbenik po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite. Sofija 1945.
- ¹⁷² o. c. 189—192.
- ¹⁷³ Ministerstvo na kulturata i prosvetata. Zapoved N° 4540 (7. X. 1948).
- ¹⁷⁴ Sanda Jovčeva: Slavjanskata ideja v tvorenijata na slavjanskite pisатели. Zemledelsko zname XXIII 1945. 50 (5. III.) 2.
- ¹⁷⁵ Georgi Veselinov: Aprilskoto vastanije i slavjanskite literaturi. Socialističeska mladež XVI/1945. obšt prvomajski broj (I. V.). 4.
- ¹⁷⁶ Hristo Nikolov hadži Delin: Evropejska i slavjanska literaturi. Sofija 1946. 92—95.
- ¹⁷⁷ ibd. 124—126.
- ¹⁷⁸ ibd. 92.
- ¹⁷⁹ ibd. 92.
- ¹⁸⁰ ibd. 95.
- ¹⁸¹ Aškerčev zbornik. 252.
- ¹⁸² Blgarski knjigopis, L/1946, 2, 29.
- ¹⁸³ B. Božikov: Istorija za sedmi klas. Sofija 1946.
- ¹⁸⁴ o. c. 265.
- ¹⁸⁵ Učilišten pregled, XXXIV/1955, 9, 1089.
- ¹⁸⁶ Aleksander Burmov: Blgarska istorija. Sofija 1948. 264. Aleksander Burmov: Blgarska istorija. Sofija 1950, 152; druga izdaja 1951; Dimitar Kosev: Lekcii po nova blgarska istorija. Sofija 1951; Blgarska akademija na naukite. Institut za blgarska istorija: Kratka istorija na Blgarija. Sofija 1958. 175.
- ¹⁸⁷ Blgarska akademija na naukite. Institut za blgarska istorija: Istorija na Blgarija v dva toma. Tom I. Sofija 1954.
- ¹⁸⁸ o. c. 481—482.
- ¹⁸⁹ Osvoboždenieto na Blgarija ot turskoto igo 1878—1958. Sbornika statii. Sofija 1958. 79.
- ¹⁹¹ Prof. dr. Emil Georgiev: Slavjanski literaturi v očerki i obrasci. Čast II. ot 1848 godina do velikata oktombrijskata socialističeska revolucija. Sofija 1950.
- ¹⁹² O. c. 91.
- ¹⁹³ ibd. 92.
- ¹⁹⁴ ibd. 92—95.
- ¹⁹⁵ ibd. 95 (verzii 1—52).
- ¹⁹⁶ ibd. 94.
- ¹⁹⁷ ibd. 95.
- ¹⁹⁸ ibd. 95—97.
- ¹⁹⁹ ibd. 89.
- ²⁰⁰ ibd. 89.
- ²⁰¹ ibd. 90.
- ²⁰² Umirajoči Bur. Četrți zbornik poezij, 71.
- ²⁰³ Emil Georgiev: Slavjanski literaturi... 90.

- ²⁰⁴ France Dobrovoljc: Odmevi stoletnice Aškerčevega rojstva pri Rusih in Bolgarih. Aškerčev zbornik. Celje 1957. 182—185.
- ²⁰⁵ V. Seizov: 100 godini ot roždenieto na slovenskija poet Aškerc. Ezik i literatura, XI/1956, 1, 77.
- ²⁰⁶ S. Vasilev: Goljam poet i slavjanin. Slavjani, XII/1956, 3, 35.
- ²⁰⁷ Sv. Markov: Velik slovenski poet i prijatelj na blgarskija narod. Otečestven front 1956, 3662 (6. VI.), 3.
- ²⁰⁸ Kuju Kuev: Otrazhenie na aprilskoto vastanie v slavjanskite literaturi. Slavjani, XVII/1961, 6, 11—15.
- ²⁰⁹ Bracigovski topove (50. april — 1876) (Iz »Rapsodii na blgarskija guslar«). Prev. B. [Anton Bezenšek]. Naš život, I/1902., 9., 585—586.
- ²¹⁰ Bezenšek Aškercu, 13. IV. 1902. NUK Ljubljana.
- ²¹¹ Jubilejna kniga po slučaj petdesetgodišnjinata na aprilskoto vazstanie prez 1876 godina. Sofija 1926. 99.
- ²¹² Velčo Velčev: Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite. Sofija 1945. 635.
- ²¹³ Iz »Rapsodiite na blgarskija guslar«. Prevel: Stilijan Čilingirov. Slavjanski glas, VII/1909., 5., 218.
- ²¹⁴ Iz »Rapsodij bolgarskego guslara«. S slovenskago perevel: A. Sirotinin. Slavjanski vek, II/1901., 47., 669.
- ²¹⁵ Slavjanska antologija. Sofija 1910. 37—58.; Slavjanska beseda, IV/1940., 5., 160.
- ²¹⁶ Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite (I. izd. 341; II. 344; III. 359).
- ²¹⁷ Prvata mačenicica. Prevel: Stilijan Čilingirov. Slavjanski glas, VII/1909., 5., 216—218.
- ²¹⁸ Pervaja mučenicica. (Drevne-egiptovskaja skazka). So slovenskago perevel N. Novič. Slavjanski vek, III/1902. 53, 159—160.
- ²¹⁹ Slavjanska antologija. Naredil St. Čilingirov. Sofija 1910. 38—41.
- ²²⁰ Prvata mačenicica. Slavjanska beseda, V/1941., 4—5., 179—181.
- ²²¹ Polet. Prevel: S. Čilingirov. Slavjanski glas, XI/1914., 5—6., 125.
- ²²² Izlet. Nove poezije. 17.
- ²²³ Skvoz efir bezkonečnyj. A. Sirotinin. Slavjanski vek, V/1904. 287.
- ²²⁴ Polet. Sergej Stejn. Slavjanskija izvestija 1904., 4., Literaturnoe priloženje, [9—10.].
- ²²⁵ Polet. Slavjanska beseda, IV/1940., 5., 161.
- ²²⁶ Mojata muza. Prevel Stilijan Čilingirov. Slavjanskija glas, VII/1909., 5., 219.
- ²²⁷ Moja muza. N. Novič. Slovinskie poety. S. Peterburg 1904, 67—68.
- ²²⁸ Mojata muza. Slavjanska antologija, Sofija 1910. 41—42.
- ²²⁹ Naj-hubavijat den. Prev. Hr. Cankov. Rodina, VIII/1906., 11—12., 355.
- ²³⁰ Lučšij denj. N. Novič. Slavjanskija izvestija 1905., 7., 616.
- ²³¹ Naj-hubavijat den (Legenda). Prev. Derižan. Mir, XVIII. 1912., 3605 (15. VII.), 2.
- ²³² Drebni margariti iz slovinskata poezija. Prev. ot srbski: Derižan. Slavjanski glas, VIII/1910., 4—5., 195—198.
- ²³³ Vtori podgotoviteljen slavjanski sabor v Sofija. Sofija 1911.
- ²³⁴ Sneg pada ... Slavjanski glas, VIII/1910., 4—5., 195.
- ²³⁵ Nošt v moreto. ibd. 198.
- ²³⁶ Nošt v moreto. Prev: Hr. C. Derižan. Semejstvo, I/1950., 12., 2.
- ²³⁷ Mati Tonka Obretenova. Zmej Gorjanin. Literaturnen glas, IX/1957., 346., 2.
- ²³⁸ Tonka Obretenova. A. Sirotinin. Slavjanskija izvestija, 1907.
- ²³⁹ Vaglenokopači. Stihotvorenje v proza. Prev. Sl. Hr. Cakarov. Novo vreme, VIII/1904., 8—9., 721—725.
- ²⁴⁰ Aškerčeva bibliografija. 47.
- ²⁴¹ Ruski jezik. Vazov in slavjanstvoto ot prof. dr. Emil Georgiev. Ivan Vazov. Sbornik po slučaj sto godini ot roždenieto mu. Sofija 1950. 189.

BIBLIOGRAFIJA

Po vzoru »Aškerčeve bibliografije« sem skušal zbrati vse, kar sem našel napisanega pri Bolgarih Aškerčevega ali o Aškercu. Zbrano sem razdelil v naslednje skupine:

1. *Aškerčevo delo*, kamor sem razvrstil vse, kar je bilo objavljenega v originalu, se pravi v slovenščini, po raznih knjigah in periodikah. Zaradi večje popolnosti sem upošteval tudi odlomke.

2. *Prevodi*, kjer so zabeleženi vsi prevodi v bolgarščino. Prvič objavljene pesmi so tiskane kurzivno.

3. *Korespondenca*. V to skupino sem vnesel tudi neohranjene dopise, za katere pa je dovolj dokazov, da so obstajali. Označil sem jih z oglatimi oklepaji, v navadnih oklepajih pa sem navedel vir, ki dokazuje obstoj dopisa. Pri ohranjenih dopisih je v oklepaju označeno nahajališče.

4. *Literatura o Aškercu*, ki vsebuje vse, kar je bilo v Bolgariji natisnjene ali v govorih ali vsaj omenja Aškerca.

Pri navedeni literaturi pomeni rimska številka letnik izhajanja revije ali časopisa, prva arabska številko, druga pa stran publikacije. Pri časnikih je poleg številke v oklepaju naveden tudi datum. Knjige so označene tako, da za naslovom stoji kraj, kjer je knjiga izšla, navadno Sofija.

Zvezdica pred naslovom pomeni, da je omenjena objava v dosedanjih bibliografijah že znana.

ASKERČEVO DELO

1895.

Jugoslovjanski glasnik: Gozdna kapelica. I., 1., 1. Jugoslvjanski stenograf: Gozdna kapelica [stenogram] VI., 1., priloga, 1.; Sumi Marica [stenogram, verzi 1—8] VI., 1., priloga, 1.

1896.

Jugoslvjanski stenograf: Tri predice. (idila) VII., 3., 53.; Tri predice [stenogram] VII., 4., priloga, 29.; Prinkopo. VII., 7—8., 109.; Na Velegradu [stenogram] VII., 7., priloga, 49.; Prinkipo [stenogram] VII., 8., priloga, 62.

1907.

Biblioteka na Slavjanska Beseda: Iz »Rapsodii na blgarskija guslar«. Vasil Levski [verzi 121—205] II., 1., 19—22.

1935.

Boris Jocov: Blgarski stradanija i borbi za svoboda v slavjanskata poezija. Vasil Levski [verzi 41—52, 235—254, 251—252, 261—266] 140—141; Tabor na oborišču [verzi 1—14] 142; Panadžuriška slavnost [verz 9, 25—32, 61—64] 144; Boj pri Petriču [verzi 9—10, 21—24] 145—146; Bracigovski topovi [verzi 1—6, 58—60] 147; Batak [verzi 36—42, 108—115, 124—134] 149; Teohana Čistemenska [verzi 25—28] 151; Hristo Botev na »Radeckem« [verzi 22—30] 155; Hrista Boteva smrt [verzi 1, 16] 154; Hajdukova vizija [verzi 61—74] 155.

1950.

Ivan Vazov, sbornik po slučaj sto godini ot roždenieto mu. Emil Georgiev: Vazov i slavjanstvoto: Ruski jezik [verzi 1—12, 25—44] 189.

Emil Georgiev: Slavjanski literaturi v očerki i obrazci: Moja muza. 91: Mi vstajamo. 92; Ruski jezik. 92—93; Vasil Levski [verzi 1—52] 93; Bracigovski topovi. 94; Baj Stančo. 95. Hajdukova vizija. 95—97.

1958.

Slavjanski tekstove, s pojasnitelni beleški i rečnici. Pod redakcijata na prof. Ivan Lekov. Kraljevič Marko. 122—123.

PREVODI

1902.

Naš život: B. [= Anton Bezenšek], *Bracigovski topove* (50. april 1876) (Iz »Rapsodii na blgarskija guslar«) I., 9., 385—386.

1904.

Novo vreme: Sl.[av] Hr.[istov] Čakarov, *Vaglenkopači*, stihotvorenje v proza. VIII., 8—9., 721—723.

1906.

Rodina: Hr. [isto Cankov], *Naj-hubavija den*, VIII., 11—12., 355.

1909.

Slavjanski glas: Stilijan Čilingirov, Iz slovinskite poeti: *Prvata mačenica, *Iz »Rapsodii na blgarskija guslar«, [= Baj Stančo], *Mojata muza. VII., 5., 216—219.

1910.

Prosveta: S. [tilijan] Čilingirov, *Prvata mačenica*. V., 3., 49.

Slavjanska antologija. Naredil St. [ilijan] Čilingirov. Sofija: Iz »Rapsodiite na blgarskija guslar«: *1. *Bracigovski topove*, B. [= Anton Bezenšek], 2. **Šumi zelenij Vit, šumi* [= Baj Stančo]. 3. *Prvata mačenica, 4. *Mojata muza. 35—42.

Slavjanski glas: [anonimno] *Kam nemicite, (otkaslek) [= Mi vstajamo, verz 1, 4—7]- VIII. 3., 141; Derižan, *Drebni margariti iz slovinskata poezija: 1. Sneg pada . . . , 11. Nošt v moreto*. VIII. 4—5., 195, 198.

1912.

Den: Stilijan Čilingirov, *Šumi zelenij Vit, šumi*. [= Baj Stančo, verz 1—8] IX., 2831 (2. VI.), 2.

Mir: Derižan, *Naj-hubavijat den* (legenda). XVIII., 3605 (15. VII.), 2.; *Šumi zelenij Vit, šumi*. [= Baj Stančo, verz 1—8, 21—28, 30—32] XVIII., 3605 (15. VII.), 2.

1914.

Slavjanski glas: S. [tilijan] Čilingirov, *Polet*. [= Izlet] XI., 5—6., 123

1926.

Jubilejna kniga po slučaj petdesetgodišnjinata na aprilskoto vazstanie prez 1876 godina: [Anton Bezenšek] *Čerešovija top* (Iz »Rapsodii na Blgarskija guslar«) [= Bracigovski topovi]. 99.

Prjaporec: [Anton Bezenšek] *Čerešovija top* (Iz »Rapsodii na Blgarskija guslar«) [= Bracigovski topovi] XXVIII., 101, 1.

1930.

Semejstvo: Hr. [isto] C. [ankov] Der. [ižan], *Nošt v moreto*. I., 12., 2.

1935.

Oborište: Stilijan Čilingirov, *Šumi zelenij Vit, šumi*. [= Baj Stančo.] II., 3., 2.

1936.

Ivan Hr. Jotov: Benkovski: Stilijan Čilingirov, *Šumi zelenij Vit, šumi*. [= Baj Stančo.], 5—6.

1937.

Literaturen glas: Zmej Gorjanin [= Svetlozar Dimitrov], *Majka Tonka Obretenova*, IX., 346, 2.

Nedju Gorinov: *Otraženie na Aprilskoto vazstanie v čuždata poezija: Tabor na Oborište*, [verz 5—14.]; [Anton Bezenšek] *Bracigovski topove* [verz 29—34.]; *Teohana Čistemenska* [verz 25—28]; St. [ilijan] Čilingirov, *Šumi zelenij Vit, šumi* [= Baj Stančo]. 16—24.

1940.

Slavjanska beseda: Stilijan Čilingirov: Iz »Rapsodiite na blgarskija guslar« [= Baj Stančo]; *Polet* [= Izlet]; IV., 3., 160—161.

1941.
Slavjanska beseda: Stilijan Čilingirov: Prvata mačenica. V., 4—5., 179—181.

1945.
Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite: [Anton Bezenšek] Bracigovskite topove; Stilijan Čilingirov, Baj Stančo. 540—541.

1947.
Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite (druga izdaja): [Anton Bezenšek] Bracigovski topove, Stilijan Čilingirov, Baj Stančo. 543—544.

1948.
Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite (tretja izdaja): [Anton Bezenšek] *Bracigovski topove, Stilijan Čilingirov, *Baj Stančo. 543—544.

1961.
Slavjani: Kuju Kuev: Otrazhenie na aprilskoto vastanie v slavjanskite literaturi: [Anton Bezenšek] Bracigovski topove [verz 25—29, 51—52] XVII., 6., 15.

KORESPONDENCA

Prejemniki Aškerčevih dopisov

Hristov Kiril.^{*} (2 dopisa iz 1904) (Aškerčeva bibliografija 60) [od tega eden do 28. V.].

Slavjansko blagotvoritelno družestvo v Blgarija. Sofija. 1905: [pred 25. II.] (Slavjanski glas III/1905., 5., 243.); 1906: [po 9. I.] (Blgarska sbirka XIII/1906., 4., 276.).

Strašimirov Anton G. 1902: [pred 30. V.] (pismo Staršimirova Aškercu od 30. V. 1902).

Vazov Ivan. 1902: [pred 27. IX.] (Vazov Aškercu 27. IX. 1902).

Univerzitetaska biblioteka. Sofija. 1904: 4. VI. (Arhiv Univerziteteske biblioteke, Sofija. Fasc. 1904. dopis 175).

Aškerčevi dopisniki

Bezenšek Anton. *1891: 19. IX.; *1902: 15. IV. (NUK Ljubljana)

Slavjansko blagotvoritelno družestvo v Blgarija. Plovdiv *1905: [16. I.] (Slovan III/1905., 155).

Slavjansko blagotvoritelno družestvo v Blgarija. Sofija *1902: 24. VIII. (NUK Ljubljana); 1905: [30. I. — 25. II.] (Slavjanski glas III/1905., 5., 243.); 1906: [do 9. I.] (Slavjanski glas IV/1906., 1., 45.).

**Strašimirov Anton G.* 1902. 30. V. (NUK Ljubljana).

Univerzitetaska biblioteka. Sofija. 1904: 6. IV. (Arhiv Univerziteteske biblioteke, Sofija. Fasc. 1904. Dopis 175.).

Bobčev Stefan S. 1906: [pred 10. XI.] (Rasto Pustoslemšek — Bobčevu, Istoričeski arhiv »Narodna biblioteka 'Vasil Kolarov'« Sofija. Fond 225. II. D. 4722).

LITERATURA O ASKERCU

1895.
Jugoslavjanski glasnik: ff [Mijo Vamberger]: Kultura kod Hrvata i Slovenaca. I., 2., 18; 'Ljubljanski zvon' I., 6; 95; -é. [Anton Bezenšek]: Slovencite. I., 7—8., 100.
1896.
Jugoslavjanski stenograf: A. A. Lirske in epske poezije. VII., 4., 76.
Blgarska sbirka: Slovencite. III. 4., 405.
1902.
Blgarska sbirka: Blgarija v slovinskata knižnina. IX., 2., 141.
Naš život: A. [nton] S. [trašimirov]: Ljubljanski zvon. I., 7—8., 569—570.
1904.
Blgarska sbirka: *X. X. [Stefan Bobčev ?]: A. A. Četrty zbornik poezij. XI., 6., 589—590.
Den: *K. [iril] H. [ristov]: Knižnina. I., 171 (28. V.), 2; Knižnina. I., 178 (5. VI.), 2.
Knigopisec: *A. A. Zlatorog. I., 1., 15; 'Macedonski vstaš' I., 1., 15; A. Četrty zbornik poezij. I., 4—5., 114.
Misl: Novi knigi. XIV., 9—10., 590.
Večerna pošta: *Knižnina. V., 1021 (29. V.), 5.
1905.
Blgarska sbirka: Letopis. XII., 5., 201; Slavjanske vesti. XII., 6., 404.
Slavjanski glas: Spisak na g. g. členovete. III., 1, priloga st. V.; Družestvena kronika. III., 5., 245.; Iz dejnostta na nastojateljstvo: III., 5., 244.
1906.
Blgarska sbirka: Slavjanske vesti. XIII., 1., 80; Slavjanske vesti. XIII., 5., 144; Slavjanskoto blagotvoritelno družestvo v Blgarija. XIII., 4., 276.
Slavjanski glas: Šesti godišen otčet. IV., 1., priloga st. 6.: 50-godišnina na A. A. IV., 1., 45.
1907.
Biblioteka na Slavjanska beseda: vazraždanie i segašno sastojanie na Slovencite v kulturno i ekonomičesko otnošenje. Skazka ot Anton Bezenšek. II., 1., 18—19.
1908.
Blgarska sbirka: T. [odor] I. [vanov]. A. A. Jadranski biseri. XV., 5., 216.; Dr. F. Vidie: Slovenskata literatura prez 1906 godina. XV., 5., 350—354.
1909.
Blgarska sbirka: V. S. [Stefan Bobčev]: A. A. Akropolis in piramide. XVI., 1., 76; 'Iz jugoslovanske lirike'. XVI., 10., 688.
1910.
Den: Vel [iko] Jordanov: Slavjanska antologija. VII., 2252 (21. VI.), 2.
Prosveta: P. N. Slavjanska antologija. V., 6., 141.
Slavjanski kalendar: Po-vidni slavjanski dejci v dnešno vreme. 114.
*Slavjanska antologija. Naredil Stilijan Čilingirov. Sofija. 161.
Slavjanski glas: Vel. [iko] Jordanov: Slavjanska antologija. VIII., 5., 155—156.
1911.
Vtori podgotovitelten slavjanski sabor v Sofija. Sofija. 15.
1912.
Blgarija: S. Dobrev [Stilijan Čilingirov]: Anton Aškerc. XIV., 128 (10. VII.), 1.
Blgarska sbirka: Nekrolozi. XIX., 6—7., 492.; Pocinali prez 1912 godina. XIX., 8—9—10., 662.
Den: *A. A. IX., 2852 (2. VI.), 2.
Mir: *R. Rils. A. A. XVIII., 3605 (15. VII.), 2.

- Slavjanski glas: *A. A. X., 5—6., 251.; N. K-n [=Nikola Bobčev].
Dve ugasnali slavjanski zvezdi. X., 5—6., 224.
1913.
Slavjanski kalendar: P. Podravski. Naj-novata slovinska literatura i nej-nite predstaviteli. 51; Slavjanski pomenik 1912. 166.
1914.
Blgarska sbirka: B. H. Bonev: Andrej Sirotinin — Rossija i Slavjane. XIX., 1., 64—65.
Slavjanski glas: Il. S. Bobčev: Andrej Sirotinin, Rossija i Slavjane. XI., 1—4., 84.; Dejnost na Slavjanskoto družestvo prez 1912 i 1913 god. XI., 1—4., 92.
1919.
Osip O. Karasek: Istorija na slavjanskite literaturi. Sofija 1919. st. 27, 54, 124—125, 275.
1921.
Vazhvala. Zbornik v čest na Stefan S. Bobčev. Sofija 1921.: Stefan S. Bobčev, knjigopis na negovite trudove. 181.
1922.
Kiril Hristov: Antologija. Sofija 1922: Blgari i čuždenci za poezija na Kiril Hristova. dodatek st. 5.
Slavjanski glas: Slavjanski jubilei i pametni godišnini. XVI., 3, 47—48.
Zlatorog: Bojan Penev: Alfred Jensen. III., 3—4., 263.
1925.
Jubileen sbornik na Slavjanskoto družestvo v Blgarija 1899—1924. Sofija 1925.: Ivan Kirilov: Patjom iz slavjanskite zemi. 156.; M. G. Popruženko: Izdateljska dejnost na Slavjanskoto družestvo v Blgarija. 19.
Slavjanska biblioteka: Ivan Grafenauer: Novata slovenska literatura. V., 1, 14, 34, 37.
1935.
Blgarska misl: M. Arnaudov: B. Jocov. Blgarski stradanija i borbi za svoboda v slavjanskata poezija. X., 9., 566.
* Godišnik na sofijskija universitet. Istoriko-filologičeski fakultet: Boris Jocov: Blgarski stradanija i borbi za svoboda v slavjanskata poezija. XXXI—12, 120—166., 185.
Učilišten pregled: Aleksandr Burmov: Blgarski stradania i borbi za svoboda v slavjanskata poezija ot Boris Jocov. XXXIV., 9., 1087, 1089, 1090.
Slavjansko družestvo v Blgarija 1899—1934. Sofija.: M. G. Popruženko: Izdatelska dejnost na Slavjanskoto družestvo v Blgarija. 35.
1936.
Ivan Jotov: Benkovski, četiri dramatizirani sceni. 5.
Lik: Mihail Kovačev: Edna kniga na prof. Jocov. II., 16., 5.
Literaturen glas: Penčo Penev: Kritika. IX., 333, 7—8.
Oborište: Nedjo Gorinov: Šestdeset godini ot Aprilskoto vazstanie. III., 4., 1, 3.
Zarja: Nedjo Gorinov: Šestdeset godini ot Aprilskoto vazstanie. XIV., 4395 (1. V.), 5.
1937.
Literaturen glas: Proslava na blgarskata majka. IX., 346., 4.
Nedjo Gorinov: Otrazenija ot Aprilskoto vazstanie v čuždata poezija. Sofija. 15—24.
1938.
Aprilska epopeja: Nedjo Gorinov: Aprilskoto vazstanie v poezijata. Edinstvenija broj. 8.
Kiril Hristov: 1875—1935. Jubileen sbornik. Sofija: Blgari i čuždenci za poezijata na Kiril Hristova. 318.
Cas: Vas, Aleksandrov: Otrazenija ot aprilskoto vazstanie v čuždata poezija ot Nedju Gorinov. IV., 19., 2.

1939.

Burgazki far (Burgas): St. Karakostov: Slavjanskite literaturi i izučavane to im u nas. XIX., 3220 (15. IV.), 2.

1944.

Kiril Hristov: Antologija. Vtoroto, dopolneno izdanie, Sofija. Blgari i čuždenci za poezijata na Kiril Hristov, dodatek st. V.

*Petko Ju. [rdanov] Todorov: Slavjanite i blgarskata literatura. Sofija: 88.

1945.

Ministerstvo na narodno prosvestenie: Zapoved No. 3159 (23. VIII.) 11, 12.; Zapoved No. 5446 (8. IX.), 22.;

Socialističeska mladež: Georgi Veselinov: Aprilskoto vastanie i slavjanskata literatura. XVI., obšt prvomajski broj, (1. V.) 4.

Velčo Velčev: Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite. Sofija: Emil Georgiev: Anton Aškerc. 359.

Velčo Velčev: Učbenik po blgarski ezik i literatura za šestu klas gimnaziite. Sofija: Emil Georgiev: Anton Aškerc (1856—1912), 189—192.

Zemledelsko zname: Sanda Jovčeva: Slavjanskata ideja v tvorenijata na slavjanskite pisateli. XXIII., 50., 2.

1946.

*Božidar Božikov: Blgarska istorija za VII. klas na gimnaziite. Sofija.

265.

*Hristo Nikolov hadži Delin: Evropejska i slavjanska literatura: Sofija. 92—93.

1947.

Velčo Velčev: Blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite. Sofija.: Emil Georgiev: Anton Aškerc (1856—1912). 188—191.

Velčo Velčev: Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite. Sofija.: Emil Georgiev: Anton Aškerc. 342.

1948.

Aleksandr Burmov: Blgarska istorija. Sofija. 264.

*Slavjani: Stefan Karakostov: Aprilskoto vastanie i slavjanskija svjat. IV., 3—4., 106.

*Velčo Velčev: Blgarski ezik i literatura za VI. klas na gimnaziite. Sofija.: Emil Georgiev: Anton Aškerc (1856—1912) 188—191.

Velčo Velčev: Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI. klas. Sofija: Emil Georgiev: Anton Aškerc. 337.

1950.

Aleksandr Burmov: Blgarska istorija. Sofija. 132.

Emil Georgiev: Slavjanski literaturi v očerki i obrazci. II. čast, ot 1848 godina do velikata oktomvrijska socialističeska revolucija. Sofija; 89—91.

Ivan Vazov, sbornik po slučaj sto godišnina na roždenijat mu den. Sofija.: Georgiev: Vazov i slavjanstvoto. 189.

1951.

Aleksandr Burmov: Blgarska istorija za XI. klas na obštoobrazovatelните učilišta; Sofija. 132.

D.[imitr] Kosev: Lekcii po nova blgarska istorija; Sofija. 252.

1954.

Blgarska akademija na naukite. Institut za blgarska istorija: Istorija na Blgarija v dva toma. Sofija. Tom I., 481—482.

1956.

Ezik i literatura: V. Seizov: 100 godini ot roždenieto na slovenskija poet Aškerc. XI, 1, 77.

Literaturen front: »Rapsodija na blgarskija gušlar« XII, 17, 7.

*Otečestven front: Sv. Markov: Velik slovenski poet i prijatelj na blgarskija narod. XIII, 5662 (6. VI.), 3.

*Slavjani: S. Vasilev: Goljam poet in plamenen slavjanin. XII, 3, 33.

1958.

Blgarska akademija na naukite. Institut za blgarska istorija. Kratka istorija na Blgarija. Sofija: 175: Osvoboždenieto na Blgarija ot turskoto igo 1778—1958.

Sbornik statii. Sofija.: Viržinija Paskaleva. Demokratičnoto obštestvenost v zapadna Evropa i osvoboždenie na Blgarija. 79.

P. Ju. Todorov: Sabrani proizvedenija v tri toma. Sofija 1958. Tom III. 353.

1961.

Slaviani: Kuju Kuev: Otraženie na aprilskoto vastanie v slavjanskite literaturi. XVII, 6. 41—45.

IVAN MLINAR

PRIPOMBE K TOLMAČENJU NEKATERIH SLOVENSКИH
KRAJEVNIH IMEN

BOROVNICA

V Zgodovinskem časopisu za leto 1952/53 (Kosov zbornik) je pod naslovom »Iz slovenske toponomastike« objavljeno Ramovševo tolmačenje nekaterih slovenskih krajevnih imen. Pri obravnavanju imena Ohonica pri Borovnici, se je avtor dotaknil tudi postanka imena Borovnica in pravi: »... ta kraj je bil prvotno pokrit z bori, o čemer pričajo še sedaj korenike, ki pri oranju na mahu nanje naletijo...«. Pisec je torej mnenja, da je vas Borovnica dobila ime po borovih gozdovih, ki so se nekdaj tam razprostirali.

Že pred Ramovšem so poskušali postanek tega imena razložiti Hitzinger, Milkowitz in dr. Jos. Gruden. Tudi Hitzinger je bil mnenja, da je slovensko ime Borovnica in njena nemška oblika Franzdorf, nastala iz osnove *bor-a* in sicer: *bor* > Borovnica > Freudnitz > Freudenthal. (Klun's Archiv II. 120) Miklowitz (Die Klöster in Krain str. 115) pa pravi, da so menili dali kraju najprej ime »*vallis iocosa*«, ki je bilo pozneje predstavljeno v *Freudenthal*, iz tega pa potrjeno v *Borovnica* in druge srednjeveške oblike »*Frounc*, *Freudnitz*«.

Dr. Jos. Gruden pa je leta 1906 v Izv. Muz. dr. za Krn. objavil razlago, ki se opira na zgodovinske listine. Ker je Grudnova razlaga, sedaj po skoraj šestdesetih letih, najbrž le malo komu znana, za zgodovinarja pa zelo zanimiva, ne bo odveč, če njena skrajšana vsebina še enkrat izide.

Listina koroškega vojvode Ulrika iz leta 1260 navaja: »... *prioribus vallis iocunde in Vronitz... in loco, sui Vronitz dicitur*«. Poleg te imajo koroške listine še oblike: *Vrowentz*, *Vronitz*. Papeška listina iz leta 1257 imenuje ta samostan ... *domus St. Mariae in Frownz*. Žički prior piše leta 1262 *Vrownitz*, prav tako bistriška listina iz leta 1322 ... *Leonardo de Wrownitz*, oglejski patriarh leta 1265 pa ... *prior et fratres de Franniz*.

Ključ za razumevanje vseh teh oblik pa nam podajajo istrske listine 15. stol., pravi dr. Gruden. Ondi namreč beremo naslednje pravilno obliko: *Monasterium Vistra situm in Ravnica (ali Ravnicza)*. Pisec, ki si je bil gotovo ob cerkveni slovenščini glagolskih knjig izuril jezikovni čut, je tu prvič ločil predlog *-v-* (= *in*) od imena in poslednje zapisal v književnem jeziku. Podlaga vsem raznoterim oblikam je torej slovenska beseda *ravnica* (= mala prijetna dolina) in prevodi se glase: *vallis iocosa, Freudenthal*. Nemške in italijanske listine so večinoma zabeležile ime tako, kakor se izgovarja v dialektu (mesto *-a-* zamolklo *-o-* z odpadlim končnim samoglasnikom) in so predlog *-v-* zvezale s samostalnikom (*v ravnice' ali ravnice*). Od tod varianča *Franniz, Vrovnitz* itd. Pod vplivom tujih oblik slednjič Slovenci sami niso več spoznali svoje besede, predlog *-v-* se je strnil s samostalnikom, in spremenil v *-b-* in polglasni *-a-* se je okreplil v *-o-*. Tako je nastala naša sedanja *Borovnica*, katero v vrhniški okolici še vedno izgovarjajo *B'rovnica*.

Še večja potvara pa je *Franzdorf*. Oblika *Vrovnitz* se je v 14. stol. s pomočjo vrinjenega blagoglasnega *-d-* razvila v *Frovdnitz* in bila odsej v nemških listinah večinoma v navadi. Italijanske listine pa so besedo vedno bolj krčile in pačile. Nastale so variante *Franiz, Fräniz, Frantz*. V 16. stol. se že piše navadno: *L'abbatia di Franzia, il priorato di Franz*. Treba je le še bilo priveska *-dorf* pa je nastalo »pristno«¹ nemško ime *Franzdorf*. Dr. Gruden še dodaja: Ti imeni sta značilni priči žalostne usode našega jezika v preteklih stoletjih.

KOMPOLJE

V isti razpravi obravnava prof. Ramovš pomen imena *Kompolje* in zavrača Steinhauserjevo mnenje, da je nemško ime tega kraja *Gimpell* vezano z osebnim imenom srvn. *Gumpel* in stvn. *Gumpilo*, ter dokazuje, da je tudi nemška oblika tega imena slovanskega izvora. *Kompolje* je sestavljenska iz *kom + polje*, izraz *kom, koma* pa pomeni *hrrib, višina*. *Kompolje* je torej *visoko ležeče polje, polje na planoti*. Isti pomen imajo imena *Kum, Komna, Komen* in samostalnik *komolec*.

Med kraji z imenom *Kompolje* omenja Ramovš na prvem mestu *Kompolje ob Savi* med Radečami in Boštanjem. Ta vas je nekdanj spadala k Trubarjevi fari v Loki in iz Trubarjevih spisov jo avtor tudi pozna, ne da bi mu bila natančneje znana tudi njena lega. Vas namreč ne leži na višini, temveč v nižini, na obrežju Save. Ramovševa ugotovitev glede lege na višini za ta kraj torej ne velja, kar verjetno drži za druge naselbine s tem imenom, prav tako tudi za *Kompolje* nad Storami pri Celju, ki leži na višini, pisec pa tega kraja ne omenja. *Kompolje* ob Savi domačini imenujejo *Kumpolje* (v narečju *Kumpula*) in so mnenja, da je njihova vasica dobila ime od gore *Kum*, ker se v vsej Savski dolini od tod najlepše vidi dolenski prvak in njegova gorska skupina. *Kumpolje ob Savi* je po svojem pomenu *polje pod Kumom* in je njegovo pravilno ime *Kumpolje* in ne *Kompolje*, kar bi bilo treba uvesti tudi v uradno poslovanje. *Kumpolje* imenuje ta kraj tudi Badiura v svoji Ljudski geografiji.

V zvezi s *Kompoljem* omenja avtor tudi *Impole*. To je naselbina v gričevju na desni strani Save, oddaljena kako poldrugo uro od Sevnice. Vas leži (pravzaprav sta dve *Sp.* in *Zg. Impole*) v kotlini, na polju pod vinogradi, tako, da po pravici zasluži ime *Vinopolje*, iz česar je po Ramovšu nastalo *Impole*. Ne daleč od naselbine *Impole* je na Ravnini ob Savi graščina z imenom *Impolca*. Ime je očitno deminutiv od *Impole* in tudi leži pod vinskimi goricami.

VERZEJ

Prof. Fr. Kovačič je v svoji zgodovini Ljutomera obravnaval tudi postanek imena *Verzej*. Že pred njim sta postanek tega imena skušala pojasniti Slekovec in Krempel. Slekovec pravi, da je ime tega kraja nastalo iz »*Wehr in See*«. Leta 1354 se kraj imenuje »*in dem Wernsee*«, sredi 15. stol. pa »*zum Werensee*«. Sravn. beseda »*wer*« pomeni obrambo, utrdbo ter je v zvezi s sravn. besedo »*wuor*« = *nasip v vodi*. Sicer pa sravn. »*see*« ne pomeni samo jezero in morje v današnjem pomenu, temveč tudi močvirje. Tako je Slekovec sklepal, da bi nasip ali branišče v močvirju utegnilo dati ime kraju. Krempel pa je bil mnenja, da je prvi zlog »*war*« avarski in pomeni taborišče. Obema pa je ugovarjal Kovačič s svojimi dokazi.

1. Razen umetnih zavojev Murice iz avarskih časov in nasipov proti povodnji iz zadnjih stoletij, ni pri Verzeju nikakega sledu o kakem branišču.

2. V muropoljskem narečju je še ohranjena staroslovenska beseda »*wuor*« v izrazu »*bürati*«, kar pomeni napraviti nasip proti deroči vodi. Ime *Verzej* pa ne more biti v zvezi s to besedo, ker bi sicer po muropoljskem narečju morali za trg pričakovati ime *Bürzi* in ne *Verži*, kakor ga Muropoljci imenujejo.

3. Izključeno je, pravi Kovačič dalje, da bi bil *Verzej* šele srednjeveška naselbina, povrh pa še z nemškim prebivalstvom. Tu so našli sledove iz prazgodovinske dobe, torej je bil to že v predсловanski dobi kraj, ki je imel svoje ime.

4. *Verzej* je nastal v zvezi z imenom rž. Polje okoli Verzeja in Ljutomera se je včasih imenovalo *Ruginesfeld*, kar pomeni *rženo polje*. *Verzej* pa je nastal iz predloga *-v-* in *erži*, tako, da se je predlog spojil s samostalnikom *rži*, med oba pa se je vrnil samoglasnik *-e-*; (*v -rži*, *v -erži*); tako je nastalo krajevno ime *Verži* kakor Muropoljci *Verzej* izgovarjajo.

5. Trg *Verzej* blizu Mure je bil nekdanje važno skladišče za vojne potrebščine, zlasti pa za sol, katero so v starih časih po Muri dovažali iz *Zg. Štajerske* in *Solnograške* v našo deželo. Iz *Verzeja* so jo potem razvažali drugam. Kot obmejna točka je bil *Verzej* v obrambnem in prometnem pogledu važen, zato so ga deželni vladarji obdarovali z raznimi pravicami. Tu je bil v starih časih tudi brod čez Muro, ki so ga morali tamošnji prebivalci stražiti in braniti proti raznim sovražnikom, ki so z Ogrskega le prepogostokrat silili v naše kraje.

6. Leta 1545 se omenja cerkev *Sv. Mihaela v Veržeju* kot podružnica cerkve Sv. Križa. Kdaj je bila ta cerkev postavljena, se ne ve, patrocinij sv. Mihaela pa kaže na precejšnjo starost, ker so sv. Mihaelu posvečene cerkve zelo stare.

Kovačičevi dokazi se mi ne zdijo tehtni. Iz vsega se lahko opazi težnja dokazati, da ime Veržej ni nemškega izvora *Wehr im See, Wernsee* temveč, da je slovenskega porekla. Pri tem dokazovanju pa je avtor nekolikokrat prišel sam s seboj v nasprotje.

1. Na enem mestu pravi (toč. 1), da razen umetnih zavojev Murice iz avarskih časov in nasipov proti povodnji iz zadnjih stoletij ni nikakega sledu o kakem branišču.

Na drugem mestu (toč. 5) pa zatrjuje, da je bil Veržej v obrambnem in prometnem oziru zelo važen kraj, zato so ga deželni vladarji obdarovali z raznimi pravicami. Tamošnji brod čez Muro so morali prebivalci stražiti in braniti proti sovražnikom, ki so z Ogrskega le prepogostokrat silili v naše kraje.

Razen broda čez Muro je imel Veržej tudi pristanišče, zlasti za sol, mitnico in dobro obiskovane sejme. To je bila važna gospodarska in strateška točka in je prav gotovo bila zavarovana, prav posebno zaradi Ogrov pa tudi zaradi Turkov, ki so večkrat prirejali obiske v Pomurje.

2. Kovačič sam navaja staroslovensko besedo »*vuor*«, ki še živi med Muropoljci v izrazu »*bürati*« in pomeni napraviti nasip proti deroči vodi. Iz tega sledi, da so tukaj le delali nasipe proti vodi; obrambne naprave so torej tukaj le bile. Če niso bile to tehnično dovršene naprave (moenia, propugnacula), o katerih po Kovačiču ni sledu, je pa ta pomembna točka bila zavarovana z umetnimi jarki, strugami in nasipi iz zemlje, kar se je s časom deloma izravnalo, deloma pa še kaže sledove. Prav gotovo pa je branila ta kraj fizična sila Muropoljcev, kakor pravi pisec sam.

3. Ugotovljeno je, da je na mestu današnjega Veržeja že bila prazgodovinska naselbina. To prastaro naselje pa ni moglo imeti vpliva na ime Veržeja iz naše ere, ker ime tega prazgodovinskega selišča ni znano. Sedanji Veržej pa je nujno iz srednjega veka in ni treba, da bi imel nemško prebivalstvo, ki bi dalo kraju nemško ime, kar Kovačič odločno zavrača. Nemška je bila pač oblast v deželi, nemški gospodarji pa so kraju vrinili tudi nemško ime Wernsee. Mnogi srednjeveški gradovi pri nas imajo tudi nemška imena, ljudje, ki so na gradu in pri gradu opravljali delo, pa so bili Slovenci razen gospodarja, ki je bil tujec.

4. Da bi slovenska oblika imena *Veržej* prišla od rži, je tudi malo verjetno. Najstarejše znano ime za Mursko polje, *Ruginesfeld*, ni nujno, da prihaja iz *Roggenfeld* = *Rženo polje*, kakor misli Kovačič, temveč bo prej popačenka od *Radgonerfeld*, *Radgonesfeld*, kar bi pomenilo *Radgonsko polje*. Vse to polje, od Radgone do današnjega Ljutomera, je bilo v oni dobi, ko se javlja *Ruginesfeld*, v političnem in cerkvenem pogledu podrejeno Radgoni, o Ljutomeru še ni sledu.

Na Murskem polju res še danes sejejo mnogo rži, zanimivo pa je, da za to vrsto zrnja tam ne uporabljajo besede rž, temveč jo skratka

imenujejo žito. Če torej Muropoljci v vsakdanjem govoru nimajo besede rž, tudi ni verjetno, da bi od besede, ki jo ne uporabljajo, nastalo krajevno ime.

5. V grbu trga Veržeja je v sredini upodobljena riba, pod njo pa valovita vodna površina. Če upoštevamo dejstvo, da so v grbih krajev upodobljeni predmeti, ki predstavljajo nekaj specifičnega za kraj in njegovo prebivalstvo, potem moramo sklepati, da so bili Verženci v svoji preteklosti bolj navezani na vodo kot pa na polje. Če bi bila rž za Veržence tolikega pomena, da je njihov kraj po njej dobil ime, bi bilo to v verženskem grbu gotovo simbolizirano z žitnim klasjem, ne pa z vodo in ribo. Cerkev sv. Mihaela pa da slutiti, da so Verženci v davni preteklosti verovali v zmaje in zle duhove, ki so po mnenju naših davnih prednikov bivali v močvirju, ne pa v žitnem polju.

RADGONA

V starih listinah se Radgona imenuje *Rategyspurch* in *Ratcoyspurch*, iz česar je nastalo kasnejše nemško ime Radkersburg. Ustanovitelj ali vsaj upravitelj tega gradu je bil torej neki Radogoj, plemič slovenskega porekla in od tod slovensko ime gradu in kraja Radogojna, Radgona. Če se je grad imenoval *Ratcoysburg*, se je obširno polje, pripadajoče gradu, imenovalo *Ratcoysfeld*, iz česar je mogoče nastalo *Ruginesfeld*.

Sličen primer imamo v Savinjski dolini. Velik del spodnje Savinjske doline se je v srednjem veku imenoval Sachsenfeld. Npr. *Ecclesia s. Petri in Sachsenfeld*. Kasneje se je ime Sachsenfeld obdržalo samo za trg Žalec, poprej pa je bil v »Saškem polju«¹ tudi Šempeter in druge vasi. Ime *Sachsenfeld* pa je gotovo prišlo od zelo starega gradu *Sachsenwart* nad Preboldom.

BIZELJSKO

Med kraje, katerih ime dosedaj še ni zanesljivo pojasnjeno, spada gotovo tudi Bizeljsko. S tem imenom se pravzaprav označuje pokrajina ob Sotli. Od Sv. Petra pod Sv. Gorami in Kunšperka do Stare vasi proti Brežicam. Nekdaj je ta predel spadal k Savinjski krajini in zaradi tega se je župnija na Bizeljskem vse do let po I. svetovni vojni uradno imenovala »*cerkev sv. Lovrenca v Krajini*«. Ime *Bizeljsko* za ta del Savinjske marke se je udomačilo pač po zaslugi fevdalnega družbenega reda in po vlogi, ki jo je v dobi fevdalizma na tem ozemlju imel grad *Wisel, Bizelj*, ki še danes stoji dobro ohranjen v hribovitem svetu, eno uro hoda od Sušice (Sv. Lovrenca), upravnega in gospodarskega središča Bizeljske pokrajine.

V srednjeveških listinah se ta grad navaja v oblikah: *Visel, Vizel, Vysell, Visl, Vischl*. Poleg gradu je naselbina »*Bizeljska vas*«. Od kod bi pa utegnili biti ime samo, iz listin ni mogoče ugotoviti, pač pa nam bi o tem mogoče nekaj povedala mitologija.

Iz Podsrede je znana pripovedka o nekaki lesni pošasti ali gozdnem zmaju z imenom *Viza*. Če bukev pade v določeni noči in ob določeni minuti, pa je nihče ne odstrani, se v njenem deblu zaredi *Viza* in ostane v drevesu toliko časa, dokler ne poje vse notranjosti bukovega debla. Tako se je *Viza* zaredila v ogromni bukvi, ki se je nekoč podrta blizu gradu v Podsredi. Ko pa je pojedla drevo, je sredi dneva med gromom in bliskom, v velikem naliivu planila iz svojega bivališča in potegnila s seboj v naraslo vodo ves trg Podsredo s prebivalci vred.

Za Bizeljsko taka ali podobna zgodba ni zabeležena, pač pa je zelo verjetno, da je bilo verovanje v *Vizo* razširjeno po vsem tem gozdnem predelu, ki ga dandanes kaj radi imenujemo »*Pragozd (Urwald)*«. Bizeljska pokrajina je ravno na meji med Brežiško nižino in takoimenovanim *Pragozdom*, domovanjem fantastičnega lesnega zmaja, zato je zelo mogoče, da so grad, vas in vsa okolica dobili ime po tem gozdnem zmaju *Viza*, *Visl*, *Visel*, saj imamo tam blizu tudi primer, da se kozjanski grad s trgov vred, po zmaju imenuje »*Drachenburg*«. Razen tega pa bizeljski grad ne stoji na posebno prijaznem kraju, v globeli med hribi, pokritimi z gozdovi, ki jih je nekdanj gotovo bilo še več, tako da je bilo to kar primeren kraj za bivanje *Vize*. Tudi sedaj že podrta cerkev Sv. Marjete, ubijalke zmaja, na hribu poleg gradu, da slutiti, da je bilo na tem mestu nekdanj živo verovanje v zle duhove in človeku sovražna bitja.

Kraj z imenom Bizelj pa pri nas ni edini ta ob Sotli. Zaselje *Bizelj* je tudi v gorati pokrajini med Kumom in Litijo, vas *Bizelje* pa v Zabukovju, med Sevnico in Planino. Vsa omenjena naselja so v predelih velikih gozdov, v primernem okolju za bivanje *Vize*. Ime Zabukovje pa še prav posebno označuje bukov gozd, *Vizi* potrebno bivališče.

FRAN ROS

SREČANJA Z ŽALCEM

Žalec! To ime je že pred letom 1918 mnogo pomenilo nam, tedaj mladim dijakom. Bilo je to ime kraja, ki je ob raznarodovalnem pritisku nemštva v Avstro-Ogrski zvesto vztrajal v svoji slovenski narodnostni trdnosti. To je zmožel ob notranji klenosti prebivalstva Savinjske doline. Ni pa bil brez zaslug za to tudi kapital, ki si ga je ustvarila domača gospoda s hmeljem, trgovino in manjšo industrijo. Resda si je pri tem prilastila nemalo plodov dela našega kmeta in delavca. Ta domači, v žalskem osrčju doline dobro organizirani kapital je uspešno slabil silo osvajalnega nemškega kapitala in tako varoval naš živelj pred večjo odvisnostjo od njega in škodljivih posledic tega.

V mestu Celju je prevladovala ekonomska moč tujcev, zaščiteni po doseljeni birokraciji in z državno pomočjo favorizirana ob zakonitosti, prikrojeni v prid gospodarsko krepki manjšini, ki nam je bila nacionalno nasprotna. Temu je služil tudi volilni sistem v občinah, ki je ob neenaki volilni pravici preziral vpliv širših plasti prebivalstva.

Tako so le na umeten način nekateri trgi okrog Celja izkazovali nemško večino v občinskih odborih — seveda tudi s pomočjo onih Slovencev, ki se ekonomsko odvisni niso upirali svojim nemškimi delodajalcem in so deloma postajali celo narodnostni odpadniki.

Ob takšnih pogojih Slovenci niso bili gospodarji v občinskih zastopstvih trgov Vojnik, Laško, Konjice, Vitanje, Šoštanj in Rogatec. Krepko pa so obvladovali občine v smereh celjskega zahoda in vzhoda — trge Žalec, Braslovče, Vransko, Šentjur, Šmarje in druge. Med Celjem in Solčavo ni bilo občine z nemškim županom niti tuje osnovne šole z izjemo v Polzeli, kjer je takšno postavil Schulverein za otroke doseljenih tovarniških nameščencev in nekaterih naših ljudi, ki so hoteli, da bi se njihov otrok hitro naučil jezika državnih gospodarjev.

Z imenom Žalca je bil povezan svetel spomin na enega izmed najmogočnejših slovenskih narodnih taborov leta 1868. Ta je bil manifestacija komaj prebujenega mladega ljudstva, ki je tedaj pričelo jasneje govoriti o sebi in svojih pravicah.

V letih pred prvo svetovno vojno je Spodnjo Štajersko v avstrijskem parlamentu na Dunaju zastopalo sedem slovenskih poslancev. Med temi je neko dobo bil tudi žalski gospodar Fran Roblek, izvoljen na liberalni listi proti klerikalcu. Tedaj Nemci na spodnještajerskem podeželju niti poskušali niso (razen v ptujskem okraju) postavljati lastne kandidate, kakor so to z uspehom storili samo v volilni enoti mest in trgov.

Lahko bi se zdelo, da je danes odveč obravnavati vse to, kar je v izrecni zvezi z nacionalnim momentom. Toda ta je bil važen v prikazanem razdobju naše zgodovine, ki je takšna, kakršna je. In prav v takšni naši preteklosti je imelo svoje korenine vse ono, kar je iznova sprejel v svoje načrte nemški nacizem in to pričel uresničevati med okupacijo 1941—1945. Tokrat se je poslužil še neprimerno brutalnejših sredstev, a z enakim ciljem: južni del Štajerske odtrgati slovenskemu narodnemu občestvu in ga temu odtujenega podrediti Gradcu in tokrat celo Berlinu.

Iz te na oko in po svojem naprednem gospodarstvu bogate doline so v mojih mladih letih prihajali na celjsko gimnazijo dijaki. Leto za letom so prihajali zdravi, preprosti, bistri in pogumni. V zatohle mestne učilnice so s seboj prinašali duh po grudi in hmelju, neomahljivi v svoji slovenski zavednosti, ki sta jima jo dala dom in domača šola.

Ostali so samosvoji tudi v višjih gimnazijskih razredih med nemškimi sošolci iz Celja in raznih avstrijskih mest, ki je iz njih izvirala tudi večina njihovih novih profesorjev. Oprti na medsebojno tovarištvo so tudi v težjih razmerah nudili odpor vsemu, kar bi jih zapostavljalo in žalilo. Spoštovali so resnico in pravico, zanimali se za lepo književnost in tudi znanost, se tajno družili v literarnih in političnih krožkih, snovali svoje liste in se kdaj skupno poveselili.

Poletne počitnice so celjski dijaki preživljali pri domačem delu. Mnogi so našli tudi časa za lastno izobraževanje. Lotevali so se vprašanj, da jih rešujejo ne le sebi v prid. Zavedali so se dolga, ki ga kot bodoči inteligenti imajo do svojega naroda. Shajali so se v Žalcu, Braslovčah, Vojniku in Šentjurju. Tu so se srečavali s študenti — visokošolci iz Prage, Gradca in Dunaja v političnih debatah, v razgovorih o gospodarskih in socialnih vprašanjih in k izvenšolskemu snovanju.

Preporodovsko študentsko gibanje z jugoslovanskim političnim programom je iz Ljubljane seglo tudi v Celje. Tu se je v prvih dneh junija 1914 ustanovila Jugoslovanska dijaška organizacija, ki je v sebi združila obe dotedanji napredni dijaški skupini.

V vse to le na videz ustaljeno, a že dolgo politično napeto ozračje so 28. junija 1914 odjeknili Prinčipovi sarajevski strelji in sprožili že neizogibni spopad imperialističnih evropskih držav, ki je kmalu prerastel v svetovno vojno. Oficialni slovenski politični krogi so se tedaj strnili okrog prestola Habsburžanov, zatrjujoč zvestobo stari monarhiji. Tudi večina Slovencev se je pod vplivom stoletnih tradicij odzvala klicu države, povezane s cerkvijo. Bilo pa je tudi svobodumnih ljudi, ki so gledali po svoje, in s temi je bila tudi napredna dijaška mladina. Državna oblast ji je dala zdaj občutiti svojo trdo pest s kaznimi in

pečati politične nezanesljivosti, kar je za marsikoga pomenilo skorajšnjo pogubo na fronti.

Tudi v Žaleu in Petrovčah so se med vso vojno formirale marškompanije celjskega 87. pešpolka, namenjene na fronto, in te so vsakokrat prikorakale po veliki cesti k celjski železniški postaji. Njihovi možje in fantje so resni stopali pod vihrajočimi tribarvnimi slovenskimi zastavami, ki so bile enake tedanjim ruskim. Neznansko so bodle v oči celjskim meščanom — patriotom v zaledju.

Na bojiščih je tekla kri, tostran front je bilo vse več pomanjkanja. V ljudeh se je oglašalo vprašanje: Doklej še in s kakšnim ciljem?

V vojno je odhajala tudi mladina, vse bolj nedorasla, tudi ona iz šolskih klopi. Celjski gimnazijski razredi so se praznili, zatrta je bila vsa dijaška nešolska dejavnost. Vprašanja so bila prepuščena rešitvi, ki jo prinese izid vojne, takšen ali drugačen.

Pred menoj in tovariši se je nenadoma pojavil Žalec, kakršen je bil v maju 1916.

Zdaj je bil dosti tišji, čeprav je sicer ohranil svojo zunanjo podobo. Široko prostoren ob glavni cesti, s kostanjevim drevoredom, s hišicami, s trgovinami, delavnicami in gostilnami, s klopami pred nizkimi domovi se je že kopal v pomladanskem soncu. Nad njim sta se dvigala cerkveni zvonik in pivovarniški dimnik. Skoraj le slovenski napisi so ga še vedno zaznamovali kot naš kraj. Moških tržanov je bilo doma vse manj.

Kraj je obdajala široko zelena ravnina s polji, travniki in gaji, ki so se nanje ozirali grički in hribi v daljavi. Sredi tega še vedno prijaznega sveta pa je tekla čista, vesela Savinja.

Petinštirideset nas je prišlo semkaj, povečini sedemnajstletnih dečkov, iztrganih iz šolskih razredov in od knjig. Zdaj smo bili samo še vojaki celjskega regimenta in cesarja Franca Jožefa. Čez kakšno leto naj bi postali njegovi oficirji, seveda šele po uspešni preobrazbi in po dokazu sposobnosti, doprinešenem na bojišču...

Oblekli smo nekakšne nove, sive uniforme, si pripasali dolge bajonete in prijeli za težke puške. Legli smo na pod nad hlevi Kranjčeve gostilne, a se kmalu preselili v Seničevo hmeljsko sušilnico ob železniški progi. Tako smo po svoji novi klavrnici zunanosti postali pravi avstrijski vojaki.

Skozi Žalec smo prenašali slamnjače, ki smo si jih natlačili pod nekim kozolcem. V svojih ohlapnih uniformah iz koprivnika in s konopnenimi pasovi, pokriti z grobimi kapami, ki so se nam s ščitnikom vred pogrezale čez oči in ušesa, smo bili videti prav smešni. Brhkim žalskim dekletom se nismo mogli zdeti občudovanja vredni...

Mojemu sošolecu Tončku Sivki, nadučiteljevemu sinu iz Šentjurja, so starši preskrbeli imenitno posebno uniformo. Naredil mu jo je krojač po meri. Shranjeno je imel v nekem kabinetu žalske šole. Tja sem ga nekoč spremil, da se je preoblekel za nedeljsko popoldne. Nadučitelj Anton Petriček, zaslužen hmeljarski organizator, naju je tedaj ljubeznivo pogostil.

Naš žalski bog je bil zdaj korporal Šerbela. Vadil nas je eksercirati, gibati se s puškami, zabadati z bajoneti, ravnati slamnjače in čistiti menažke, zelo važno pa mu je bilo salutiranje. Ob večerih smo smeli posedati tudi v žalskih gostilnah ob čaši vina. V nedeljskih popoldnevih so nas obiskovali sorodniki, da si nas ogledajo in nam izročijo kak priboljšek k vojaški menaži.

Prehrana cesarske vojske je bila tedaj že revna. V neki uti poleg pivovarne so nam jo kuhali in tam smo jo sedé po nekih stopniščih zajemali iz menažk in prigrizovali kisli komis.

Naš korporal je bil doma z Ljubnega in se je z nami rad pogovarjal kar po slovensko. Pogosto nas je vzpodbujal k petju naših pesmi. Sicer pa je znal biti tudi strog, kajti kako bi bil sicer mogel iz nas narediti dobre oficirje? Rad nas je kdaj tudi pognjavil, a navadno ne brez vzroka, kajti tudi mi smo mu z veseljem kdaj ponagajali. Priznal pa nam je večkrat:

»Tukaj v Žalcu že dolgo nismo videli tako postavnih fantov, kakršni ste vi, ampak tudi takšnih zabušantov še ne! No, čakajte, podkuril vam bom! Marš — smer pivovarniški dimnik — smer zvonika na gori Oljki — smer Gradišče! Marš, takšen marš, da se bo ves Žalec stresel!«

In smo korakali po pivovarniškem dvorišču, teptali travnike vzhodno od ceste proti Savinji in tekali po njih. Ko smo hodili na vojaško strelišče tik za Grižami mimo tamošnje šole, nas je z njenih oken pozdravil nadučitelj Črnej s hčerko Anico in sinom Darkom.

Premladi smo še bili, da nam pri vsem tem ne bi bilo hudo tudi ob starem tovarištvu, ki nas je vendarle precej tešilo. Prehod od latinskih in grških klasikov k surovim vojaškim poveljem je bil resda preveč neposreden in nenaden. Pri tem pa nam je bila pred očmi še fronta, ki nas je zahtevala, da bi na njej ubijali Srbe, Ruse in Italijane do naše lastne pogube. Ne! Našli bomo pot tja preko na pravo stran, tako smo med sabo ugibali.

»Vojaki ste celjskega 87. pešpolka!« nam je zabičaval Šerbela. »Ta naš slavni regiment je v vojnah prelił že sto in sto hektolitrov krvi za cesarja in domovino. Tudi vi boste storili svojo prekleto dolžnost!«

Iz Žalca so nas poslali na šolanje še dalje v Slovensko Bistrico. Tam je bilo vse strožje in ostrejše, tako da smo se skoraj kakor z domotožjem spominjali prijaznejšega Žalca in njegovega čokatega, brkastega korporala.

Kmalu za nami, v avgustu so v Žalec prispeli starejši letniki tako imenovanih enoletnih prostovoljcev, potem ko so postali za vojaško službo sposobni šele pri drugem, tretjem pregledu. Bili so to moj sošolec Srečko Puncer, pisatelj Novačan, kiparja Berneker in Napatnik in še drugi. Ni jim bilo sile pod praporom korporala Šerbele. Ta jih je ob vročih popoldnevih rad popeljal k vodni strugi pred Savinjo in so vanjo družno namakali noge. Zvečer pa so lačni kradli krompir po bližnjih njivah in ga za Seničevo sušilnico pekli.

Toda vojna se je vlekla naprej brez jasnejše odločitve. Vmes je v svetu močno odjeknila zmagovita oktobrska revolucija v Rusiji

leta 1917. V veliki spopad so vse odločneje posegale Združene države ameriške s svojim industrijskim potencialom in svežimi armadami.

Mladi avstroogrski vladar Karel je pod pritiskom splošne ljudske nevolje po treh letih spet sklical dunajski parlament. V njem sta bili prebrani deklaraciji z zahtevami po osnovanju češkoslovaške in jugoslovanske državne skupnosti — tokrat še v okviru monarhije. Hkrati so spregovorile tudi že vojne naveličane slovenske množice z odločnostjo: — Proč od Avstro-Ogrske v lastno svobodno državo!

Nedelja 17. marca 1918 je bila sončna, prav pomladna. Na ta dan se je Žalec okrasil s slovenskimi zastavami. V zgodnjem popoldnevu se je na dvorišču za hmeljarno nabralo okrog 8.000 ljudi. Resda je bila to komaj polovica številca zborovalcev na žalskem taboru pred točno 50 leti. Toda zdaj je bila vojna, mož in fantov ni bilo doma, a tudi gostov od drugod tokrat skoraj ni bilo. Saj je že četrto leto vojno gorje dušilo dolino. Zdaj pa je spet spregovorila...

Z odra tam so govorili: najprej žalski župan, za njim predsednik Jugoslovanskega poslanskega kluba in še Hrvat Peršić in Srb (iz Hrvatske) Budisavljević. Vsi ti so govorili o krivicah, ki se gode narodom, o zvrhani meri vojnega trpljenja in o pravici Jugoslovanov do samoodločbe, do lastne državne skupnosti.

Ljudje so burno pritrjevali, potem so obkolili poslance, mladina je zapela.

Seveda ni manjkala skupina razgibanih celjskih dijakov, čeprav jim je gimnazijski ravnatelj z okrožnico prepovedal udeležbo pri zborovanju. Pridružili smo se jim mi, njihovi starejši tovariši, ki smo bili že vojaki, a smo si za to popoldne nadedli civilne obleke in pripešali v Žalec, da nas ne bi na vlaku zajela vojaška patrolja. Med nami sta bila Srečko Puncer in Janko Kač, ki je pogosto prekinjal vojaščino in se zatekal domov na Grobljo.

Spet smo krenili po sredini trga in se razgledovali po naših milih zastavah, prosto vihrajočih. Stopili smo v Hodnikovo gostilno, prepolno živahnih gostov.

Saj nista minili niti še dve leti, kar smo prav v tem kraju postali avstrijski soldati pod korporalom Šerbelo. Vendar smo se potem znali izogibati fronti vsaj nekateri, tako da smo dočakali tudi še tale žalski dan in ga praznujemo celo kot navidezni civilisti. Mnogi naši tovariši so imeli manj sreče in nekateri teh so medtem že izkrvaveli ob Soči in na Tirolskem. Zdaj smo jih z bridkostjo pogrešali.

Mračilo se je že, ko smo zapuščali ljubi, neuklonljivi Žalec. V sklenjenih vrstah, zapirajočih cesto, smo se mi mladi napotili proti Celju in vso poldrugo uro nam ni zmanjkalo pesmi...

Minila je velika vojna. Avstro-Ogrska se je podrla, a mi smo namesto v republiki Jugoslaviji zaživel v kraljevini SHS. Kmalu se je pokazalo, da nacionalna osvoboditev sama po sebi še ni ljudstvu prinesla tudi socialne osvoboditve. Novo zatiranje je rodilo grenka razočaranja, a tudi nov odpor in nov boj.

Učiteljeval sem v Preboldu. Bilo je v februarju leta 1921, ko mi je Rajko Vrečer, prosvetni in kulturni delavec ter zgodovinar v Zalecu, poslal dopisnico s povabilom, naj se to in to popoldne z vlakom pripe-
ljem v Zalec. Kakor mi je to nedavno že ustno omenil, me hoče sezna-
niti s skladateljem Ristom Savinom. Ta da si želi mojega sodelovanja
pri nekem svojem novem opernem libretu. O Savinu sem vedel, da je
istoveten z upokojenim artilerijskim generalom Friderikom Širco in da
je eden izmed najmočnejših predstavnikov tedaj moderne slovenske
glasbene umetnosti.

Pred žalsko železniško postajo me je Vrečer predstavil sklada-
telju. Resda sem si zunanjo pojavo njega kot umetnika prej v duhu
slikal še po starih pojmih — bodisi impozantnega v njegovi višini ali
pa bohemsko razgibanega. Toda Savin je bil takšen, kakršen je bil le
on sam.

V kratkem usnjenem kožuhu je bil videti čvrst in zajeten. Šči-
palnik na nosu, pristriženi brki, njegova slovenščina s pristnim širokim
savinjskim zvokom — vse to tudi ni bilo nič generalsko tipičnega. Toda
od njega je vela osvajajoča osebna toplina, polna duha in kulturnosti
pravega svetovljana.

Vodil me je na svoj dom. Bil je tedaj dvainšestdeset let star in
še samec. Posedla sva v njegovi delovni sobi s klavirjem in notnimi
zvezki, s slikami največjih svetovnih glasbenih ustvarjalcev in venci
priznanja po stenah. Tu je posebno domačnost dihala dragoceno sta-
rinsko pohištvo in posodje. Udoben, bogat dom patricija, ljubitelja
kulture in umetnosti...

Pozoren v svojem gostoljubju mi je orisal svoj načrt libreta za
opero »Gospodovski sen«, že izdelan v nemščini. Ta jezik je boljše
obvladal kakor knjižno slovenščino, saj je skoraj vse življenje prebil
po tujih krajih. A vendar si je še mlad brez oklevanja pridral slovan-
ski skladateljski psevdonim in bil izrecno in z vso svojo vnemo vedno
samo slovenski komponist.

Saj je rad kdaj omenil, kako je njegova starejša sestra Marija
še kot dekle s šopkom cvetja in besedami pozdravila slovenske poli-
tične voditelje ob njihovem prihodu na žalski tabor l. 1868. Zelo
navезan je bil na brata Josipa, dolgoletnega zaslužnega žalskega žu-
pana.

Lotil sem se slovenske predelave libreta k Savinovi operi »Gospo-
dovski sen« in v naslednjih letih še besedila opere »Matija Gubec«.
Tu sem dodajal tudi lastne vložke v verzih kot besedila k petju zborov.
Prevedel sem mu tudi tekst »Čajne punčike« in dramo »Pegam«.

Pogosto sem prihajal v Zalec, dostikrat tudi peš preko šeske
»ladje« in čez samotne vrbenske gmajne. Na mnogih krajih tu me je
spomin na maj 1916 še vedno družil z dragimi tovariši, ki se s front
niso vrnili... Bile so mi mile ure ob klavirju, ki mi je skladatelj na
njem dal slišati svoja pravkar ustvarjena dela, in potem ob razgovoru
še kje v gostilni, poleti pa najraje pod lipo pri Robleku.

Pod to cvetočo, dišečo lipo sem bil povabljen, ko sta Savinova
gosta bila tudi skladatelja Emil Adamič iz Ljubljane in Slavko Osterc

iz Celja. Ob takšnih priložnostih Savin ni znal biti samo blesteč gostitelj, ampak se je razrastle tudi v vsej svoji čudoviti širini in globini. Duhovite in neizpodbitne sodbe je podajal o starih in sodobnih glasbenih delih, umel pa je dominirati tudi na drugih področjih kulturne ustvarjalnosti doma in po svetu. Ob visokih mislih o človeku, življenju in umetnosti se je razgreval do kraja. V slehernem svojem utripu je bil umetnik in humanist.

Vneto je posegal tudi v poglavja naše zgodovine, ki jo je dodobra poznal, saj je naša preteklost nudila tla vsem njegovim večjim delom. Rad se je dotikal spominov na svoja mlajša leta. Pri tem je bil kdaj tudi dovtipen do zvenečega smeha.

Slavko Osterc je bil vdano navezan na Rista Savina. Ta ga je v nekem svojem članku, prav tedaj objavljenem v »Jutru«, prvi z navdušenjem predstavil naši kulturni javnosti in mu napovedal veliko skladateljsko kariero. Osterc, sicer jedek in ironičen, je vpričo Savina znal biti tudi zadržano resen. Še objestni Adamič se je v njegovi družbi pomiril, vsaj dotlej, da je sam Savin intoniral razgibano prešernost ob sočnih domačih klobasah in opojnih buteljkah vina.

Izmed starejših slovenskih pesnikov je Savin cenil zlasti Aškercu in Župančiču, saj je uglasbil več njunih del. Izmed mlajših mu je bil najbolj pri srcu Kosovel. Župančič je kot upravnik gledališča v Ljubljani bil v stikih z njim in mu izkazoval vse spoštovanje. Po premierah svojih del je Savin navadno povabil k »Slonu« ves operni ansambel in tedaj je naš pesnik — prvak sedel ob skladateljevi strani.

Bil sem nekoč z njim v večji družbi pri žalskem Piklu. Načet je bil pogovor o Rusiji in oktobrski revoluciji. Tedaj je nekdo menil: »Ta revolucija z vojno in lakoto je zahtevala milijone žrtev. Če ni bila zmožna brez tako boleče cene, naj bi je raje ne bilo!«

Savin je zrastle, da ga še nistem videl bolj razplamtelega: »Ne! Saj ne poznate zgodovine! Ali bi hoteli, da človek še danes živi v dobi suženjskih odnosov med ljudmi? Vsaka velika stvar je vredna žrtev in samo skozi žrtve gre pot naprej! Pritlikavci pri tem seveda radi ostajajo zadaj. Pa jih je mar strah krvi? Ne! Strah jih je le tega, kar mora razvoj prinesiti človeku!«

»O, ta moj ljubi Zalec!« je večkrat vzkliknil. »Tukaj sem se rodil, tukaj zdaj diham in delam!« Posvetil se je glasbi in kmetovanju. Pri tem je trdil, da je to vendar dosti bolj združljivo kot nekoč glasba in vojaška služba. (Nekdo mu je namreč nekoč dejal: — Morali ste biti slab general, če ste bili dober komponist. Ali pa narobe!) Nekoč sem ga obiskal med obiranjem hmelja. S kolesljem sva se skupaj popeljala na njive, kjer je potem obiralkam delil kupone za nabrane koše.

Svoja velika glasbena dela je ustvarjal z nenavadno naglico. Moral me je kdaj celo poterjati za kak zaostali del opernega libreta. Menil je: »Ne morem in ne smem prenehati, tako zelo me je zajelo.«

V svojem 70. letu se je oženil, a se mu takšna starost še malo ni poznala tedaj. Bil sem mu poročna priča. Ko smo se nato od petrovške cerkve pripeljali v Celje, bilo je to prav 6. januarja 1929, nam je v Celjskem domu nekdo k pogrneni mizi prišel pravit: »Važni dogodki

v Beogradu! Danes je kralj razpustil skupščino in politične stranke, ukinil je ustavo! General Živković je predsednik nove vlade!«

Pa je Savin zmajal z glavo in se nasmehnil:

»V Beogradu generalska vlada, pri nas tukaj pa generalska ohcet! Zdi se mi pa, da bo moja stvar bolje držala kot ona v Beogradu!«

Skoraj dvajset let je preživel v lepem zakonu. Vse vsakdanje brige, zlasti še gospodarske, mu je žena snela z ramen in jih krepko nosila. Dostikrat je rekel:

»Vsako leto, ki ga še doživim, mi pomenja darilo, navrženo k vsej moji sreči.«

Obletnice proke je rad slavil in je nanje vabil tudi predvojni Slovenski vokalni kvintet iz Ljubljane, a ni pozabljal svojih poročnih prič in drugih prijateljev.

Nekega jesenskega večera leta 1924 sva krenila v krčmo pri Kunstu, kjer se je točila imenitna bela starina. V Žalcu je bil ta dan sejem in so gostilno napolnili kmetje. Med njimi je bil nek močno priletan kmet iz Latkove vasi. Ta je slišal, kako je krčmar nagovoril Savina z generalom. V hipu je vstal in ga vprašal:

»Pa ste vi zares general?«

»Ali je to kaj hudega, če sem bil general?« se je nasmehal Savin.

»Torej ste pravi general!« se je razvnel starec. »Pa tudi Žalčan ste in Savinjčan, kajne? Jaz pa sem pred petdesetimi leti bil za »purša« pri generalu Knoblochu v braslovški graščini. In ko je umrl, sem ga umil in oblekel v generalsko uniformo, tako si je prej sam želel, in ga položil v krsto, na pare. Pa sem se hudo razjokal, ko sem tedaj pomislil: — General Knobloch je umrl in zdaj Savinjska dolina nima več svojega generala in ga skoraj gotovo tudi nikoli več ne bo imela! Neznansko sem bil žalosten. Ampak poglejte — preteklo je petdeset let! Ta trenutek pa — kaj sem čul! To sem čul, da Savinjska dolina spet ima svojega generala! Pomislite! Ali je to mogoče? Ne morem popisati, kako srečen sem, ko vas gledam s svojimi očmi, gospod general, naše Savinjske doline general! Čast vam, slava vam! Pa vas smem še nekaj vprašati? Ali ste bili tudi v vojni in na kateri fronti ste bili?«

Zveneče se smejoč je Savin odvrnil:

»Bil sem v Galiciji, v Karpatih.«

»O,« se je razveselil stari kmet. »Potem pa gotovo poznate mojega sina Tonča. Tudi ta je bil v Karpatih in sta torej bila tam skupaj!«

Nikdar dotlej še nisem videl Savina, da bi se bil tako burno smejal kakor ta večer.

Polna človeška in umetniška osebnost Rista Slavina bo v mojem spominu ostala do kraja živa z vsemi bogatimi urami, preživelimi v njegovi bližini. Sedel sem z njim in sprogo v avtorski loži ljubljanske Opere ob premierah njegovih velikih del. Hkrati s profesorjem Oničem sem jima bil gost na posestvu Savinovo pri Ptujju. S kolesljem sva obiskala več gradov okrog Žalca. Ustavljala sva se ob umetnostnih spomenikih, ki je njihovo zgodovino najboljše poznal. Drug drugemu sva bila poročni prič.

Sredi predvojnih let je hmelj dosegel tudi visoke, a nestanovitne cene, tako da je vsaka prodaja bila za kmeta tvegana. Pridelovalci, ki so pri tem imeli srečo, so obogateli. Tedaj se je Žalec široko razmahnil ob milijonih, ki so se nabrali v njem — seveda večidel v rokah onih velikih trgovcev, ki so pravilno špekulirali. Zlasti na takšne Žalčane je tedaj pisatelj Janko Kač naperjal svoje ostro pero. Bil mi je dober prijatelj.

Druga svetovna vojna je Žalec z okolico hudo zadela. Tu se je že julija 1941 dvignila v boj Savinjska partizanska četa s člani KP in SKOJ. Prispevek Savinjske doline v narodnoosvobodilni vojni in ljudski revoluciji je bil sorazmerno velik tako po vojnih akcijah kakor tudi po težini danih žrtev.

Bil sem srečen, ko sem po osvoboditvi našel Rista Savina spet v Žalcu, še dovolj krepkega in glasbeno aktivnega v že visokih letih, dokler se mu ta niso iztekla v decembru 1948.

Smelo Žalec raste v pogojih nove družbene ureditve, v socializmu. V obsežni žalski občini se je okrepila industrija. Kmetijstvo, organizirano več ali manj na zadružni bazi, je odločno pristopilo k sodobnemu načinu obdelovanja zemlje, tako da dolina tudi tu kaže svojo naprednost. V primerjavi s tem je njen kulturni napredek nedvomno počasnejši.

Slika o svojem smotrnem razvoju je Žalec podal ob proslavi 90-letnice narodnega tabora v tem kraju. Podal jo bo iznova še tehtnejšo in popolnejšo ob svoji proglasitvi za mesto. Njegova uvrstitev med slovenska mesta bo pomenila le formalno potrditev tega, kar Žalec že je in kar nam pomenja in k čemur mu daje pravico tudi njegova častna zgodovinska preteklost.

BRUNO HARTMAN

SLOVENSKO LJUDSKO GLEDALIŠČE V CELJU V SEZONI 1965/1964

SPREMEMBE V FINANCIRANJU — SPREMEMBE V DELU

Lanskoletno poročilo o delu Slovenskega ljudskega gledališča smo zaključili z ugotovitvijo, da bo treba kulturne vrednote, ki jih Slovensko ljudsko gledališče ustvarja, ponesti med še širše množice. Temu da bo ustanova posvetila največjo skrb.

Na žalost je treba ugotoviti, da ta namen ni bil dosežen, čeprav si je gledališče na moč prizadevalo, da bi ga uresničilo. Vzrok za to je treba iskati pretežno v celotni družbeni situaciji pri nas.

Ko je Slovensko ljudsko gledališče bilo še okrajna ustanova, ko je dobivalo sredstva za svoje delo od širšega upravno-političnega organa, je bil sistem organiziranja predstav v okolici postavljen na ekonomsko dovolj čvrste temelje, ki krajev, kamor je gledališče hodilo gostovat, niso finančno obremenjevali; nalagali so jim zgolj skrb za organizacijo predstav. Posli okrog nje niso bili kdovekaj naporni, saj jih ni spodbujala ekonomska nujnost. V takih okoliščinah seveda ni bilo težko organizirati cele vrste gostovanj in rednih abonmajev. Krajevni organizatorji z njimi niso imeli posebnih skrbi, gledališče pa je stroške gostovanja mimo pičlega izkupička krilo iz posebne proračunske postavke.

Sprememba upravno-političnega sistema, okrepljena vloga občin pa je vso to stvar v najkrajšem času speljala v druge vode. Slovensko ljudsko gledališče je prešlo pod kompetenco celjske občine, gostovanja izven nje pa je bilo potrebno organizirati tako, da ekonomsko niso deficitna, čeprav kraji, v katerih gostujemo, oziroma organizatorji gostovanj, krijejo samo neposredne stroške (prevoz osebja in materiala, dnevnice, (tantieme in reklamo) odškodnine za predstavo pa največkrat sploh ne plačajo ali pa jo plačajo v višini, ki je minimalna. In vendar nastaja spričo tega situacija, da se gostovanja vse bolj krčijo. Razlogi so tile: prevozní stroški so se izredno povečali, povečale so se dnevnice in drugi nujni izdatki. Organizatorji gostovanj zgolj z izkupičkom predstav teh stroškov ne morejo kriti, zato bi razliko morale poravnati

občine ali družbene in gospodarske organizacije v njej. Ker so bile poprej, ko je obstajal še okraj, tega izdatka navidezno rešene (vendar so morale v okrajni proračun odvajati sredstva za gledališče), se jim zdi zdaj nekaj popolnoma novega, dodatnega. Ekonomska nujnost pa jih zdaj tudi sili, da obisk predstave, s katero SLG gostuje, čimbolje organizirajo, kar terja seveda dodatne organizacijske napore.

Tako se je zgodilo, da se je sistem abonmajev na gostovanjih skorajda docela porušil. Najbolj kričoč je primer Mozirja, kamor je SLG Celje hodilo gostovat osem let, v minuli sezoni pa ni v kraju uprizorilo niti ene predstave. Slovensko ljudsko gledališče je bilo primorano, da je sistem gostovanj spremenilo, zato je odhajalo gostovat v kraje izven območja celjskega okraja, kjer so organizatorji bili pripravljene sklepati pogodbe na osnovi vsaj približno zadovoljivih finančnih izračunov. Seveda je takšno stanje povzročilo precej kulturne škode. Kontinuirano doživljanje gledališča je bilo pretrgano, nekateri kraji so bili čez noč brez sleherne gledališke manifestacije, kulturno vzdušje se je razpuhtelo.

Rešitev iz tega neugodnega položaja je treba poiskati v občinskih skupščinah in njihovih svetih za kulturo. Le-ti pač morajo oblikovati kulturno podobo svojih krajev in pri tem upoštevati tudi gledališče. Zanj bodo morali v svojih skladih oddeliti potrebne denarje, poskrbeti pa bodo morali za čimboljšo organizacijo gostovanj, da bodo imela tako kulturni kot finančni učinek. Ta preorientacija poteka žal počasi. Če je občinske skupščine in njihovi oblikovalci kulturnega ambianta ne bodo pospešili, bodo posledice prav kmalu neugodno zaznavne.

Sistem abonmajev v domači hiši je Slovensko ljudsko gledališče v minuli sezoni še utrdilo. Vseh abonmajev je bilo enajst, od tega šest za odraslo občinstvo, pet pa za mladino. Število abonmentov se je v minuli sezoni zvišalo za 378, tako da jih je bilo skupaj 2767. Od teh abonmentov je bilo 1885 mladine iz različnih celjskih šol, kar je 68 odstotkov vsega aboniranega občinstva. Podatek je zelo zanimiv, ker nam razkriva, da zahaja v gledališče največ mladega občinstva. Gledališče je v Celju redka kulturna ustanova, ki sodeluje v splošnem estetsko-vzgojnem procesu večine celjske srednješolske mladine, hkrati pa ustvarja kasnejše potencialno gledališko občinstvo. Če k mladinskim abonmajem prištejemo še 47 predstav mladinskih iger Hepa van Delfta HURA SONCŪ IN DEŽJU in Jura Kislingerja IZLET s 17.133 mladimi obiskovalci, potem je SLG Celje v sezoni 1963/64 bilo vsekakor močan estetsko-vzgojni faktor.

Abonmaji za odrasle gledalce so se povečali za enega in to za člane delovnih organizacij. Ta abonma je SLG Celje uredilo z velikimi organizacijskimi težavami, vendar se je vanj vključilo le 60 članov celjskih delovnih organizacij. Podatek je precej simptomatičen, saj kaže, da predvsem sindikalne podružnice, pa tudi delovne organizacije s svojimi referenti za izobraževanje in kulturno-prosvetno delo niso opravili svojega animatorskega posla. Seveda je ta podatek še neugodnejši, če ga primerjamo s celjskim industrijskim in delavskim potencialom.

Število odraslih abonentov se torej bistveno ni spremenilo. V primerjavi z drugimi mesti, ki imajo svoja gledališča, odstotek v abonmaje zajetega občinstva niti ni tako majhen (v Celju je skoraj sleherni deseti občan gledališki abonent), pač pa je že kar težko k predstavam pritegniti neabonirano občinstvo.

SLG Celje je v sezoni 1963/64 odigralo 195 predstav, od tega 120 v 75 pa na gostovanjih. (Apače, Brežice, Dobrna, Gornja Radgona, Griže, Kostanjevica, Krško, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Opčine, Ptuj, Ribnica na Dolenjskem, Sevnica, Slovenska Bistrica, Slov. Konjice, Šempeter, Šentjur, Štore, Topolšica, Trbovlje, Trst, Velenje, Vransko, Videm ob Ščavnici, Vojnik, Žagorje, Žalec.)

Vseh gledalcev je bilo 55.440, od tega v Celju 35.126, na gostovanjih pa 20.214.

V primerjavi s prejšnjo sezono pomenijo te številke dokajšen padec (z izjemo števila obiskovalcev v Celju). Kateri so bili razlogi za ta pojav?

Foto V. Berk

Matej Bor: *RAZTRGANCI*. Premiera 4. 10. 1963. Režiser: Juro Kislinger. Na sliki: Rutar (Jože Pristov) in Vida (Marjanca Krošlova).

DELOVNI POGOJI IN UMETNISKA RAVEN

V prvem delu smo nakazali nekatere spremembe v financiranju gledališča in njegovih gostovanj, ki so povzročile, da se je število predstav znižalo. Vzrok za manjše število predstav pa moramo iskati

tudi v manjšem številu uprizoritev (9:11 v sezoni 1962/63). Umetniški ansambel je v minuli sezoni namreč štel samo 14 igravcev (9 moških: Janez Bermež, Marijan Breznik, Marjan Dolinar, Franc Gabrovšek, Pavle Jeršin, Aleksander Krošl, Volodja Peer, Jože Pristov, Janez Škof in 5 žensk: Nada Božič, Marija Goršič, Marjana Krošl, Mija Mencej, Jana Šmid), s katerimi je bilo mogoče speljati sezono do kraja le z največjimi fizičnimi, psihičnimi in organizacijskimi napori. Igravci so bili angažirani iz uprizoritve v uprizoritev, režiserji so režirali tudi po tri dela zapovrstjo. Spričo tako diktiranega napora je bilo seveda nemogoče naštudirati še stvari na komornem ali poletnem odru. Še več: ob skrajnje napetem delovnem procesu vzbujata število 195 predstav spoštovanje.

Razumljivo je, da umetniška raven uprizoritev ni bila vseskozi zgledna, kar je morda v enem primeru (Horváthova groteska SEM PA TJA) krivda repertoarnega izbora, v drugem časovna stiska (O'Neillova STRAST POD BRESTI), vendar je tudi res, da je bil v sezoni 1963/64 uprizorjen Rivemalov REZERVIST, ki ga je kritika ocenila kot največji dosežek SLG Celje v zadnjih letih in ki je SLG zanj prejelo kolektivno prvomajsko republiško nagrado kot najboljšo uprizoritev izven ljubljanskih gledališč.

V rednem repertoarju je SLG Celje v sezoni 1963/64 pripravilo sedem uprizoritev: Mateja Bora RAZTRGANICE (32 predstav), Eugena O'Neillova STRAST POD BRESTI (16), Alexandra Rivemala REZERVISTA (50), Miha Remca SREČNE ZMAJE (prva izvedba, 15 predstav), Ödöna von Horvátha SEM PA TJA (16), Seana O'Caseya SENCA PRAVEGA MOŽA (18), Jeroma Kiltyja DRAGEGA LAŽNIVCA (5) — poleg tega pa — izven rednega repertoarja — mladinski igri Hepa van Delfta HURA SONCU IN DEZJU (22) in Jura Kislingerja IZLET (25).

Kot posebni prireditvi je SLG Celje pripravilo še klubski večer v Tovarni emajlirane posode in večer odlomkov iz Shakespeareovih del na ljubljanski spominski razstavi, ki jo je priredil Slovenski gledališki muzej.

Po tri uprizoritve sta pripravila režiserja Miran Herzog in Juro Kislinger, po eno Branko Gombač, (ki je nato skozi vso sezono bil na Poljskem kot štipendist poljske vlade) in režiserja gosta Janez Droz in Andrej Stojan.

Seveda se ob tem takoj ponuja vprašanje, kaj bi bilo treba storiti, da bi se umetniški položaj SLG Celje izboljšal. Predvsem je treba izboljšati delovne pogoje, povečati ansambel in mu omogočiti poglobljen študij, izboljšati osebne dohodke in jih vsaj približati tistim v proizvodnji, oskrbeti člane kolektiva s primernimi stanovanji (trenutno 5 igravcev stanuje v gledaliških garderobah!), ob izpolnjevanju teh pogojev pa se še bolj prizadevati za umetniško raven celotne ustanove.

Naj bodo družbene determinante za položaj gledališča v naši družbi takšne ali drugačne, ene resnice v prihodnje ne bo mogoče več obiti: gledališče si bo svoj prostor na soncu lahko izbojevalo le z vedno večjo umetniško ravnijo svojega dela.

SLG Celje je v minuli sezoni prvič gostovalo izven državnih meja. 6. in 7. junija je nastopilo v tržaškem avditoriju, 8. junija pa v prosvetnem domu na Opčinah, vsakič z Rivemalovim REZERVISTOM. Gostovanje ni bilo le nadvse uspešen stik z zamejskimi Slovenci.

Foto V. Berk

*Jerome Kilty: DRAGI LAZNIVEC. Premiera 16. 6. 1964. Režiser: Andrej Stojan.
Na sliki: B. S. Tannerjeva (Mija Mencejeva) in G. B. Shaw (Janez Bermež).*

Strokovne kritike, ne samo slovenske, marveč tudi italijanske, so gostujoči ansambel označile za »moderen in umetniško močan«. Slovensko gledališče v Trstu je izrazilo željo, da bi celjsko gledališče odslej čimveč prihajalo gostovat v Trst.

V sezoni 1963/64 je jugoslovansko televizijsko omrežje prenašalo dve uprizoritvi iz celjskega gledališča: Borove RAZTRGANCE, (ki so bili pripravljene v proslavo 20. obletnice Kočevskega zboru in AVNOJ) — in Van Delftovo mladinsko igro HURA SONCU IN DEZJU.

Tudi v minuli sezoni je SLG Celje organiziralo Teden slovenske dramatike (od 7. do 11. aprila), v katerem so nastopili Slovensko gledališče Trst (Ivan Tavčar: V HONOLULU), Oder 57 — (Peter Božič: KAZNJENCI), Mestno gledališče Ljubljana (Jože Javoršek: KRIMINALNA ZGODBA), DRAMA SNG Ljubljana (Ivan Potrč: NA HUDI DAN SI ZMEROM SAM) in SLG Celje (Miha Remec: SREČNI ZMAJI).

Letošnji teden slovenske dramatike je spričo izbirne politike Sterijinega pozorja imel še poseben pomen. Kaže tudi, da so mu Celjani

Foto V. Berk

*Alexandre Rivemale: REZERVIST. Premiera 31. 1. 1964. Režiser: Miran Herzog.
Na sliki: Konrad (Sandi Krošl) in Ernest (Marijan Breznik).*

letos naklonili večjo pozornost, saj je bil obisk za polovico večji od lanskega.

SLG Celje je tudi v minuli sezoni izvajalo svojo zamisel, da naj se v Celju preko vse gledališke sezone vrstijo gostovanja kvalitetnih gledaliških ansamblov in tako dopolnjujejo domačo gledališko tvornost. Poleg nastopov v Tednu slovenske dramatike so bila v Celju še tala gostovanja: Drama SNG Ljubljana je uprizorila Behanovega TALCA in Albeejevo dramo KDO SE BOJI VIRGINIJE WOOLF, Mestno gledališče iz Ljubljane Bogdana Jovanoviča: PRIMER TOVA-

RISA KOPRIVICE, Narodni teater iz Skopja Nušičevi komediji SUM-LJIVA OSEBA in POKOJNIK. Drama SNG Maribor Sudraka-Brucknerjev GLINASTI VOZIČEK, Eksperimentalno gledališče iz Ljubljane Beckettovo dramo O, LEPI DNEVI in Narodno pozorišče iz Tuzle Strindbergovega OČETA.

DRUGA KULTURNA PODROČJA

SLG Celje je tudi v minuli sezoni uspešno sodelovalo s celjskim Likovnim salonom. V gledališkem foyerju je bilo 5 likovnih razstav: Nikolaja Pirnata dela iz NOB, akvareli Jana Oeltjena, zamejskega Slovenca Demetrija Ceja gvaši in olja, Olafa Globočnika risbe in olja in razstava scenskih osnutkov za povojna izvirna slovenska dramska dela. Ta razstava je bila pomembna tudi iz gledališko in likovno zgodovinskih aspektov.

Precejšnja je bila pomoč gledališča najrazličnejšim amaterskim dramskim skupinam, posebno celjskemu Delavskemu odru. Spričo preobremenjenosti umetniškega ansambla je bila ta pomoč predvsem tehnične narave.

Poleg rednega dela v gledališču so člani umetniškega ansambla nastopili sedemindesetkrat bodisi kot posamezniki ali skupine na samostojnih umetniških večerih, na televiziji ali v radiu, na proslavah in klubskih večerih.

ADAPTACIJSKA DELA

Stavba SLG je v dobrem desetletju pokazala že marsikatero pomanjkljivost. Največji problem je predstavljalo ostrešje (ostalo je še od predvojnne stavbe), ki je zamakalo, uničevalo zidovje, parket in opremo. Dotrajale so nekatere električne in vodne napeljave, žlebovje in odrski pod. Poleg tega je bilo treba zamenjati iztrošene radiatorje. Občinska in okrajna skupščina sta SLG Celje nakazali namensko vsoto, s katero je bilo mogoče odpraviti pomanjkljivosti na stavbi in jo za precejšen čas spet zavarovati pred poškodbami.

SKLEP

Sezona 1963/64 je Slovenskemu ljudskemu gledališču Celje navrgla kopico umetniških in organizacijskih težav. Kljub temu, da jih vseh ni bilo mogoče zadovoljivo rešiti in da jih bo treba reševati v prihodnjem obdobju, so bili doseženi tudi takšni uspehi, na katere je lahko celotni kolektiv vendarle ponosen.

JURO KISLINGER

CELJSKA LIKOVNA RAZSTAVNA DEJAVNOST V SEZONI 1963/1964

V zadnjem času je na celjskem območju vzniklo več likovnih razstavišč, ki bolj ali manj redno prirejajo razstave. V tem zapisu bi se omejil predvsem na mesto Celje, kjer je žarišče likovne razstavne dejavnosti Likovni salon kot osrednje likovno razstavišče celjskega območja, kljub temu pa bi najprej vsaj na kratko zabeležil likovno razstavno dejavnost drugod.

Izven Celja je najživahnjejše likovno razstavišče v velenjskem Delavskem klubu. Njihovo razstavišče je na voljo vsakomur, ki je voljan razstavljati. Število razstav je zaradi tega dokaj visoko, kakovostna raven razstav pa niha od najboljših vrhunskih storitev do najbolj skromnih amaterskih dosežkov, ki žal prevladujejo. Novo likovno razstavišče, čeprav skromno, imajo tudi v Konjicah. Priredili so že prve razstave. V Soštanju so v spomin svojemu rojaku uredili Napotnikovo galerijo. Pripravili so tudi nekaj drugih razstav. Kostanjevica pa je svojsko likovno središče, ki zasluži posebno obravnavo in niti ne sodi v okvir tega sestavka.

Likovna razstavna sezona 1963/64 v Celju je bila doslej po številu prireditve najbolj bogata. Največji delež je k tej oživitvi celjskega likovnega življenja doprinesel Likovni salon. Kljub zelo živi razstavni dejavnosti te ustanove pa kaže, da so v Celju še širše likovne potrebe. Poživitev želja po likovnih prireditvah je najbrž delno tudi zasluga delovanja Likovnega salona. Tako je vodstvo Muzeja revolucije sklenilo del prostorov svoje novourejene zgradbe nameniti likovnim razstavam s tematiko iz narodnoosvobodilne vojne in ljudske revolucije. Razsvetljava v teh prostorih za likovne prireditve sicer ni najbolj ustrezna, vendar je Celje na ta način obogateno za novo specializirano likovno razstavišče. Prva likovna prireditve v teh prostorih je bila »Razstava partizanske grafike Božidarja Jakca«, I. republiška razstava del likovnih amaterjev v Likovnem salonu je vzpodbudila Okrajni svet Zveze Svobod in Prosvetnih društev Celje, da je v oktobru priredil okrajno razstavo amaterskih del. Razstava je bila v bivših prostorih Narodne banke. Na tej razstavi so razstavili tudi tista dela, ki jih

strogi izbor ni določil za republiško razstavo. Zveza Svobod in prosvetnih društev (zdaj: Zveza kulturno prosvetnih organizacij Slovenije) je ob priložnosti srečanja mladine Tuzle, Zrenjanina, Osijeka in Celja v mesecu juniju 1964 priredila v mali dvorani Narodnega doma še razstavo mladinskih likovnih amaterjev iz teh mest. Razstava je bila žal nekoliko okorno urejena. V mesecu maju 1964 so nekatere šole priredile razstave likovnih del svojih šolarjev kar v izložbah nekaterih trgovin. Kot vsako leto je likovna sekcija Železničarskega kulturno-umetniškega društva »France Prešeren« tudi v tej sezoni priredila razstavo del svojih članov. Letos so se jim na razstavi pridružili še člani trboveljske likovne sekcije »RELIK«. Razstava je bila v mali unionski dvorani.

Foto V. Berk

Prizor z otvoritve I. republiške razstave del likovnikov amaterjev Slovenije v Likovnem salonu Celje 20. 9. 1963

Podrobnejših podatkov o teh razstavah (število razstav in razstavljalcev, število in zvrsti razstavljenih del, število obiskovalcev itd.) žal ni tako lahko zbrati, če je to sploh mogoče. Točni podatki so na razpolago samo za razstave, ki jih je priredil Likovni salon Celje.

Likovni salon Celje prireja razstave slej ko prej še vedno na dveh krajih — v lastnem razstavnem prostoru večje (skupinske) razstave in v foyerju Slovenskega ljudskega gledališča Celje individualne razstave (z izjemo razstave scenskih osnutkov za povojne krstne uprizoritve slovenskih dramskih del, ki je po svoji snovi sodila v ambient

gledališke zgradbe). K razstavljanju na dveh krajih sili Likovni salon pomanjkanje razstavnih površin. Ob zaključku razstavne sezone 1963/64 je likovni salon Celje od svoje ustanovitve (začetka delovanja) dosegel skupno število 26 razstav. V razstavnih sezonah 1963/64 je bilo skupno 15 razstav; od tega jih je bilo tudi 9 v razstavnem prostoru Likovnega salona, 6 pa v foyerju SLG Celje. Na razstavah v Likovnem salonu je bilo skupno 13.958 obiskovalcev; od tega 5450 odraslih in 8508 mladine. Povprečni obisk na posamezno razstavo je nekaj nad 1500 obiskovalcev, kar je precejšnje povečanje v primerjavi s prejšnjo razstavno sezono, ko je povprečni obisk znašal nekaj nad 1200 obiskovalcev. Na razstavah v foyerju SLG Celje obiska ni mogoče šteti, temveč samo oceniti po številu obiskovalcev gledališča (ca. 2000 na posamezno razstavo). Podrobni podatki o posameznih razstavah so v posebnem pregledu na koncu tega sestavka. V pretekli sezoni je bil največji obisk na razstavi celjskega pododbora Društva slovenskih likovnih umetnikov (2045 ogledovalcev).

Najbolj pomembne razstave pretekle sezone v Likovnem salonu so bile: »Razstava slikarskih del slovenskih impresionističnih slikarjev«, »I. slovenska republiška razstava slikarskih in kiparskih del likovnih amaterjev«, »Razstava keramike Stelle Skopal in Milana Kičina«, »Razstava scenskih osnutkov za krstne uprizoritve slovenskih dramskih del« in »I. razstava celjskega pododbora Društva slovenskih likovnih umetnikov«.

Za »I. slovensko republiško razstavo slikarskih in kiparskih del likovnih amaterjev« velja pripomniti, da je bila prva likovna prireditelj Likovnega salona v republiškem merilu. Pobuda za to razstavo se je rodila prav v celjskem likovnem razstavišču. Razstava predstavlja nov pojav v slovenskem amaterskem likovnem življenju. Kot kritični prerez (na razstavi so bila le dela avtorjev, ki so prestala dvojni kritični izbor izmed 142 prijavljenih del v vsej Sloveniji) skozi vse smeri amaterskega likovnega hotenja je koristila predvsem amaterskim likovnikom samim. Prispevala je k razbistritvi kriterijev vrednotenja amaterskega likovnega snovanja in pripomogla k medsebojnemu spoznavanju amaterskih likovnikov. Prvič je omogočila kritični pregled nad slovenskim amaterskim likovnim snovanjem na enem mestu. Razstava ni imela prodajne narave, da bi ne razblinjala smisla amaterskega delovanja in da bi pripomogla k priznanju amaterskemu delu brez komercializacije.

»Razstava keramike Stelle Skopal in Milana Kičina« je bila prva večja razstava uporabne umetnosti in umetne obrti v Likovnem salonu in naj bi služila kot vzpodbuda za industrijsko oblikovanje v ustrezni industriji na celjskem območju (marsikak eksponat bi bil lahko odkupljen tudi kot prototip za serijsko proizvodnjo).

»Razstava scenskih osnutkov za krstne uprizoritve slovenskih dramskih del« je po razstavljenem gradivu in po svojem pomenu prav tako presegala meje celjskega območja, saj je zajela gradivo iz vseh slovenskih poklicnih gledališč. Pomembna je bila za kulturno zgo-

dovino slovenskega gledališča, hkrati pa redke prikaz svojske veje uporabne likovne umetnosti in njenega razvoja pri nas.

»L. razstava celjskega pododbora Društva slovenskih likovnih umetnikov« predstavlja prvi skupni nastop v okviru lastne organizacije likovnikov celjskega področja. Razstave so se udeležili skoraj vsi v celjski pododbor včlanjeni likovniki. Zaradi pomanjkanja razstavnih

Foto V. Berk

Jelica Zuša: Sopek suhih rož (Olje). — Z razstave celjskega pododbora DSLU.

površin so se posamezni avtorji lahko predstavili le z največ tremi deli (najmanj dve), kar vsekakor ne zadostuje, da bi si lahko ustvarili kolikor toliko popolno predstavo o ustvarjanju posameznega umetnika. Razstava pa je vendarle mnogo pripomogla k popularizaciji dela celjskih likovnikov (obisk razstave je bil skoraj rekorden). Mladi celjski

pododbor DSLU se je ob razstavi tudi notranje utrdil. Raznorodni po hotenjih so celjski likovni umetniki prvič neposredno sodelovali. Sama razstava pa je omogočila prvo vsaj približno ocenitev razmerij med ustvarjalnimi silami posameznikov.

Razstavno dejavnost celjskega Likovnega salona duši poleg že omenjenega pomanjkanja večjih razstavnih površin še vedno neurejena odkupna politika likovnih umetnin. Medtem ko je v obdobju nastajanja Likovnega salona bil zagotovljen odkup vsaj enega dela vsakega razstavljalca z vsake razstave, pa so letos odkupi popolnoma izostali. Iz tega se porajajo za Likovni salon dvojne težave. Od izkupička prodanih del s svojih razstav ima razstavišče pravico do določenega procenta. Ker ni odkupov, je Likovni salon na ta način ob vir lastnih dohodkov. Po drugi plati pa se začenjajo likovni umetniki izogibati razstavljanja v Likovnem salonu, kar povzroča razstavišču nemajhne težave pri sestavljanju in uresničevanju delovnega načrta. Razstavljanje likovnim umetnikom ne služi samo za populariziranje in afirmacijo njihovega dela, temveč v veliki meri tudi kot vir sredstev za življenje in nadaljnje delo. Z razstavami brez odkupov imajo samo stroške in v primeru, da jim razstavišče povrne vsaj razstavne stroške, trpijo še vedno izgubo časa, ki ga terja urejanje razstave. Pomanjkanje odkupov pa je prav gotovo znak še vedno velike kulturne neosveženosti na našem področju.

Likovni salon Celje še ne razpolaga s sredstvi za ustvarjanje lastne stalne zbirke, kar bi počasi omogočilo, da bi prevzel tudi vlogo stalne galerijske zbirke. V ilustracijo podatek, da imata Kostanjevica in Slovenj Gradec, neprimerno manjša kraja, že svoji stalni zbirki.

PODATKI O RAZSTAVAH LIKOVNEGA SALONA CELJE V RAZSTAVNI SEZONI 1965/64

(Zaporedne številke razstav štejemo od začetka delovanja Likovnega salona Celje)

12. razstava: »Razstava slikarskih del slovenskih impresionističnih slikarjev Ivana Groharja, Riharda Jakopiča, Matije Jame in Mateja Sternena«. (20. 8. do 14. 9. 1965). Razstavljenih 12 del (Ivan Grohar 2 olja, Rihard Jakopič 4 olja, Matija Jama 3 olja in Matej Sternen 3 olja). 1768 obiskovalcev; od tega 790 mladine in 978 odraslih (Razstava v Likovnem salonu).

13. razstava: »I. slovenska republiška razstava slikarskih in kiparskih del likovnih amaterjev.« (20. 9. do 5. 10. 1965.) Razstavljalci: Mario Vilhar, Anton Peršin, Jože Peternel, Beti Fink, Janez Zorko, Vili Vrhovec, Pavel Lužnik, Dario de Simone, Aleksander Kovač, Anton Rupnik, Bruno Tobias, Gluhodedov, Vlado Sagadin, Vera Fišer-Pristovšek, Adolf Mljač, Petar Žaknić, Bojan Horvatić, Adi Arzenšek, Vinko Pevcin, Branko Wudler, Milena Dereani, Nedeljko R. Ivković in Danijel Konec (skupno 23 avtorjev z 29 deli: 5 plastik in

24 slik). 1899 obiskovalcev; od tega 1156 mladine in 743 odraslih. Razstava je bila pripravljena v sodelovanju z Likovno komisijo Sveta zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije (Razstava v Likovnem salonu).

14. razstava: »Izbor partizanske grafike Nikolaja Pirnata« (4. 10. do 14. 11. 1963). Razstava v proslavo 20. obletnice Zbora odposlancev

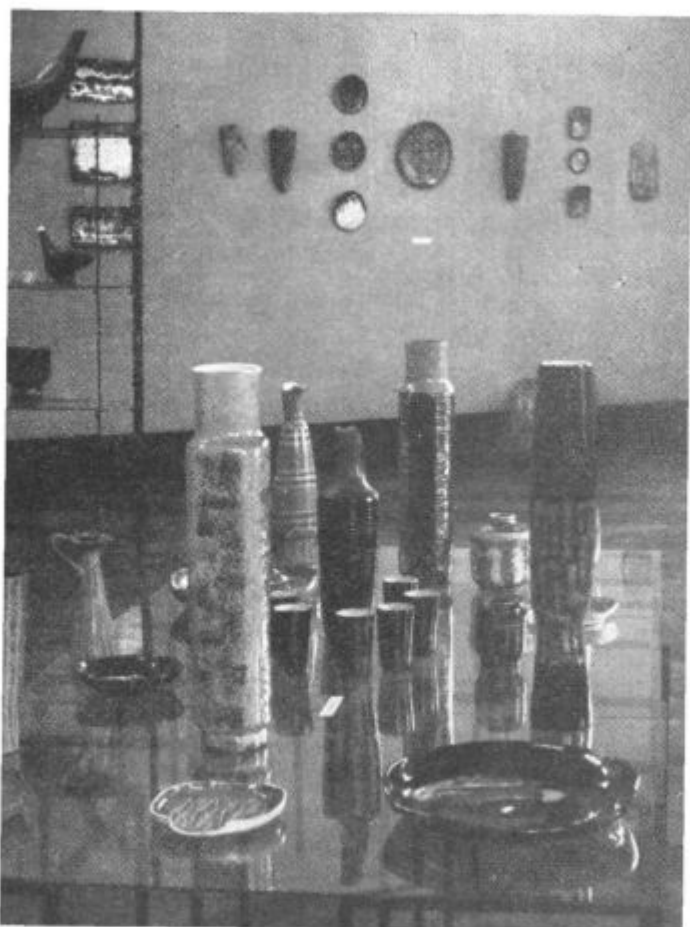

Foto V. Berk

Razstava umetniške keramike Stelle Skopal in Milana Kičina v Likovnem salonu Celje.

slovenskega naroda v Kočevju. Razstavljenih 31 grafik, 1 olje in 1 akvarel (Razstava v foyerju SLG Celje).

15. razstava: »Razstava keramike Stelle Skopal in Milana Kičina« (12. 10. do 9. 11. 1963). Stella Skopal 57 in Milan Kičin 59 keramičnih del.

1954 obiskovalcev; od tega 1170 mladine in 784 odraslih (Razstava v Likovnem salonu).

16. razstava: »Razstava olj Jana Oeltjena« (15. 11. do 14. 12. 1963). Razstavljenih 14 olj, 1712 obiskovalcev; od tega 1069 mladine in 643 odraslih (Razstava v Likovnem salonu).

17. razstava: »Razstava akvarelov Jana Oeltjena« (15. 11. do 25. 12. 1963). Razstavljenih 26 akvarelov (Razstava v foyerju SLG Celje).

18. razstava: »Razstava risb slovenskega klasicista Franceta Kavčiča« (27. 12. 1963 do 25. 1. 1964). Razstavljenih 50 risb, 1140 obiskovalcev; od tega 732 mladine in 408 odraslih. Razstava je bila pripravljena v sodelovanju z Narodno galerijo iz Ljubljane (Razstava v Likovnem salonu).

19. razstava: »Razstava slikarskih del samouka Demetrija Ceja« (18. 1. do 6. 3. 1964). Razstavljenih 18 olj (Razstava v foyerju SLG Celje).

20. razstava: »Razstava slikarskih del hrvaškega slikarja Ljube Ivančiča« (21. 2. do 15. 3. 1964). Razstavljenih 14 olj, 1088 obiskovalcev; od tega 685 mladine in 405 odraslih (Razstava v Likovnem salonu).

21. razstava: »Razstava likovnih del Olafa Globočnika« (15. 5. do 5. 4. 1964). Razstavljenih 18 risb in 7 temper. (Razstava v foyerju SLG Celje).

22. razstava: »Razstava scenskih osnutkov za krstne uprizoritve slovenskih dramskih del« (7. 4. do 26. 4. 1964). Razstava v okviru Tedna slovenske dramatike. Razstavljenih 29 scenskih osnutkov (Razstava v foyerju SLG Celje).

23. razstava: »I. razstava celjskega pododbora Društva slovenskih likovnih umetnikov« (15. 4. do 9. 5. 1964). Razstavljalci: Ciril Cesar (2 dekorativni plastiki iz kristalnega stekla), Jože Horvat-Jaki (2 deli), Janez Knez (3 olja), Avgust Lavrenčič (2 olji in 1 slikarsko delo na steklo), Darinka Pavletič-Lorenčak (2 olji), Milan Rijavec (3 gvaši), Alojz Zavolovšek (2 olji) in Jelica Žuža (2 olji) — skupno 8 avtorjev z 19 deli, 2043 obiskovalcev; od tega 1184 mladine in 859 odraslih (Razstava v Likovnem salonu).

24. razstava: »Razstava slikarskih del Irine Rahovsky-Kraljeve« (15. 5. do 5. 6. 1964). Razstavljenih 14 olj. (Razstava v foyerju SLG Celje).

25. razstava: »Okrajna razstava otroških likovnih del s tehnično tematiko« (23. 5. do 8. 6. 1964). Razstava je bila pripravljena v sodelovanju z okrajnim odborom Jugoslovanskih pionirskih iger. Razstavljenih 36 del, 1950 obiskovalcev; od tega 1562 mladine in 388 odraslih (Razstava v Likovnem salonu).

26. razstava: »Razstava likovnih del Janeza Boljke in Petra Černeta« (22. 6. do 3. 7. 1964). Boljka — 14 barvnih akvatint in Černe — 12 plastik (les in kovina). 384 obiskovalcev; od tega 162 mladine in 222 odraslih (Razstava v Likovnem salonu).

GUSTAV GROBELNIK

OD LLANGOLLENA DO AREZZA

LLANGOLLEN — slikoviti dragulj hribovitega, v jeziku in kulturi do neke mere samobitnega, še keltsko obarvanega Walesa, ljubka občina s 5275 prebivalci.¹ Vse od leta 1946 prizorišče mednarodnega glashbenega festivala (Llangollen international musical eisteddfod), ki privablja ljudi v njihovih pestrih narodnih nošah z vseh delov sveta; Spance v holerih, pisano odete prebivalce Balkana, Italijane v živobarvnih oblačilih ter temperamentne domačine z onkraj Atlantika. Nikjer ni moč na enem samem prizorišču videti toliko pristne folklore in slišati toliko ljudske glasbe.²

AREZZO — glavno mesto pokrajine enakega imena. Okoli 68.000 prebivalcev, ki jih živi predvsem lahka industrija. Od 11. do 16. stoletja samostojna republika, kasneje pod nadoblastjo Firenc. Rojstno mesto pesnika Francesca Petrarce (1304—1374), umetnostnega zgodovinarja Giorgia Vasaria (1511—1574) ter književnika Pietra Aretina (1492—1556). Zapisniki tamkajšnjega Društva prijateljev muzike pričajo, da se v Arezzu vsako leto od 1951 naprej srečujejo zbori raznih narodnosti na tekmovanju v polifonskem petju. Organizatorji posvečajo to mednarodno kulturno manifestacijo domačemu glashbenem reformatorju iz 10. stoletja Gvidu Aretinskemu.

Usp eh Komornega moškega zbora na koncertnem odru v Beogradu pod jesen 1956³ je bil tolikšen, da so zbor takoj naslednjega leta — junija 1957 — napotili na mednarodno tekmovanje amaterskih zborov v Llangollen, kot zastopnika jugoslovanskih moških zborov v skupini narodnih pesmi. Sklep sveta za kulturne stike z inozemstvom, da pojde v Llangollen prav naš zbor, je bil upravičen in utemeljen. Upravičen spričo zborovih zagotovil o vsestranski in temeljiti pripravi,⁴ utemeljen z njegovo umetniško izpovedjo tedanjih dni. Pretres koncertnega sporeda 1956/57 namreč pokaže, da je umetniško izpoved zbora predstavljala takorekoč zgolj »iz narodne folklore vznikla skladba«, predvsem slovenska, zastopana z enajstimi skladatelji,⁵ ter jugoslovanska, zastopana s tremi skladatelji.⁶ Tak spored je bil dovoljšen, da je zbor z lahkoto iz njega izbral predpisano število skladb, torej dve, s katerimi bi mogel nastopiti kot reprezentant jugoslovanske vokalne glasbe. Bili sta to Maroltova Sovdaški hoben in Gotovčeva Momčeto bez gunčeto.

ASSOCIAZIONE AMICI DELLA MUSICA DI AREZZO

XI CONCORSO POLIFONICO INTERNAZIONALE
"GUIDO D'AREZZO"

22 - 25 AGOSTO 1963

DIPLOMA

CONFERITO AL

KOMORNI MORSKI ZBOR

CELJE - JUGOSLAVIA

1° CLASSIFICATO NELLE "COMPETIZIONI" DI "SECONDA" CATEGORIA

PER GIORNI 400/1963

Arezzo, 25 Agosto 1963

IL SEGRETARIO

IL PRESIDENTE

Diploma iz Arezza 1963

Med dvaintridesetimi — po tekmovalnih propozicijah največ do petindvajset pevcev ali pevk obsegajočimi zbori — zbranimi z vseh koncev sveta in prijavljenimi za nastop v skupini Folk Songs, je zbor obe skladbi odpel s tako kvaliteto, ali z besedo ocene? tako »glasovno izenačeno«, »bleščeče«, »disciplinirano« in »učinkovito«, da so mu prisodili prvo nagrado.

Llangollenska spodbuda ter beograjski pouk, da bi kazalo program obogatiti s svetovno glasbeno literaturo⁸, je zbor opogumil, da je hkrati zajel krepkeje iz jugoslovanske, na novo pa iz klasične pevske zakladnice. Do turneje po Holandiji in Belgiji v maju 1958 — torej do naslednje koncertne sezone — razširi zbor svoj slovenski repertoar za prve tri klasike, to so naš zvočno učinkoviti Gallus (Ecce quomodo moritur iustus), razgibani Nizozemec Orlando di Lasso (Bonjour mon coeur) ter živahni Benečan Baldasare Donati (Gagliardia), a jugoslovanski del repertoarja za I. rukovet prvobitnega Srba Steva Stojanovića-Mokranjca, medtem ko doda Gotovčevi epski Momčeto bez gunčeto še njegovo lirično Podoknico. Tak, že bolj jugoslovansko in klasično hkrati orientirani zbor, je med Holandci »zapustil izreden vtis ubranega in tehnično popolnega zbora«.

Za jubilejni koncert v Celju (15. 5. 1959) in v ljubljanski Filharmoniji (9. 5. 1959) odmeri zbor slovenski umetni in narodni pesmi »le«

Odlikovanje Zveze DPD Svoboda Slovenije Komornemu moškemu zboru iz Celja ob njegovi petnajstletnici (1964).

še osem skladb⁹, medtem ko jih deset nameni mojstrom vokalne polifonije 16. stoletja (5) ter jugoslovanskim avtorjem (5), eno pa največjemu moravskemu skladatelju¹⁰ Leošu Janačku (Če veš). S tem »okusno zbranim in pretehtanim« sporedom, ki ga je odpel kot »zanesljivo pripravljen ansambel«, je zbor po zgotovitvi oficijelne slovenske kritike »jasno pokazal, kakšna naj bi bila edino pravilna programska orientacija naših amaterskih pevskih zborov«, pokazal je pot v čisto, plemenito muzikalno-vzgojno pomembno zborovsko muziciranje.¹¹

Ljubljanskemu priznanju se čez leto, dve pridruži odlična strokovna ocena zagrebške¹² ter tržaške kritike; le-ta mu vrh priznanja, da »ritmično in harmonsko bogastvo jugoslovanske folklore vzdrži primerjavo z najboljšimi sodobnimi umetnimi storitvami« prizna še »nadpovprečno prilagodljivost različnim stilom«. ¹³

Sodimo, da so te ocene, porojene po nedvomnih umetniških dosežkih našega zbora, sprožile sklep, da se zbor ponovno poda v mednarodno pevsko areno, tokrat v Arezzo, ki za razliko od Llangollena ne terja toliko folklore, kolikor polifonije. Tri leta trdih priprav, ki so sledila koncertnemu razdobju Ljubljana (1959) — Trst (1960) — Zagreb (1961), so temeljila na umetniškem konceptu, ki se je izoblikoval prav v tem prelomnem razdobju, ko je zbor zamenjal samoslovanski repertoar za jugoslovanski oziroma slovanski (Jan Gall, Svešnikov, Žarov 1962) in internacionalni. Našo ugotovitev podpirajo osnovni programi zadnjih treh sezon (1960—1962), v katerih zavzema dve tretjini jugoslovanska oziroma slovanska ter slovenska vokalna glasba, tretjino pa klasika s tendenco po nadaljnjem porastu.

Za Arezzo je imel zbor naštudiranih kar enajst del, od našega Gallusa in drugih že znanih klasikov (Orlando di Lasso, Palestrina, Donati in dr.) do obveznih Paola Aretina (Caligaverunt oculi mei) in Mozarta (Trinkkanon). Ta razširitev klasičnega repertoarja je bila obvezna, ker se na tamkajšnjem pevskem srečanju (Concorso polifonico internazionale) meri pevsko znanje po obvladanju polifonskih skladb.

Tekmovanje v Arezzu je razdeljeno na štiri oziroma pet pevskih skupin: na petje mešanih, moških (največ 50 članskih) in ženskih zborov, na petje narodnih pesmi in na gregorijansko petje. Jugoslovanski zbori so na enajstih tekmovanjih 1953—1965 poželi največ (6) prvih do tretjih mest za petje narodnih pesmi, pet za petje mešanih zborov, štiri za petje moških zborov. Za Jugoslovane je bilo najuspešnejše obdobje 1953—1958, ko so se vsako leto vrnili z najmanj eno diplomno, leta 1955 celo s petimi (»Branko Krsmanović« Beograd — 3, »Svetozar Marković« Novi Sad — 2).

Tekmovanje 1963 je v skupini moških zborov obsegalo petje dveh obveznih, vnaprej predpisanih in ene poljubne skladbe. Naš zbor je prejel naslednjo oceno: Za prvo obvezno pesem, to je za štiriglasni motet Paola Aretina iz 16. stol. Caligaverunt oculi mei kakor za drugo obvezno pesem, to je Mozartov štiriglasni Trinkkanon po 45 točk od 50 dosegljivih, za svojo Donne venite al ballo anonimnega skladatelja iz 16. stol. pa 50 točk, skupaj 140 od 150 dosegljivih. Utemeljitev se je glasila: »Dober zbor. Živa interpretacija, stilna, zelo dobra izgovorjava,

zlasti v tretji skladbi¹⁴. Ta ocena je Jugoslovanom v skupini moških zborov po osmih letih zopet zagotovila prvo mesto tokrat pred Goričani (Ccro della Società G. Verdi di Ronchi dei Legionari) in Belgijci (Koenigliches Maennerquartett di Eupen)¹⁵. Zbor je tako izpolnil tudi pričakovanja Tržačanov, med katerimi se je ustavil na poti v Arezzo s koncertom v Avditoriju 20. avgusta¹⁶.

Med devet najboljših se je naš zbor uvrstil tudi z narodno pesmijo (Marolt, Oj ta sovdaški boben ter Berdović, Lindjo).

Opisani dosežek jugoslovskega zbora je odjeknil tudi v ostalih evropskih glasbenih središčih, zakaj še isto jesen je zbor prejel vabilo na novo mednarodno pevsko srečanje v Montreuxju, da ne omenimo še dvoje zasebnih vabil iz Nemčije ter letošnjega vabila na Certamen polifonico internacional v Gijonu (Španija).

Kakovostni premik Komornega moškega zbora v razdobju od učinkovite narodne pesmi do zahtevnejšega polifonskega petja spremlja še njegova ljudskoprosvetna storilnost, ki jo ponazarja spodnja številčna preglednica:

	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Število nastopov	21	27	24	28	30	20	28
Od tega koncertov	6	10	9	9	6	5	8

Povprečno 7 do 8 koncertov letno ter do 18 drugih nastopov (radio-snemanja, proslave, pogrebi), v celoti torej povprečno po 26 nastopov letno.

Ce je tedaj okrajna skupščina štela za prav, da v razpravi o kulturno-prosvetni problematiki¹⁷ podčrta mednarodni uspeh Komornega moškega zbora, je s tem le z drugimi besedami pokazala na potrebo po nadaljnjem vzdrževanju in negi zbora, ki dela z amaterskimi silami čast vsej domovini, ne le naši krajevni skupnosti.

P. S.

11. aprila 1964 — za 15-letnico svojega obstoja — je zbor priredil koncert vokalnih del renesanse, klasike in sodobnih skladateljev.

Ocena: Imeniten vtis, ki ga ustvarja ta mednarodno renomirani ansambel s svojo za amaterje kar neverjetno precizno tehniko, pridobiva v zadnjih letih tezo s poglobljanjem vsebinskega izraza. Notranja vznemirjenost kompozicij postaja cilj interpretacije, medtem ko je občudovanja vzbujajoča zvočna barva ansambla le eno izmed sredstev ugajanja.¹⁸

Priznanje: »Odličje Svobode« II. stopnje, podeljeno za 15-letno plodno, napredno prosvetno dejavnost.

OPOMBE

¹ The Official Guide of Llangollen Urban District Council. Str. 57.

² Wales Holiday Guide Book. Published by the Welsh Tourist and Holidays Board. Str. 29.

³ Beri: G. G. Komorni moški zbor. CZ 1962. Str. 287.

⁴ Zapisnik V. rednega občnega zbora KMZ 4. 12. 1956.

⁵ France Marolt, Vasilij Mirk, Ciril Pregelj, Josip Pavčič, Danilo Svava, Franc Venturini, Mihelčiča, Peter Lipar, Ivan Rijavec, Pavel Kernjak.

- ⁶ Predrag Milošević, Marko Tajčević, Jakov Gotovac.
⁷ Llangollen International Musical Eisteddfod 1957. Adjudication Form. Competition No. 18 for Folk Song.
⁸ Borba z dne 12. 10. 1956.
⁹ Rado Simoniti, Danilo Bučar, France Marolt, Danilo Svava, Jože Gregorc in Slavko Mihelčič.
¹¹ Uroš Prevorsek, Komorni zbor iz Celja, Delo z dne 12. 5. 1959.
¹⁰ Ukmar-Cvetko-Hrovatin, Zgodovina glasbe. Lj. DZS 1948, str. 348.
¹² Beri: G. G. Komorni moški zbor, CZ 1962, Str. 290.
¹³ V(rabec) U(bald), Komorni moški zbor iz Celja potrdil svoj mednarodni ugled, Primorski dnevnik z dne 25. 11. 1960.
¹⁴ »Buon Coro. Interpretazione viva, in stile, molto bene articolata soprattutto nel terzo pezzo.« Giudizi espressi dalla Giuria, Associazione amici della musica Arezzo, XI Concorso polifonico internazionale »Guido d'Arezzo« 22.—25. Agosto 1965.
¹⁵ Associazione amici della musica Arezzo. Albo d'Oro della manifestazione. Str. 11.
¹⁶ V(rabec) U(bald), Lep uspeh celjskega pevskega zbora. Gospodarstvo. Trst, 50. 8. 1965. Str. 5.
¹⁷ Večer z dne 50. 12. 1965.
¹⁸ Vlado Modic, Koncert Komornega zbora. Celjski tednik z dne 17. 4. 1964.

RÉSUMÉ

L'auteur fait l'analyse de la carrière artistique du Komorni moški zbor (Choeur d'hommes) de Celje qui était fondé en 1949, c'est à dire, il analyse la période du choeur slovène populaire jusqu'au choeur qui exécute le répertoire international. C'était surtout en 1957 et en 1965.

D'abord le Choeur a reçu le premier prix dans le groupe »Folk Songs« à Llangollen, et puis à Arezzo où il a reçu aussi le premier prix parmi les Choeurs d'hommes au championnat quant au chant polyphonique.

A cause de son action abondante et couronné de succès, le Choeur a été distingué par l'Union des sociétés culturelles de Slovénie et il a aussi reçu des marques de distinction excellente de deuxième rang.

GUSTAV GROBELNIK

SOLANJE ADMINISTRATIVNIH KADROV

(TRILETNA ALI ŠTIRILETNA ADMINISTRATIVNA ŠOLA?)

Že ob razpravi o verifikaciji strokovnih šol (1962), vnovič pa ob razpravi o tehniških in njim ustreznih šolah (1963), je bilo ugotovljeno, da bo šolanje na dvoletnih administrativnih šolah treba čimprej podaljšati na tri oz. celo na štiri leta. Podaljšanje narekujejo že sami predlogi o povečanju števila učnih ur za splošno izobraževalno učno področje ter za telesno in zdravstveno vzgojo. Na primer: Predlog o minimalnih zahtevah glede vzgojno-izobraževalne vsebine na strokovnih (poklicnih) šolah predvideva najmanj 2.500 ur strokovno-teoretičnega in praktičnega pouka, torej *brez* splošno izobraževalnih predmetov, telesne in zdravstvene vzgoje, medtem ko jih toliko šteje sedanja dvoletna administrativna šola pri 36 urah tedenskega pouka *oključno* s splošno-izobraževalnimi predmeti in telesno vzgojo, a *brez* zdravstvene vzgoje. Razširjanje sedanjega predmetnika dvoletne administrativne šole zaradi že dolgo utemljenih zahtev po širši splošni, pa tudi strokovno teoretični izobrazbi od sedanjih 36 tedenskih učnih ur na 38 do 40 tedenskih učnih ur, pa bi pomenilo pedagoško neopravičeno prekomerno obremenjevanje šolske mladine, ki bi po dosedanjih predlogih smela znašati največ 36 ur praktičnega in teoretičnega pouka na teden, čeprav priporočajo šolski psihologi in higieniki celo samo 32 ur tedenskega pouka.¹

Dosedanje, t. j. dveletno šolanje je kot problematično označil tudi celjski zavod za prosvetno-pedagoško službo, češ, da »bi bilo potrebno proučiti prehod na triletno šolanje«. ² Za podaljšanje šolanja so se v Ljubljani odločili že jeseni 1962,³ medtem ko so se v Mariboru za podaljšanje na štiri leta odločili letos.⁴ Podaljšanje šolanja je bilo sprejeto tudi v šolskem odboru AŠ Celje zaradi zahteve po širši splošni izobrazbi ter temeljitejšem in solidnejšem znanju, zakaj »pri dvoletnem šolanju gre za hitro usvajanje znanja brez zadostnega utrjevanja«. ⁵

Učni zbor administrativne šole v Celju je po skrbni proučitvi vprašanja glede podaljšanja šolanja, prišel do naslednjega zaključka:

Za podaljšanje govori več razlogov. Med njimi tudi tuji vzori, čeprav ne kot prvi. Tako npr. traja šolanje na strokovnih in tehniških šolah v Essex Country (ZDA), katerih kvaliteta velja za mnogo boljše kot kvaliteta podobnih šol v drugih krajih, po tri leta i v odseku za »poslovno tehniko in pisarniške stroje« i v odseku za »tehnične sekretarke«. ⁶ Tri leta šolanja je odmerjeno tudi administrativni smeri na trgovski (po naše ekonomski) šoli v Ženevi, na katero sprejemajo učence stare 15, največ 16 let; enako v Bernu, ⁷ medtem ko traja v ČSSR vzgoja in izobrazba administratorok, sekretark, stenotipisk in korespondentk v okviru gospodarskih šol le dve leti, a po devetletni obvezni osnovni šoli. ^{8a}

Triletno AŠ zagovarja tudi obstoj našega »enoletnega višjega administrativnega tečaja«, za katerega se zahteva kot predhodna izobrazba dva razreda »srednje« šole oz. dvoletna AŠ in po čigar zaključnem izpitu se absolventom tečaja prizna stopnja gimnazije, torej »popolne srednje šole«. ^{8b}

Toda v naših razmerah se odločamo za triletno šolanje iz drugih tehtnejših razlogov. Prvi in gotovo najmočnejši razlog je v uzakonjenem načelu o izobraževanju kot o »nepretrganem procesu, ki traja vso delovno dobo posameznika«, o »nujnosti nadaljnjega izobraževanja v poklicih samih do visoke specializacije« oz. o »obveznem dopolnjevanju znanja, ki so si ga posamezniki pridobili na raznih vrstah strokovnih šol«, tedaj v načelu, po katerem so delovne organizacije same dolžne bodisi preko lastnih izobraževalnih centrov, bodisi preko rednih strokovnih šol skrbeti za nadaljnje izobraževanje in usposabljanje svojih članov. ⁹ Iz tega sledi, da bi po primerno korigiranem učnem načrtu, iz katerega bi bilo treba odpraviti vsako prenatrpanost, tako da bi »vsebina izobraževanja imela težišče na tistih izobraževalnih področjih, ki bodo največ pripomogla k uspešni usposobitvi kandidata«, ¹⁰ bilo mogoče v treh letih osvojiti dovolj temeljnega znanja za zasedbo kakršnega koli delovnega mesta v pisarniški službi. A če bi ob tem upoštevali še potrdila zdravnikov, da je naše stoletje pospešilo človekov telesni in duševni razvoj ¹¹ in da je skrajšalo dobo oblikovanja od otroka do zrelega mladeniča in zrele mladenke, ¹² potem se nam tudi iz bioloških razlogov ne kaže zavzemati za zadrževanje mladine v srednješolskih klopih čez njeno polnoletnost, posebej ne ženske mladine, ki stopa z 18, 19 leti na prag najugodnejšega razdobja za materinstvo, temveč raje za to, da mladina čimprej stopi v stalni krog neposrednih proizvajalcev in vršilcev družbenih služb.

Iz gornjih ugotovitev torej sledi, da utegnejo biti tri šolska leta dovolj za pridobitev tako splošnega, kakor strokovno-teoretičnega in strokovno-praktičnega znanja, ki je potrebno našemu birotehničnemu kadru. Triletno šolanje bi se seveda — kakor predpisuje zakon za vse strokovne šole ¹³ zaključilo z zaključnim izpitom; z njim bi si absolvent zagotovil pravico do ustreznega zaključnega spričevala (diplome). Kljub temu formalno zaključenemu šolanju na administrativni šoli, bi pa kazalo odpreti še četrti letnik in sicer kot »abiturientski letnik«. Ta letnik bi

obiskovali abiturienti, ki so se odločili nadaljevati šolanje na ustrezni šoli tretje stopnje (upravna, pravna, morda tudi ekonomska višja šola ali fakulteta itd.), kolikor bi za direktni prehod na šole tretje stopnje ne zadostoval že z uspehom zaključen tretji letnik AŠ.^{13a} Četrti — »abiturientski letnik« bi lahko predstavljal tudi leto strokovno-teoretične specializacije za usposobitev na delovnih mestih referentov v upravni službi. Razume se, da bi i v prvem i v drugem primeru predmetnik oz. učni načrt ne smel predpisovati nobenega nadaljevanja ali »nategovanja« učnega gradiva prvih treh učnih let, niti nobenega »poglobljanja«, temveč bi moral predpisovati le povsem novo učno gradivo, potrebno namenu, zaradi katerega bi se četrti letnik odprl. Upoštevaje zahtevo na delovnih mestih upravnih referentov ter potrebo po širšem strokovnem znanju za event. študij na višji oz. visoki strokovni šoli ustrezne vrste, bi po našem mnenju moral predmetnik četrtega letnika obsegati predvsem naslednje predmete: slovenščino (kulturo govora in pisanja), tuj jezik, osnove filozofije s psihologijo, organizacijo in delo naše javne uprave, ekonomski sistem SFRJ, temelje našega finančnega sistema ter osnove statistike. Prav bi pa seveda bilo, da bi glede tega predmetnika oz. učnega načrta izrekle zadnjo besedo družbene službe in visoke šole.

Med že omenjeno razpravo o tehniških in njim ustreznih strokovnih šolah, ko je podaljšanje dosedanje učne dobe ponovno stopilo v ospredje, smo ugotovili med obsegom učne snovi po posameznih izobraževalnih področjih dveletne AŠ naslednje razmerje:

— Za splošno-izobraževalne predmete: slovenščino, srbohrvaščino, tuj jezik, družbeno-ekonomsko vzgojo ter telesno vzgojo — 26 ur (36 %);

— za strokovno-teoretični pouk (pisarniško poslovanje, gospodarsko poslovanje, računstvo, osnove upravnega postopka) — 14 ur (19 %);

— za strokovno-praktični pouk (strojepisje, stenografija, lepopisje) — 52 ur (45 %).

Iz pregleda sledi, da razmerja ne ustrezajo priporočilu. Tudi dosejanja počitniška praksa (20 dni) je prekratka, zlasti še zato, ker se — vsaj v našem primeru — deli na 10 dni v gospodarstvu, 10 dni v javni upravi. Pri triletnem šolanju bi kazalo uvesti med vsakimi počitnicami — torej dvakrat — vsaj 20-dnevno obvezno počitniško prakso. (Predlog navodil o minimalnih zahtevah in drugih pogojih za verifikacijo osnovnih vzgojno-izobraževalnih dejavnosti poklicnih šol zahteva vsako leto najmanj en mesec praktičnega dela v proizvodnji oz. v družbenih službah).

Zato je učni zbor AŠ Celje, upoštevaje vse prej navedene razloge ter potrebno povečanje fonda učnih ur za družbeno-ekonomsko, estetsko in zdravstveno vzgojo, ki sledi iz minimalnega učnega načrta republiškega sekretariata za šolstvo z dne 13. 10. 1963, in dosedanje nesorazmerje med posameznimi izobraževalnimi področji, pa tudi načelo šolskih psihologov in higienikov o čim manjši obremenitvi učenca, izdelal naslednji predmetnik za triletno učno dobo:

	I.	II.	III.
Slovenščina z estetsko vzgojo	4	5	5
Srbohrvaščina	2	2	2
Angleščina	3	3	3
Zgodovina	2		
Zemljepis		2	
Družbeno ekon. in politična ureditev SFRJ			2
Pisarniško poslovanje	2	2	2
Gospodarsko poslovanje s korespondenco	2	2	2
Delovna in socialna zakonodaja			2
Osnove upravnega postopka			2
Matematika	2	2	
Stenografija	4	4	4
Strojepisje (z avdiodaktilografijo)	8	8	4
Stenodaktilografija			2
Lepopisje ¹⁵	1		
Telovadba in zdravstvena vzgoja	3	3	3
Skupaj tedensko	35	35	35

S tem predmetnikom smo dvignili dosedanje nezadostno število vseh učnih ur, t. j. 1.260 na 3.465 oz. s prakso na 3.745 ur ter namenili 45 % vseh ur splošni izobrazbi in telesno-zdravstveni vzgoji, 57 % (brez počitniške prakse) pa strokovni teoretični in praktični izobrazbi. Oboje bi ustrezalo zahtevam reformirane strokovne šole.

Razume se, da bi v zvezi z reorganizacijo vzgojno-izobraževalnega procesa na AŠ bila potrebna korektura oz. izpopolnitev sedanjih učnih načrtov. Za najbolj perečo imamo spremembo naslednjih predmetov: pisarniško poslovanje, ki bi ne smelo biti omejeno zgolj na tolmačenje uredbe o pisarniškem poslovanju upravnih organov; gospodarsko poslovanje, ki bi ga bilo treba usmeriti predvsem v korespondenco, in matematika, ki bi ne smela predstavljati le skraćeno trgovsko računstvo.

OPOMBE

¹ Gustav Šilih, Očrt splošne didaktike. DZS Ljubljana 1961.

² ObLO Celje, odd. za družbene službe, št. 06-19/1963-5/10 z dne 15. 5. 1963.

³ Zapisnik o sestanku ravnateljev AŠ Slovenije z dne 26. 9. 1962.

⁴ Srednje šole v mariborskem okraju. Večer z dne 15. 1. 1964.

⁵ Janez Hartman na seji šolskega odbora AŠ Celje, 23. 10. 1963.

⁶ Oto Wildman, Strokovno izobraževanje v ZDA. Zbornik pedagoških člankov XI. Ljubljana 1959. Str. 69.

⁷ École supérieure de commerce Genève. Programme. Str. 10.

⁸ Lehrplan der Töchterhandelsschule der Stadt Bern 1953. Str. 4.

^{9a} Enzyklopädische Bücherreihe TSCHECHOSLOWAKEI; Schulwesen. Orbis Prag 1961. Str. 47.

^{9b} Odločba o stopnji šol, tečajev in izpitov (Ur. l. FLRJ, št. 15/59, pogl. I).

⁹ Resolucija Zvezne ljudske skupščine o izobraževanju strokovnih kadrov iz leta 1960;

priporočilo Ljudske skupščine LRS o nalogah na področju strokovnega izobraževanja v LR Sloveniji iz leta 1961;

splošni zakon o šolstvu, Ur. l. SFRJ, št. 4/64;

primerjaj tudi odprto pismo IO glavnega odbora SZDL samoupravnim organom delovnih organizacij in občinskim skupščinam januarja 1964.

¹⁰ Po cit. resoluciji ZLS.

¹¹ Dr. Kurt Pollak, Sodobni domači zdravnik. DZS Ljubljana 1962.

¹² Dr. S. Lunaček, O vplivih okolja na doraščajočo mladino. Otrok od spočetja do pubertete. Prešernova družba. Ljubljana 1956. Str. 68.

¹³ Splošni zakon o šolstvu, čl. 35, Ur. l. SFRJ, št. 4/64.

^{13a} Enoletno pripravo (propedeutikum) za študij na univerzi poznajo tudi drugod po svetu. Kot primer navajam Švico (gl. op. 7) in Francijo. (Beri: O francoskem zrelostnem izpitu. Prosvetni delavec z dne 9. 9. 1964).

¹⁴ Gradivo za javno razpravo o problemih verifikacije. Ljubljana 1962. Str. 21.

¹⁵ Vodstva AŠ Slovenije so se na konferenci dne 9. 6. 1964 sporazumela, da se s šolskim letom 1964/65 lepopisje ukine kot samostojni učni predmet; sklepu je pritrdil tudi Zavod za strokovno izobraževanje SRS.

VSEBINA

Boris Strohsack: Nekaj pravnih problemov v zvezi s pogodbami o sodelovanju v hmeljarski proizvodnji	5
Ludvik Rebeušek: Delež Rogaške Slatine v razvoju jugoslovanskega zdraviliškega turizma	31
Zoran Vudler: Turizem na celjskem področju 1958—1965	43
Marko Trebar in Jože Jošt: Studij metod za belo enoplastno emajliranje in osvajanje najprimernejšega postopka	55
Ivo Raišp in Janez Burnik: Bolezni ščitnice v severni Sloveniji	87
Jože Četina: Anesteziologija v celjski bolnici	97
Stana Straus-Bračko: Ob petnajstletnici postaje za transfuzijo krvi v Celju	105
Janko Orožen: Ceste in zidani most na Zidanem mostu	115
Jože Curk: Konservatorska problematika Laškega	129
Stane Terčak: Revsova gestapovska skupina v Gornji Savinjski dolini ...	155
France Jakopin: Vatroslav Oblak	145
Vlado Novak: Nekaj Meškovih pisem Celjanom	155
Janko Glazer: »Neki« Slemenik	171
France Jesenovec: Pogled v Hribarjevo celjsko Domovino ..	181
Matej Rode: Anton Aškerc v Bolgariji	195
Ivan Mlinar: Pripombe k tolmačenju nekaterih slovenskih krajevnih imen	251
Fran Roš: Srečanja z Žalcem	257
Bruno Hartman: Slovensko ljudsko gledališče v Celju v sezoni 1963/1964	267
Juro Kislinger: Celjska likovna razstavna dejavnost v sezoni 1963/1964 ..	275
Gustav Grobelnik: Od Llangollena do Arezza	285
Gustav Grobelnik: Šolanje administrativnih kadrov	289

CELJSKI ZBORNİK 1964

Izdal

Svet za šolstvo, prosveto, kulturo
in telesno vzgojo okrajne skupščine Celje
(Predsednik Boris Strohsack)

Uredil

uredniški odbor:

Gustav Grobelnik (odgovorni urednik),
Bruno Hartman, Vika Kavčič, Vlado Novak,
Janko Lešničar, Vojko Simončič
in Jože Vajdetič

Lektorja:

Bruno Hartman in Vlado Novak

Redakcija zaključena 4. 9. 1964

Zunanja oprema

Bojan Kovač

Natisnila

tiskarna CP »Celjski tisk«

Celje 1964

